

I.DÜNYA SAVAŞI'NDA ALUCRA VE FEVZİ ÇAKMAK PAŞA

MURAT DURSUN TOSUN

Onlar cepheye yürüyerek gittiler

İDÜNYA SAVAŞI'NDA ALUCRA VE FEVZİ ÇAKMAK PAŞA

Hazırlayan ve Yazan	: Murat Dursun TOSUN
Kontrol	: Murat Dursun TOSUN
Kapak Tasarımı	: Adem EZBER
1.Baskı	: Kasım 2018'de 75 adet basılmıştır.
ISBN No	: 978-605-68087-8-4
Matbaa Sertifika No	: 34049
Yayın Hakları	: Murat Dursun TOSUN
Haberleşme	: Murat Dursun TOSUN muratdt28@gmail.com
Baskı	:

DEPO PRİNT DİJİTAL BASKI VE REKLAM SANAYİİ
VE TİC.LTD.ŞTİ.
4.LEVENT OTO SANAYİ SİTESİ AHMET BAYMAN CAD. NO: 3,
KAPI NO:5
SEYRANTEPE - İSTANBUL
Tel : 0212 325 12 07

OSMANLI DEVLETI'NİN SAVAŞTIĞI CEPHELER

YAZAR HAKKINDA

Murat Dursun Tosun

-1961'de İstanbul'da doğdu. Aslen Giresun Alucralıdır.
-İlkokulu ve ortaokulu Çeliktepe'de, liseyi Gültepe Endüstri Meslek Lisesi'nde, yüksekokulu Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi'nde okudu. Yüksek Lisans'ını Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü İşletme Bölümünde yaparak "Bilim Uzmanı" olarak mezun oldu.

1978-2006 yılları arasında İstanbul Atatürk Kültür Merkezi'nde görev yaptı. 1997 yılı ile 2006 yılları arasında Şube Müdürü olarak çalıştı. Aynı zamanda 7 yıl süre ile Beyoğlu İstiklal Caddesinde bulunan ve 4/5'inden fazlası Maliye Hazinesine ait olan 54 bağımsız bölümlü Kastel İş Merkezi'nde (Atlas Pasajı) kamu adına yöneticilik yaptı. Nisan 2006'da emekliye ayrıldı.

2 Bloğunda yayınlanmış 1200'ün üzerinde makalesi vardır.

- Çeçenzade Hacı Hasan Paşa'nın Hayatı
- Çağırğan Baba Es-Seyyid İsmail Hakkı Çağırğan Veli
- Arşiv Belgelerinde Mindeval-Çamoluk Tarihi
- Arşiv Belgelerinde Alucra-Alucra Tarihi
- Alucra'nın Emektar Şahsiyetleri-İz Bırakanlar
- Arşiv Belgelerinde Karahisar-i Şarki-Şebinkarahisar Tarihi

- Arşiv Belgelerinde Anadolu'ya Kafkas Göçleri İskânları Köle ve Cariyelik Sorunu
- Kethüdazâde Mehmet Emin Ağa-Tirebolu Voyvodası ve Şebinkarahisar Kaymakamı
- Halepli Bir Osmanlı Paşası Mellahzâde Mehmed Mer'i Paşa'nın Hayatı ve Hatırlattıkları
- Ermeni Olaylarının Gelişimi ve Şebinkarahisar'da Yaşananlar (2 Cilt)
- Suşehri Tarihi Yazılarım
- Arşiv Belgelerinde Alaplı
- Kasımpaşa Tarihi Yazılarım
- Alucra Gürbulak Köyü Nam-ı Diğer Feygas, Hanuk Şeyh Mehmed
- Osmanlı Arşiv Belgelerinde Gümüşhane, Yaşananlar ve Ayrıntıları 1695-1928 (2 Cilt)
- Osmanlı Döneminde Alucra'da Kaymakamlıkla İlgili Yaşananlar Sosyal Tarihin İzleri
- Arşiv Belgelerinde Giresun Yaşananlar ve Ayrıntıları (2 Cilt)
- Arşivden Günümüze Yansıyanlar, Konular-Olaylar-Detaylar 1
- Halil Rıfat Paşa
- Arşivden Günümüze Yansıyanlar, Konular-Olaylar-Detaylar 2
- Sadr-ı İslam Seyyid Hasan Paşa
- Çağırğan Baba Bir Anadolu Alpereni Tarihi Roman
- Şeyh-i Şeyrânî Hacı Mustafa Farûki Çorumî Nam-ı Diğer Kara Şeyh
- Arşivden Günümüze Yansıyanlar, Konular-Olaylar-Detaylar 3
- Şirket-i Hayriye'den Denizcilik İşletmelerine Şebinkarahisar ve Alucralı Çalışanlar
- Alucra, Şebinkarahisar ve Şiranlı Ulemâ
- Osmanlı Arşivinde Trabzon Vilayeti – Arsin ve Yomra Belgeleri isimli (2 Cilt)
- Alucra ve Çamoluk'un Gönül Sultanları Erenler ve Şehitler
- 1.Dünya Savaşında Alucra ve Fevzi Çakmak Paşa
- Alucra'nın Armutlu Köyü isimli basılı 30 kitabı bulunmaktadır.

Ayrıca yaklaşık 8 senedir Naht (Hatt-ı Ahşap) sanatıyla da ilgilenmekte olup, 2 kez İstanbul'da 1 kez Şebinkarahisar'da 1 kez de Alucra'da sergi açtı. 2015 yılı yaz döneminde Şebinkarahisar Halk Eğitim Merkezinde Naht (Hatt-ı Ahşap) kursu verdi.

Blok adresleri: muratdursuntosun.wordpress.com

alucradantarihebakis.wordpress.com / muratdt28@gmail.com

İÇİNDEKİLER

SAYFA NUMARASI

ÖNSÖZ

GİRİŞ

1.BÖLÜM

ALUCRA'YI TANIYALIM

1-19

Salnamelerde Alucra

11-19

2.BÖLÜM

1. DÜNYA SAVAŞINDAN ÖNCE ALUCRA

20-25

3.BÖLÜM

KARADENİZ BÖLGESİNDEKİ 1.DÜNYA SAVAŞI HAZIRLIKLARI

26-53

- 1914'de Alucra'nın Telgraf Hatlarının Yenilenmesi 28
- Giresun Ambarına Zahir Sevkiyatı Yapılması 33
- Erzincan, Refahiye, Şiran ve Suşehri'ne Erzak Sevk Edilmesi 41
- 9. Kolordunun Gececeği Mahaller İçin Hazırlanan Rapor 43
- Şiran ile Alucra Arasına Telgraf Hattı Çekilmesi 48
- ATESE Belgelerinde Telgraf Hatlarıyla İlgili Bazı Bilgiler 50

4.BÖLÜM

SAVAŞ SIRASINDA ALUCRA VE YAKIN ÇEVRESİNDE YAŞANANLAR

54-104

- 1915'de Alucra Üzerinden Sevk Edilen Piyadeler 54
- Kemah, Suşehri, Şiran ve Karahisar'daki Mültecilerin Sevki 57
- Trabzon Vilayetine Bazı Aksamının Ruslar Tarafından
İşgal Edilmesi 58
- Zigana'da Rusların Durdurulması 60
- Rum Köylerinin Tahliye Edilmesi 62
- Bayburt, Gümüşhane ve Erzincan'dan Göçlerin Başlaması 65
- Rus Taarruzları Sonucu Ordumuzun Ricat Etmesi 67

-Gümüşhane Arşivinin Karahisar'a Nakledilmesi	70
-Suşehri, Alucra ve Refahiye Halkına Yardım Edilmesi	73
-Savaş Nedeniyle Tokat'a Sevk Edilenlerin İhtiyaçlarının Karşlanması	75
-Şiran'ın Geçici Olarak Karahisar-i Şarki'ye Bağlanması	77
-Şiran'a Tabi Köylerde Yaşanan Erzak Sıkıntısı	79
-Şiran Âşarının Alucra Tarafından Yönetilmesi	84
-Birinci Dünya Savaşında Şiran'da Açlıktan Ölenler	86
1.Dünya Savaşında Aile Reislerini Kaybeden Kadın ve Çocukların Erzincan ve Refahiye'den Sivas'a Geri Çekilirken Çektikleri Sıkıntılar	89
-1.Dünya Savaşı Sonrası Şiran'da Sağda Solda Kalan Rus Bombalarının Sebep Olduğu Kazalar	91
-1.Dünya Savaşında Gümüşhane'nin Durumu	93
-1.Dünya Savaşından Sonra Şiran'ın Durumu	95
-Şiran Ziraat Bankası Demirbaşının 1.Dünya Savaşında Zâyi Olması	102

5.BÖLÜM

SAVAŞLA İLGİLİ DİĞER YAŞANANLAR VE YAPILAN YAZIŞMALAR 105-154

-Alucra'nın Armutlu Köyü Karakolu ve Yaşanan Vukuat	105
-1915'de Karahisar-i Şarki'de Ermeni Asilerin Kaleyi Ele Geçirmesi ve Alınan Tedbirler	109
-Karahisar-i Şarki'de (Şebinkarahisar'da) 1915 Ermeni İsyânında Kalede Mevzilenen Asilerin İsyânının Bastırılması	111
-1915'de Şebinkarahisar'da Yaşanan Ermeni İsyânı Sonrasında Ortaya Çıkan Durum	114
-1916'da Suşehri'nin Suşar Mevkiine Düşen Uçak ve Uçağı Kelkit'e İndirdiğini Zannederek Alucra'ya İndiren Rus Pilot	116
-1916'da Suşehri'ni Ziyaret Eden Başkumandan Vekili	122
-Alucra'da Yaşanan Askeri Hastane Yangını	125
-Alucra'nın Kamışlı Köyünde Garip Kalmış Bir Şehitlik	127
-1.Dünya Savaşı Esnasında Kafkas Ordu Komutanlığı Tarafından Alucra'nın Zun Köyünde İnşa Edilen Cihad	

ve Zafer Mektepleri	128
-Susehri ve Alucra Belediye Seçimlerine Dair	144
-Mübadele ve Alucra	146
-Susehri'nin Dâr'ül Harekât İttihaz Edilmesi	149

6.BÖLÜM

SAVAŞ SIRASINDA CEPHEDE VE ZIHAR KÖYÜNDE YAŞANANLARI YANSITAN İKİ KONUYA DAİR BELGELER	155-169

-Zıhar Köyünden Bir Çocuğun Harbiye Nezareti Kâtibi Mehmet Nureddin Efendi Tarafından Evlat Edinilmesi	158
-Kafkas Ordusunda Görevli Baytar Yüzbaşı Evladından Haber Alamayan Varnalı Hasan Efendi'nin Endişesi	166

7.BÖLÜM

ASKERİ STRATEJİK ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ (ATESE) BİLGİ VE BELGELERİNE GÖRE 1.DÜNYA SAVAŞINA DÂHİL OLUŞUMUZ VE KAFKAS CEPHESİNDE SAVAŞIN SEYRİ	170-221

-Birinci Dünya Savaşı'na Girmemiz	170
-Savaş Esnasında Cepheden Yansıyanlar	176
-4 Ağustos 1916 Tarihine Kadar Geçen Olaylar	178
-13 Ağustos 1916'da 3. Ordu'nun birlik ve silah durumu	180

8.BÖLÜM

MAREŞAL FEVZİ ÇAKMAK'IN KİMLİĞİ KİŞİLİĞİ VE HAKKINDAKİ YAZIŞMALAR	222-275

-Erzincan Mütarekesi (Ateşkes Antlaşması)	242
-Brest Litovsk Antlaşması Maddeleri	250
-Mondros Ateşkes Antlaşması ve maddeleri	254
-1.Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde Lojistik Destegin Sağlanması	256
-Rusların lojistik Faaliyetleri	264
-1.Dünya Savaşı'nda Kafkasya Cephesindeki Hava Gücümüz ve Bazı Gelişmeler	265
-Kafkas Cephesinde Ruslarla Aramızda Mukayeseli	

Karşılaştırmalar	269
-Savaş Sırasında Yaşanan Sağlık Sorunları ve Nedenleri	271
9.BÖLÜM	
SAVAşLA İLGİLİ YEREL BİLGİLER	276-296
-Gelvaris (Hacı Hasan) Köyünden İbrahim (Hacı) Ünal'la Yapılan Söyleşi	276
-Çalgan Köyünden İbrahim Közleme ile Yapılan Söyleşi	280
-Gelvaris (Hacı Hasan) Köyünden Hasan Yuyucu ile yapılan söyleşi	282
10.BÖLÜM	
FOTOğRAF ALBÜMÜ	297-317
11.BÖLÜM	
MAREşAL FEVZİ ÇAKMAK'IN KİMLİğİ KİşİLİğİ VE HAKKINDAKİ YAZIşMALAR	318
-Cumhuriyet Arşivinde Bulunan Mareşal Fevzi Çakmak Belgeleri	326
SONUÇ	413
KAYNAKÇA	437

1.BÖLÜM ALUCRA'YI TANIYALIM

Alucra Anadolu'nun bir parçası olarak değişik medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Bunlar arasında en bilinenleri Hititler, Persler, Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular, Danişment Oğulları¹, Mengücek Oğulları², Moğollar³, Pervane Oğulları⁴, Eretna Oğulları, Mutahharten Emirliği⁵, Kadı Burhaneddin Devleti, Osmanlılar, Emir Timur, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Osmanlılardır.

---

¹<http://muratdursuntosun.wordpress.com/2012/02/27/danishmentliler-tacettinogullari-ve-haci-emirli-beyligi-doneminde-sebinkarahisar/>

²<http://muratdursuntosun.wordpress.com/2012/02/25/menguecklerinsebinkarahisarini-ve-cevresinin-turklesmesine-olan-katkisi/>

³<http://muratdursuntosun.wordpress.com/2012/01/16/mogol-ordularinin-anadolusebinkarahisar-ve-yakin-cevresi-uzerindeki-etkileri/>

⁴<https://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/04/17/sebinkarahisar-tarihi/>

⁵<http://muratdursuntosun.wordpress.com/2012/02/19/mutahharten-emirligidoneminde-sebinkarahisar-ve-alucra/>

Bunlardan Selçuklular⁶ ilk kez 1040 yılında bölgeyi fethetmişler ve belde de ezan okuyarak İslam toprağı yapmıştı.⁷

Ancak Selçuklu egemenliğı burada çok sürmeyerek belde bir süreliğine elden çıkmıştır. 1071'den sonra Danişmentlilerin eline geçmiş ise de 1075'de Trabzon Dukası Theodore Gabras tarafından ele geçirilmiş ve 1162'de Mengücekliler tarafından yeniden fethedilene kadar Dukalığın elinde kalmıştır.

1228 yılında da Selçuklu Hükümdarı Alaaddin Keykubat Mengüceklilerden almıştır. 1243 yılında ise Gıyasettin Keyhüsrev'in Köseadağ'da Moğol ordularına yenilmesiyle Şebinkarahisar ve çevresi Moğol hâkimiyetine girmiştir.

İlhanlı-Moğol hükümdarı Ebu Sait Bahadır Han'ın 1335'de ölmesinden sonra Moğolların Selçukluları 1243 yılında Köseadağ'da yenmesinden sonraki süreçte Anadolu üzerinde kurduğı baskının gücü zayıflamıştır. İlhanlı valilerinin her biri güçlerini ilan edince Anadolu ve Rum eyaleti valisi bulunan Alaaddin Eretna da aynı yolu izlemiş, bağımsız davranmaya başlamıştır. Bu süreçte Mısır Memlûklü Sultanı Melikü'n Nasır'ın desteğini arkasına alan Alaaddin Eretna elde ettiğı bu güçle daha rahat ve fiilen bağımsız hareket etmeye başlamış ve 1341'de adına Sultan unvanıyla sikke kestirmişti.

Alaaddin Eretna Anadolu'daki diğer güçlere karşı 1343'de bağımsızlığını ilan ederek Erzincan, Karahisar-i Şarki ve Niksar emaretlerini zorla idaresi altına aldı.

Hasan-ı Küçük, Anadolu'da bulunduğu süre içinde yerleşim yeri olarak Karahisar'ı tercih etmiş ve kardeşleriyle birlikte burada yaşamıştır. Tebriz Hâkimi Şeyh Hasan-ı Buzurg'a karşı sefere buradan çıkmış onu yenilgiye uğratarak Tebriz'i almıştır. Hasan-ı Küçük 16 Aralık 1343

---

⁶<http://muratdursuntosun.wordpress.com/2012/02/27/selcuklularin-kogonyasebinkarahisar-ve-cevresinin-turklesmesine-olan-katkisi-2/>

⁷<http://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/03/14/halife-el-kaim-bi-emrillah-vealucranin-eskune-koyu/>

yılındaki ölümüne kadar Karahisar ile olan bağlantısını hiç bir zaman ihmal etmemiş, hatta devlet hazinesini Karahisar'da muhafaza etmiştir. Amcası Sorgan, İbn-i Çoban'ı tutuklayınca burada hapsedmişti.

Kısa süre sonra Musa Han zamanında (1336-1353) İlhanlı Devleti parçalandı.

1343 Aralık ayına kadar Karahisar bölgesi Çoban-oğullarının hâkimiyetinde kaldı. 1347 ile 1357 yılları arasında (Çobanoğullarının çöküş tarihidir) Karahisar bir kez daha Sivas'ın kontrolü altına girmişti. 1362'de ise, bu bölgedeki kaleler Erzincan hâkimi Emir Pir Hüseyin'e tabi' oldu. Daha sonra ise, Karahisar ve Koyulhisar şehirleri Kılıç Arslan'ın yönetimine geçmişti.

Mücadele ile geçen bir hayatın neticesinde Alaaddin Eretna'da 1352 yılı Şubat'ında öldü ve Kayseri'ye gömüldü. Onun ölümünden sonra önce oğullarından Mehmed Bey tahta çıktı, sonrasında ise 1354'de kardeşi Cafer Bey tahta geçmişti. Ancak kardeşi Mehmed Bey'le yapılan savaşta kaybedince Mehmed Bey Kayseri'de yeniden tahta oturdu.

Mehmed Bey'i hükümdarlığı sırasında en çok uğraştıran Moğollar oldu. Bunları itaat altında tutmakta zorlandı. Hatta 1365'de Moğol Beyleriyle (Liderleri Babuk Bey) Ilgın yöresinde yaptığı savaşta kaybetti. Moğollar, Babuk Bey'i, Eretna tahtına oturtmayı bile denediler. Bu durum karşısında Mehmed Bey Memlûklülerden yardım istedi. Buna rağmen Moğollar gittikçe güçlendiler ve Kayseri bölgesinde hâkim duruma geldiler.

Bu arada daha sonra tarih sahnesinde önemli görevler üstlenecek olan Burhaneddin Ahmed 1365'de 21 yaşında iken Kayseri kadılığına getirildi.

Eretna erkânından Hacı Şahgeldi, Hacı İbrahim, Kılıç Arslan, kötü giden duruma ön alabilmek için 1365 yılında Mehmed Bey'i katlettiler ve yerine küçük yaşta oğlu Alaaddin Ali Beyi tahta geçirdiler.

Ancak Alaaddin Ali Bey'in de babası gibi zayıf ve dirayetsiz olması nedeniyle devlet işleri ümeranın (beylerin) eline bıraktı. Bunu gören Türkmen ve Moğol oymaklarının saldırılarının ardı arkası kesilmedi. Bu durum halkı tahammülü imkânsız sıkıntılara ittiği için çok göç edenler oldu. Alaaddin Ali Bey döneminde (1365-1380) devletin iç politikasında Sivas Hâkimi Hacı İbrahim, Amasya Emiri Hacı Şahgeldi, Şarki Karahisar Hâkimi Kılıç Arslan, Tokat hâkimi Şeyh Necip, Kayseri Hâkimi Şeyh Cüneyd, Kayseri Kadısı Burhaneddin Ahmed ve Seyyid Hüsam hâkimdiler. Bunların bütünü Türk'tü ve çoğu bu göreve Eretna zamanında atanmışlardı.

Devlet otoritesindeki zaafı fırsat bilen Karamanoğlu Ali Bey Konya, Niğde ve Aksaray'ı aldı. Pınarbaşı bölgesi de Dulkadirliler'in kontrolüne geçti. Osmanlılar Ankara bölgesini denetimi altına alırken, Moğollar Sivas'ı kuşattı. Alaaddin Ali Bey ise kendisini zevk ve eğlenceye kaptırdı. Bu hal emirleri kendisinden uzaklaştırırken Erzincan'da Mutahharten, Tokat'ta Şeyh Necip, Sivas'ta Hacı İbrahim bağımsız hareket etmeye başladılar.

Alaaddin Ali Bey, Karamanoğlu ve Moğol birleşik kuvvetleri kendisini Kayseri'de sıkıştırınca Kadı Burhaneddin Ahmed'in yardımıyla son anda canını kurtararak Sivas'a kaçabildi. Özellikle Moğol oymakları menfaatlerini devletin iç karışıklıklarında gördüklerinden sık, sık muhaliflerle işbirliği yapıp yağmalama hareketlerine girişiyorlardı.

Sivas'ta Hacı Mukbil tarafından tutuklanan Alaaddin Ali Bey Kadı Burhaneddin Ahmed'le anlaşmak zorunda kaldı ve onu 1378'de Eretna Devletinin vezirlik makamına getirdi. 1378 ile 1380 arasında vezirlik yapan Kadı Burhaneddin Ahmed bu devreden sonra Sultan'a naib oldu. Kadı Burhaneddin'in vezirliğe getirilmesi Eretna devletinde kısa süreli bir canlılık oluşturdu.

Alaaddin Ali Bey 1380 yılında öldü ve yerine yedi yaşındaki oğlu II. Mehmed oturtuldu. II.Mehmed'in çocuk yaşta tahta geçmesi çeşitli iç meselelerin yeniden doğmasına neden oldu. Kadı Burhaneddin ise, eski hükümdar naibi Kılıç Arslan'ı bertaraf ederek 1381 yılında II. Mehmed'e naib oldu ve Eretna devletinin kontrolünü eline aldı. 1390 yılında da II.

Mehmed katledilerek Eretna Devleti'nin son ferdi de tarih sahnesinden silinmiş oldu.

Mehmed Bey, Erzincan, Şarki Karahisar, Bayburt, Samsun, Kayseri, Çorum, Sivas, Tokat ve Aksaray'da adına sikkeler kestirmişti.

Alaaddin Ali Bey, 1380 yılı Ağustosunda ölünce onun yerine Eretna Devleti tahtına yedi yaşındaki oğlu II. Mehmet oturtulmuştu. Bu durum çeşitli iç meselelerin yeniden ortaya çıkmasına neden olunca, Kadı Burhanettin önce eski hükümdar naibi Kılıç Arslan'ı bertaraf ederek 1381'de naib olmuş, 1390 yılında da II. Mehmet'i katlederek bağımsızlığını ilan etmişti.

Eretna Devleti'nin kurucusu Alaaddin Eretna'nın hayatı Moğol ve Türkmen Beyleriyle yaptığı mücadele ve savaşlarla geçmiş, Konya ve Ankara'dan Erzurum'a kadar olan ülkesini ölünceye kadar başarıyla yönetmiştir. Alaaddin Eretna, 1339'da Sivas'ı, 1341 ile 1347 yılları arasında da Amasya, Bayburt, Tokat, Şarki Karahisar, Niksar ve Kemah'ı fethetti. Beyliğine önce Sivas'ı sonra Kayseri'yi başkent yaptı. Türkmen beyleri arasında Alaaddin Eretna'yı fazlaca uğraştıran Dulkadirli Karaca Bey olmuştur. Bir seferinde Karaca Bey'e yenilince savaş tazminatı olarak 20.000 koyun, deve ve at vermiştir.

Alaaddin Eretna, hayırlı bir adamdı, diyanet sahibi olup Allah için İslamiyet'in koruyucusu ve savunucusu idi. Meclisinde âlimler eksik olmazdı ve onlarla tartışarak fikirlerinden yararlanırdı. Alaaddin Eretna, bütün üstün vasıflarına rağmen Sivas, Kayseri, Amasya, Tokat, Çorum, Develi Karahisar, Ankara, Zile, Canik, Ürgüp, Niğde, Aksaray, Erzincan, Şarki Karahisar ve Darende'yi içine alan topraklarda 10 yıl süreyle hâkim olduğu halde adına inşa edilmiş sosyal yapılar yok denecek kadar azdır. Bu nedenle Eretna Devleti Orta Anadolu imar faaliyetleri bakımından zayıf kaldığı kadar, kültür açısından da fakir kalmıştır.

Alaaddin Eretna 1352 yılında ölünce yerine geçen oğulları onun yerini tutamadı. Bu yüzden beylikleri Sivas hükümdarı Kadı Burhanettin'in eline geçti.⁸

Kadı Burhaneddin Ahmed'in 21 yaşındayken 1365 yılında Kayseri Kadısı olarak göreve başladığını ve tarih sahnesindeki yerini aldığını belirtmiştir. Kendisi Oğuzların Salur boyundandır.

Kadı Burhaneddin Ahmed (1344-1398) kılıç ve kalem sahibi birisi olarak yetişmiştir. Aslen babası Şemseddin Mehmed'de Kayseri kadısı idi. Onun babası Siraceddin Süleyman'da Kayseri kadısı olup, Alaaddin Eretna Bey tarafından Mısır'a gönderilen elçidir.

Kadı Burhaneddin, 4 yaşında iken tahsiline başlamış, kısa zamanda Arapça ve Farsça öğrenmiştir. 12 yaşına girdiği zaman lugat, sarf, nahiv, meani, beyan, aruz, hesap, mantık, hikmet gibi ilimleri öğrenmişti. Eğitim işlerinden arta kalan zamanını ok atmak, kılıç kullanmak ve ata binmekle değerlendirmekte idi. 1358'de 14 yaşında iken babası ile birlikte Mısır'a gitti. Orada tahsiline devamla usul-i fikh, feraiz, hadis, tefsir, heyet ve tıp derslerini görerek 4 mezhebe vukuf kesbetti. Oradan Şam'a gelerek tabiat, riyaziye ve ilahiyat dersleri gördü, Külliyyat-ı Kanun'u okudu. 19 yaşında hacca gitti. 1364 yılında kemal bulmuş birisi olarak yeniden Kayseri'ye döndü. 21 yaşında iken de Eretna Mehmed Bey tarafından Kayseri kadılığına getirildi, aynı zamanda ona damat oldu.

Kadılığı zamanında; Alaaddin Eretna döneminde onun dirayetli idaresi altında devlete bağlı hale getirilmiş Moğollar ile Türkmenler, Kayseri bölgesinde düzen bozucu faaliyetlere girişmiş bulunuyordu. Bölgenin esas halkını da Moğol ve Türkmen toplulukları teşkil ediyordu. Bu nedenle iktisadi hayat durma noktasına gelmiş, göç başlamıştı. Diğer taraftan toprak kaybı da başlamış Karamanoğlu Alaaddin Bey Konya'yı zapt etmişti. Ayrıca, Koyulhisar'da Kılıç Arslan (Türkmen) müstakil bir hükümdar gibi davranır olmuştu. Kılıç Arslan'ı daha sonraki dönemlerde bir hudut bölgesi olan Şarki Karahisar hâkimi olmuştu.

---

⁸<https://muratdursuntosun.wordpress.com/2012/01/24/eretna-devletinin-genel-durumu-sarki-karahisar-ve-alucraya-etkileri/>

Kadı Burhaneddin 1381'de iktidarı fiilen ele almış zamanla Eretna ümerasını önce azil ve tevkif etmiş kendisini güçlü hissedince onları öldürmek için yeterli suç delilleri bulmuş ve nihayetinde kendi saltanatını ilan etmiştir. Bunun alameti olarak da adına hutbe okutmuş, sikke kestirmiştir.

Sivas ve Maden'de bastırılmış (kestirilmiş) sikkelerin sağ taraflarındaki La-ilahe İllallah Muhammed Resul-Allah yazısı dikkat çekmektedir.

1398 yılında Akkoyunlu Kara Yülük Osman tarafından öldürüldü. Kadı Burhaneddin'in öldürülmesinden hemen sonra tahta kimin geçeceği meselesi ortaya çıkmış, devlet erkânı Sultan'ın hayatta olan çocuk yaştaki tek oğlu Şehzade Alaaddin Ali Çelebiyi hükümdar ilan etmişti.

Bu arada Akkoyunlu Kara Yülük Osman ise şehri muhasara etmeye ve ele geçirmeye çalışmıştı. Bunun üzerine Kara Tatarlardan yardım istemişti. Ancak Kara Yülük Osman Beğ, Kara Tatarları da yenmiş ve onların geri dönmesine neden olmuştu. Bir yandan Timur tehlikesi bir yandan da Kara Yülük Osman Bey'in muhasarası ile bunalan şehir halkı ve ümerâ (beyler) meclisi aldığı kararlar Osmanlı Padişahı I. Bayezid'den (Yıldırım Bayezid) yardım istediler.

Bunun üzerine, daha önce Amasya'yı almış olan I. Bayezid büyük oğlu Süleyman Çelebi'yi mühim bir kuvvetle Sivas'a gönderdi. Bu kuvvetler Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey'i mağlup etti. Şehir de Süleyman Çelebiye teslim oldu. Bu suretle devlet arazisinin büyük kısmı Tokat, Niksar, Sivas, Kayseri ve Karahisar-i Şarki Osmanlı hâkimiyetine geçti. Osmanlı Padişahı I. Bayezid, oğlu Süleyman Çelebiyi yeni bağlanan bu ülkeye vali tayin etti. Ümitleri kırılan Kara Yülük Osman'da Erzincan Emiri Mutahharten'in yanına sığındı. Kadı Burhaneddin'in küçük yaştaki oğlu Alaaddin Ali Bey ise bilahare Osmanlı Devletinin hizmetine girdi, tahtın son temsilcisi olarak da 1442'de öldü.

Kadı Burhaneddin Ahmed, 54 yaşında iken öldüğünde nâib olarak hüküm sürdüğü müddet istisna edilirse, saltanatı 17 yıl devam etti. Aşırı kendine güveni ve ihtiyatsız hırsı sonu olmuştu. Benzer akıbeti Yıldırım Bayezid, Timur mücadelesinde de görmekteyiz. Savaşta sayılara veya gücüne aldanarak hasmını hafife alanların sonu hep perişanlık olmuştur.

Bunun haricinde Kadı Burhaneddin, kudretli kişiliğiyle, fetihlerinde ve bütün davranışlarında gösterdiği sürat dolayısıyla Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim'e benzemektedir. Anadolu Beyleri arasında onun kadar faal, savaştan savaşa koşmuş bir bey daha yoktur denilebilir. İktidarı döneminde sürekli ayaklanmaları bastırmakla ve Moğol ve Türkmen yağmacılarının verdiği zararları bertaraf etmekle zaman harcamış, huzurlu dönemi neredeyse hiç olmamıştır.

Kaynaklarda belirtildiğine göre Kadı Burhaneddin, âlim, adil, vakar sahibi, cevval zekâlı, yorgunluğa, sıcağa, susuzluğa ve açlığa dayanıklı, yeri geldiğinde sert konuşur, kimseden çekinmez, fakat aynı zamanda zevk ve sefaya düşkün, ulamaya yakın bir adamdı. Bununla birlikte haftada üç gün ilmi sohbetler düzenler, üç gün de halkın dert ve sıkıntılarını dinleyerek bunların halledilmesi ile bizzat ilgilenir ve karara bağlardı. Bütün tebaasına karşı adalet ve şefkat gösterirdi. Seferleri sırasında askerlerine halkın malına asla dokunulmaması yönünde emirler verirdi.

Savaşlardan arta kalan zamanlarında kalem sahibi olması nedeniyle edebi çalışmaları da olmuş, içinde 1500 gazel, 20 rubai ve 116 tuyuğu bulunan bir divan yazmıştı. Bunun haricinde ibadetle ilgili olarak yazdığı

“İksir as-Saadat fî Asrâr al-İbâdat” isimli üç kısımdan oluşan eseri bulunmaktadır. Ayrıca Turhal'da bir imaret, Zile'de bir medrese yine Turhal yakınında ve muhtelif yerlerde kaleler yaptırmıştı. Kadı Burhaneddin, daima mukavemet eden kalelerin yanına daimi abluka maksadıyla küçük kaleler de yaptırmıştı.

Kadı Burhaneddin, her fırsatta iktisadi hayattaki durgunluğu giderici tedbirler olarak ticareti ve ticaret erbabını himaye etmişti. Ayrıca yolların emniyetini temin hususunda sert tedbirler almaktan çekinmemiş, vezirliğinden itibaren yeni vergiler koymamak politikasını gütmüştür.

Kadı Burhaneddin'in kişiliğini ve gücünü ortaya koyması açısından şu kıssa ilginç bir tarihi hatıradır. Sonraki dönemlerde Yıldırım Bayezid'i yenen Timur onun zamanında Erzurum'a girip yağmalamasına karşın daha içlere girerek Kadı Burhaneddin ile karşılaşmaktan çekinmiş, kendisi Hind seferindeyken onun öldüğünü duyunca da çok sevinmiştir. Zira Timur, birkaç kez Anadolu'ya girmiş olmasına karşın Kadı Burhaneddin'in üzerine gelmeye cesaret edememiş, ondan çekinmiştir.

Netice olarak Kadı Burhaneddin'in devlet başkanlığı dönemi iç mücadelelerle geçmiş, Şarki Karahisar'ı emirleri vasıtasıyla yönetmiş, Erzincan'a giderken buradan (ve Alucra'dan) birkaç kez geçmiş, daha çok Amasya, Sivas, Tokat, Kayseri ve Erzincan arasında dolanıp durmuştur. Gerek Kadı Burhaneddin'in yaşamında gerekse Osmanlı dönemindeki Anadolu Türk Beyliklerinin birbiriyle olan menfaat mücadelesini görünce, ne kendileri huzur bulmuş ne de âleme huzur vermişler diye insan düşünmeden edememektedir.⁹

Kadı Burhaneddin Ahmed'in ölümünden sonra ona ait topraklar Osmanlı hâkimiyetine geçmişti. Ancak 1402 yılında Yıldırım Bayezid'in Ankara Savaşı'nda Timur'a yenilmesiyle bu topraklar elden çıktı. 11 yıl yaşanan fetret devrinden sonra Çelebi Mehmed'in birliği sağlamasıyla Osmanlı yeniden güç kazandı.

---

⁹<https://muratdursuntosun.wordpress.com/2012/01/24/kadi-burhanettin-devletin-genel-durumu/>

Bu sırada Şebinkarahisar ve çevresi önce Karakoyunluların¹⁰ sonra da Akkoyunlular'ın¹¹ eline geçti. 1461 yılında Fatih Sultan Mehmed her ne kadar Trabzon'u fethetmeye giderken bölgemizden geçti ve buraları fethetti ise de geri çekilince bölgemiz yeniden Akkoyunlu Uzun Hasan'a terkedildi. Uzun Hasan'a atfen Şebinkarahisar'ın bir diğer adı da Karahisar-i Hasan Dirazi'dir. Yani Uzun Hasan'ın Karahisarıdır.

Uzun Hasan'ın zamanla kazandığı başarılar üzerine şımarık ve cüretkâr davranmasıyla 1473 yılında Otlukbeli'nde yapılan savaşla bölgemiz kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine geçmişti. Savaşın yapıldığı Otlukbeli'nin de Köklüce köyü ile Hacı Hasan köyü (Gelvaris) arasındaki alanda yapıldığı da rivayetler dâhilindedir.¹²

Fatih Sultan Mehmed'den sonra bölgemizde Şah İsmail'in etkisi görülmüş ise de Trabzon'da vali olan Yavuz Sultan Selim'in çabalarıyla bu olumsuz etki bertaraf edilmiştir. Yavuz Sultan Selim'in de Alucra'da ayak izleri bulunmaktadır.¹³

Alaaddin Eretna'nın İlhanlı valisi iken 1341'de sultan ünvanıyla adına sikke kestirdiği ve 1343 yılında tamamen bağımsız davrandığını belirtmiştik. Bu tarihi bilgiler doğrultusunda bölgemizdeki vakıfları incelediğimizde Alaaddin Eretna döneminde Alucra'da kurulan daha eski vakıfların da olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan Çubuk nam-ı diğer Feygas Köyü Yakub Efendi Gulami Vakfı Receb 766 (Mart-Nisan 1365)'de kurulduğu için aynı şekilde Eretna döneminde kurulmuş olduğu belli olmaktadır. Ancak bu tarihte Alaaddin Eretna vefat etmiş olduğundan oğlu zamanına denk gelmektedir.

---

¹⁰<http://muratdursuntosun.wordpress.com/2012/02/22/karakoyunlular-donemi-vesebinkarahisar/>

¹¹<http://muratdursuntosun.wordpress.com/2012/02/24/akkoyunlular-donemi-vesebinkarahisar/>

¹²<http://muratdursuntosun.wordpress.com/2012/04/03/osmanli-donemindesebinkarahisar-ve-alucra/>

¹³<https://muratdursuntosun.wordpress.com/2015/10/25/alucazada-alucarada-yavuz-sultan-selimin-ayak-izleri/>

Vakıfların bu tarihlerde buralarda kurulmuş olması bunun öncesinde burada büyük bir Türk yerleşiminin olduğunu göstermektedir. Burada belirtmek gerekir ki 1000'li yıllardan itibaren Anadolu'ya yaşanan Türk göçleri Türklerin Anadolu'ya ilk gelişleri değil son gelişleridir. Damgaların göçü çalışmalarının neticesi olarak anlaşılmıştır ki Anadolu'nun birçok bölgesinde M.Ö. 3000 yıllarına ait Oğuz boylarının damgaları kayalara işlenmiştir. Ancak bunların bir kısmı ya asimile olmuş ya da Orta Asya'ya geri dönmüşlerdir. Moğol baskısıyla Anadolu'ya geliş ise 1000'li yıllarda Müslüman bir Türk toplumu olarak başlamıştır.

1071'de yapılan Malazgirt Meydan Muharebesinde Sultan Alpaslan'ın zaferi Anadolu'nun kapılarını Müslüman Türklere açmıştır.

Şebinkarahisar Tablosu

SALNAMELERDE ALUCRA

Osmanlı Devletinde, 1839 Tanzimat Fermanından sonra yayınlanmaya başlayan, “Salname” kelimesi Farsça bir kelimedir. “sal” yıllık ve “name” kitap kelimelerinden oluşan “Salname” kelimesi; Bir senelik olayların ve bilgilerin yer aldığı, her sene çıkarılan yıllıklardır. Günümüzde “yıllık, almanak...” gibi kelimeler kullanılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin yayınlamış olduğu resmî yıllıklar olan salnameler, şehir tarihçiliği açısından önemli bilgileri ihtiva etmektedir. Salmameler özellikle şehirlerin ekonomik, sosyal, sağlık, eğitim ve ziraat gibi konuları ile ilgili genel bilgileri içermektedir. Bu bilgiler, şehirlerin 19. yüzyıldan sonraki tarihlerinin aydınlatılmasında önemli bir başvuru kaynağıdır. Salmameler çıkarıldığı kurum veya konusuna bağlı olarak; Devlet Salmameleri, Vilayet Salmameleri, Resmi Kurum - Kuruluşlara ait Salmameler ve Özel Konulu Salmameler olarak gruplaya biliriz.

Osmanlı Devleti'nde ilk salname (1263) 1847 yılında yayınlanmıştır. 1263 (1847) – 1328 (1911) yılları arasında muntazam olarak yayınlanmıştır. En uzun süre yayınlanan Salmameler ise “Devlet-i Aliyye-i Osmaniye” olarak neşredilen Devlet Salmameleridir.

Vilayetlerce ilk salname, 1283 (1866) yılında yayınlanmıştır. Vilayetlerin bazılarında yalnız bir salname yayınlanırken, bazılarında yirmiye yakın salname çıkarılmıştır. En çok salname çıkaran vilayetler Bursa ve Selanik'tir. İlk vilayet salnamesi, “Bosna Vilayeti Salmamesi” 1283 (1866), son vilayet salnamesi ise 1338 (1920) yılı “Müstakil Bolu Sancağı Salmamesi”dir.¹⁴

Alucra ve Çamoluk'un bağlı bulunduğu Sivas Vilayeti ile ilgili 1287-1325 (1871-1908) tarihleri arasında 14 adet salname yayınlanmıştır. Fikir vermesi açısından bunlardan bazıları okuyucunun istifadesine sunulacaktır.

¹⁴http://www.alucra.com/index.php?option=com_content&view=article&id=3371:sivas-vilayet-salmamelerinde-kaza-i-alucra&catid=118:alucranin-1835-tarihli-nufus-kayitlari&Itemid=335

1871 yılına ait Sivas Vilayeti Salnamesinde Karahisar-i Şarki Livası'na bağlı birimler içinde kaza ve nevahi (nahiye) isimleri (esami) başlığı altında Alucra, Mindeval'la birlikte nahiye olarak görülmektedir. Bu da bize anılan tarihte Alucra'nın henüz kaza olmadığını göstermektedir.

۸۴

الوجرة قضائى
قائم مقام اسماعيل افندي
فضلاء مجدداً تشكيل اولد بقتد رفاقت مامورينك هنوز تعيين قلند مدي

1872 yılı salnamesinde bu kez Alucra'yı yeni teşkil olmuş (kurulmuş) bir kaza olarak görmekteyiz. Bu sayfadaki ayrıntılar ise şu şekildedir. Alucra Kazası, Kaim-makam İsmail Efendi, kaza-i mezbur müceddeden (yeniden) teşkil olduğundan refakat me'murlarının henüz tâ'yin kılınmadığı..

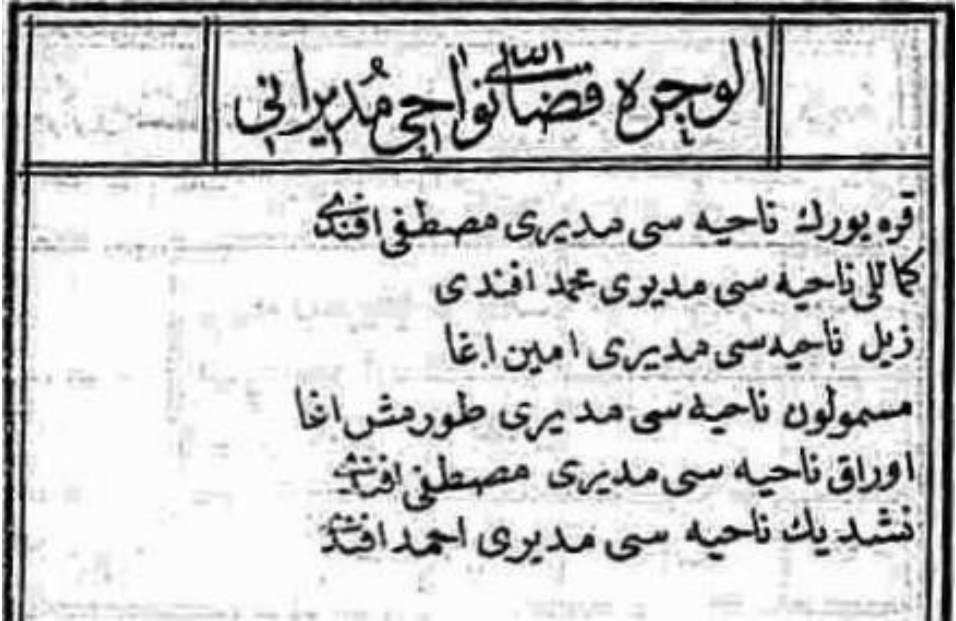
Sivas Vilayeti Salnamesi (1289) 1873

الوجرة قضاة	
قائم مقامی درویش اسماعیل افندی	
مجلس بلدی	مجلس ادارة
نائب افندی درویش حین اغا اسماعیل افندی میغانل اغا نیاب حلیم افندی طابوکاتنی یوسف افندی	قائم مقام افندی نائب محمود عارف افندی مال مدیر عمیر افندی قیصر کاتبی محمد حنی افندی محمد بلت و موسی اغا ملاخو لنتی اغا

1873 yılına gelindiğinde Alucra'daki idari sistemin teşkilatlandırıldığını görmekteyiz. Alucra Kazası, Kaim-makam (kaymakam) Derviş İsmail Efendi, Sol taraf Meclis-i Beledi, sağ taraf Meclis-i İdari, orta yerde sandık emini yazmaktadır.

Meclis-i İdari: Kaim-makam Efendi, Naib Mahmud Arif Efendi, Mal Müdürü Ömer Sadık Efendi, Tahrirat Kâtibi Mehmed (Muhammed) Hasan Efendi, Mehmed Bey ve Musi Ağa, Harelmebni Ağa

Meclis-i Beledi: Naib Efendi, Derviş Hasan Ağa, İsmail Efendi, Kâtib Halim Efendi, Tapu Kâtibi Yusuf Efendi

1883 Yılı Alucra Kazası Nevahi (Nahiye) Müdüranı

Karabörk Nahiyesi Müdürü Mustafa Efendi

Kemallı Nahiyesi Müdürü Mehmed (Muhammed) Efendi

Zil Nahiyesi Müdürü Emin Ağa

Mismilon Nahiyesi Müdürü Durmuş Efendi

Avarak Nahiyesi Müdürü Mustafa Efendi

Teşdik Nahiyesi Müdürü Ahmed Efendi

مرکز ولایت منافع صندوقی کتاد اولنه رق جوفون
 واردانی جمع ایله بکون بربوک قرق بیک غروشه بالغ
 اوله رق و صندوقته وضع ایله نظامی دائرة سنه
 اسزیراج اولتوقه والویه ملحق قضا الرنا فعه مجلساری
 تشکیل اولوب سرمایه لیچون ادخار اولتا زخائرک الوفت
 تمامی فروخت اولنه مامسند طولا بی واردات لری هنوز تعین
 ایه مدیکدن بلطفه تمام تمامی واردات و معاملات
 حسابیه سنی سنه آتیه سالنامه سنه درج و املا
 اولنه جقدر

Merkez vilayete menafi (yararlar) sandığı küşad olunarak (açılarak) bir taraftan varidat (gelir) cem'i (toplama) ile yeküni bir yük (1 yük= yüz bin guruş) kırk bin guruşa baliğ (toplam 140.000 guruş) olarak ve sanduğuna vaz' ile (konularak) nizamı dairesinde istirbah olunmakla (faize verilmekle) ve evliye mülhak (sonradan katılmış) kazalarına Nafia (Bayındırlık) Meclisleri teşkil olunub sermayeler için edhar olunan zehairin hasibel-vakit tamamı furuht olunamamasından dolayı varidatları (gelirleri) henüz taayyün (meydana çıkma, aşikâr olma) idemediğinden Bilüftihi Teâlâ tamamı varidat ve muamelat hesabiyesi sene-i âtiyeye (gelecek sene) salnamesine derc (toplama, yazdırma) ve imla (yazdırılma) olunacaktır.

Bu dönemlerde Alucra'da yeteri kadar bina olmadığından Kaymakamlık kiralık binalarda hizmet vermiş memurlar ise civar köylerde misafir edilmişlerdir. Örneğin Kemallı köyünde Mollaoğlu Durmuş'un, Parak köyünde Yakupoğlu Fazlı Ağa'nın evinde kalmışlardır. Bu durumun 1890 da dahi bu şekilde devam ettiği anlaşılmaktadır. Buna ilişkin bilgilere yine salnamelerde ulaşmaktayız.

1890 tarihli salnamede Alucra Kazasından bahsedilirken; "Bu kazada 1 hükümet konağı yapılp merkez ittihaz olunmuştur ve ittisalına 2 han, 2 kahve, 2 bab etimekçi (ekmek) fırını yapılmıştır. Memurun ve aza

işbu hükümet konağında icra-yı vezaifi memuriyet edip akşamları sakin oldukları (oturdıkları) karyelere giderler” denilmektedir.

Bu belgeler, Alucra hangi tarihte kurulduğuna yönelik tartışmaları da bitirecek niteliktedir. Zira Alucra'nın kuruluşuna ilişkin pek çok yerde farklı tarihler zikredilmektedir.¹⁵

1298 Yılı Salnamesine Göre Alucra Kazasının Nahiyeleeri	
1-Avarak Nahiyesi	4-Neştik(Teştik) Nahiyesi
Müdüri: Mustafa Efendi.	Müdüri: Ahmet Efendi.
Muavini: Yakup Ağa.	Muavini: Salih Efendi.
Azalar:	Azalar:
İbrahim Efendi.	Hasan Ağa.
Mustafa Efendi.	Halil Ağa.
Ahmet Efendi.	Ali Ağa.
Veli Ağa.	Mehmet Ağa.
Nüfus Zükûr ve İnas: 3732	Penabot ...
Kurası(Köyleri): 14	Nüfus Zükûr ve İnas: 3800

1300 YILI SALNAMESİ

ALUCRA KAZA YÖNETİMİ			
Naib: Hasib Efendi.		Kaymakam: Mustafa Şevki Efendi.	
Meclis-i İdare-i Kaza			
A' za-i Tabiiyye	Reis kaymakam(Mustafa Şevki) Efendi.	A' za-i Müntelibe	Yusuf Efendi.
	Naib(Hasib) Efendi.		Süleyman Efendi.
	Mal memuru Ömer Hulusi Efendi.		Bodor Ağa.
	Tahrirat kâtibi Eflâton Efendi.		

Alucra Kazası Nevahi (Nahiye) Müdiranı

Karabörk Nahiyesi: Mustafa Efendi.

Kemallı Nahiyesi: Mehmet Efendi.

Zil Nahiyesi: Emin Ağa.

Avarak Nahiyesi: Mustafa Efendi.

Mismolon Nahiyesi: Durmuş Ağa.

Teştik Nahiyesi: Ahmet Efendi.

¹⁵ <http://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/01/29/salnamelerde-yilliklarda-alucra/>

Esame-i Kaza	Han	Dekakin (Dükkân)	Hane	Kura	Vergi	Bedelat-ı Asakir
Alucra	1	15	1050	40	65057	2527

1321 YILI SALNAMESİNE GÖRE ALUCRA NÜFUSUNUN MİLLETLERE GÖRE DAĞILIMI						
RUM		İSLAM		TOPLAM		GENEL TOPLAM
İNAS	ZÜKÛR	İNAS	ZÜKÛR	İNAS	ZÜKÛR	
281	283	13425	13733	13706	14016	27722

1325 YILI SALNAMESİNE GÖRE ALUCRA NÜFUSUNUN MİLLETLERE GÖRE DAĞILIMI								
ERMENİ		RUM		İSLAM		TOPLAM		GENEL TOPLAM
İNAS	ZÜKÛR	İNAS	ZÜKÛR	İNAS	ZÜKÛR	İNAS	ZÜKÛR	
9	21	336	325	13996	14854	14341	15200	29541

İNAS: KADIN

ZÜKÛR: ERKEK

Yukarıdaki 1905 ve 1909 tarihli nüfus icmal tabloları karşılaştırma yapabilmek için verilmiştir. Buna göre 1905 yılında Alucra'da (Mindeval dâhil) hiç Ermeni nüfus yok iken 1909'da 9 inas (kadın) ile 21 zekûr (erkek) bulunmaktadır. Buna karşın 1905'de 281 kadın ile 283 Rum nüfusu var iken 1909'da 336 kadın ile 325 erkek nüfusa ulaşmıştır.

Anılan tarihler arasında Müslüman nüfusun da çok artmadığı görülmektedir. Bunda o tarihlerde yaşanan salgın hastalıklar nedeniyle yaşanan nüfus kayıplarının da etkisi bulunmaktadır.

Şemseddin Sami'nin 1888-1889 Tarihlerinde Yayınlamış Olduğu Kamus-ul Alâm'ında Alucra

الوجره } سيواس ولايتك قره حصار شرق
سنجاغنده وسنجاغك شرق جهته
بر قضا اولوب، مركزي قره حصار دن ۷ ساعت
مسافه ده بر حكومت قوناغيله بر ايكي خان و فروندن
عبارتدر. قضا ۶ ناحيه و ۴۰ قريه دن مركب او.
لوب، اهاليسي ۲۰۰۰۰ راده لرنده در، كه بونلر كده
همان جمله سي مسلدر. درون قضا ده ۴۰ جامع
و مسجد، ۶ مدرسه، ۵۶ مكتب موجوددر. ارا.
ضيبي اولدقجه مثبت اولوب، حبوبات متنوعه ايله
سبزه و ميوه لرك انواعي حاصل اولور. معمولات
صناعيه سي عبا و كلیدن عبارتدر. اورمانلري دخی
چوقدر. درون قضا ده بر دمير معدني بولنيور. مركز
قضا ده بهر جمعه ايرتسي بازار، و بهر سنده مایسك
۷ سنده پناير قوريلور.

Alucra: Sivas vilayetinin Karahisar-i Şarki Sancağında ve sancağın şark-ı cenûbunda bir kaza olub, merkezi Karahisar'dan 7 saat mesafede bir hükümet konağıyla bir iki han ve firundan ibarettir. Kaza 6 nahiye ve 40 karyeden (köyden) mürekkeb olub, ahaliyi 20.000 raddelerindedir ki, bunlarında heman cümlesi Müslimdir. Derun-ı kazada 40 cami ve mescid, 6 medrese, 56 mekteb mevcuddur. Arazisi oldukça münbit (verimli) olub hububat-ı mütenevvia ile sebze ve meyvaların envai' hâsıl olur. Mamulat-ı sanaiyesi abâ ve kilimden ibarettir. Ormanları dahi çokdur. Derun-i kazada bir demir madeni bulunur. Merkez kazâda behr Cum'a ertesi bazar (Pazar), ve beher sene Mayıs'ının 7'sinde panayır kurulur.

Yazıda bahsedilen demir madeni Eşküne (Demirözü) köyünde bulunmaktadır. Mayıs yedisi ise Zil(e) (Aktepe) köyünde kurulmaktaymış. Burada bulunan ılıca, önemli bir ılıman sıcak su kaynağıdır. Çeşitli cilt hastalıklarına iyi geldiği belirtilmektedir.

Alucra coğrafi özellik olarak çok çetin bir iklime sahiptir. Öyle ki yakın civarında bulunan Şebinkarahisar, Mindaval ve Şiran'a göre iklimsel olarak hiç benzerlik göstermemekte ve kışları çok soğuk geçmektedir. Bu da kışın uzun yazın kısa sürmesine neden olduğundan topraktan alınan ürün çeşitliliğini de olumsuz etkilemektedir. Durum böyle olunca da Alucra'da yaşam zorlaşmaktadır. Bu özelliğinden dolayı Alucra, Osmanlı'da son dönemlerde sürgün yeri olarak da kullanılmıştır.¹⁶

Alucra'nın kuzeyi (kuş uçuşu 80 km civarı) Giresun'un Tirebolu, Yağlıdere ve Espiye ilçeleriyle Karadeniz, güneyi (kuş uçuşu 50 km civarı) Sivas ve Erzincan toprakları, doğusu (kuş uçuşu 30 km civarı) Gümüşhane'nin Şiran ve Torul, batısı Şebinkarahisar'dan sonra yine Sivas topraklarına (Suşehri ve Koyulhisar'a) ulaşır. Alucra tamamıyla karasal iklime sahiptir, temel geçim kaynağı da tarım ve hayvancılıktır.

¹⁶ <https://alucradantarihebakis.files.wordpress.com/2018/05/sc3bcrge3bcn-yeri-alucra.pdf>

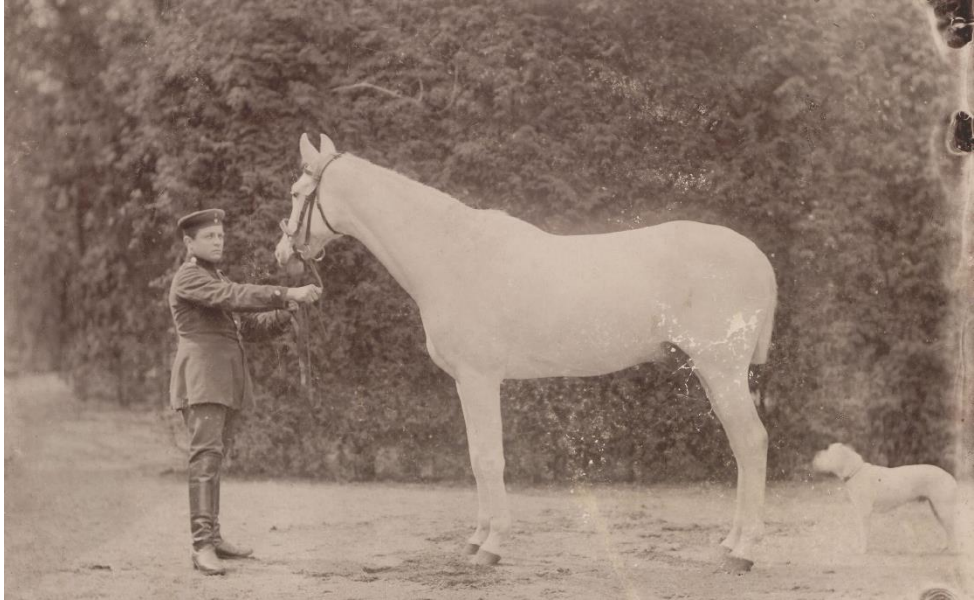
2.BÖLÜM

1.DÜNYA SAVAŞI'NDAN ÖNCE ALUCRA

Alucra, birinci dünya savaşından önce ie kapalı bir ekonomiye sahip, ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan tipik bir Anadolu kasabasıdır. 1872'de merkez ittihaz edilerek bugünkü şehir merkezinde Mesudiye Mahallesi olarak kurulmuştur. Yeni kurulan bir kasaba ve belediye olması nedeniyle teşkilatlanmada ve devlet mekanizmasının kurulmasında sancılı bir süreç yaşanmış, kimi zaman halkla gerekli teması kuramayan idareciler yüzünde pek çok olumsuzluk da yaşanmıştır.¹⁷

Kısmen gurbete özellikle Rusya'ya, Canik tarafına ve Der-saadet'e (İstanbul'a) çalışmaya gelerek kazandığı 3-5 kuruşla memleketine dönüp ailesinin geçimine katkıda bulunanlar da olmuştur. Bu süreci 1835 tarihindeki nüfus sayımından itibaren takip edebilmek mümkün olmaktadır. Ancak dönemi itibarıyla nüfus ağırlıklı olarak % 85 köylerde yaşamaktaydı ve aileler bölünmemişti. Asayiş olaylarında da çok sık görülen bir kanun ve nizam dışılık da görülmemekteydi. Bunların ipuçları okunan belgelerde bulunmaktadır.

¹⁷ <https://alucradantarihebakis.files.wordpress.com/2017/03/kaymakam-kitap-dc3bczeltmeler-yapc4b1lmc4b1c59f.pdf>

Genelde sosyal ilişkileri belirleyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bunlar âyanlık ve ağalık siteminin geçerli olduğu dönemlerle maddi güç en önemli belirleyici etkendi. Bunun haricinde âlim ve toplumda itibar gören bir zat olmakta diğer faktördü.

İnsan ilişkileri yaşanılan ortama, sahip olunan kişisel yeteneklere ve maddi güce göre şekillenmiştir. Maddi güç sahip olunan toprak büyüklüğü ile de doğru orantılıdır. Karahisar'ın Kadioğlu mahallesinde 2016 yılında Çeçenzade ailesinin önemli bir bireyiyle yaptığımız bir sohbette şöyle anlatmıştı. Bundan 60-70 sene önce 40-50 gödük (yaklaşık 800 ile 1000 kg) buğday hasat eden kişi hali vakti yerinde sayılırdı. Bundan ununu, yarmasını, buğdayını elde eder, tohumluğunu ayırırdı. Diğer elde ettiği yağ, peynir, meyve sebze kurularıyla da kışı geçirirdi. Buna sahip insanlar kimseye muhtaç olmadığı için zengin bile sayılırdı.

Günümüz şartlarında bunun toplam değeri ikibin lirayı geçmez. Bu da asgari ücretin bir buçuk katıdır. O zamanlar bu rakamları elde edebilmek, kazanabilmek kolay iş değildi. Yokluk ve imkânsızlık çok olduğundan bu sosyal ilişkileri de etkiliyordu. İnsanlar imkânsızlık ve açlık nedeniyle başkasına ait ekin tarlalarındaki başakları kesip, bunları evindeki küçük taş değirmenlerde öğüterek yemek zorunda kalmışlardır. Hatta hükümete ait katırlar arpa ile beslendiğinden onların dışkılarıyla atılan öğütülmemiş arpa tanelerini seçerek bunları yıkayıp, kavurup yemek

zorunda kalınmıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Karahisar'da hükümetin bir katırı öldüğü için atıldığında insanlar onu paramparça ederek alıp götürüp yemişlerdir. Bunlar hatıratlarda anlatılmıştır.¹⁸ Şimdi Elhamdülillah her şey bol, memleketimizde bereket var bolluk var ama geçmişte bunlar da yaşandı. Ne sıkıntılarla bu günlere gelindi bilinmesi gerekir.

Alucra gibi küçük kasabalarda aile, arkadaşlık, komşuluk, köy içi ilişkiler genelde daha samimi iken, statü farkına bağlı ilişkiler daha resmi ve seviyedir.¹⁹ Buna rağmen arazi anlaşmazlığı ve hayvan otlatmak gibi nedenlerle bireyler ve köyler arası anlaşmazlıklar da yaşanmıştır. İnsanların geçimi toprağa ve hayvancılığa bağlı olunca haliyle anlaşmazlıklar da kaçınılmazdır. Bu nedenle Alucra'da münferit olumsuzluklar yaşanmış ise de halk hakkını genellikle hukuki çözüme aramıştır.²⁰ O zamanlarda günümüzün ombudsmanı gibi görev yapan hatırı sayılır doğruluğundan emin olunan kişiler arabuluculuk görevi üstlenerek konunun büyümeden çözüme kavuşmasına yardımcı olurlardı.

Alucra başlangıçta köyden hallice bir durumda iken merkez yapılmasıyla birlikte büyümeye başlamıştır. Bunun öncesinde Karaçayır denilen mahalde kurulu birkaç evlik bir yerd. Adeta adı vardı ama kendisi yoktu. 1872'de merkez kabul edilip Mesudiye kasabası oluşturulmaya başlandığında 20-25 yıl 10-15 ev, hükümet konağı, 2 kahve, 2 fırın, 1 han ve bir camisi vardı. Hamamı bile yoktu. Alucra hamamla çok sonraları tanıştı. Şimdi Arçelik mağazasının bulunduğu ve Köymenlerin sahip olduğu binanın yerinde vaktiyle hamam vardı. Sonradan orası da yıkılarak mevcut bina inşa edildi.

---

¹⁸<https://muratdursuntosun.wordpress.com/2016/03/06/ermeni-olaylarinin-gelisimi-ve-sebinkarahisarda-yasananlar/pdf-2-cilt/ s.956-978>

¹⁹ <http://www.bilgicik.com/yazi/toplumsal-yapi/>

²⁰<https://muratdursuntosun.wordpress.com/2015/10/03/erzurum-ahkam-defterinden-zihar-fevzi-cakmak-koyune-ait-yazismalar/>
<https://muratdursuntosun.wordpress.com/2013/03/29/alucranin-erzurum-ve-trabzonda-gorulen-yayla-davasi/>
<https://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/09/26/1927-tarihinde-alucranin-zihar-koyu-ile-cakmanus-koyu-arasinda-gorulmus-bir-yayla-davasi/>
<https://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/09/15/1907de-alucrada-bir-dava-ve-saglanan-anlasma/>

1880 tarihinde hazırlanan Alucra'nın ekonomik ve sosyal durumunu ortaya koyan raporda Alucra 3 nahiye olarak gösterilmiştir. Bunlar nefs-i Alucra, Mindeval ve Kuvata nahiyeleridir. 3 nahiyede yetmiş altı köy vardır. Buna karşın eğitim müfredatına uygun okul bulunmadığından halkının cahil olduğu belirtilmiştir. Bu durumda salnamelerde belirtilen 53 okulun köylerde bulunan sıbyan mektebi olduğu ve çocuklara temel dini bilgiler verildiği anlaşılmaktadır. Yine mevcut arazinin yetersiz ve parça parça, halkının da fakir olduğu belirtilmiştir. Rüşdiye mektebi kasabada 1899'da ancak açılabilmiştir.

Ayrıca halkın başlıca geçiminin dağlardan kestikleri ağaçları kereste haline getirerek Karahisar'a getirip satarak gelir temin ettikleri, fakat bu işinde çok güç şartlarda yapıldığı belirtilmiştir.

Toplum tarım ve hayvancılık toplumdur. Sanayi ürünü neredeyse yok gibidir. Sonraları çarık ve tuğla imalatı yapılmış ise de bunlar bu konuda teknolojik ürünlerle rekabet edemedikleri için üretimlerini durdurmuşlardır. Üretim daha çok merkez liva olan Karahisar'da yaygındır. Bununla beraber 16 tane hali vakti yerinde veya itibarlı kişi sayılmıştır ki bu sayıda oldukça azdır.²¹

Alucra'nın genel olarak çok fazla nüfusu da yoktu. Birinci Dünya Savaşı'nda askeri bölge olması nedeniyle de göç edenler ve göç ettirilenler oldu. Bu dönemde Tokat ve Amasya taraflarına gidip de oralarda yerleşip bir daha geri dönmeyenlerin sayısı hiç az değildir.

Devletin nüfusu 1917'de 13 milyon, 1938'de 17 milyon, 1965'de ise 27 milyondur. Bu dönemde toplumun %74'ü köylerde kalan şehirlerde yaşarken şimdilerde bu oran tersine dönmüş durumdadır. İncelediğimiz belgeler bir ikisi hariç 1917 öncesine ait olduğundan köy yaşamının hâkim olduğu dönemi ihtiva etmektedir.

Alucra'nın elimizde olan eski fotoğraflarından gördüğümüz üzere evleri genelde tek katlı olmakla birlikte yer yer 2 ve 3 katlı evler de

---

²¹ <https://muratdursuntosun.wordpress.com/2013/03/25/19-yuzyilin-sonunda-alucranin-ekonomik-ve-sosyal-durumu/>

bulunmaktadır. Evler genelde bahçeli, geniş avlulu, kağrı arabalarının bahçeye girebileceği şekilde geniş kapılıdır. Mimari yapılar doğrudan sosyal hayata yansımıştır.

1293 yılına müsadif olduğu (denk geldiği) için halk arasında 93 harbi olarak bilinen (1877-1878) Osmanlı-Rus Harbi'nin Alucra'nın tarihinde de ayrı bir önemi bulunmaktadır. Şöyle ki: Osmanlı bu savaşta hem batıda hem de doğuda Ruslarla savaşmak zorunda kalmış, her iki cephede de yenilmiştir. Batıda Ruslar, İstanbul Yeşilköy'e kadar geldiklerinden devlet önemli bir tehlikeyle karşılaşmış, bunun sonucunda Berlin Antlaşmasını imzalamak durumunda kalmıştır. Savaş neticesi Osmanlı doğuda da batıda da toprak kaybettiğinden Balkanlar ve Kafkasya'da yaşayan bir milyonu aşkın Müslüman Osmanlı vatandaşı mülteci konumuna düşerek Anadolu'ya hicret etmiştir.

Bu babda, Kafkas, Ahışa, Kars ve Balkan muhacirlerinden Alucra'ya gelip-getirilip yerleşenler ve/veya yerleştirilenler olmuştur. Ahışalioğulları (kasaba), Karshoğulları (Allu), Kulaçlar ve Avcılar bunlardandır. Kulaçlar (Arevre) ve Yankaçlar (Köklüce) Çerkes muhaciri, Avcılar (Kasaba) ise Balkan-Selanik muhaciridirler. Ahışa ve Çerkes muhacirleri 1860 muhaciridir.

1904 senesinde Alucra'nın toplam nüfusu 31.459'dur. Bunun 30.737'si Müslüman Türk, 692'si Rum, 30'u Ermeni'dir.²²

Bunların haricinde Alucra'ya yerleştirilen bir de 1924 mübadelesi ile Selanik muhacirleri vardır. 1924 yılında Karahisar'a 4625 mübadil gelmiş, bunlardan Alucra'ya 33 mübadil, 3 mülteci yerleştirilmiştir. Yerleştirilenlere 36 hane (ev) ve 1336 dönüm tarla verilmiştir.²³ Ancak bunların çoğu kısa süre sonra Alucra'dan ayrılarak başka yerlerde bulunan akrabalarının yanına göç etmiştir.²⁴

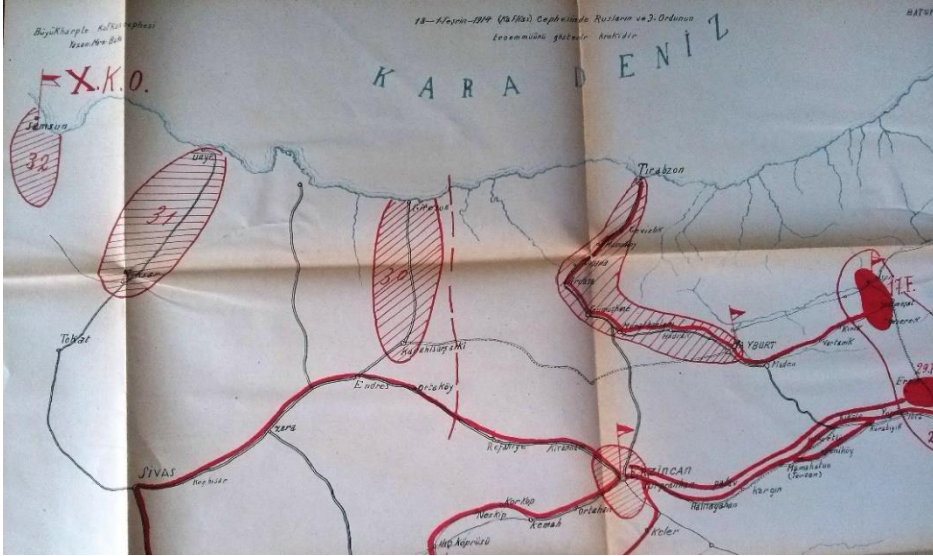
---

²² İhsan Tefik, İnsan ve Mekân Yönüyle Mübadele, 1923'den bu güne zorunlu göç, s.58

²³ İhsan Tefik, a.g.e, s.64

²⁴<https://muratdursuntosun.wordpress.com/2013/04/14/mubadele-denince/>

3.BÖLÜM KARADENİZ BÖLGESİNDEKİ 1.DÜNYA SAVAŞI HAZIRLIKLARI

Dilimizde güzel bir söz bulunmaktadır. “Perşembe’nin gelişi Çarşamba’dan bellidir” deriz. Dünyadaki yaşanan sıkıntı ve buhran devletlerarası bir çatışmanın geleceğini haber vermekteydi.

1. Dünya Savaşı'ndan önce ülkeler çeşitli sebepler ile çıkarları doğrultusunda birbirleri ile yakınlaşmaya başlamıştır. Yaşanan sömürge yarışı, rekabet ve nüfuz mücadelesi sebepleri ile de ülkeler arasında çekişmeler ve problemler görülmeye başlamıştır.

Bu sebeplerden dolayı ülkeler arasında bloklaşmalar başlamıştır. 1882 yılında Almanya'nın öncülüğünde Avusturya-Macaristan ve İtalya giderek çıkarları doğrultusunda anlaşmaya başlamışlardır. Görülen bu dayanışma ve birlikteliğe Üçlü İttifak (Bağlaşma Devletleri) adı verilmiştir.

Bağlaşma Devletleri'ne karşı diğer yandan 1907 yılında İngiltere'nin öncülüğünde menfaatler doğrultusunda Fransa ve Rusya

birbirleri ile anlaşmış, ortaya çıkan bu dayanışma ve birlikteliğe ise Üçlü İtilaf (Anlaşma Devletleri) adı verilmiştir.

Ortaya çıkan bu bloklara zamanla beklentiler ve menfaatler doğrultusunda diğer ülkelerde iştirak etmiş, bozulan dengelerde yer almak istemişlerdir. Savaşın başlaması ile kendilerine Anadolu'dan pay verilen İtalya, Üçlü İttifak grubundan ayrılmış, yeri Bulgaristan ve Osmanlı Devleti'nin katılımı ile doldurulmuştur.

Üçlü İtilaf Devletlerine ise zamanla Japonya, Sırbistan, Romanya, Belçika, Brezilya, Portekiz, Yunanistan ve ABD katılmıştır.

Üçlü İttifak Bloğu

1. Almanya
2. Avusturya-Macaristan
3. İtalya (Savaşın başlamasından sonra Üçlü İtilaf bloğuna katılmıştır.)
4. Bulgaristan
5. Osmanlı Devleti

Üçlü İtilaf Bloğu

1. İngiltere
2. Fransa
3. Rusya
4. İtalya
5. Japonya
6. Sırbistan
7. Romanya
8. Belçika
9. Brezilya
10. Portekiz
11. Yunanistan
12. Amerika Birleşik Devletleri²⁵

---

²⁵ <https://www.tarihin.com/1dunya-savasi/482-ittifak-ve-tilaf-devletleri.html>

1914'DE ALUCRA'NIN TELGRAF HATLARININ YENİLENMESİ

Bahsedilen fincanlar telefon ve telgraf hatlarının direklerde yalıtımını ve telefon tellerinin bağlanarak aktarımını sağlayan porselen izolatörlerdir.

1914 tarihinin önemi 1. Dünya Savaşı öncesine denk gelmesidir. Birinci Dünya Savaşında Alucra Ruslara karşı yürütülen savaşta (Kafkas Cephesinde) kolordu karargâhlarının bulunduğu bir cephe hattıdır.

Bu nedenle Alucra Kaymakamlığı tarafından talep edilen malzemeler genel amaçlı haberleşme için olduğu kadar askeri nedenlerle kullanım içinde olabilir. Aslında 29 Aralık 1888 tarihli belgeden Alucra'da daha öncesinden telefon hattı olduğunu bildiğimizden yeni gönderilen malzemeler yenileme veya ihtiyaçlar doğrultusunda yeni hatların çekimi ve istasyonların kurulumu için gerekli olmuştur.²⁶

Birinci Dünya Savaşı'nın en genel sebeplerinden biri 1789 Fransız Devrimi sonrasında yayılan milliyetçilik akımıydı. Özellikle İngiltere ve Fransa dünyada elinde en fazla sömürge bulduran devletlerdi. Bu iki İtilaf Devleti, elindeki sömürge irkları kaybetmemek, yeni sömürgeler kazanmak ve hali hazırda elinde bulunan ve Fransız Devrimi'nden etkilenerek bağımsızlık istemeye başlayan sömürgelerine gözdağı vermek istiyordu. Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan ham madde ve pazar rekabetinin artması da İtilaf Devletleri için en önemli bir başka savaş sebebi idi.

Savaşa katılan ülkelerin ortak amacı, dünya pastasından, yeni şekillenmeye başlayan akımlar doğrultusunda en fazla payı alabilmektir. Fakat savaşın ülkeleri İtilaf veya İttifak bloğuna itmesinde, bu genel savaş stratejisinde en güçlü tarafta olma isteğinin yanında bazı özel sebepler de vardı. İtilaf Devletleri bloğunun şekillenmesini sağlayan en geniş sebep, Almanya'nın oluşturduğu tehditti.

---

²⁶<http://muratdursuntosun.wordpress.com/2013/02/24/alucrada-telgrafhaneden-surucu-postasina/>

En güçlü ülke konumundaki İngiltere, bundan oldukça rahatsızdı. İki devlet arasındaki rekabetin yanında Fransa'da Almanya'ya kaptırdığı Alsas-Loren bölgesini geri almak için Almanya ile mücadele içerisindeydi.

Milyonlarca insanın ölümüne sebep olan savaş, ABD'nin savaşa katılması ile sona ermiş ve bloklar arası İtilaf Devletleri'nin galibiyetinin şekillendirdiği ağır şartlı antlaşmalar imzalanmıştır. İtilaf Devletleri savaşın mağlubu ülkeler ile şu antlaşmaları imzaladı: Almanya ile Versay Antlaşması, Avusturya ile Sen-Jermen, Macaristan ile Triyanon, **Osmanlı Devleti ile Sevr Antlaşmaları imzalandı.**²⁷ Savaş sonunda İtilaf Devletleri'nin elindeki birçok sömürge devletine bağımsızlık hakkı tanınmıştı. Bu da “Yeni Dünya Rekabeti”nin yönünün değiştiğini gösteriyordu. Bu ülkelerin mağlup devletlerle imzaladığı antlaşmalar ağır ekonomik şartlar getiriyordu ve ülkelerin iç işlerinde söz sahibi olma gibi hakları kazanıyorlardı.

Tüm devletlerin kabul ettiği ve savaşın sonlanmasını sağlayan Amerika'da yayımlanmış Wilson İlkeleri'ni İtilaf Devletleri de kabul etmiş olsalar da bu, Amerika'yı karşılığın almamak için attıkları bir adımdır. Savaş sonunda imzalanan antlaşmalarda bu ilkelere uymamışlardır. Wilson İlkeleri'nde geçen her milletin kendi geleceğini belirleme hakkı görmezden gelinmiş ve yeni sınırlar bu ilke dikkate alınarak çizilmemiştir. (Bu İkinci Dünya Savaşı'nı hazırlayan bir sebep

---

²⁷ 1.Dünya Savaşı'ndan ittifak devletleriyle birlikte yenik çıkan Osmanlı devletini paylaşma konusunda oy birliğine varamadıkları için, Osmanlı ile daha sonra bir antlaşma imzalama kararı almışlardır. Bunun yerine Osmanlı devletiyle itilaf devletleri arasındaki savaş hali 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşmasıyla sona ermiştir. **Birinci dünya savaşında en yakın ittifakı olan Almanya'ya güvenerek savaşa giren Osmanlı imparatorluğu Almanya savaşı kaybettiği için yenik sayılmıştır.** İtilaf devletlerinin aralarında paylaşamadıkları Osmanlı devleti daha ağır koşullarda bir antlaşma imzalayacağı için; öncelikle itilaf devletlerinin bu imparatorluğa uygulayacakları işgal planında bir görüş birliğine varmaları gerekiyordu. Öncelikle İzmir ve çevresinin Yunanlılara verileceği kararı, özellikle iki büyük itilaf devleti olan İngiltere ve İtalya arasında büyük anlaşmazlıklar çıkarmıştır. Ayrıca her ne kadar Osmanlı devleti savaşı kaybetse de Türk halkının vatan topraklarındaki işgalci kuvvetlere olan tepkisi de antlaşmanın süresinin uzamasına neden olmuştur. Ayrıca Sevr Barışı imzalanmasına rağmen uygulanmadığı için aynı zamanda “ölü doğan” bir antlaşmadır. Sonrasında Kurtuluş Savaşı başlatılmıştır.

<http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/sevr-antlasmasi-olu-dogan-antlasma-1228>

oldu.) Kazananların kaybedenlerden savaş tazminatı ve toprak almayacağı ilkesi de İtilaf Devletleri tarafından dikkate alınmamıştır.²⁸

Arşiv Fon Kodu: DH. EUM. LVZ. Dosya No: 17, Gömlek No: 102, Tarihi: 28 (S) safer 1332 (26 Ocak 1914) Konusu: Alucra Kaymakamlığı'nca talep olunan santral makinesi, fincan ve telefon telinin irsali.

TELEGRAMME **تلغرافنامه**

دولت علیہ عثمانیہ تلغراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

دولت تلغراف معاملاتدن دولای مسئولیت قبول ایتر [نقو نه ۱]

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie

Retransmission ou Expédition		تکرار کشیده ویا سوق		RECEPTION				اخذ	
No d'ordre	کشیده اولنان سوق نومروسی	Date	تاریخ	Signature de l'employé	مأمور امضاسی	Date	تاریخ	Reçu de	واسطه مرکزی
			۱۹				۱۹		
		H. M.				H. M.			
De		Pour		موردی		قره صفا		عزیمی	
No		Mots		Date		H. M.		تاریخ	
Voie		Indic. Eventuelles		اشوات محتمله				طریق	

عبدالله
۱۹۱۹
۱۱۶۱

۹. ۱۷/۱۲/۱۳۳۲ سنترال مکنسی بری محله مخدوم بی بی اولیسیه کیر مانه کوه پنه اوچ عدوله کیر اکی محله واسطه لور ویزند ره اوچ محله واسطه لور ایس سیده حالک اولسه در

فین
۱۱/۱۲/۱۳۳۲ مقصد عام

²⁸ <http://www.kurtulussavasi.gen.tr/itilaf-devletleri.html>

Emniyet-i Umumiyeye

17 Teşrinisani Sene 1329 santral makinesi yedi mahalle muhabereye kâfi olmalıdır. Diğer makinelere gelince üç adedinin diğer iki mahalle vasıtalı ve birinin de üç mahalle vasıtalık edebilecek (irtibat kurabilecek) halde olmasıdır.

Fi 18 Teşrin-i-sani Sene 1329 (1 Aralık 1913)**Mutasarrıf Asım**

TELEGRAMME تئغرافنامہ

دولت علیہ عثمانیہ تئغراف ادارہسی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie دولت تئغراف ادارہسی ایسی قدری حالت قبول ایتر [گونہ لیس]

Retransmission ou Expédition			RECEPTION				
تکرار کشیدہ ویا سوق			اخذ				
سوق نومبروسی No d'expédit.	کشیدہ اولتقائ مركز transmis à	Date تاریخ	مأمور امستلتلی Signature de l'employé	مأمور امستلتلی Signature de l'employé	Date تاریخ	واسطہ مرکز Reçu de	ممره نومبروسی N° d'ordre
		H. M.			H. M.		

De: _____ Pour: _____

N°: _____ Mots: _____ Date: _____ H. _____

Voie _____ Indic. Eventuelles _____

بوری صخره چهار مورده
نومبروسی ۱۷۲۹۱۸ کلمات تاریخ ۲۰ ساعت ۱۱:۰۰
طریق اشارت عتمله

الوجہ ایچومہ اربع مورده صخره فخریہ مع عتمولہ التالیہ غدر اسلمہ تل لفقوز باسفال
الیکلی توسط اربع مائتہ اربع و مائتہ ذک عمامہ خمره صخره اسالی دقیاتہ بیخبرگی
ایچومہ برک مقابیل آدیہ غدر اسلمہ لوجومہ اسالی الوجومہ فاصحقا لقمہ بیدر پلندہ
بوری صخره اربع مورده

Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti

Alucra için üç yüz fincan maa (birlikte) yetmiş altı bin guruşluk tel dokuz bir santral ikili mutavassıt (aracı) üç makine üç bir makinenin

heman Karahisar'a irsali ve fiyatları bilinmediği için buna mukabil on bin guruşun doğrudan irsali Alucra Kaim-makamlığına bildirilmiştir.

Fi 14 Teşrin-i sani Sene 1329 (27 Kasım 1913)

Mutasarrıf Asım

TELEGRAMME تلفرافنامه

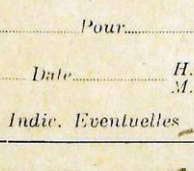
دولت علیہ عثمانیہ تالغراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'État n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie

دولت تلفراف معاملاتدن دولای مسؤلیت قبول ایتر

Retransmission ou Expédition		تکرار کشیده یا سوف		RECEPTION			اخذ	
سوق نومبرو N° d'expédit.	کشیده اولتان مرکز transmis à	تاریخ Date	مأمور امضایی Signature de l'employé	مأمور امضایی Signature de l'employé	Date	تاریخ Reçu de	وسطه مرکزی N° d'ordre	سره نومبرو N° d'ordre
		II			II			

De: Pour: موردي

Date: H. ساعت M. دقیقه تاریخ: کلمات غروب

Indic. Eventuelles: اشارت محتما

افندہ تجرید صیدہ

کہ سوہ قاضی قلمتہ وارطہ اسلہ بولہ کوندر بیلہ ایضا درہ قضا...
 تہہ تفرات فطہ محضی قابلیہ تہہ اولدینہ و تفراتہ تجریدہ رہ بولہ مقاومت
 ایہ بیلہ صیدہ فطہ تہہ مرکز لولہ و طہوہ قضا... تفراتہ قضا...
 اطمینان تہہ تفراتہ قضا... امر ویردیر بیلہ مقابله اولدہ در تفراتہ
 تہہ قضا... ماہ الیرہ افندہ وارطہ اسلہ

Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti

Giresun Kaim-makamlığı vasıtasıyla bu kere gönderilen doksan dört kangal 2500 kilo telin telgraf hattına mahsus kalın telden olduğu ve telefon fincanlarının da buna mukavemet edemeyeceği cihetle mezkûr

tellerin merkez liva ve mülhak kazalarca telgraf hututuna sarf edilmek üzere telgraf nezaretinden emr verdirilerek mukabiline olmakdar telefon telgraf nezareti müşarün-ileyhadan ahz ve irsali.

Fi 12 Kanun-i-sani Sene 1329 (25 Ocak 1914)

Mutasarrıf Namına Vali

GİRESUN AMBARINA ZAHİRE SEVKİYATI YAPILMASI

Savaş zamanlarında silah, cephane, lojistik ve tıbbi destek kadar stoku önemli gereksinimdir. Osmanlı yürüttüğü birçok savaşta bunun sıkıntısını çekmiştir. Özellikle merkezden uzak yerlerde yapılan savaşlarda ve kaleler muhasara edildiğinde yiyecek, içecek gereksinimin karşılanması çok önemlidir.

Belgemizde de buna örnek teşkil edecek bir durum söz konusudur. 28 Temmuz 1914 ile 11 Kasım 1918 tarihleri arasında gerçekleşen I. Dünya Savaşı'na Osmanlı İmparatorluğu da müdahil olmuş, Batı ve Doğu (Kafkas) Cephesinde mücadele ettiği gibi denizlerde de özellikle Karadeniz'de savaşmak zorunda kalmıştır.

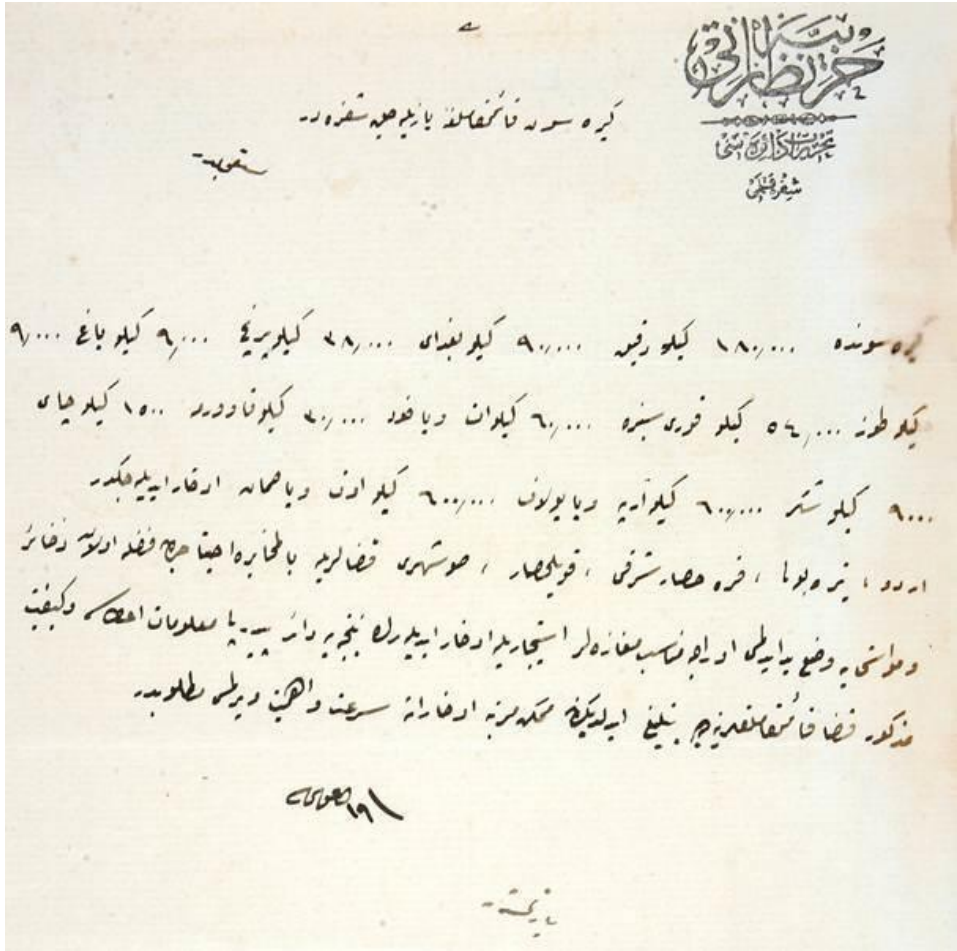
İşte bu sıkıntılı durumu aşabilmek için Giresun'da kurulan bir depoda yiyecek stoklayarak buradan ihtiyacı olan yerlere göndermeyi planlamıştır. Bunun içinde muhtelif kazaların kaymakamlıklarına yazılar yazılarak ihtiyaç duyulan erzak çeşitlerinin tedarik edilmesi ve

buldukları yerlerde de ihtiyaca uygun depolar kiralanarak buralarda toplanması ve muhafaza edilmesi sürat ve önemle rica edilmiştir.

Ordu, Tirebolu, Karahisar-i Şarki, Koyulhisar ve Suşehri kazalarına yazı tedarik için yazılmışken Alucra'ya yazılmamıştır. Bunun birkaç nedeni başlangıçta Alucra'nın savaş ortamında olmamasından kâynaklanmış olmalıdır. Yani Rusların ilerleyişi ve Şiran'a gelişi 1916 yılı yazına denk geldiğinden düşmanın bu kadar ilerleyebileceği öngörülmemiş olabilir.

Fon Kodu: DH. ŞFR. Dosya No: 44, Gömlek No: 157, Tarihi: 10 L (Şevval) 1332 (1 Eylül 1914), Konu Özeti: Ordu, Tirebolu, Karahisar-i Şarki, Koyulhisar, Suşehri kazalarına da gereğini yapmaları bildirilen Giresun'da ambara zahire toplanması işine sürat ve ehemmiyet verilmesi.

Harbiye Nezareti Tahrirat Dairesi Şifre Kalemi

Müsta'celdir (Acele yapılması lüzumlu olan, çabuk yapılması gereken)

Giresun Kaim-makamlığı'na yazılacak şifredir.

Giresun'da 180.000 kilo dakik (un), 90.000 kilo buğday, 380.000 kilo pirinç, 9.000 kilo yağ, 9 bin kilo tuz, 54.000 kilo kuru sebze, 60.000 kilo et veyahut 30.000 kilo kavurma, 1.500 kilo çay, 9.000 kilo şeker, 600.000 kilo arpa veya yulaf, 600.000 kilo saman iddihar edilecektir (biriktirip, depolanacaktır). Ordu, Tirebolu, Karahisar-i Şarki, Koyulhisar, Suşehri kazalarıyla bi'l-muhabere ihtiyaçtan fazla olan zehair (zahire) ve mevaşiye (davar koyun, keçi, inek gibi hayvanlar) vaz'-ı yed

edilmesi (el koyma) oraca münasib mağazalar isticarıyla (kiralayıp) iddihar edilerek (toplanarak) neticeye dair pey-der-pey malûmat i'tası ve keyfiyet (durum) mezkûr kaza kaim-makamlıklarına da tebliğ edildiğinin mümkün mertebe iddiharata sürat ve ehemmiyet verilmesi matlubdur (istenilen şeydir).

Fi 19 Ağustos/Yazılmışdır.

Birinci Dünya Savaşı başladığında Rusların tehdidine maruz kalacağı düşünülen ve önce denizden bombalanan sonrasında işgale uğrayan Trabzon'da bu konuda önlem alınmıştır. Trabzon merkezinde bulunan erzakın büyük bir kısmı 1915 yılı yazında ordu ihtiyacı için savaşın yaşandığı yerlere sevk edilmişti. Bu nedenle yerine ikame yapıncaya kadar buradan erzak göndermek imkânı kalmadığından yapılan sevkiyat; sabun, pamuklu elbise, mintan ve satın alma yoluyla temin edilmiş bir miktar yağdan ibaret kalmıştır. Bu bakımdan erzak sevkiyatına vilayetin diğer bölgelerinden devam etmek zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bunun için de Şiran ve Kelkit kazalarındaki öşürün toplanması, arpa ve buğday alımının düzenlenmesi, ayrıca Maçka ve Hamsiköy ambarlarında bulunan 3000 ton eşya ve erzakın bir an önce orduya gönderilmesi gerekmiştir. Trabzon valisi bu işleri bir an önce halletmek amacıyla 20 Ağustos 1915 tarihinde Gümüşhane'ye hareket etti ve bir ay kadar bu bölgede kalarak işe işlerini bizzat idare etti.

Şiran ve Kelkit kazaları dışında vilayetin ekmeklik ve yemlik üretimi yöre halkının ancak 5-6 aylık ihtiyacını karşılayabilecek kadar mısırdan ibaret bulunuyordu. Kelkit'te bulunan Cemal Azmi Bey, 2.500 tonu öşür ve 1.500 tonu satın alma olarak Kelkit ve Şiran kazalarından 4.000 ton buğday ve arpa, ayrıca vilayetin sahil kesimlerinde yarısı öşür ve yarısı satın alınan 1.500 ton fasulye ve Tirebolu kazasından da 7-8 ton pirinç tedarik ve sevk olunabileceğini tahmin etmekteydi. Kelkit'te bizzat Cemal Azmi Bey'in denetimi altında çalışan özel komisyon bahsedilen yerlerde yaklaşık 5.600 ton erzakın toplanması için çalışmalarını sürdürmüştür.

Bölgede hasat ve harman işleri devam etmekte olduğundan vilayetteki yük hayvanlarının bir bölümü mecburen bu işlerde çalıştırılmıştır. O nedenle Hamsiköy ve Maçka ambarlarındaki erzakın

sevki için sadece 1.800 araba ile 1.500 mekkâri (yük hayvanı, katır) görevlendirilebilmişti. Eylül ayı başlarında hasat işleri bir hayli hafiflediğinden bu tarihten sonra 1.500 arabanın da Kelkit ve Şiran sevkiyatına ayrılması planlanmıştı. Trabzon valisi alınan bu önlemler sayesinde buradan gönderilmesi kararlaştırılan 5.000 ton erzakın kasım ayı ortalarına kadar temin ve sevk edilebilmiştir.²⁹

Aynı dönemde Sivas vilayetinden de erzak sevkiyatı yapılmıştır. 5 Kasım 1914 tarihine kadar ordu iâşe bölgesinde yer almamasına rağmen, seferberliğin başından beri 3. Ordu'ya bağlı 10.Kolordu'ya ait iâşe ihtiyacının tamamı ve her türlü sevkiyat işlerinin önemli bir bölümü Sivas vilayeti tarafından sağlanmıştır. Böylece 1914 yılı kasımında büyük çoğunluğuyla henüz Sivas vilayeti dâhilinde bulunan ve 3. Ordu'nun yaklaşık olarak 1/3'ünü oluşturan 10. Kolordu sadece Sivas vilayeti tarafından iâşe edilirken, geriye kalan 9. ve 11 Kolordular, yani ordunun 2/3'ü ise Trabzon, Van, Bitlis, Diyarbakir, Mamuretülaziz (Elazığ) ve Erzurum vilayetleri tarafından iâşe edilmiştir. Bir süre sonra 10.Kolordu Sarıkamış taarruzuna katılmak üzere ileri harekâta geçtiğinde bu birliklere erzak yetiştirmek hususunda da vilayetin önemli katkıları görüldü.

Ordu komutanlığı emri gereğince birliklerin iâşesi için Şiran, Refahiye, Niksar Ve Havza ambarlarına günlük 140 bin kıyye erzak taşınması planlanmıştı. Sevkiyatı organize etmek üzere Sivas vilayetinin bütün kazalarında Teşkilat-ı Hususiye Heyetleri adı verilen örgütler oluşturuldu. Erzak sevkiyatı bu örgütler yönetiminde ve taşıma araçlarının yetersizliği nedeniyle genellikle halkın sırtında taşınmak suretiyle yapılmaktaydı. Yani kolordu ambarlarında erzak nakli ancak Sivas halkının fedakârlığıyla gerçekleştirilebiliyordu.

Buna yönelik iki hatıra daha önce yaptığım çalışmalarda karşına çıkmıştır. Bunlardan birinde Şebinkarahisar'dan Habib Rıza'nın Osmanlıca yazdığı hatıralarında Şebinkarahisar'dan Alucra'ya insanların sırtlarında buğday taşıdığı nakledilmişti.³⁰ Diğerinde ise Alucra'nın

---

²⁹ Ögün, Tuncay, Kafkas Cephesinin 1.Dünya Savaşı'ndaki Lojistik Desteği, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, S. 158

³⁰ Tosun Murat Dursun, Ermeni Olaylarının Gelişimi ve Şebinkarahisar'da Yaşananlar, İstanbul 2015, S.

Armutlu köyünden Hasan Tekneci ile yaptığım söyleşide nakledilmişti. Hasan Tekneci, anlatımında erkekler savaşta olduğu için kadınların Giresun'dan sırtlarında Alucra'ya arpa ve buğday taşıdığını belirtmişti.³¹

2 Aralık 1914 tarihine kadar Havza ve Niksar ambarlarının her birinde altışar milyon olmak üzere 12 milyon kıyye erzak depolanmıştı. Bu depolardaki erzakın deniz yoluyla Trabzon'a ve Oradan Erzincan ve Erzurum'a nakledilmek üzere sahil istikametinde Sivas vilayeti sınırına kadar taşınması planlanmış olduğundan söz konusu sevkiyat yine bu vilayetin çabalarıyla sürdürülmekte idi. Bundan başka kışın yaklaşması üzerine Seyfeli ve Karabayır geçitleri kapanmadan Refahiye ve Suşehri kazalarında yığınak yapılması gerekiyordu. 1914 yılı kasım ayında Sivas vilayetinin bütün imkânları bu iş için seferber edilerek kısmen insan sırtında taşınmak üzere Refahiye ambarlarına da günde ortalama 150.000 kıyye erzak gönderilmekteydi.³²

Sivas'ın ordu iâşe mıntıkasına dâhil edilmesiyle birlikte vilayetin iâşe hizmetleri açısından mükellefiyetleri bir kat daha artmıştı. Nitekim 15 Kasım 1915 tarihinden itibaren bu vilayetin de iâşe mıntıkasındaki diğer vilayetlerle birlikte Erzurum ve Erzincan depolarına erzak nakledilmesi emredilmişti.

Sık, sık dile getirildiği üzere bütün Osmanlı ülkesinde olduğu gibi Sivas vilayetinde de asıl problem taşıma araçlarının yetersiz olmasıydı. Yoksa özellikle savaşın birinci yılında yiyecek maddeleri açısından Önemli sıkıntı yoktu. Vilayetin hesaplarına göre 1914 kışında ordu için 60.000 ton civarında yiyecek maddesinin temini öngörülmüştü.

Durum böyle iken Ermenilerin de sevkiyata yardımcı olmak bir yana Ruslara destek olmak için erzak sevkiyatı yapan kafiilelere engel olmak için çaba gösterdiği de unutulmamalıdır. Bunlardan birinde Ruslarla Kafkas cephesinde savaşmak için giden ve yanlarında levazım malzemesi bulunan bir grup insan 28 Şubat 1915'de Suşehri'nin Pürk isimli Ermeni

---

³¹ Tosun, Murat Dursun, Alucra'nın Armutlu Köyü, İstanbul 2018, S.

³² Ögün, Tuncay, a.g.e. S.186

köyünden geçerken yük taşımaya elverişli mekkâri hayvanı istediklerinde kendilerine ateş açılmış ve çatışma çıkmıştır.

Olayın Suşehri'ne iletilmesi üzerine Kaymakam Ahmet Hilmi Kalaç Bey bir müfreze ile köye intikal etmiş ve asilere müdahale etmiştir. Bu esnada köyde yapılan aramada asker kaçağı çok sayıdaki isyancının da köyde saklandığı anlaşılmıştır. Bununla birlikte köyde çok sayıda silah ve patlayıcı da ele geçirilmiştir.³³ Bu olaydan sonra Ermeni isyancıların moralleri bozulmuş ve birlikleri zarar görmüştür. Zira Pürk köyünde uzun zamandır yaptıkları hazırlığın böyle bir anda bertaraf edilmiş olması onlara hayal kırıklığı yaşatmıştır.

Sivas valisi Muammer Bey, 20 Kasım 1914 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne (İçişleri Bakanlığı'na) müracaat ederek Suşehri ve Refahiye kazalarındaki yığınak tamamlanmadan Erzincan'a sevkiyat yapmanın imkânsız olduğunu ve eğer bu vilayetten daha fazla yardım bekleniyorsa, Konya ve Ankara vilayetleri ile Kayseri sancağından ya da uygun görülecek herhangi bir yerden bol miktarda taşıma aracının gönderilmesi gerektiğini bildirdi. Dâhiliye Nezareti'nin 25 Kasım 1914 tarihli cevabı; bahsedilen sancak ve vilayetlerdeki araçlar, kendi bölgelerindeki ordu birliklerine erzak naklinde kullanılmakta olduklarından gönderilmelerinin mümkün olmayacağı şeklinde olmuştur. Bir süre sonra Sivas'a gelen Menzil Müfettiş-i Umumisi Nihat Bey, Erzurum'a kadar yapılacak sevkiyatın sağlanabilmesi için Sivas vilayetine çevre vilayet ve sancakların yardımıyla 2.000 deve ve 600 araba verileceğini beyan ettiyse de bundan da bir sonuç alınamadı.

Bu durumda mevcut imkânlarla işe başlamaktan başka çare kalmadığından 6 Aralık 1914 tarihinden itibaren Erzurum ambarlarına sevkiyata başlandı. İlk olarak 37 arabaya yüklenen 185 çuval un ile 25 araba yükü kışlık giyecek, 5 gün sonra da 26 erzak arabası yola çıkarıldı. Bunun dışında Erzincan, Mülk-i Şerif, Bayburt'a da erzak sevk

---

³³ Ermeni Olayları, a.g.e. S.831-835

edilmekteydi. 23 Aralık 1914 tarihine kadar oluşturulan 14 kabile ile Erzurum'a 65.668 kıyye³⁴ erzak yollandı.³⁵

Trabzon vilayetinin şehir merkezi dâhil Gümüşhane, Kelkit ve Şiran'ın işgal altında kalmasından sonra da Sivas'tan yapılan erzak sevkiyatı daha da artarak devam etti. Alucra hattının önemi de bundan sonra başladı. Ricat eden (geri çekilen) ordu yeni savunma düzenini Refahiye-Tirebolu hattı üzerinde kurdu.

Aslında seferberlik ilanı ile Şebinkarahisar ve Alucra'da da savaş hazırlıkları başlamıştı. Bu durum yine Habib Rıza Gökçen'in hatıralarında bahsedildiği şekliyle şöyledir:

3 Ağustos 1914) günü muhtarlarca verilen emir üzerine kâğıtlar açılmış ve seferberlik ilanına dair olduğu anlaşılmiş olduğundan ahaliye anlatmak ve ilan etmek için muhtaran-ı mahalle (mahalle muhtarları) ve karyelerde (köylerde) davulu olan davulla olmayan gaz tenekelerini davul gibi çalmaya ve bu suretle i'lân etmeye başladılar. Ramazan haftası müslümanlar oruç idi. Meşruteyn (şartlar) dolayısı ile kaide-i müsavata (eşitliğe) riayeten Ermeni, Rum ve Mileli saireden (diğer milletlerden) de asker alınıyor idi. Harbe ve her taraftan orduya ait levazımat tedarik ve irsalatına **Tekâlif i Harbiye Usulu** ile teşekkül eden (kurulan) komisyon mahsusları tarafından tüccaran ve esnaf saireden mevhum makbuz mukabili (karşılığı sonra ödenmek üzere) eşya ve kumaş alınmaya ve zahire toplanmaya, depolanmaya ve pey-der-pey memleketin vesait mevcudiyesi ile nakil ve sevk olunmaya başlandı.

Seferberlik olunduğunda bidayet-i emirde halkta o kadar istek var idi ki sanki düğüne bayrama koşuşur gibi kayıt olmaya koşuyorlardı. Ben de bu meyanda kayıt olundum, 7. numarayı teşkil ettim ve ilk kabile ile gitmek üzere hazırlandım. Sanki düğün davetine veya bayram ziyareti için akraba nezdine gidiyormuşum gibi istek vardı. Benim bu vaziyetimi bir gün evvel kabile ile gitmekteki hal ve hareketimi ve telaşımı gören emimizadem Hacı Şerif Efendi, amca bu telaş ve isti'cal

³⁴ Okka, 400 dirhemlik ağırlık ölçüsü: "Kıyye-i âşârî: Eski okka (1282 gr.)." "Kıyye-i cedide: Yeni okka, kilo (1000 gr.).

³⁵ Ögün, Tuncay, a.g.e. S.187

(acele) nedir halk hep gitti de sen geri mi kaldın, hele sabırlı ve temkinli ol demesi ve devri endişane-i ihtaratta bulunması üzerine birinci kafiliden geri kaldım. Birinci kabile seferberlik ilanının üçüncü Çarşamba günü 500 kişi olarak yola çıkarıldı. Sürate bak ki Pazartesi ilan oldu. Arzusu ile gelen 500 kişi Çarşamba günü çıkarıldı ve ikinci kabile cumartesi günü gönderilecekti. İkinci kabile birinciden az değildi.

Biz Türkler civarın itibarı ile bize münasebeti (yakınlığı) olmayan Almanların yolunda giderek müttefiklik hareket ve ilan harp etmiş idik. Biz her ne suretle olursa olsun bi- taraflığı (tarafsızlığı) muhafaza etmiş olsa idik bu gün en kuvvetli ve zengin bir millet ve hükümeti olur idik. Hele bu vesaitte hakkında ki ahvalimiz gülünç bir halde at ve araba ve küçük eşeklerden başka insanlara da tahmil (yükleyerek) ve sevk etmeğe ve bunun erkek, kadın ve İslam ve Rum ve Ermeni müsavi (eşit) tutularak sevkîyata devama başladılar. Ahaliyi teşvik ve gösteriş olmak üzere **köprübaşına (Avutmuş'a) kadar maşiyen (yaya olarak) köprübaşından Alucra'ya** kadar hayvanla, mutasarrıf ve ekâbir-i memurin (ileri gelen memurlar) dahi ikişer üçer okkalık zahire götürmek sureti ile iştirak ettiler.³⁶

ERZİNCAN, REFAHIYE, ŞİRAN VE SUŞEHİRİ'NE ERZAK SEVK EDİLMESİ

Savaş sürdükçe erzak gereksinimi de artmış ve buna bağlı olarak da erzak sevkîyatına devam edilmiştir. Erzak ihtiyacının ardı arkasının kesilmemesinin nedenlerinden bazıları da savaş nedeniyle halkın birçoğunun iç kesimlere Tokat tarafına doğru göç ettirilmiş olması ve bu nedenle ekim yapılamaması ile ekim yapılsa dahi normal zamanlarda bile arazi kıtlığından ve karasal iklimin çok sert olmasından dolayı ancak kendine yetecek kadar ürün elde edilebiliyor olmasıdır. En önemlisi de askerin savaş halinde olması nedeniyle gıdaya duyulan ihtiyaçtır.

Arşiv Fon Kodu: DH. İ. UM. EK. Dosya No: 13, Gömlek No: 21, Tarihi: 09 (Ca) Cemaziye'l-evvel 1334 (14 Mart 1916), Konusu:

---

³⁶ Ermeni Olayları, a.g.e. S. 959-960

Şubat'ın on altısından bugüne kadar Erzincan'a on üç bin yüz yetmiş üç kilo dakik, üç bin kırk sekiz (kilo) buğday, yirmi bin üçyüz elli dokuz (kilo) arpa, on üç bin yedi yüz yirmi (kilo) bir bulgur, elli bin iki yüz sekiz (kilo) peksimed, altı yüz kırk bir tuz ki cem'an elli yedi bin yüz elli ve Refahiye'ye yirmi altı bin beş yüz kırk yedi (kilo) dakik, yirmi yedi bin yüz yirmi üç (kilo) arpa, bin iki yüz (kilo) peksimed, iki bin dokuz yüz atmış yedi tuz ki cem'an elli yedi bin sekiz yüz otuz yedi kilo erzakın sevk ve mutavassıt merkezlere de dört yüz bir bin ikiyüz otuz kilo muhtelifü'l-cins erzakın izhar edildiği maruzdur.

Fi 22 Şubat Sene (1)331 (6 Mart 1916)

Vali Muammer (Sivas Valisi)

9. KOLORDUNUN GEÇECEĞİ MAHALLER İÇİN HAZIRLANAN RAPOR

Savaşla ilgili hazırlıkların bir safhası da Trabzon vilayetinde yapılan ulaşım bilgileri istatistiğidir. Bu çalışmada nereye hangi yoldan ulaşılır, akarsuyu, köprüsü, içme suyu var mıdır, çeşme var mıdır, Köprülerin durumu nasıldır, askeri malzeme sevkine uygun mudur, buralarda asker ve hayvanlar için yiyecek temin edilebilir mi, hanlarda ve köylerde kaç asker barınabilir gibi birçok konuda bilgiler toplanarak tablolar halinde yazılmıştır. Bu bilgiler sayfalar dolusu olduğundan sadece, Alucra'ya yakın olan bölgelerin bilgilerine yer verilmiştir. Bunlar da şöyledir:

I. Dünya Savaşı, 28 Temmuz 1914'te başladığı düşünülduğünde aşağıdaki çok kapsamlı ve ayrıntılı 23 Şubat 1914 tarihli çizelgenin manası daha iyi anlaşılacaktır. Demek ki dünyada bir bunalım bir sıkıntı mevcuttu ve dünya savaşının çıkacağı beklenmekteydi. Savaşla birlikte Rusların da bize saldıracığı öngörüldüğünden olsa gerek bu çok detaylı ve emek gerektiren çalışma yapılmıştır. Günümüz açısından gerçek anlamda çok fazla bir anlam ifade etmese de bu çalışmanın tarihi geçmiş açısından değeri büyüktür.

BOA Fon Kodu: DH. UMVM. Dosya No: 74, Gömlek No: 30, Tarihi: 27 (Ra) Rebiü'l-evvel 1332 (23 Şubat 1914), Konusu: Dokuzuncu Kolordu'nun konaklayacağı Trabzon, Vakıfkebir, Rize, İspir, Of,

Bayburt güzergâhındaki umumi yolların mevkii durumu ve kullanışlı olup olmamasını açıklayan cedvel.

Yolun Adı	Yolun Cinsi	Yolun Envai	Tul-i kâmilî (kilometre)	Yolun muhtelif kısımlarının arzı (genişliği) ve azami meyilleri (eğimleri)
Karaca (Şiran)-Erzincan	Adi yol	Turuk-ı hususiye (özel yollar)	55 km	5 ile 10 (derece)
Kelkit-Şiran (Karaca)	Adi yol	Turuk-ı Hususiye	5, 27 km	4 ila 10 derece

Yolun mebtei ve müntehası (başlangıç ve bitişi): Karaca (Şiran)-Erzincan

Yolun cinsi (şose veya adi yol): Adi yol

Yolun envai (umumi veya vilayet yolu): Turuk-ı hususiye (özel yollar)

Tul-i kâmilî (kilometre) (Tam uzunluğu): 55 km

Yolun muhtelif kısımlarının arzı (genişliği) ve azami meyilleri (eğimleri): 5 ile 10 (derece)

Sillidere karyesine kadar Kelkit-Şiran tarikini ta'kib idüb Çaputlu geçidinden aşarak Çaputlu deresi vadisini bi't-takip Kelkit ırmağından İlaç köprüsü ile geçerek İlaç karyesine ve Hinzuri deresi vadisini takip ederek Hinzuri geçidinden aşılub Balahor deresi üzerindeki Ta'liz köprüsüne ve buradan Boske deresi vadisini biraz takip etdikden sonra ayrılıub Akdağ deresine ve Akdağ geçidinden bi'l-mürur Erzincan ovasına vasıl olunur. Çaputlu ve Hinzuri geçitleri kışın şiddetli zamanlarında bir ay kadar geçit vermez. Süvari ve piyadenin müruruna müsaidir.

Yolun mebtei ve müntehası (başlangıç ve bitişi) Kelkit-Şiran (Karaca)

Yolun cinsi (şose veya adi yol): Adi yol

Yolun envai (umumi veya vilayet yolu): Turuk-ı Hususiye

Tul-i kâmilî (kilometre) (Tam uzunluğu): 5, 27 km

Yolun muhtelif kısımlarının arzı (genişliği) ve azami meyilleri (eğimleri): 4 ila 10 derece

Yolun muhtelif kısımlarının hali:

Birinci kilometre veya: 0'dan yani Çiftlik kasabasından

Birinci kilometre veya mevia kadar: 27. kilometreye yani Karaca kasabasına kadar

Yol aksamı hey'et-i umumiyesinin Rum dağı geçid ve boğazlarında mevsim-i sayf ve şitada top müruruna müsaid olup olmadığı değil ise top müruruna müsaid bir hale koymak için lazım gelecek fedakârlığın derecesi mevsim-i şitada piyade ve süvari suhuletle geçebilir mi?

(Bu babda mufassalen malumat verilecektir)

Kelkit kasabası ittisalindeki (bitişigindeki) Şiran deresini ve yarım saat mesafedeki Germuri köprüsünden Kelkit çayını geçüb **Köse-Alucra yoluna müntehi olur (ulaşır)**. Salut geçidinde bu yoldan ayrılarak sol tarafından Sillidere vadisinden Tersun suyu üzerinden geçerek Karaca dağı üzerindeki geçidden veyahud Tersun deresi vadisiyle Mertekli civarından Şiran suyu vadisiyle Karaca'ya müntehi olur. Top müruruna müsaid değildir. Piyade ve süvari her suretle muntazaman hareket eder.

Yol üzerinde mevcut

Köprünün cinsi: Ağaç köprü

Köprünün mevkii: Çiftlik, Germuri, İslam Tersuni

Üzerinden sahra veya ağır topların geçip geçemeyeceği muhtacı tamir ise mah be mah ihtiyarın icab edecek fedakârlığın derecesi mufassalen zikr edilecek ve yol üzerinde mevcut köprülerden başka daha nerelerde ne mikdar köprü inşası iktiza edeceği derc olunacaktır.

Yol ile köprülerin yeniden yapılması muktezidir (gereklidir)

Köprülerin hali

Yol üzerine müsadif (rastlayan) ve üzerinde köprü olmayan mühim sular üzerinde ne vasıta ile geçidlerin temin edildiği vesaid-i müruriyenin hal ve kabiliyetlerinin mufassalen (ayrıntılı olarak) beyanı

Yokdur.

Yol üzerindeki su mahalleri ve ve mevsim-i muhtelifedeki halleri

Akarsuyu ve menba': Akar-suları vardır

Kuyu: Yokdur

Çeşmeler: Yokdur

Yol üzerinde konak mevkileri nereleridir? Mezkûr konaklarda ne miktar asker istiab edecek ne kadar mebani mevcuddur? Mezkûr konaklarda ne miktar vesait-i iâşe vardır?

Yol üzerinde sağ ve sol tarafında beş on dakikalık mesafelerde konak olabilecek müteaddid (çeşitli) köyler vardır. Beşer yüzden ziyade efrad istiab edebilir. Her nevi erzak mahallerinde tedarik olunabilir.

Yolun ta'mir veya yeniden inşasına dair karar veya bir tasavvur mevcut mudur? Mezkûr kusuruna derecelerine kadar mevkii fiile vaz' edilmiştir?

Bu yolun tamir ve inşası hakkında tasavvurat yokdur

İhtar: Yolun bir krokisi yapılacak ve mezkûr krokide yol civarında mevcut kura (köyler) ve kasabalar ile yolun muhtelif nuktasında ayrılan mütevassıt yollar ve bu yolların müntehi oldukları mevaki gösterilecektir. Mülahazat (açıklama):

Cedvel nihayetine rabt olunan haritada bu yolun güzergâhı gösterilmiştir

2-Yolun mebtei ve müntehası (başlangıç ve bitişi): Şiran-Mindeval

Yolun cinsi (şose veya adi yol): Adi yol

Yolun envai (umumi veya vilayet yolu): Turuk-ı hususiye

Tul-i kâmilî (kilometro) (Tam uzunluğu): 25 km

Yolun muhtelif kısımlarının arzi (genişliği) ve azami meyilleri (eğimleri): 4 ila 6 (derece)

Yolun muhtelif kısımlarının hali:

Birinci kilometre veya: 0'dan yani Karaca karyesinden

Birinci kilometre veya mevia kadar: 25. kilometreye yani Mindeval hudunda vaki Hapul köprüsüne kadar

Yol aksamı hey'et-i umumiyesinin Rum dağı geçid ve boğazlarında mevsim-i sayf ve şitada top müruruna müsaid olup olmadığı değil ise

top müruruna müsaid bir hale koymak için lazım gelecek fedakârlığın derecesi mevsim-i şitada piyade ve süvari suhuletle geçebilir mi?

(Bu babda mufassalen malumat verilecektir)

Karaca önünde Şiran suyunu geçerek Tekke mevki'inden sonra tekrar Şiran deresi vadisini takib eder. Halkiye karyesi civarındaki taşlık ve dar boğazdan ve **Şiran suyu üzerindeki Hapul köprüsünden geçerek Mindeval nahiyesine müntehi olur (kavuşur).**

Halkın boğazında subet (zorluk) çekilir. Diğer kısımlarından piyade ve süvari suhuletle geçebilir. Bu yoldan top mürur edemez.

Yol üzerinde mevcut

Köprünün cinsi: Yokdur

Köprünün mevkii: Hapul köprüsü harapdır

Üzerinden sahra veya ağır topların geçip geçemeyeceği muhtac-ı tamir ise mah be mah ihtiyarın icab edecek fedakârlığın derecesi mufassalen zikr edilecek ve yol üzerinde mevcut köprülerden başka daha nerelerde ne mikdar köprü inşası iktiza edeceği derc olunacaktır.

Yol ile köprülerin yeniden yapılması muktezidir

Köprülerin hali

Yol üzerine müsadif (rastlayan) ve üzerinde köprü olmayan mühim sular üzerinde ne vasita ile geçidlerin temin edildiği vesaid-i müruriyenin hal ve kabiliyetlerinin mufassalen (ayrıntılı olarak) beyanı

Şiran suyu tuğyan (Taşkın) zamanında mümteni'ul-mürurdur (geçilmesi mümkün değildir). Dar mahaller üzerine bir ağaç konularak ancak geçilebilir. Süvari dere içinden geçer.

Gümüşhane-Erzincan tarikinin Köse mevki'inden garba müteveccihan (yönelerek) ayrılan bu mutavassıt yol vaktiyle şose halinde yapılmış ise de mürur-ı zamanla (aradan geçen zamanla) harap olmuşdur. Garba müteveccihan (yönelerek) Kelkit çayının sağ tarafını takib eder. Kelkit kasabasının şimalinde (kuzeyinde) Surdere-Kelkit yoluna mülaki olur. Ve yine çayın sağ sahilini takib ederek Kermud köprüsü civarında Şiran tariki

müşterek olmak üzere ve Kelkit çayını terk ederek Alansa karyesi altından ve Pekün deresinden mürur eder (geçer). Yüzde on meylindeki Maden dağına çıkar. Salut geçidinden geçer, Şiran ovasına iner. Burada Şiran-Kelkit tariki solda bırakılarak ve Tersun deresini geçerek Karatepe'nin şimalinden ve Karaca karyesinin yedi sekiz kilometre mesafesinden Çağıl ve Şiran sularını ve Çil sırtlarını ve Kermud (Kocapınar) ve Civrişon derelerini mürur ederek **Gerevi Çemen yaylasında Fındıklı(bel) geçidini aşarak Alucra deresi vadisine iner ve Alucra'ya müntehi olur (ulaşır)**. Bu yolun dağlık vadi kısımlarında birçok dere oyuntuları vardır. Bu yol gayr-ı muntazamdır. Top müruru kabil değildir. Süvari ve piyade suhuletle hareket edebilir.³⁷

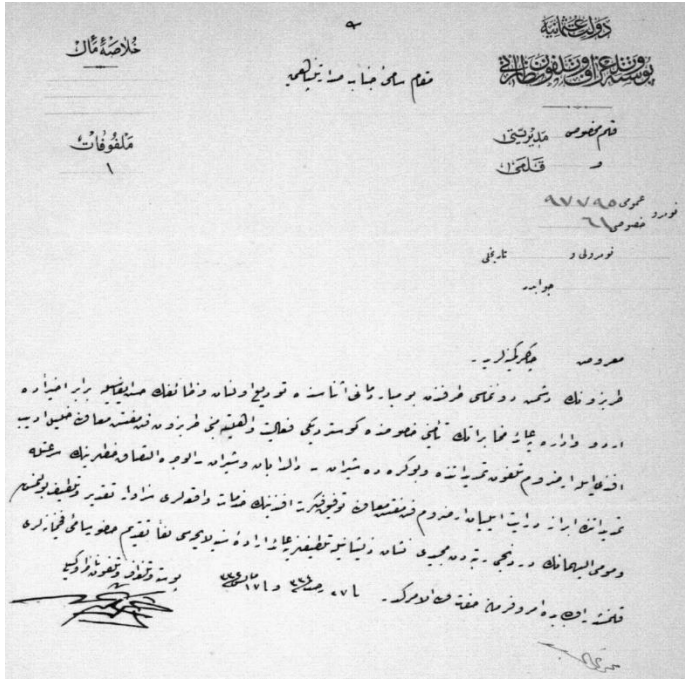
ŞİRAN İLE ALUCRA ARASINDA TELGRAF HATTI ÇEKİLMESİ

Kafkas cephesindeki savaşın ilerleyen safhalarında ordumuz geri çekilince Alucra'nın önemi daha da artmıştı. Bu nedenle Şiran ile Alucra arasına telgraf hattı çekilmesi gerekmiş ve o hengâmede hatlar çekilmişti. Daha sonra buna muvaffak olanlar ödüllendirilmiştir.

BOA Fon Kodu: İ..DUİT, Dosya No: 63, Gömlek No: 36, Tarihi: 27 Receb 1334 (30 Mayıs 1916), Konusu: Taltifat; Halil Edib Efendi (Trabzon Telgraf Fen Müfettis Muavini); Tevfik Fikret (Erzurum Telgraf Fen Müfettiş Muavini); Trabzon Bombardımanı (1334 hicri); Şiran-Validebağ, Şiran-Alucra İltisak Hatları; Mecidi Nişanı

³⁷ Murat Dursun Tosun, Osmanlı Arşivinde Trabzon Vilayeti, Arsin ve Yomra Belgeleri, 2018 İstanbul, S-38-93

Hû

Devlet-i Osmaniye

Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti

Makam-ı Sami-i Cenâb-ı Nezâret-penahiye

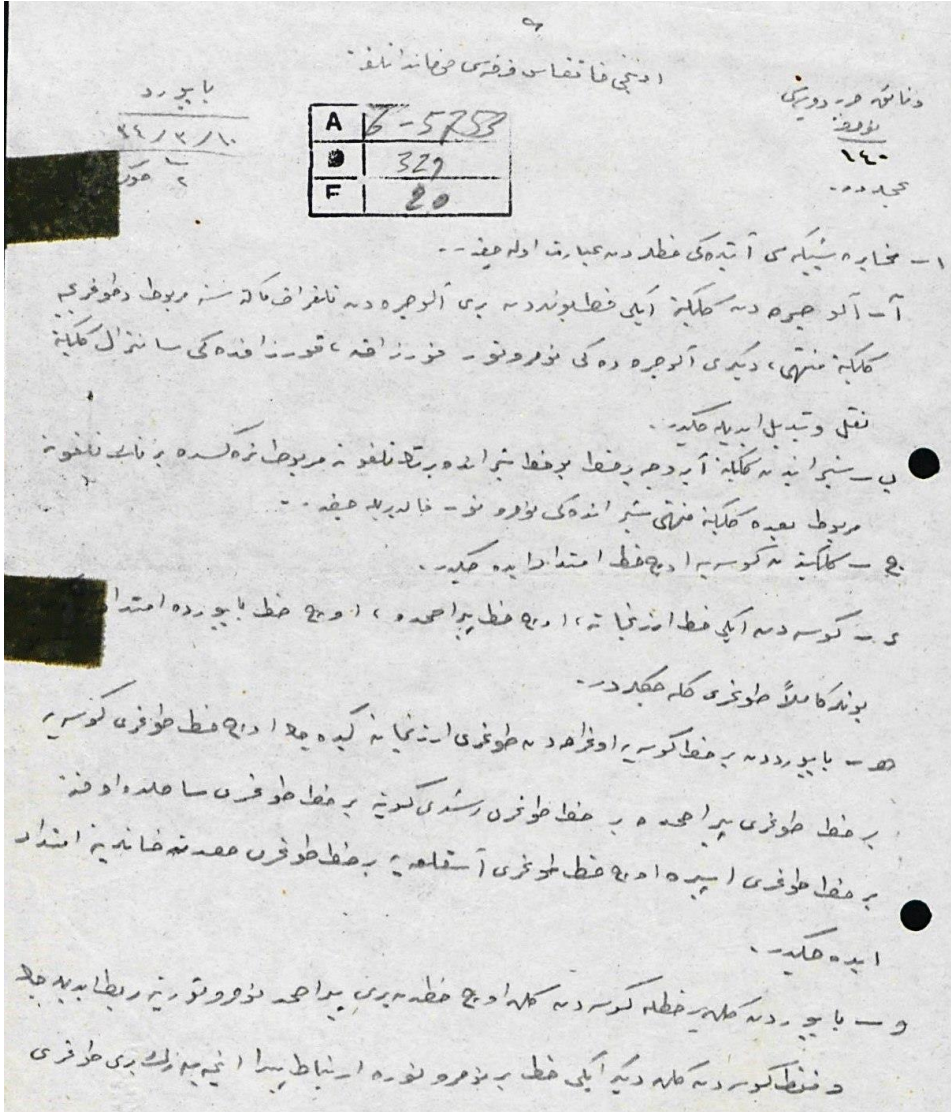
Maruz-i çaker-i keminleridir

Trabzon'un düşman donanması tarafından bombardımanı esnasında tevdi' olunan vezaifin hüsn-i ifasıyla beraber ahiren de ordu ve idareye aid muhaberatın te'mini hususunda gösterdiği faaliyet ve ehliyet mebni Trabzon fen müfettiş muavini Halil Edib Efendi ile Erzurum telefon temdidatında ve bu kere de Şiran – Valideban(ğ) ve Şiran – Alucra iltisak (bağlantı) hatlarının süratle temdidatında (uzatılmasında) ibraz-ı dirayet eyleyen Erzurum fen müfettiş muavini Tevfik Fikret Efendi'nin hidemat-ı vakıaları sezavâr-ı takdir ve taltif bulunmuş ve mumaileyhimanın dördüncü rütbeden Mecidi nişan-i zişâniyla taltiflerine aid idare-i seniyye layihası leffen takdim-i suver-i sami-i fahimaneleri kılınmıştır. Ol-babda emr u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fi 27 Receb Sene (1)334 ve fi 17 Mayıs Sene (1)332 (30 Mayıs 1916)

Posta ve Telgraf ve Telefon Nazır Vekili Bende

ASKERİ STRATEJİK ARAŞTIRMA KURUMU BELGESİ
10 Mayıs 1918 tarihli ATESE belgelerinde haberleşme için yapılan çalışmalar anlatılmaktadır.

Hû

Vesaik-i Harbiye Dosyası Numero 140

Müsta'celdir.

Bayburd 10 / 3 / (13)34 (10 Mayıs 1918)

1-Muhabere şebekesi atideki hatlardan ibaret olacaktır.

A-Alucra'dan Kelkit'e iki hat bunlardan biri Alucra'dan telgraf makinesine merbut (bağlı) doğruca Kelkit'e müntehi, diğeri Alucra'daki numrotör Korzaf'a, Korzaf'daki santral Kelkit'e nakl ve tebeddül edilecektir (değiştirilecektir).

B-Şiran'dan Kelkit'e ayruca bir hat, bu hat Şiran'da birinin telefona merbut Tirekes'de (Kelkit'in köyü) bir tek telefona merbut ba'dehu Kelkit'e müntehi (uzanan) Şiran'daki numratör kaldırılacaktır.

C-Kelkit'den Köse'ye üç hat imtidad edilecektir (uzatılacaktır).

D-Köse'den iki hat Erzincan'a, üç hat Pir Ahmed'e, üç hat Bayburd'a imtidad edilecektir (uzanacaktır). Bununla kâmilen doğru gelecektir.

E-Bayburd'dan bir hat Köse'ye uğramadan doğru Erzincan'a gidecek, üç hat doğru Köse'ye bir hat doğru Pir Ahmed'e bir hat doğru Rüşdü köyüne, bir hat doğru sahilde Of'a bir hat doğru İspir'e, üç hat doğru Aşkal'a'ya (Aşkale'ye), bir hat doğru Maden hanlarına imtidad edecektir (uzanacaktır).

F-Bayburd'dan gelen bir hatla Köse'den gelen üç hatdan biri Pir Ahmed numrotörüne rabt edilecek ve fakat Köse'den gelen diğeri iki hat bir numrotöre irtibad peyda etmeyerek biri doğru...

طریقه ترکیه جلا دیکی طشتی نیر ادرتک دفعه جوره طریقه نه لیه حیدر - پیر احمد نومرو تورتی ارتباط
 پیدا ایدیه ایی عطفه بر فط صانکه طشتخانه و اردا سیرا و فرادنده جوره طریقه ترکیه حیدر -
 ز - طریقه جوره فط آریجیم جوینگه و عظمی کونیه ، ایی فط ساحل بوچی خریه لویه ایی فط ساحل
 قه طریقه ایی مقدار دایه حیدر -
 ب - ایی عطفه طشت نقیضانده ایی موعودرتک نفیر و مدعی آیدیه ایی فط ساحل و طظم اولور و حیدر -
 آ - کونیه آردا جوره ایه جوی فط فوشه حیدر -
 ج - معده فاندننه سرفنده خاندان فط فوشه حیدر -
 د - باجی رود معده فاندننه فط باجی رود ایه حیدر - باجی رود ایه حیدر - طریقه حیدر -
 ه - باجی رود سیرا حیدر - اولور فط ساحل حیدر -
 ز - کیه مطوط کامتک دون اردانلوق حیدر - حیدر -
 ح - خارج نومرون سانه ال دوزونو - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر -
 ط - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر -
 ع - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر -
 ف - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر -
 ق - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر -
 ک - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر -
 گ - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر - حیدر -
 ۸۱۵
 ح - فط ساحل حیدر -
 برلوا
 حیدر -

Trabzon'a gidecek diğeri Gümüşhane'ye uğradıktan sonra Trabzon'a gidecektir. Pir Ahmed numratörüne irtibat peyda iden (sağlayan) iki hatta bir hat halinde Gümüşhane ve Ardasa'ya (Torul'a) uğradıktan sonra Trabzon'a gidecektir.

Z-Trabzon'a bir hat, ayrıca Cevizlik'e ve Hamsiköy'üne, iki hat sahil boyunca garba geriye iki hat sahil fırka 31 (31.fırka) imtidad edilecektir (uzanacaktır).

2-İşbu hututun noksanlarının inşası mevcudların ta'mir ve ıslahı atideki kıt'alara vazife olarak verilmiştir.

A-Köse ile Alucra arasındaki hatlar fırka 10 (10.fırka) takımına

C-Maden hanlarından şarkda kalan hatlar fırka 5 (5.fırka) takımına
-Bayburd'dan maden hanlarına kadar Bayburd'dan İspir'e kadar Bayburd'dan Oba'ya doğru hanlara kadar Bayburd'dan Pir Ahmed'e kadar olan hatlar fırka 11 (11.fırka) takımına

3-Diğer hutut kâmilen kol ordu telgraf takımına tahsis edilmiştir.
Hanlara kaç numrulu santral numrotör konulacağı ve bunlar hangi takımlardan alınacağı kol ordu telgraf bölüğü kumandanı tarafından tefhim ve tebliğ edilecektir.

4-Bu işlerin asgari üç azami beş günde ikmali matlubdur. Umum telgraf takımları heman işe başlamalı ve evvel emirde bir defa kol ordu telgraf bölüğü kumandanıyla bir defa irtibat hâsıl edecek muhabere ve müzakere etmelidirler. **10 / 3 / (13)34 (10 Mayıs 1918) Harekât 815**

2. (Ka) Kafkas Kol Ordusu Kumandanı Mirliya Şevki

4.BÖLÜM

SAVAŞ SIRASINDA ALUCRA VE YAKIN ÇEVRESİNDE YAŞANANLAR

Okunan incelenen belgelerden anlaşılacağı gibi 1.Dünya Savaşı'nda açılan Kafkas cephesi memleketin doğusunda başlamış, ordumuzun ricat etmesiyle toprak kaybına uğranılarak son savunma hattı Refahiye ile Tirebolu hattı üzerinde kurulmuştur. Alucra da bu bu hat üzerinde olduğundan Alucra'nın Gelvaris (Hacı Hasan), Zıhar (Fevzi Çakmak) ve Zun (Boyluca) köylerinde de askeri mevziler ve karargâhlar kurulmuştur.

Bu süreç içerisinde pek çok olay yaşanmıştır. Bu olaylara ilişkin olarak belgelere yansımış hususları aşağıdaki gibi örneklendirebiliriz.

1915'DE ALUCRA ÜZERİNDEN SEVK EDİLEN PİYADELER

Aşağıda inceleyeceğimiz 1915 tarihli belge diğer bir ifadeyle I. Dünya Savaşı yıllarına ait belge Baş Komutan Vekâleti imzalıdır. O dönemde Baş Komutan Vekili ise Harbiye Nazırı ve Baş Komutan Vekili olan Enver Paşa'dır.

Belgede Kafkas Cephesinde Ruslarla yapılan savaşta cepheye gönderilen askerlerin sevkîyatlarından bahsedilmektedir. Buna göre Trabzon vilayetine telgraf çekilerek askerinin geçeceği güzergâhlarda tedbir alınması ve gerekli levazım desteği sağlanması istenilmiştir.

Askerlerin sayısı 11.000 bin olarak belirtilmiş olup, Ankara'ya kadar trenle gelmişler, oradan sonra yola yaya olarak yollarına devam etmişlerdir. Ayrıca Yozgat'tan Tokat'a buradan da Karahisar'a gelerek Gümüşhane'ye doğru devam edecekleri belirtilmektedir. Karahisar ile Gümüşhane arasında geçilecek ve konaklanacak yerlerden biri ise mecburen Alucra'dır.

Askerlerin biner kişilik gruplar halinde günde azami 25 km yürüyebilecekleri öngörülmüş ve buralarda askerlerin yemek yiyebilmeleri ile konaklayabilmeleri için de tedarikli olunması, tedbir

alınması gerektiği belirtilmiştir. Bu hazırlıkların daha önce de Karadeniz bölgesi için yapıldığını görmüştük.³⁸

Karahisar'a doğru ve Karahisar'dan sonra kaza araları yaklaşık 25 ile 40 km arasında değiştiği hatırlandığında konaklama yerlerinin kazalara isabet etmesi için düzenleme yapılmış olması muhtemeldir. Bunun haricinde anılan tarihte Alucra savaş bölgesi olma durumunda kalmak üzeredir. Zira, Ruslar topraklarımızda ilerledikçe ordumuz ricat etmek (geri çekilmek) zorunda kalmıştı.

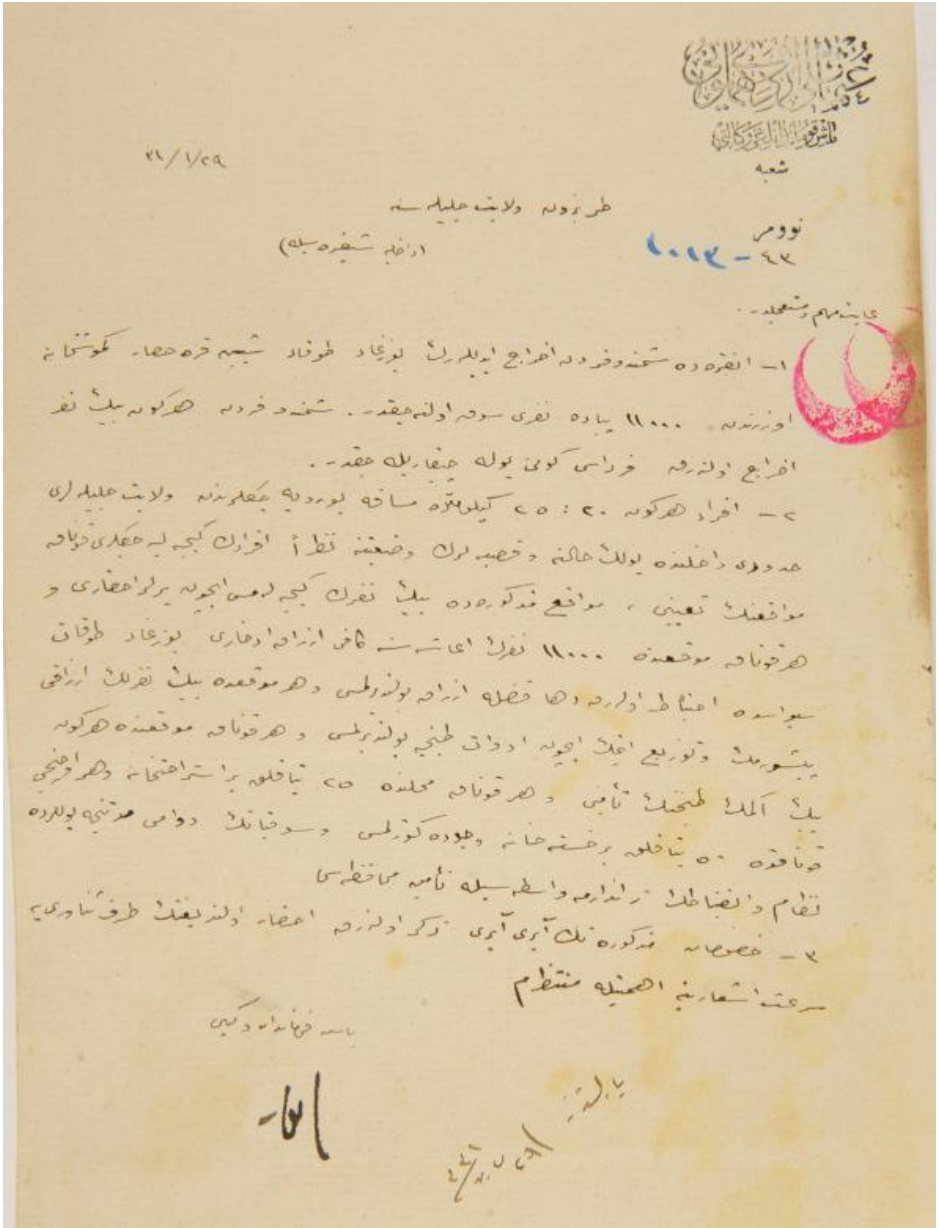
Bu nedenle 1916'dan itibaren Alucra geri cephe konumuna girmiştir. Yaylalarında mevziler, kolordunun iskânı için kışlalar, yaralı askerlerin tedavisi için dispanserler ve Kamışlı köyünde askeri hastahane bulunmaktaydı.

Bununla birlikte askerlerimizin yüzlercesi belki binlercesi burada şehit olmuş ve defnedilmiştir. Ancak günün şartları nedeniyle bunlara bildiğimiz anlamda şehitlik inşa edilememiş olduğundan kabirleri kaybolmuştur. Kabirleri kaybolursa da köylüler tarafından bu alan korunmaktadır. 25.06.2012 tarihinde Alucra kaymakamlığına dilekçe vererek şehitliğin tespit edilmesi için Giresun Müze Müdürlüğü ile temas kurulması sağlanmış ise de istenilen netice alınamamıştır. Bunun üzerine 2018 yılında CİMER'e dilekçe vererek müze müdürlüğünce bir rapor hazırlanarak anıtlar kuruluna gönderilmesi sağlanmıştır. Şimdi anıtlar kurulunun konuya nasıl yaklaşacağı beklenmektedir. Söz konusu yer zaman içinde tahrip olmuş olduğundan gözle görülür bir emare bulunmamaktadır. Ancak kazı yapılarak neticeye gidilebilecek durumdadır.

Arşiv Fon Kodu: DH. ŞFR. Dosya No: 51, Gömlek No: 260, Tarihi: 26 Cemaziyelevvel 1333 (11 Nisan 1915), Konusu: Ankara'da şimendiferden indirilerek Yozgat, Şebinkarahisar ve Gümüşhane üzerinden sevk olunacak piyade neferatının sevk şekillerine dair Başkumandanlık Vekâleti'nden Trabzon Vilayeti'ne çekilen telgraf.

---

³⁸<http://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/02/20/karadeniz-bolgesinde-i-dunya-savasi-hazirliklari/>

21/1/1329 (3 Ocak 1914)
Trabzon Vilayet-i Celilesine
(Dâhiliye Şifresiyle)

Ankara'da şimendüferden ihraç edilerek Yozgad, Tokad, Şebinkarahisar, Gümüşhane üzerinden 11.000 piyade neferi sevk olunacaktır. Şimendüferden her gün bin nefer ihraç olunarak ferdası (ertesi) günü yola çıkarılacaktır.

Efrad her gün 20-25 kilometre mesafe yürüyeceklerinden vilayet-i celileleri hududu dâhilinde yolun haline ve kasabaların vaziyetine nazaran efradın geceleyecekleri konak mevakinin (mevkiinin) tayinini mevaki mezkûrede (bahsedilen mevkide) bin neferin gicelemesi için yerler ihzarı (hazırlanması) her konak mevkiasına (mevkiine) 11.000 neferin iaşesine kâfi erzak idharı (biriktirilmesi) Yozgad, Tokad, Sivas'da ihtiyat olarak daha fazla erzak bulundurulması ve her mevkide bin neferin erzakı pişirmek ve tevzi' etmek için edevat-ı tabhiye (pişirme malzemesi) bulundurulması ve her konak mevkisinde her gün bin ekmek tabhının (pişirilmesinin) te'mini ve her konak mahallinde 25 yataklık bir istirahatthane ve her üçüncü konakda 50 yataklık bir hastahane vücuda getirilmesi ve sevkியatın devamı müddetince yollarda nizam ve inzibatın jandarma vasıtasıyla te'min-i muhafazası. Hususat-ı mezkurenin ayrı ayrı zıkr olunarak ihzar olunduğunun taraf-ı senâveriye sür'at-ı iş'arına ehemmiyetle müntazırım.

Baş Kumandan Vekili

Yazılmışdır. Fi 29 Mart Sene (1)331 (11 Nisan 1915)

KEMAH, SUŞEHİRİ, ŞİRAN VE KARAHİSAR'DAKİ MÜLTECİLERİN SEVKİ

Sevkியatın güneye yapılması istenildiğinden söz konusu ikibin hane mültecinin köylerde misafir edilerek nakledildikleri anlaşılmaktadır. Diğer belgelerden de hatırlayacağımız üzere Tokat ve Amasya'ya yerleştirilmişlerdir.

Arşiv Fon Kodu: DH. ŞFR. Dosya No: 534, Gömlek No: 120, Tarihi: 30 Eylül 1332 (13 Ekim 1916), Konusu: Kemah, Suşehri, Şiran ve Karahisar-ı Şarki hattı üzerindeki kurada mevcut mültecilerinin cenuba naklinin gerektiği. (Sivas)

دَٰهِيَّة٩
شَفَرَة ١٣٣٢
١٣٣٢

ظفر القاسمي كبرياءه
چشمش ویرانی

سرور و یا کیدیه سرق و یا کیدیه شماره نومبروسی تاریخ دقیقه ماہور انقاسی	دَٰهِيَّة٩ شَفَرَة ١٣٣٢ ١٣٣٢ مکتوب نظرات طیاره سرتان ملولادی مرکز اسرار لشکر	شماره نومبروسی واسطه سروری تاریخ دقیقه ماہور انقاسی
اشارات حمله ساعت نوع طریق اول (1)	تاریخ ساعت دقیقه اول (1)	تاریخ ساعت دقیقه اول (1)
اشارات حمله ساعت نوع طریق اول (1)		
اشارات حمله ساعت نوع طریق اول (1)		
اشارات حمله ساعت نوع طریق اول (1)		
اشارات حمله ساعت نوع طریق اول (1)		
اشارات حمله ساعت نوع طریق اول (1)		
اشارات حمله ساعت نوع طریق اول (1)		
اشارات حمله ساعت نوع طریق اول (1)		
اشارات حمله ساعت نوع طریق اول (1)		
اشارات حمله ساعت نوع طریق اول (1)		

DHA ŞFR 534/120

(1) اول و یا سرور تمیزلارندن بری ایجابیه کوردیه سیاحتش اولدیچدو.

Dâhiliye Nezâreti Şifre Mahreci Sivas

Kemah, Suşehri, Şiran ve Karahisar hattı üzerindeki kurada (köylerde) mevcut iki bin hane kadar mültecilerin (sığınanların) görülen lüzum üzerine cenuba (güneye) nakli tekrar etmiş (söylenmiş) ve icab eden tedabir ittihaz edilmiştir (alınmıştır).

Fi 30 Eylül 1332 (13 Ekim 1916)

Sivas'da Muhaciri Müdür-i Umumi Şükri

TRABZON VİLAYETİNİN BAZI AKSAMININ RUSLAR TARAFINDAN İŞGAL EDİLMESİ

Trabzon vilayeti 1916 tarihinde Ordu'dan Gümüşhane'ye kadar uzanan ve pek çok kazası olan bir yerdir. Birinci Dünya Savaşı'nda Ruslar buralarda yaşayan gayrimüslimlerden de aldıkları destekle Trabzon şehrini işgal etmişlerdir. O tarihte Trabzon valisi olan Cemal Paşa valilik idaresini Ordu'ya taşımış ve şehri terk etmek zorunda kalmıştır. İşgal edilmeyen

yerler ise anılan tarih itibarıyla Gümüşhane, Vakf-ı Kebir, Görele, Tirebolu, Giresun ve Ordu'dur. Sonradan oralar da düşmüştür.

Arşiv Fon Kodu: DH. ŞFR. Dosya No: 517, Gömlek No: 32, Tarihi: 10 Nisan 1332 (23 Nisan 1916), Konusu: Trabzon vilayetinin, Gümüşhane, Vakf-ı Kebir, Görele, Tirebolu, Giresun ve Ordu dışında işgal edildiği ve vilayet memurlarının Ordu'da toplandığı. (Trabzon)

Hükûmet-i Osmâniye en şa'sa'adâr olan nücûmundan (yıldızlarından) fâriğ olmaz (vaz geçmez).

Mahreci Tirebolu

C. 9 Şevval (1)332 (31 Ağustos 1914) vilayetin işgalden hariç aksamı Gümüşhane Sancağı ile Vakfikebir, Görele, Tirebolu, Giresun, Ordu kazalarıdır. Evrak ve kabul-i resmiyenin bir kısm mühimmesiyle memurin-i vilayetin umumu Ordu Ordu kasabasında ictima' etmiş (toplanmış) umur-ı vilayeti tedvir ediyorlar (idare ediyorlar). Bu itibarla bendeniz de Tirebolu ve Giresun kazalarında birkaç gün kaldıktan ve firari ve bakaya efradı takibat kaziyyesini ve muhacirini mehmâemken (mümkün olduğu kadar) tanzim ettikten sonra Ordu kasabasına giderek hem vilayet hem de menzil-i umuruna bakmak istiyorum. İrade-i devletlerine muntazırım.

Fi 1 Nisan (1)332 (14 Nisan 1916)

Trabzon Valisi Cemal Azmi

ZİGANA'DA RUSLARIN DURUDURULMASI

Birinci Dünya Savaşında Ruslarla yapılan savaşta Ruslar, birçok cephede birden çarpışan ve Kafkas cephesi için yerli sayıda kuvvet ayıramayan ordumuz karşısında ilerleme kaydederek bazı yerleri hızla ele geçirmiş ve Gümüşhane'ye doğru ilerlemişti. Onların bu ilerleyişleri karşısında yer yer ordumuz onları durdurmaya muvaffak olmuştu. Bu gelişmeler telgrafla Genel Kurmay'a bildiriliyordu. Bu şifreli haberleşmelerin birinde düşmanın Zigana taraflarında durdurulduğu belirtilmiştir. Maalesef bu kalıcı olmamıştır.

BOA Fon Kodu: DH. ŞFR. Dosya No: 517, Gömlek No: 56, Tarihi: 11 Nisan 1332 (24 Nisan 1916), Konusu: Zigana istikametindeki düşmanın askerimiz tarafından durdurulduğu ve Maçka'da yeni müsademe olmadığı.

RUM KÖYLERİNİN TAHLİYE EDİLMESİ

Ruslarla yapılan savaşta önceden Osmanlıya ve Türklere karşı senelerde zihnen kışkırtılmış olan Ermeniler ve Rumlar açıkça devlete ihanet ederek batılı devletlerin isteği ve beklentisi doğrultusunda Rusların yanında Türklere karşı tavır alınca ve Ruslara her türlü desteği verince o günün idarecileri de çareyi, önce Ermenileri sonra Rumları buldukları savaş bölgelerinden başka bölgelere nakletmekte (tehcirde) bulmuşlardır. Yaptıkları karşısında kendilerine olan güven sarsıldığı için aksi takdirde ordumuzun içeriden, arkasından vurulması da söz konusu olacaktı.

Gümüşhane bölgesinde yaşayan Rumların nakliyle ilgili yapılan şifreli telgraf yazışmasında dikkat çeken husus Rum köylerinin boşaltılarak tahliye edildiği sırada nakledilen Rumların can ve mallarının korunması konusunda verilen kesin talimattır.

Hatta aksine davrananların cezalandırılacağı da belirtilmektedir. Bu önemlidir zira telgrafın altındaki imza Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey'e aittir. Cemal Azmi Bey, Ermeni ve Rumlar tarafından kendilerine kötü muamele yaptı diye suçlanmıştır.³⁹

³⁹ <https://muratdursuntosun.wordpress.com/2016/01/17/trabzon-valisi-cemal-azmi-bey/>

Trabzon'un işgalinden sonra valiliği taşıdığı Ordu'dan kendisinin dahi bizzat Erzincan taraflarına giderek durumu teftiş edeceğini bildiren ve sevk sırasında olumsuz bir durum yaşanmaması için çaba sarfeden Cemal Azmi Bey, kendisine yapılan suçlamaları hak etmemektedir.

Bölgedeki Rumların çoğunun da daha önce Rusya'ya iltica ettiğini de hatırlamak gerekmektedir. Birçoğu gemi sahibi olan Rumların değerli mallarını götürmekte zorlanmadığı da vakıadır.

BOA Fon Kodu: DH. ŞFR. Dosya No: 519, Gömlek No: 16, Tarihi: 25 Nisan 1332 (8 Mayıs 1916), Konusu: Komahan dağı, Deveboynu, Kalan dağları ve Zigana kordonu ve Haros dağı şimalindeki bilumum Rum köylerinin tahliye edileceği. (Trabzon)

The document is a handwritten military or administrative order on lined paper. It features a circular stamp at the top left and a red stamp at the bottom right. The text is written in Ottoman Turkish and includes a list of names and locations. The document is dated 25 Nisan 1332 (8 Mayıs 1916).

At the top, there is a circular stamp with the number "100" and some handwritten text. Below this, there are several lines of text, including a large stamp that reads "DÂHİLİYE NEZARETİ" (Ministry of Internal Affairs). The document is organized into columns and rows, with various fields for names, dates, and locations. At the bottom, there is a red stamp and the handwritten text "DH ŞFR 519/16".

Dâhiliye Nezaretine Şifre

Rusların tuttuğu yol Şark-i Anadolu'yu istiladır. Böyle gider ise muhacirinin...

نومرو	صبره نومروس
تاریخ	واسطه سرکزی
دقیقه	تاریخ
ساعت اوله ن سکره (1)	دقیقه
مأمور امضای	مأمور امضای
ساعت اوله ن سکره (1)	ساعت اوله ن سکره (1)
تاریخ	تاریخ
دقیقه	دقیقه
ساعت اوله ن سکره (1)	ساعت اوله ن سکره (1)
مأمور امضای	مأمور امضای

امروزه ن سکره (1) ۱۹۱۶

تاریخ ۱۴ ۱۳۳۵

دقیقه ۱۰

ساعت اوله ن سکره (1) ۱۰

مأمور امضای

..arkası gelmez ne emriniz olur.

Fi 1-2 Temmuz Sene (1)332 (14 Temmuz 1916)

Erzurum Valisi Tahsin

RUS TARRUZZLARI SONUCU ORDUMUZUN RİCAT ETMESİ

1916 yılında Kafkas cephesinde Ruslarla şiddetli muharebeler yaşanmış ve bunun sonucunda ordumuz geri çekilmek durumunda kalmıştır. Bayburd, Gümüşhane ve Erzincan'da düşmanın eline geçmiştir.

BOA Fon Kodu: HR. SYS. Dosya No: 2112, Gömlek No: 13, (16 belge), Tarihi: 24 Temmuz 1916, Konusu: Cevizlik'te ilerledikleri ve esir aldıkları, Trabzon-Erzincan yolu üzerinde bir muharebe sonunda Gümüşhane'yi ele geçirdikleri, Revanduz'un doğusunda Türkleri püskürttükleri. Erzincan'ın işgal edildiği, Türk ordusunun Rus taarruzları sonucu Bayburd Mamahatun istikametinde muntazaman çekildiği; Bayburd, Gümüşhane, Erzincan mevkilerinin düşman eline geçtiği, geri çekilmenin zayıf ve bozgun şeklinde olduğu hakkındaki Rus iddialarının yalan olduğu; Muş ve Bitlis cephesinde önemli bir hareket olmadığı, Revanduz'da aksine Rus kuvvetlerinin başarılı muharebeler ile hudut dışına atıldığı.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الشَّيْخُ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ كَثِيرٍ
 شَيْخٌ

4.

تالیف ریکی

نومرو

۱۵ / ۶ / ۱۹۱۹

تفصیلاً هر چه شده در سرت هر دوغ تهری همنده که در آن موضعندزه قاری
 باجورد و مما فی التوریه سقا منده اجرا ایله کوی توفنده قطعات قدم قدم فطرد ده
 مقابل ایدک منتظماً جمع ایدی . بود و هک سمانده ساهد موجوده صولحای قطعات
 دخی و رکن حواته بقیده امر را اختیار اوله کری مکتدی . بو تیج ایله باجورد کو حواته
 ارجاه موقعدی رکنه اده تالی . سرت قاری ضایعانه مقابله استقال ایدکری
 بو تیجید بر وجه ده که وضعیت عمود بری اشغال ایده جهت مقبضه دکل .

وضعیت اجمالی بر همنه بقده در س تقیضده کوروله سالفه بیانامه فیلد مقبضه
 سرت بر همنه عازماً ترا سقنده کورسیر جورد . حالوکه اردوزان رکنه سید تحریب ایله
 عاری آتلی ایکی ساقلی طوبه بقده بری رکن اتمامده .

باز عله باجملا طوبه مارزنی بر ایدنه هکسی اردوزان بر مقصد داخلده قبول ایدکی
 بر همنه منتظماً اجرا ایدنه اولیفه بر ایدله . بر همنه سمانده بهیو منطقه ده
 رکنه مقصد مقابل توفند اجرا ایدک رکنه بهیو اسرا ایدله . از بجای ضایعی
 موهبتاً سف اوله ایدسه ده ایدجه بر سید اولیفه بار حواته عمود بره بر تازی اوله ایدله .

صالح ضایع سرت بقسی منطقه لانده وضعیات اولوب آره عمده رکنه طرفنده
 کورسیر فعالند . مقابل و کورسیر کور ایدله ده . بالعکس و ایدنه منطقه ضایعانه
 رکنه توفندی مقصد موقعی محاسبه بر تیج سنده حدود ده طرف ایدله .

Hû**Osmanlı Ordu-yı Humâyunu Başkumandanlığı Vekâleti****Tebliğ-i resmi****15/6/(1)332 (28 Haziran 1916)**

Kafkas cephesinde Rusların Çoruh Nehri cenubundaki (güneyindeki) merkez mevzilerimize karşı Bayburd Mamahatun istikametlerinde icra eyledikleri taarruzlara kıtaatımız kademe kademe hatlarda mukabele ederek muntazaman ric'at etdi (geri çekildi). Çoruh'un şimalinde (kuzeyinde) sahile müteveccih (sahil tarafındaki) sol cenah kıtaatımız dahi merkezin harekâtına tebaiyyetle (tabi olarak) emr ve ihtiyarımızla geri çekildi. Bu netice ile Bayburd, Gümüşhane, Erzincan mevkileri düşman elinde kaldı. Rusların kanlı zayıat mukabilinde istihsal ettikleri (kazandıkları) bu terakkiler (ilerlemeler) bu cephedeki ki vaziyet-i umumiyemizi işgal edecek mahiyette değildir. Vaziyet icabı bu ricatımız (geri çekilmemiz) hakkında Rus tebliğlerinde görülen mübalağalı beyanat hilaf-ı hakikatdir (yalandır). Ruslar bu ricati adeta firar şeklinde gösteriyorlar hâlbuki ordumuz düşman ateşiyle tahrib edilmiş adi ateşli iki **Mantelli topundan** başka bir şeyi terk etmemiştir.

Binaenaleyh bi'l-cümle top ve malzemesini beraberinde çekmesi ordumuzun bir maksad dâhilinde kabul ettiği bu ric'ati (geri çekilmeyi) muntazaman icra etmiş olduğuna bir delildir. Bu ric'at esnasında birçok mıntıkada düşmana müteaddid (çeşitli) ve mukabil (karşı) tarruzlar icra ederek düşmandan birçok esir aldık. Erzincan'ın ziyâ'ı (kaybı) mucib-i teessüf olabilirse (üzüntü verse) de açık bir şehir olmağla beraber harekât-ı umumiyemize bir tesiri olamayacaktır. Sağ cenah Muş, Bitlis mıntıklarında vaziyet sabit olub arasıra düşman tarafından gösterilen faaliyetler mukabil (karşı) harekâtlarımızla kesr edilmektedir (kırılmaktadır). Bilakis Revandiz mıntıkasına sarkan düşman kuvvetleri müteaddid muvaffakiyetli muharebeler neticesinde hududdan tard edilmiştir.

Mandelli Topu

GÜMÜŞHANE ARŞİVİNİN KARAHİSAR'A NAKLEDİLMESİ

Rusların Birinci Dünya Savaşında doğu cephesindeki ilerlemesi devam edince Trabzon valiliğinin Ordu'ya naklinden sonra Gümüşhane'de bulunan kuyudatın yani kayıtların da nakledilmesi zorunlu bir hal almış ve Karahisar'a getirilmiştir. Karahisar'dan da Sivas'a nakli kararlaştırılmıştır.

27 Temmuz 1916 tarihi itibarıyla ordunun bir kısmı **Harşid deresine çekilmiş ve Ruslarla mücadeleye başlamıştır.** Trabzon vilayetinde istila görmeyen yalnız Giresun ve Ordu kazaları kalmış diğer bütün yerler Rusların işgali altında kalmıştır.

Rusların bu üstünlüğü birlikte hareket ettiği Ermeni ve Rumları da iyice cesaretlendirmiş Müslüman halka yapmadıkları eziyet kalmamıştır.

صحة نومرسى	صحة نومرسى	صحة نومرسى
تاريخ	تاريخ	تاريخ
دقيقة	دقيقة	دقيقة
ساعت اولادون	ساعت اولادون	ساعت اولادون
مأمور ايقامى	مأمور ايقامى	مأمور ايقامى
اشارات عمدته	اشارات عمدته	اشارات عمدته
ازكلدون	ازكلدون	ازكلدون
تاريخ	تاريخ	تاريخ
دقيقة	دقيقة	دقيقة
ساعت اولادون	ساعت اولادون	ساعت اولادون
مأمور ايقامى	مأمور ايقامى	مأمور ايقامى

حكومة عثمانیة
وزارتہ امور خارجه
مأمور ايقامى

1895 1896 1897 1898 1899 1900 1901 1902 1903 1904 1905 1906 1907 1908 1909 1910 1911 1912 1913 1914 1915 1916 1917 1918 1919 1920 1921 1922 1923 1924 1925 1926 1927 1928 1929 1930 1931 1932 1933 1934 1935 1936 1937 1938 1939 1940 1941 1942 1943 1944 1945 1946 1947 1948 1949 1950 1951 1952 1953 1954 1955 1956 1957 1958 1959 1960 1961 1962 1963 1964 1965 1966 1967 1968 1969 1970 1971 1972 1973 1974 1975 1976 1977 1978 1979 1980 1981 1982 1983 1984 1985 1986 1987 1988 1989 1990 1991 1992 1993 1994 1995 1996 1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 2004 2005 2006 2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2016 2017 2018 2019 2020 2021 2022 2023 2024 2025

طريف راسي
جمال

Bir felaket karşusunda (karşısında) daha bulunmak lazım geldiği (bir felaketle daha karşılaşıldığı) takdirde vilayet merkezinin nereye nakli icab edeceğinin emr u irade buyurulması.

Fi 14 Temmuz Sene (1)332 (27 Temmuz 1916)

Trabzon Valisi Cemal (Cemal Azmi Paşa)

SUŞEHİRİ, ALUCRA VE REFAHİYE HALKINA YARDIM EDİLMESİ

Aşağıdaki belgeler 1917 ve 1919'da (Birinci Dünya Savaşı-Rus Harbi) Alucra'nın ne halde olduğunu anlamamıza yardımcı olmaktadır. Mevcut durumu çok iyi yansıtmakta ve içinde bulunulan şartlar dâhilinde nelerin yapılabildiğini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Fon Kodu: DH. ŞFR. Dosya No: 553, Gömlek No: 82, Tarihi: 08 Mayıs 1333 (8 Mayıs 1917), Konu Özeti: Suşehri, Alucra, Refahiye gibi kazalar ahalisinin memleketleri duçar-ı istila olması dolayısıyla muhacirin tahsisatından iase edilmesine dair. (Sivas)

۵۸۴

راهنمای نامه

مجلس شورای عالی
تاریخ ۲۵/۵/۱۳۰۴

سوق و یا کسبیه	نومرد		عمره نومردی
	تاریخ		واسطه مرکزی حواص
	دقیقه	مکرمه شرفیاد خانم از نه طروری بر کتا مسرتیله قبول تفر	تاریخ ۲۵/۵/۱۳۰۴
	ساعت اولکلدن سکره (۱)	نامورد انقاسی	دقیقه
	ساعت اولکلدن سکره (۱)	ساعت	نومرد
	اشارات حصه	اولکلدن سکره (۱) طریق	دقیقه

۲۵/۵/۱۳۰۴

مجلس شورای عالی

تاریخ ۲۵/۵/۱۳۰۴

دقیقه

نومرد

اشارات حصه

(۱) اول و یا سکره جمع کردن بری ایجابیه کرده چوئش اوله اندر .

مجلس شورای عالی

۱-۱

۲۵/۵/۱۳۰۴

مجلس شورای عالی

تاریخ ۲۵/۵/۱۳۰۴

دقیقه

نومرد

اشارات حصه

(۱) اول و یا سکره جمع کردن بری ایجابیه کرده چوئش اوله اندر .

مجلس شورای عالی

۱-۲

Dâhiliye Nezareti'ne /Şifre

Memleketleri saha-yı harb olmasından dolayı Birinci Kafkas Kolordu Kumandanlığı'nın emri vesikası ile sevk olunan **Suşehri, Alucra ve Refahiye gibi kazalar ahalisinin memleketleri duçar-ı istila olması dolayısıyla** muhacirin tahsisatından ... bunlar(ın) zaruretlerinden bahisle ya işe edilmeleri yahut memleketlerine avdetlerine (dönmelerine) müsaade (izin) ifade edilmekte olduğu Tokat mutasarrıflığından bildirilmiş ve mahal-i mezkûrdan sevk olunan ahalinin memleketlerine avdetlerine müsaade edilmesi Üçüncü Ordu Kumandanlığından iş'ar kılınmasına ve ahali-i merkumun esasen cihet-i askeriye'nin gördüğü görüldüğü lüzum üzerine nakd edilmiş bulunmasına binaen işelerine emr u müsaade buyurulması müsterhamdır (istirham olunur).

9 Mayıs Sene (1)333 (9 Mayıs 1917)

Sivas Valisi Süleyman

SAVAŞ NEDENİYLE TOKAT'A SEVK EDİLENLERİN İHTİYAÇLARININ KARŞILANMASI

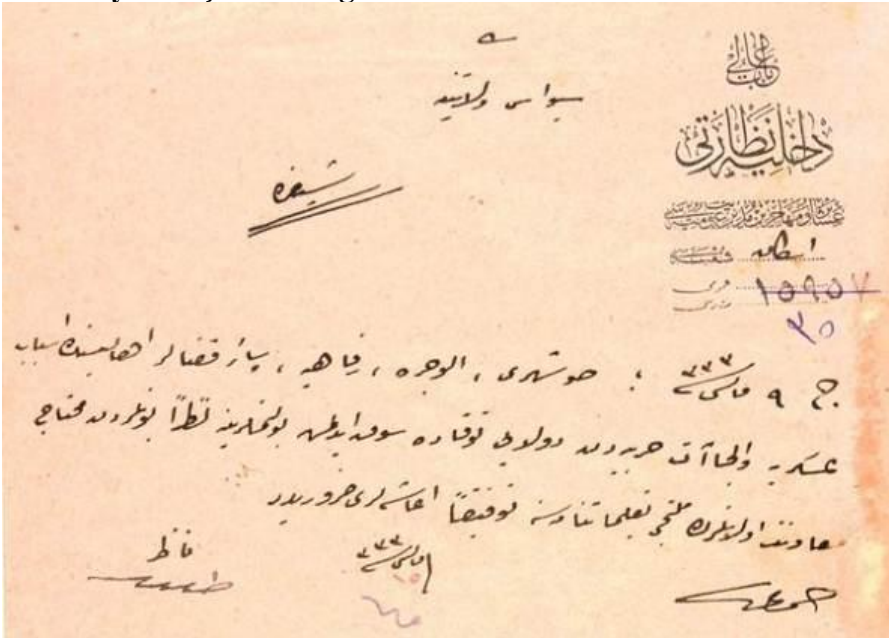
Kolordu'nun Alucra'da ve köylerinde konuşlanması sonucu muhtelif yapılar da askeriye tarafından komuta merkezi ve diğer amaçlarla

kullanılmaya başlanmış, dağlardaki kesif ormanlar kesilerek mevzi ve yapı inşaatlarında ve ısınma amaçlı yakıt olarak kullanılmıştır.

İşte tüm bu hengâmede halkın pek çoğu da yerlerinden göç ettirmek durumunda kalmıştı. Aşağıda transkripsiyonu verilen şifreli telgraflarda bunun izleri görülmektedir. Özellikle Refahiye, Suşehri, Alucra ve sair yerlerin ahailerinin Tokat'a doğru mecburi iskâna tabi tutuldukları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte halkın büyük çoğunluğunun oralarda aç ve sefil kaldıkları yardıma muhtaç hale geldikleri bu nedenle de ya kendilerine iâşe yardımında bulunulması ya da yerlerine dönmelerine müsaade edilmesi gerektiği belirtilmektedir.

Savaş nedeniyle tarlalar da ekilip biçilemediğinden yerini bırakıp göçenlerde yerinde kalanlar da sefillik çekmiştir.

Fon Kodu: DH. ŞFR, Dosya No: 76, Gömlek No: 144, Tarihi: 23 B (Receb) 1335 (15 Mayıs 1917), Askeri sebeplerden dolayı Tokad'a sevk edilen Suşehri, Alucra, Refahiye ve sair kazalar ahalisinden yardıma muhtaç olanların iâşelerinin karşılanması gerektiğine dair Sivas Vilayetine çekilen telgraf.

Sivas Vilayetine

Şifre

Fi 9 Mayıs sene (1)333 Suşehri, Alucra, Refahiye ve sair kazalar ahalisinin esbâb-ı askeriye ve ilcaât-ı harbiyeden (harp mecburiyetinden) dolayı Tokad'a sevk edilmiş bulunmalarına nazaran bunlardan muhtaç-ı muavenet olanların mülteci talimatnamesine tevfikan iaşeleri zarûridir. Fi 15 Mayıs (1)333 (15 Mayıs 1919) Nazır (Talat)

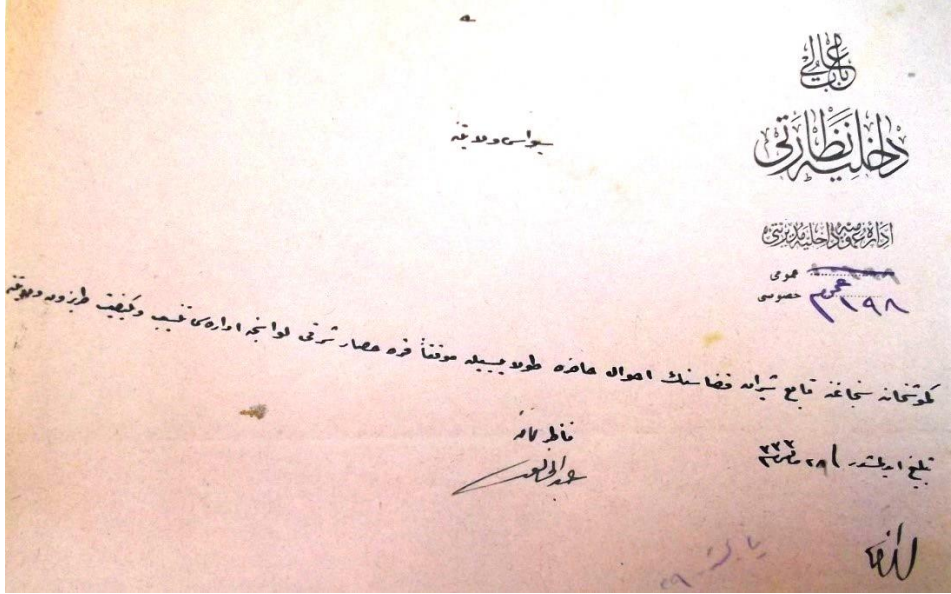
1917'DE ŞİRAN'IN GEÇİCİ OLARAK KARAHİSAR-İ ŞARKİ'YE BAĞLANMASI

1917 yılı Birinci Dünya Savaşı'nda Ruslarla Kafkas Cephesinde savaştığımız ve toprak kaybettiğimiz yıllardır. Ruslar Şiran'a kadar gelmiş ve bazı yerlerini de işgal etmiştir.

İşte bu hengâmede Şiran'ın Gümüşhane ile olan irtibatı kesilince veya sağlıklı iletişim kurulamayınca çözüm olarak geçici bir süreyle Karahisar-i Şarki sancağına bağlanmıştır.

BOA Fon Kodu: DH. ŞFR. Dosya No: 76, Gömlek No: 243/43, Tarihi: 6 Şaban 1335 (28 Mayıs 1917), Konusu: Şiran'ın geçici olarak Karahisar-i Şarkiye bağlanması.

Hû

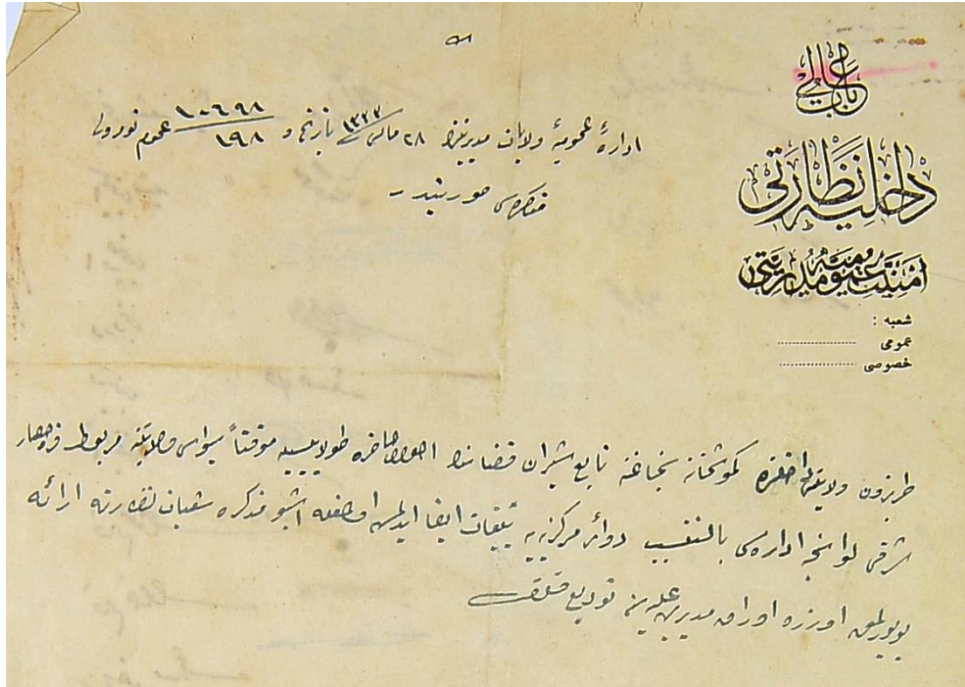
**Bâb-ı Âlî Dâhiliye Nezaret-i İdare-i Umuriye-i Dâhiliye Müdüriyeti
Sivas Vilayetine**

Gümüşhane Sancağına tabi Şiran kazasının ahval-i hazıra dolayısıyla muvakkaten Karahisar-i Şarki Livasınınca idaresi tensib ve keyfiyet Trabzon vilayetine tebliğ edilmiştir.

**Fi 28 Mayıs Sene (1)333 (28 Mayıs 1917)
Nazır Namına**

**BOA Fon Kodu: DH. EUM. VRK. Dosya No: 23, Gömlek No: 7 A,
Tarihi: 06 Şaban 1335 (28 Mayıs 1917), Konusu: Trabzon vilayeti
dâhilindeki Gümüşhane Sancağına bağlı Şiran kazasının geçici olarak
Sivas'a bağlanarak Karahisar-i Şarki livasınınca idare edilmesi.**

Hû

Bâb-ı Âlî Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdiriyeti

İdare-i Umumiyye-i Vilayet Müdiriyyetinin 28 Mayıs Sene 1333 (28 Haziran 1917) tarih ve 10698/198 umum numarolu müzekkeresi suretidir. Trabzon vilayeti dâhilinde Gümüşhane Sancağına tabi Şiran kazasının ahval-i hazıra (içinde bulunulan durum) dolayısıyla muvakkaten (geçici olarak) Sivas vilayetine merbut Karahisar-i Şarki livasınınca idaresi bi't-tensib devair-i merkeziyeye tebligat ifa edilmiş olmağla işbu müzekkere şubat-ı nezarete (şubeler nezâretine) irâe buyrulmak üzere evrak müdiriyyet-i âlîyesine tevdi kılındı.

ŞİRAN'A TABİ KÖYLERDE YAŞANAN ERZAK SIKINTISI

Savaş yokluk demektir. Bu süreçte Şiran'ın Seydi Baba, Beşkilise (Ozanca), Sifoni (Yedibölük), Törnük (Boğazyayla) ve Tepedam köylerinde erzaksızlık yüzünden büyük bir sefalet yaşanmıştır. Bu nedenle **Şiran'ın geçimi Alucra kazasına bağlanmış, zimmetlenmiştir.**

BOA Fon Kodu: DH. İ. UM. Dosya No: 92 7, Gömlek No: 11, Tarihi: 16 (N) Ramazan 1335 (6 Temmuz 1917), Konusu: Gümüşhane Sancağı'na bağlı Şiran kazasının savaş dolayısıyla muvakkaten Sivas Vilayeti'ne bağlanması ve Şiran'a tabi köylerin erzak hususundaki sıkıntılarının Sivas Vilayetince giderilmesi hakkında.

تلغرافنامه

عدد ۱۳۷

تاریخ ۱۳۳۵-۷-۲۱

اعضا	تاریخ	تاریخ	تاریخ	تاریخ	تاریخ
اعضا	تاریخ	تاریخ	تاریخ	تاریخ	تاریخ
اعضا	تاریخ	تاریخ	تاریخ	تاریخ	تاریخ

شیران قضاستانک سید بابا با سید طبا سبغون توریک و بی نام خانم که کویله نواز افسر
یوزنجه یول بر سفالت و ضرورت ایمنه فاله قفلنمه بجه اعلمه لرینله تا اینجی قرانی مذکور
اهالیسینه بیسه اعضا ایله الوجیه لرینزه النان خوفناوره اشد غنا اولور جهن (تاریخ)
الوجیه قضاستانه ربط ایدریلمه و بیجیر کونا مستکلات اداریه س فالیله شیرانه قضاستانه
بیر قلمه قهر اصابله اعترسی عهده ایله الوجیه قضاستانه تطین غنمه سیراس ولایتیه تبتلیق
اجراسه مساعده بولرس مشهر اولور

طریزون و ایلم و کله

۸۰۱ قورم مکرر

۱۳۳۵-۷-۲۱

Telgrafname

Dâhiliye Nezareti'ne

Fi 21 Temmuz (1)333 (21 Temmuz 1917)

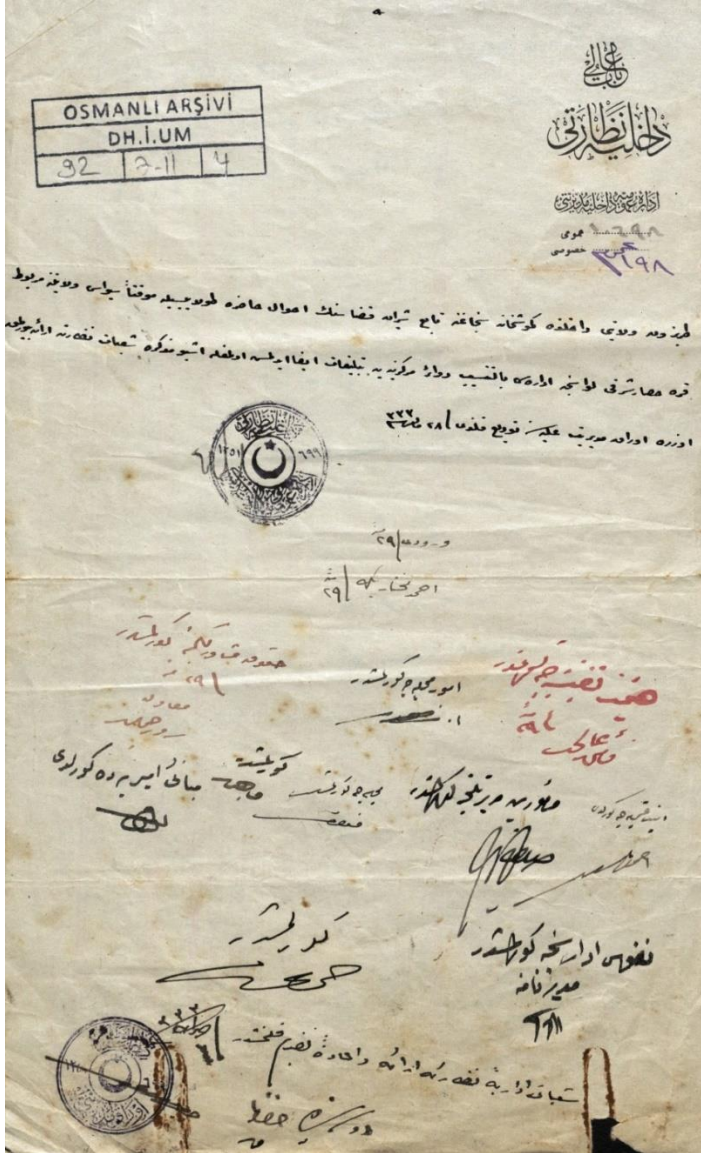
Şiran Kazasının Seydi Baba, Beşkilise, Sifoni, Törnük ve Tepedam namındaki köylerinde erzaksızlık yüzünden büyük bir sefalet ve zaruret içinde kaldıklarından bahisle iaşelerinin te'mini kura-yı mezkûre ahalisinden beş imza ile Alucra merkezinden alınan telgrafnamede istid'a olunur **cihet-i maayiş (geçim yönünden) Alucra kazasına rabt edilmiş** (bağlanmış) ve hiçbir gûna müşkilât-i idariyesi kalmayan Şiran kazası müzafatından (bağlı yerlerinden) birkaç karye ahalisinin iaşesi hususunda Alucra kazasının tatmini zımında Sivas vilayetine tebligat icrasına müsaade buyurulması arz olunur. Fi 20 minh

Trabzon Valisi Vekili Lütfi

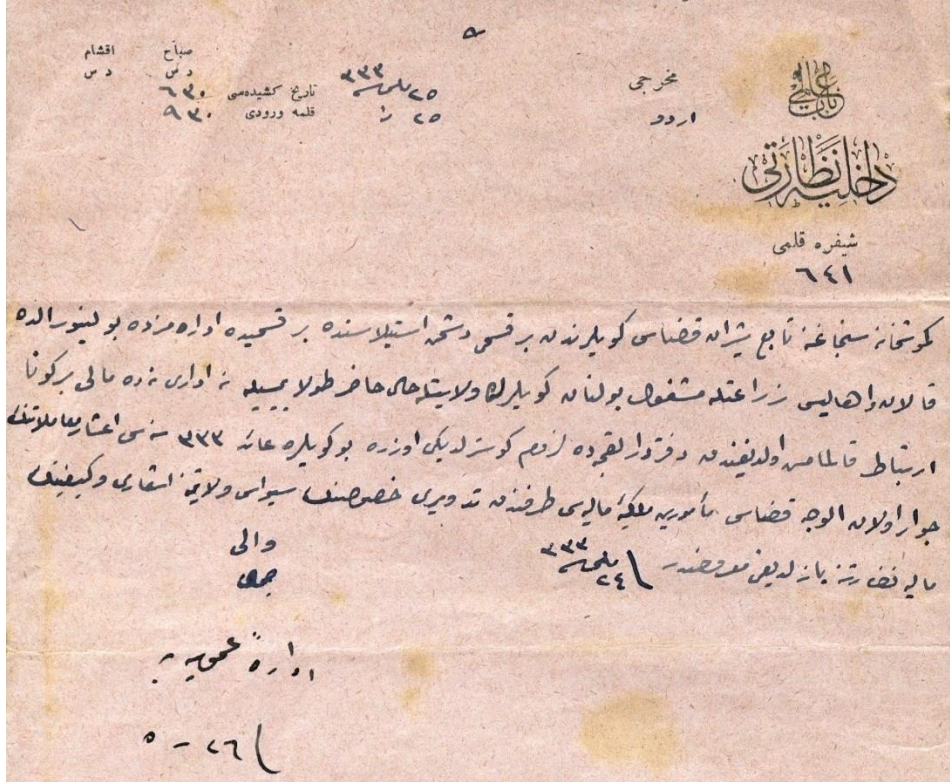
Evral Müdürü Hacı Nuri Beğ'e Müzekkere

Trabzon vilayeti dâhilinde Gümüşhane Sancağına tabi Şiran kazasının ahval-i hazıra dolayısıyla muvakkaten Sivas vilayetine merbut Karahisar-i Şarki livasınınca idaresi bi't-tensib devair-i merkeziyeye tebligat ifa edilmiş olmağla işbu müzekkere şubat-ı nezarete irae buyrulmak üzere evrak müdiriyyet-i aliyesine tevdi' kılındı.

Hû**Bâb-ı Âlî Dâhiliye Nezareti**

Trabzon Vilayeti dâhilinde Gümüşhane Sancağına tabi Şiran kazasının ahval-ı hazıra (içinde bulunulan durum) dolayısıyla muvakkaten (geçici olarak) Sivas Vilayeti'ne merbut (bağlı) Karahisar-i Şarki Livasınca idaresi bi't-tensip devair-i merkezîyeye (daireler merkezine) tebligat ifa edilmiş olmağla işbu müzekkere şubat-ı nezârete (şubeler nezâretine) irae buyurulmak üzere evrak müdiriyet-i aliyyesine tevdi' kılındı.

Fi 28 Mayıs Sene (1)333 (28 Mayıs 1917)**Hû****Bâb-ı Âlî Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemî 641****Fi 25 Mayıs Sene (1)333 (25 Mayıs 1917)**

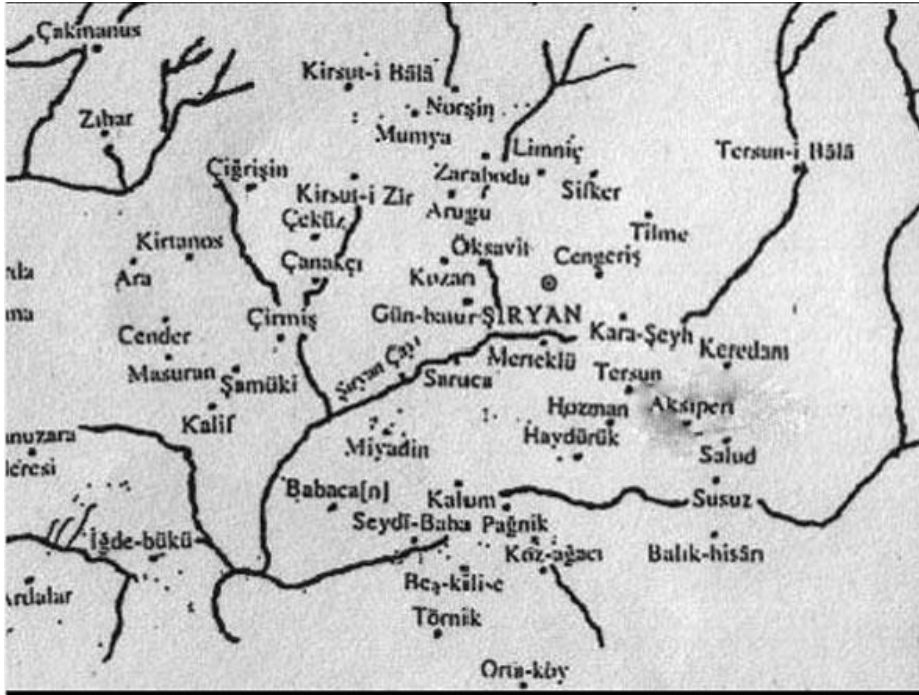
Gümüşhane Sancağına bağlı Şiran kazası köylerinden bir kısmı düşman istilasında bir kısmı da idaremizde bulunur. Elde kalan ve ahali

ziraatla meşgul bulunan köylerin vilayetle hali hazır (içinde bulunulan durum) dolayısıyla ne idaresi ne de mali bir gûna irtibatı kalmamış olduğundan defterdarlıkça lüzum gösterildiği üzere bu köylere aid (1)333 senesi a'şar (arazi vergisi) muamelatının civar olan **Aluca (Alucra) kazası me'murin-i mülkiye-i maliyesi tarafından tedviri (yönetilmesi)** hususunun Sivas vilâyetine iş'arı ve keyfiyyetin maliye nezâretine yazıldığı ma'ruzdur (arz olunur).

Fi 24 Mayıs Sene (1)333 (24 Mayıs 1917)

Vali Cemal

İdare-i Umumiyeye

ŞİRAN ÂŞARININ ALUCRA TARAFINDAN YÖNETİLMESİ

Şiran'ın bir kısmı düşman istilasına uğradığından oralarda idari yönden de problem yaşanmıştır. Bu nedenle tarımla uğraşan kesimden toplanması gereken âşarın takibi de güçleşince bu görev Alucra kaymakamlığına verilmiştir.

Dâhiliye Nezaretine Mahreci Ordu⁴⁰

Numru dört. Gümüşhane Sancağına tabi **Şiran kazası köylerinden bir kısmı düşman istilasında** bir kısmıda idaremizde olmuştur. Elde kalan ve ahalişi ziraatle meşguş bulunan köylerle vilayet hali hazır usulatıyla (usulüyle) **ne idari ne de mali bir guna irtibat kalmamış olduğundan** defterdarlıkça da lüzum gösterildiği bu köylere aid üç yüz otuz üç (1333) senesi a'şar muamelatının civar olan Alucra kazası memurin vekili ve maliyesi tarafından tedviri (idare edilmesi) hakkında Sivas vilayetine iş'arı ve keyfiyetin maliye nezâretine yazıldığı ma'ruzdur. **Fi 24 Mayıs Sene (1)333 (24 Mayıs 1917)**
(Trabzon) Vali(si) Cemal

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA ŞİRAN'DA AÇLIKTAN ÖLENLER

Ruslar Birinci Dünya Savaşında doğuda ilerleme kaydederek Şiran'a kadar gelmişlerdir. Ruslara karşı Refahiye ile Tirebolu hattında savunma hatları kurulmuş ve Mareşal Fevzi Çakmak komutasındaki kolordumuz da Alucra'da konuşlanmıştı.

Savaş devam ederken Rusya'da 23 Şubat 1917'de Bolşevik ihtilali olmuş, Osmanlı ile Rusya arasında 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk Antlaşması Ermenistan ile de 4 Haziran 1918'de Batum antlaşması imzalanmıştı. Akabinde de 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması ile durum kısmen normale dönmüştü.

İşte yaşanan bu hengâmede her ne kadar erzak yollanmış ise bunlar yeterli olmamış, olağan üstü şartlar nedeniyle de toprak ekilemediğinden kıtlık (kaht) yaşanmıştır.⁴¹

⁴⁰ Telgrafın yazıldığı yerin Ordu olmasının ve Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey tarafından yazılmasının nedeni Trabzon'un Rus işgalinde olması nedeniyle Cemal Bey'in Ordu'dan işleri idare etmesi nedeniyle dir.

<https://muratdursuntosun.wordpress.com/2016/01/17/trabzon-valisi-cemal-azmi-bey/>

⁴¹<http://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/11/04/birinci-dunya-savasinda-sivastan-muhtelif-yerlere-yollanan-erzaklar/>

Sonuçta da maalesef Şiran'da açlıktan ölenler olmuş, sokaklarda can çekişen ve ölmek üzere olan insanların varlığı bildirilmiştir.

Durum böyle iken kısa bir süre sonra 15 Eylül 1918'de Enver Paşa'nın kardeşi olan Nuri Killiğil 20 bin askerle Bakü'ye girmiştir. İslam orduları komutanı da yine Enver Paşa'nın amcası Halil Kut Paşa'dır. Bu tarih 30 Ekim 1918 'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşmasının da 45 gün öncesine denk gelmektedir. Askerlerimiz burada Ermenilerin yaptığı Türk ve Müslüman katliamına şahit olmuşlardır. Buna rağmen Ermenilerin ruhani lideri temsilcisi olduğu kalabalığı göstererek merhamet diler ve insanların aç olduklarını söyleyerek yardım ister. Bunun üzerine Halil Kut Paşa ordunun erzak durumunu gördükten sonra 9. Ordu Komutanı Şevki Paşa'ya bir telgraf çekerek 200 ton tahılın Ermenilere gönderilmesi talimatını verir.⁴²

Bu ifadeler okuduğum bir kitapta geçmektedir. Bu durumu nasıl yorumlamak lazım bilemiyorum. Onun için yorumunu size bırakıyorum. Kendi insanın açlıktan ölür ve sokaklarda can çekişirken sen git 200 ton tahılı senin insanına olmadık zulümler yapan savaştığın insanlara ver. Bunu başkası yapar mı acaba veya yapmalı mı? Karar veremedim.

Kars Antlaşması, bu düşüncelerden hareketle 13 Ekim 1921 tarihinde imzalanır. Sovyet Cumhuriyetleri ödün veren bir tutum izlemiştir. Antlaşma'dan sonra Türkiye ile Ermenistan arasında yeni bir sayfa açılır ve dostluk ilişkisi kurulur. Harabeye dönmüş kardeş Türkiye, Sovyet Ermenistanı emekçilerinin zor durumunu görerek yardım elini uzatır. Kars Konferansı'nda Türk heyetinin başkanlığını yapan Kâzım Karabekir, Türkiye adına Sovyet Ermenistanı'na 3 vagon tuz, 3 vagon un ürünleri, 80 dana, 40 inek vb. hediye eder. Bu verilen ilk hediyedir, arkası gelecektir.⁹

⁴² İbrahim Yıldırım, Geçmişle Başlar Gelecek, 2015, Âlicenablık Örneği, s.45-47

Nevzat Köseoğlu, Şehit Enver Paşa s.350-351

Halil Kut Paşa, İttihat ve Terakkiden Cumhuriyete Bitmeyen Savaş, s. 178-179

Kaynak: Mehmet Perinçek; Ermeni Devlet Adamı B.A. Boryan'ın gözüyle Türk-Ermeni Çatışması sh 81 Byulleten Narkomindela SSRA, No 7, 5 Kasım 1921, s. 10'dan aktaran B.A. Boryan, Ermenistan Uluslararası Diploması ve SSCB C:2 Sh 306'dan naklen. (Ermeni Yazarın eserinden)

BOA Fon Kodu: DH. İUM, Dosya No: 20-04, Gömlek No: 2/41, Tarihi: 19 Za 1336 (26 Ağustos 1918), Konusu: Şiran sokaklarında açlıktan ölmüş cesetlere rastlandığı ve zorluk içerisinde insanlar bulunduğuna dair Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü'nden verilen müzekkerenin İaşe Nezareti'ne gönderildiği.

اداره عمومی داخله مدیری		مرسل: ناظر سراجی	
مرسل الی: ناظر سراجی		اوراق قلمی نومبروسی	
میزی	مسودی	دستارون مقربوس	۵۵
تاریخ نییضی	تاریخ تسودی	قلم نومبروسی	۱۷۷
ماتر	عالمی		۱
شیران قضا سینه اهلیت آیلده عورت درج مقررین بجهت حوفا قوره آیلده ارطیه اجبارده حالت اعتقارده اناره بقادف ابرارین دار اسی عیبدرینه به وپ بلیه تذکره لغاص دولتیه اسی قلمی اظایر			

İdare-i Umumiye-i Dâhiliye Müdiriyeti

24 Ağustos 1334 (17 Zilkade 1336-24 Ağustos 1918)

Şiran kazasında ahalinin açlıktan son derece muzdarib bulunduğu ve sokaklarda açlıktan ölmüş ecsada (cesetlere) ve hâlet-i ihtizarda (can çekişen) insanlara tesadüf edildiğine dair Emniyet-i Umumiye Müdiriyetinden verilmiş müzekkere leffen savb-1 devletlerine irsal kılındı ol babda.

Fi 24 (Za) Zilkade Sene 1335 (11 Eylül 1917)

1.DÜNYA SAVAŞINDA AİLE REİSLERİNİ KAYBEDEN KADIN VE ÇOCUKLARIN ERZİNCAN VE REFAHİYE'DEN SİVAS'A GERİ ÇEKİLİRKEN ÇEKTIĞİ SIKINTILAR

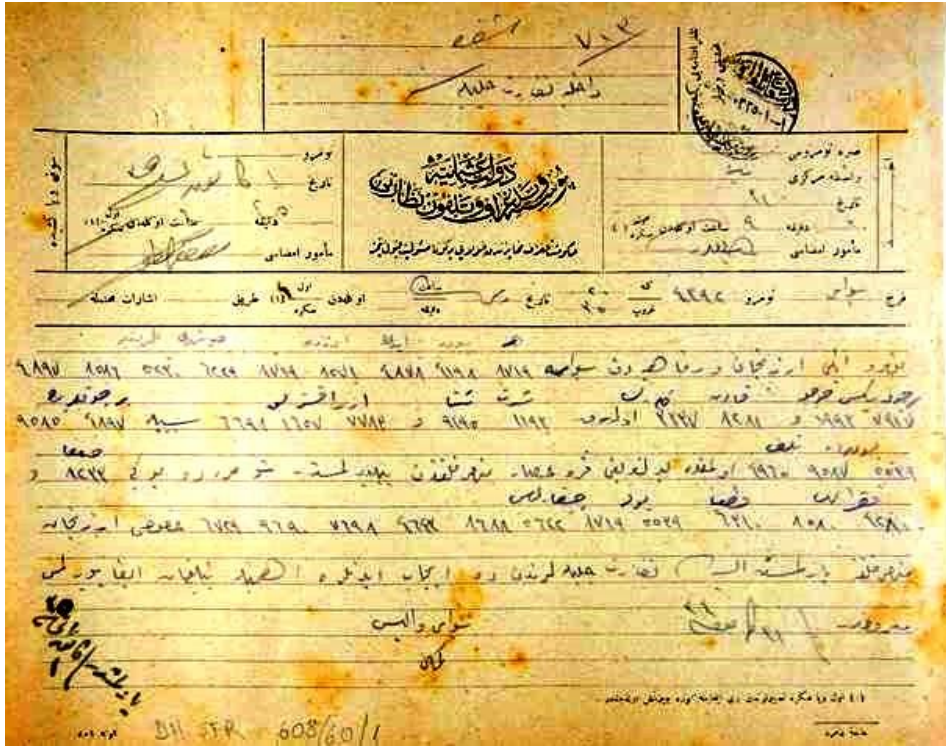
1.Dünya Savaşı sırasında ordumuz Kafkasya'da Ruslarla savaşırken bölgede yaşayan Ermenilerin büyük bir kısmı da onlara yardımcı olmuş bir de içeride isyan çıkararak Müslümanların canına, malına, namusuna tecavüz etmişti.

Bu hengâmede halk da ne yapacağını bilemez halde daha güvenli mahallere göç etmeye başlamıştı. Elbette eli silah tutan erkekler cephede olduğundan veya Ermenilerin isyanını bastırmaya çalıştığından aileleri de kendi başlarına kalmıştı. Buldukları yerlerde güvende olmadıklarından ve kendi başlarına geçimlerini temin etmekten aciz olduklarından bunlar toplanarak Sivas'a yollanmak istenmiştir.

Ancak ağır kış şartları, hastalık ve erzaksızlık nedeniyle birçokları yolda ölmüştür. Bunun üzerine Erzincan Mutasarrıflığına yazı yazılarak zayıf ve fukara olanların yola çıkarılmaması istenmiştir.

Arşiv Fon Kodu: DH. ŞFR. Dosya No: 608, Gömlek No: 60, Tarihi: 31 Ks 1334 (31 Ocak 1918), Konusu: Erzincan ve Refahiye'den Sivas'a sevk edilmek üzere Suşehri yoluyla gelen birçok kimsesiz çocuk ve kadının hastalık ve erzaksızlık sebebiyle yollarda telef oldukları, bu gibi zayıf ve fukaranın yola çıkarılmaması hususunun Erzincan Mutasarrıflığı'na yazıldığı. (Sivas)

Numru iki Erzincan ve Refahiye'den Sivas'a sevk edilmek üzere Suşehri tarikiyle ricad eden birçok kimsesiz çocuk ve kadın gelerek şiddet-i şita (şiddetli kış) ve erzaksızlık sebebiyle birçoklarının burada telef olmakda bulunduğu Karahisar Mutasarrıflığından bildirilmiştir. Şu sırada bu gibi zayıf ve fukaranın kat'a yola çıkarılmaması hususu Erzincan mutasarrıflığına yazılmış ise de nezaret-i celilelerinden de icab idenlere ehemmiyetle tebligat ifa buyurulması maruzdur.

Fi 21 Kanun-i-sâni (1334 (21 Ocak 1918)

Sivas Valisi

1919'DA 1. DÜNYA SAVAŞI SONRASI ŞİRAN'DA SAĞDA SOLDA KALAN RUS BOMBALARININ SEBEP OLDUĞU KAZALAR

Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkasya cephesinde Ruslarla karşı Refahiye'den Tirebolu'ya uzanan hat boyunca savunma hatları kurulmuştu.⁴³ Neticede Rusların ilerleyişi durdurulmuş, Rusya'da Bolşevik İhtilali sonrası geri çekilmişti. Ruslar geri çekilirken de cephanesinin bir kısmını geri götürememiş olduğu yerde bırakmıştı. Toprağa saplanıp patlamadan kalan bombalar vardı. Bu bombalardan birinin daha önce bir kadın tarafından bulunarak Spikör köyündeki evine götürdüğünü ve evde patladığını okumuştuk. Bu kez bu bombalarla balık avlamak isteyenler çıkmış ve bombaların patlamasıyla ölmüşlerdir.

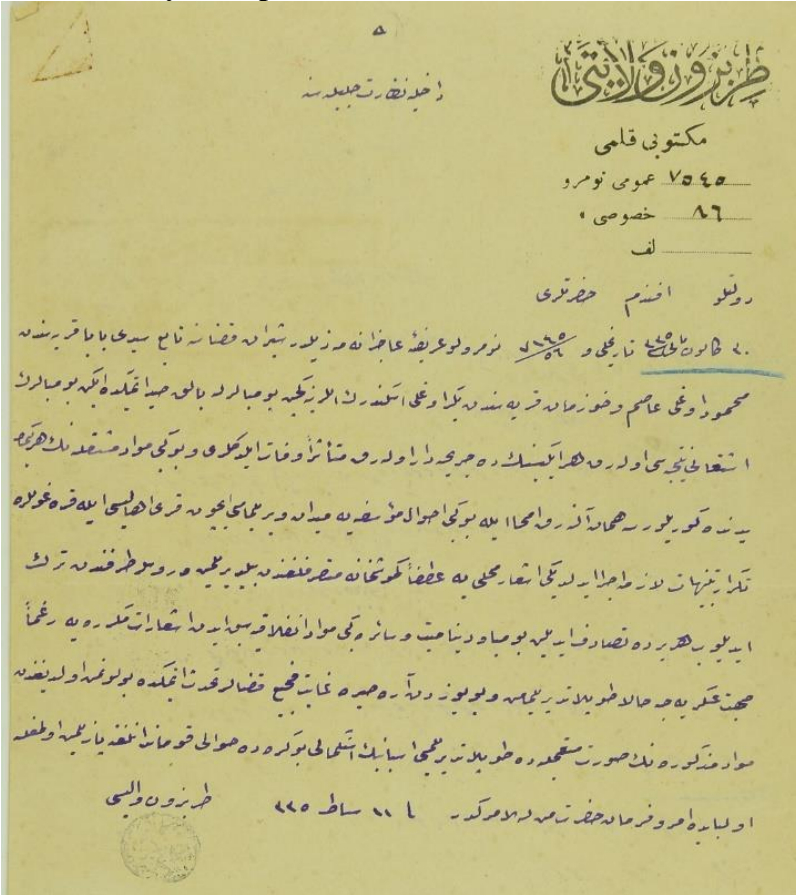
⁴³<http://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/02/08/i-dunya-savasinda-kafkas-cephesi-alucranin-durumu/>

<http://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/09/29/1-dunya-savasinda-aile-reislerini-kaybeden-kadin-ve-cocuklarin-erzincan-ve-refahiyeden-sivasa-geri-cekilirken-cektikleri-sikintilar/>

<http://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/04/08/1-dunya-savasinda-susehrinin-darul-harekat-ittihaz-edilmesi/>

Bunlar Şiran'ın Seydi Baba ve Hozman (Duruçay) köylerinde bazı kişilerdir. Bu tür durumlarla sık sık karşılaşıldığı için de bu şekilde arazide bulunan bombaların toplattırılması ve halkın bu konuda uyarılması istenilmiştir.

BOA Arşiv Fon Kodu: DH. EUM. 6.Şb, Dosya No: 49, Gömlek No: 5, Tarihi: 10 (Ca) Cemaziye'l-evvel 1337 (11 Şubat 1919), Konusu: Şiran kazası ve köylerinde bulunan bombaların kazalara sebep olmaması için cihet-i askeriyece toplattırılması.

**Dâhiliye Nezaret-i Celilesi'ne
Devletlü efendim hazretleri**

30 Kanun-i-sâni Sene (1)335 (30 Ocak 1919) tarihli ve 7145/56 numarolu ariza-i acizaneme zeyldir. Şiran kazasına tabi Seydi Baba

karyesinden Mahmud ve oğlu Asım ve Hozman (Duruçay) karyesinden Bekir oğlu İskender'in ellerine geçen bombalarla balık sayd etmekte (avlamakta) iken bombaların iştiali (patlaması) neticesi olarak her ikisinin de cerihadar olarak (yaralanarak) müteessiren vefat eyledikleri ve bu gibi mevadd-ı meşgalenin (cisimlerle uğraşmanın) her kimin yedinde (elinde) görülürse heman alınarak imha ile bu gibi ahval-i müessifeye (keder veren duruma) meydan verilmemesi için karye ahalsi ile karakollara tekrar tenbihat-ı lazıme icra edildiği iş'ar-ı mahalliye atfen Gümüşhane Mutasarrıflığından bildirilmiş ve Rusya tarafından terk edilüb her yerde her yerde tesadüf edilen bomba ve dinamit vesaire gibi mevadd-ı infilakiye sebk iden iş'arat-ı mükerrereye rağmen cihet-i askeriyece hâlâ toplattırılmamış ve bu yüzden ara sıra gayet feci'-i kazalar tahaddüs etmekte (ortaya çıkmakta) bulunmuş olduğundan mevadd-ı mezkûrenin suret-i müsta'cale de (acele) toplattırılması esbabının istikmali bu kere de havalı kumandanlığına yazılmış olmağla ol-babda emr ü ferman hazret-i men leh'ül emrindir.

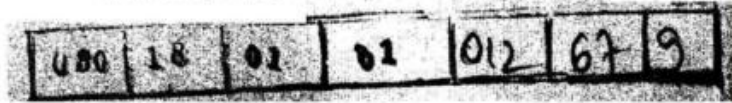
Fi 11 Şubat Sene (1)335 (11 Şubat 1919)

Trabzon Valisi

1.DÜNYA SAVAŞI SONRASI GÜMÜŞHANE'NİN DURUMUNU YANSITAN BELGE

Savaşta işgal altında kalan yerlerin nasıl harap olduğunu, yağmalandığını göstermesi açısından Gümüşhane ile ilgili belge önemli bir delildir. Şiran'la ilgili olarak da benzer bir belgeyi incelemiştik. Aynı şekilde savaşın yaralarının sarılması için bütçeden kânak ayrılarak onarım gereken yerlerin tamiri veya yeniden inşası planlanmıştır.

جواباً على طلبكم اورا، جواب اولدی بئى امراتك تاريخ وتوصيوسك درجى رجا اولدود.

اسم و نام
مردم و مملکت
تاریخ

۱۴۵۹
۱۳۵۹

قرارینه

روس استیلایند قاتا خراب اولدی - بکین نیش ائتمه دیوان
کوتکانده دولت ازینجا ایضا چانه کون اولانده دیزه حوالا ستریز
تیرینه عیال تقیقات یه سنه اولدیجا ایاز مایه دفاخته سوزدی
اولدیجا قندار ۸-۱۰ ایضا نیش ائتمه نقره ایله

فکره ایله اولدی
غازی

بسه کونیه و مملکت بیلدی
عبدولکلی
بیردی
دانیالیه
غازی بیلدی
غازی بیلدی
غازی بیلدی
غازی بیلدی
غازی بیلدی
غازی بیلدی
غازی بیلدی
غازی بیلدی
غازی بیلدی
غازی بیلدی
غازی بیلدی
غازی بیلدی

Baş Vekâlet Kararname

Rus istilasında tamamen harab olup yeniden tesis etmekte (kurulmakta) bulunan Gümüşhane vilayet merkezinin ihtiyacatına sarf olunmak üzere havali-i şarkiye'nin tamirine aid tahsisat-ı bakıyesinden onbin liranın başvekâletce tesviyesi (ödenmesi) icra vekilleri heyetinin

8.1.1331 (8 Kanun-i-sani 1336 / 8 Ocak 1920) tarihli ictima'ında (toplantısında) takarrür etmiştir (kararlaştırılmıştır).

Türkiye Reis-i Cumhuri Gazi (Mustafa Kemal)

Sağdan Sola: Hariciye Vekili / Dâhiliye Vekili / Bahriye Vekili / Adliye Vekili / Başvekil ve Müdafa'a-i Milliye Vekili / Ticaret Vekili / Ziraat Vekili / Nafia Vekili / Hariciye Vekili / Maliye Vekili / Sıhhiye ve Mu'avenet-i İctimâiye Vekili

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAN SONRA ŞİRAN'IN DURUMU

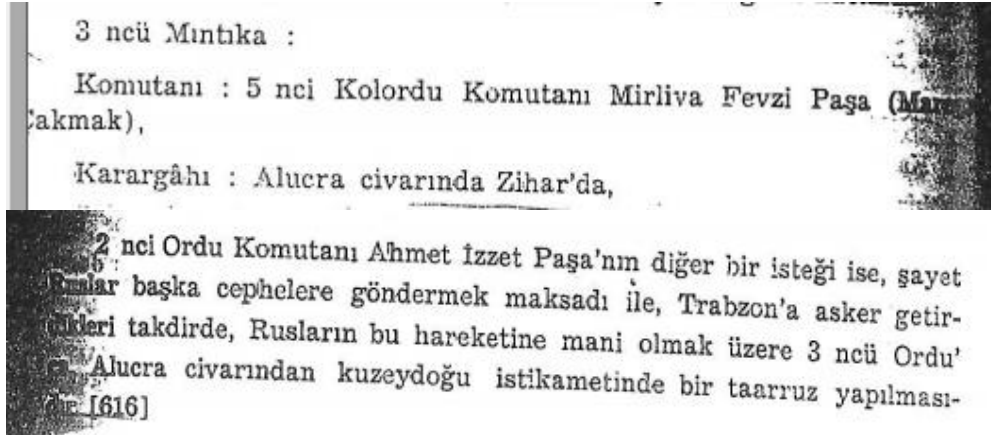
Bilindiği gibi Birinci Dünya Savaşı 11 Kasım 1918'de sona ermiş olmasına karşın Rusya'da yaşanan Bolşevik ihtilali sonrasında Ruslar Kafkas Cephesi'nden çekildiklerinden savaş da doğumuzda daha erken neticelenmişti. Buna rağmen ordumuz ihtiyaten bölgede bir süre daha kaldı.

Savaş esnasında Ruslar ilerlemelerini sürdürdüler ve Şiran'ın birçok köyleri işgal edildi. Hatta Harşid'a kadar olan alan da buna dâhildi. İncelediğimiz 1923 tarihli belgelerde savaş nedeniyle Şiran ve neredeyse bütün köylerinin harap olduğu belirtilmektedir.

Savaştan önce yerlerini terk eden halk durum normale dönünce geriye dönmeye başlamış ama oturulacak konut bulamamıştı. Bunun birinci nedeni çok anlaşılır. Düşman taarruzları neticesi yakılıp, yıkılmış. Ancak ikinci gerekçeyi biraz açmak gerekiyor. Tarafımızdan yapılan saldırılar neticesi de yıkıldı ifadesinden kastedilen düşmanın ele geçirip mevzilendiği yerlere yapılan hücum ve baskın gibi nedenlerle de yıkım artmıştır.

1917-1923 tarihleri arasında 5 yıl geçmiş olmasına karşın Şiran'ın toparlanıp yaralarını saramadığı anlaşılmaktadır. Bunun için 1923 yılında Bakanlar Kurulu toplanarak Şiran ve köylerinin onarımı için bir miktar yardımda bulunulması kararı almıştır. Bir önceki yazımızda da savaş nedeniyle halkın Ziraat Bankasına olan borçlarının silinmesi yönünde aynı şekilde Bakanlar Kurulu kararı alındığını görmüştük.

Bu savaşta Refahiye'den Tirebolu'ya kadar olan hat boyunca savunma hatları kurulmuştu. Alucra'nın başta Zihar olmak üzere Zun ve Hacı Hasan köyleri karargâh merkezi idi. Mareşal Fevzi Çakmak da Zihar köyünde bulunmaktaydı. Hatta zaman zaman diğer paşaların da burayı ziyarete geldiği bilinmektedir. Kâzım Karabekir Paşa da Zihar köyünü ziyaret edenlerdendir.

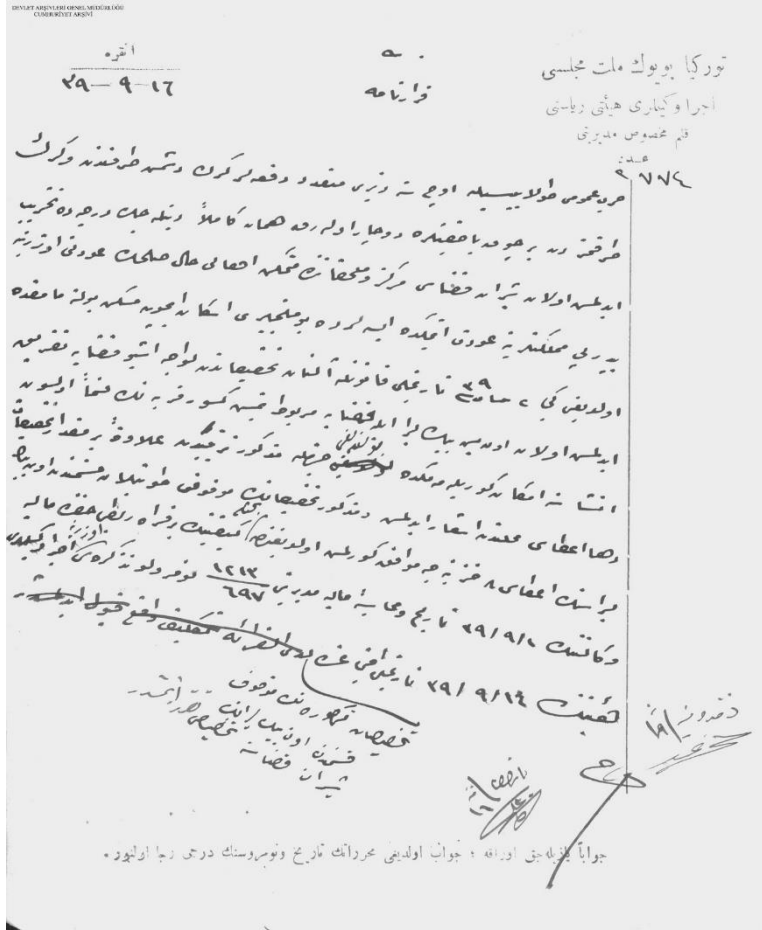
Hû**Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Maliye Vekâleti Muhasebe-i Maliye Müdiriyeti
İcra Vekilleri Hey'et-i Riyaset-i Celilesine**

Harb-i umumi (1. Dünya Savaşı) dolayısıyla üç seneden beri **müteaddid defalar gerek düşman tarafından ve gerek tarafımızdan birçok baskınlara uğramış** ve bundan dolayı heman heman kâmilen (tamamen) denilecek derecede tahrib edilmiş olan Şiran kazası merkez ve mülhakatında mütemekkin (yaşayan) ahali hal-i sulhun avdeti (barışın geri gelmesi) üzerine peyderpey memleketlerine iltica eylemekte iseler de bu mültecileri iskân için mesken bulunmamakta olduğu gibi 2 Nisan Sene (13)39 (2 Nisan 1923) tarihli kanunla alınan tahsisatdan liraca işbu kazaya tefrik edilmiş olan onbeş bin lira ile kazaya merbut (bağlı) yetmiş kusûr köyün kısmen olsun inşasına imkân görülememekte olduğu cihetle mezkûr tertibden ilaveten bir mikdar tahsisat daha itası mahallinden iş'ar edilmekte bulunmuş ve serd olunan esbaba nazaran tervic-i iş'ar hazinece zaruri görülerek tahsisat-ı mezkûrenin mevkuף (ayrılmış) tutulan kısmından on bin liranın kaza-i mezkûre tahsisi muvafık (uygun) görünmekte bulunmuş olmağla keyfiyetin hey'et-i celilece karara rabtı ma'ruzdur. Ol-babda.

Fi 1 Eylül Sene (13)39 (13 Eylül 1923)

Maliye Vekili

Hû

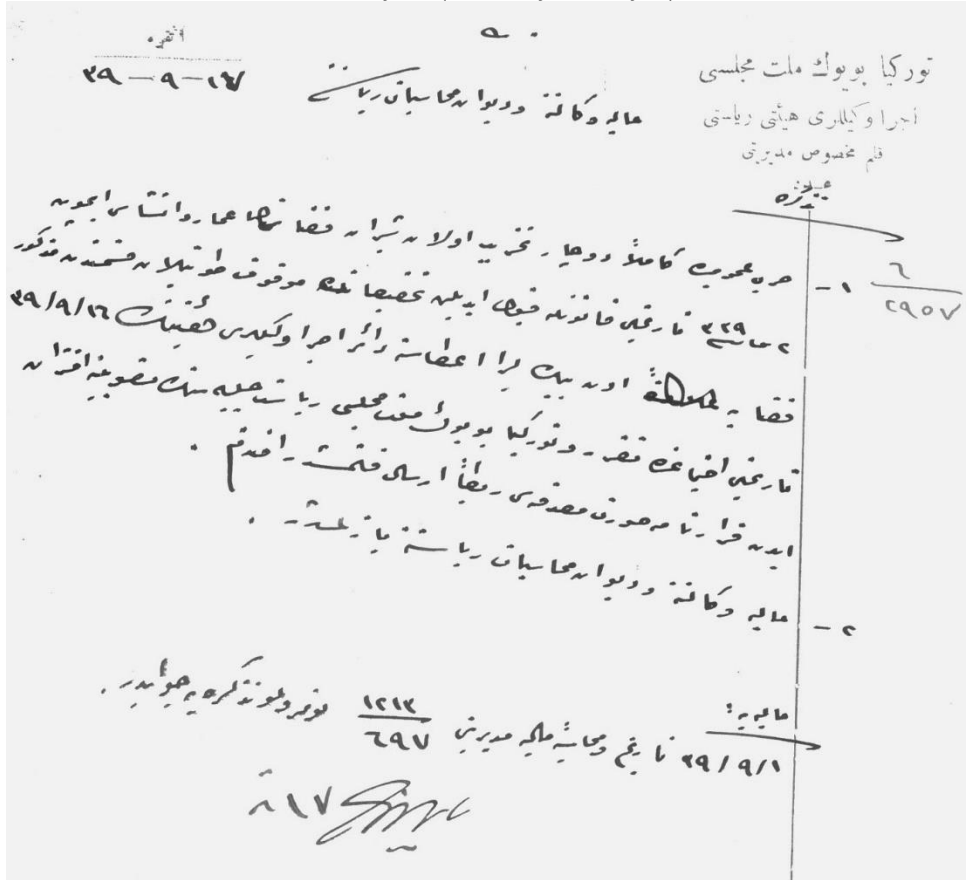
Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Kalem-i Mahsus Müdiriyeti

Ankara 16.9.(13)39 (16 Eylül 1923)

Kararname

Harb-i umumi dolayısıyla üç seneden beri müteaddid defalar **gerek düşman tarafından ve gerek tarafımızdan bir çok baskınlara** düçar olarak heman kâmilten denilecek derecede tahrib edilmiş olan Şiran kazası merkez ve mülhakatında mütemekkin ahali hal-i sulhun avdeti (barışın geri gelmesi) üzerine peyderpey memleketlerine avdet etmekte iseler de bu mültecileri iskân için mesken bulunamamakta olduğu gibi 2 Nisan Sene (13)39 (2 Nisan 1923) tarihli kanunla alınan tahsisatdan livaca işbu kazaya

tefrik edilmiş (ayrılmış) olan onbeş bin lira ile kazaya merbut (bağlı) yetmiş küsur karyenin kısmen olsun inşasına imkân görülememekte bulunduğu cihetle mezkûr tertibden ilaveten bir mikdar tahsisat daha itası mahallinden iş'ar edilmiş ve mezkûr tahsisatın mevkuf tutulan kısmından on bin liranın itası da hazinece muvafık (uygun) görülmüş olduğundan bahisle keyfiyetin bir karara rabtı hakkında maliye vekâletinin 1.9.(13)39 (1 Eylül 1923) tarih ve muhasebe-i maliye müdiriyeti 1213/697 numarolu tezkiresi üzerine icra vekilleri heyetinin 14.9.(13)39 (14 Eylül 1923) tarihli ictima'ında tahsisat-ı mezkûrenin mevkûf kısmından onbin liranın Şiran kazasına tahsisi takarrur etmiştir (kararlaştırılmıştır).

Hû

Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Kalem-i Mahsus Müdiriyeti

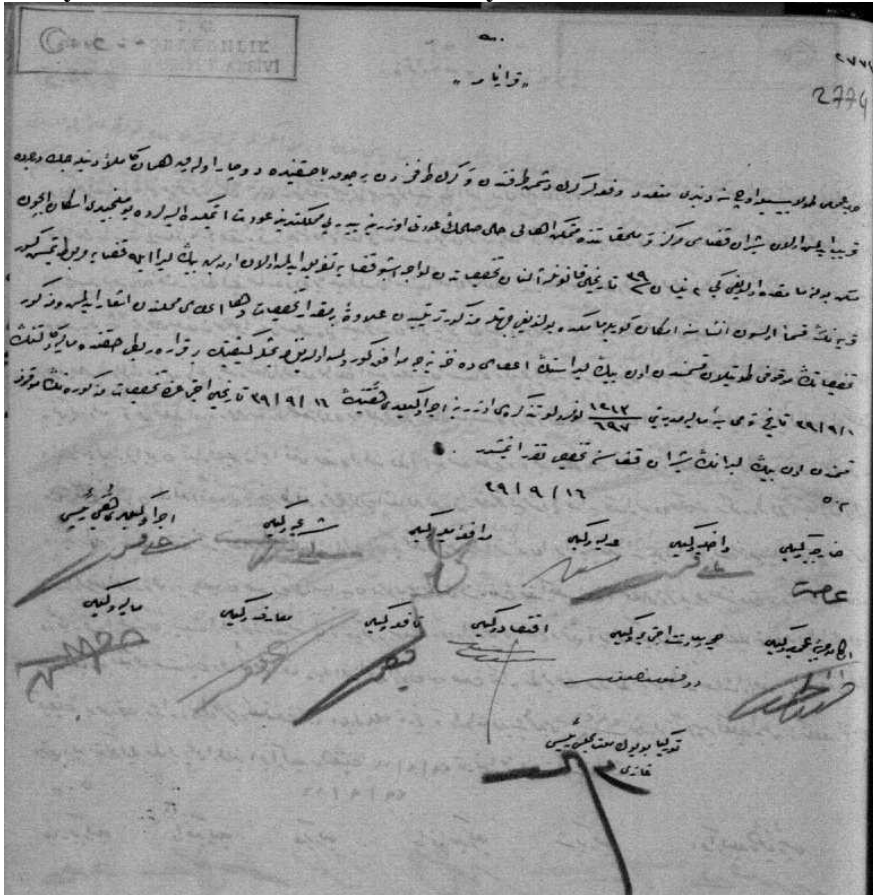
Ankara 17.9.(13)39 (17 Eylül 1923)

Maliye Vekâletine ve Divan-ı Muhasebat Riyasetine Tezkere

1-Harb-i umumide kâmilen dūçar-ı tahrib olan Şiran kazasının imar ve inşası için 2 Nisan Sene (1)339 (2 Nisan 1923) tarihli kanunla kabul edilmiş tahsisatın mevkuף tutulan (ayrılan) kısmından mezkûr kazaya ilaveten (havaleten) onbin lira itasına dair icra vekilleri heyetinin 16.9.(13)39 (16 Eylül 1923) tarihli ictimainda takarrur ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaset-i Celilesi'nin tasvibine iktiran eden kararname sureti musaddakası (onaylı sureti) rabten irsal kılınmıştır, efendim.

2-Maliye vekâletine ve divan-ı muhasebat riyasetine yazılmıştır.

Maliyeye: 1.9.(13)39 (1 Eylül 1923) tarih ve muhasebe-i maliye müdiriyeti 1213/697 numarolu tezkireye cevabdır.

Hû**“Kararname”**

Harb-i umumi dolayısıyla üç seneden beri müteaddid defalar gerek düşman tarafından gerek tarafımızdan bir çok baskınlara düçar olarak heman kâmilten denilecek derecede tahrib edilmiş olan Şiran kazası ve merkez mülhakatında mütemekkin ahali hal-i sulhun avdeti üzerine peyderpey memleketlerine avdet avdet etmekte iseler de bu mültecileri iskân için mesken bulunamamakda olduğu gibi 2 Nisan Sene (13)39 (2 Nisan 1923) tarihli kanunla alınan tahsisatdan livaca işbu kazaya tefrik edilmiş (ayrılmış) olan onbeş bin lira ile kazaya merbut yetmiş kusûr karyenin kısmen olsun iskânına imkân görülememkde bulunduğu cihetle mezkûr tertibden ilaveten bir mikdar tahsisat daha itası mahallinden iş'ar edilmiş ve mezkûr tahsisatın mevkuft tutulan kısmından onbin lirasının itası da hazinece muvafık (uygun) görülmüş olduğundan bahisle keyfiyetin bir karar rabtı hakkında maliye vekâletinin 1.9.(12)39 (1 Eylül 1923) tarih ve muhasebe-i maliye müdiriyeti 1213/697 numarolu tezkiresi üzerine icra vekâleti heyetinin 16.9.(12)39 (16 Eylül 1923) tarihli ictimaiminde tahsisat-ı mezkûrenin mevkuflu kısmından onbin liranın Şiran kazasına tahsisi takarrür etmiştir(kararlaştırılmıştır).

16.9.(12)39 (16 Eylül 1923)

Hariciye Vekili, Dâhiliye Vekili, Adliye Vekili, Müdafaa-i Milliye Vekili, Şer'iyeye Vekili, İcra Vekilleri Heyeti Reisi
Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili, Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekili, İktisad Vekili, Nafia Vekili, Maarif Vekili, Maliye Vekili
Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Gazi (Mustafa Kemal)

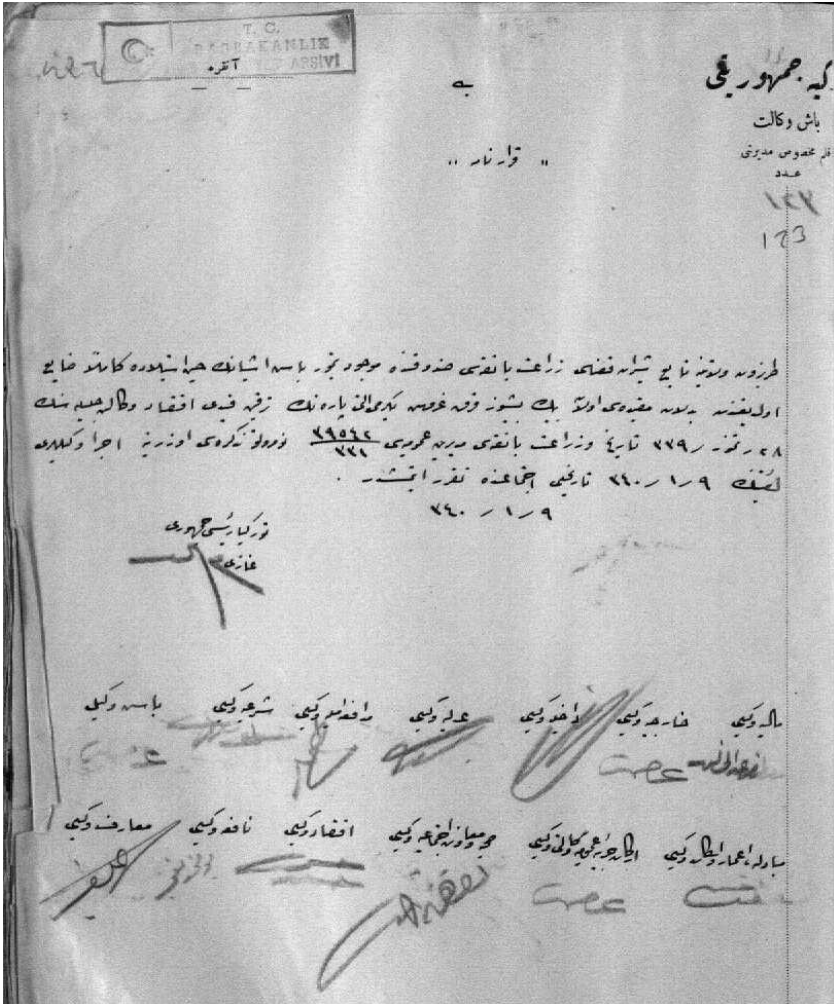
ŞİRAN ZİRAAT BANKASI DEMİRBAŞININ 1.DÜNYA SAVAŞINDA ZÂYİ OLMASI

Ziraat Bankasının zâyî yani kaybolduğu, yok olduğu belirtilen demirbaşlarından maksat masa sandalye değil, banka kayıtları veya defteridir. O kargaşada banka bunlara sahip çıkamamış ve elinden çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu nasıl olmuştur, bunu detayıyla bilmemiz mümkün değildir. Ancak sonrasında banka elinde kayıt olmadığından verdiği kredilerle ilgili olarak kimseden bir şey talep edememiştir. O dönemde mevduat da topluyor muydu bilinmez ama bankada parası olanlar varsa onların da paraları sıkıntıya düşmüş olabilir.

Neticede durum Ziraat Bankası'nın yetkili kurullarında ve Bakanlar Kurulunda görüşülerek Şiran'ın içinde bulunduğu durum da değerlendirilerek Şiran Ziraat Bankası'nın kayıtlarının silinmesine başka bir ifadeyle banka sermayesinin sıfırlanarak görev zararı gibi değerlendirilmesine karar verilmiştir.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi 30-18-1-1 / 8-45-6 Trabzon'un Şiran ilçesi Ziraat Bankası sandığında mevcut demirbaş eşyanın istila esnasında kaybolmasından dolayı kayıtlarının silinmesi.(09.01.1924).

Hû**Türkiye Cumhuriyeti****Başvekalet Kalem-i Mahsus Müdiriyeti****Kararname**

Trabzon vilayetine tabi Şiran kazası Ziraat Bankası Sandukında mevcut demirbaş eşyanın hin-i istilada (istila esnasında) kâmilen (tamamen) zâyi olduğundan bedelat-ı mukayyedesini olan binbeşyüz kırk kuruş yirmialtı paranın terkin-i kaydı İktisad Vekâlet-i Celilesi'nin 28 Temmuz Sene (1)339 (28 Temmuz 1923) tarih ve Ziraat Bankası Müdiriyet-i Umumiyesi 39542/331 numarolu tezkiresi üzerine icra vekilleri heyetinin 9/1/(1)340 (9 Ocak 1924) tarihli ictimainda takarrür etmiştir. **9/1/(1)340 (9 Ocak 1924)**

Türkiye Reis-i Cumhuri Gazi**Diğer imzalar sağdan sola:**

Maliye Vekili, Hariciye Vekili, Dâhiliye Vekili, Adliye Vekili, Müdafaa-i Milliye Vekili, Şer'îye Vekili, Baş Vekil

Mübadele ve İmar İskân Vekili, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti Vekili, Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekili, İktisad Vekili, Nafia Vekili, Maarif Vekili

5.BÖLÜM

SAVAŞLA İLGİLİ DİĞER YAŞANANLAR VE YAPILAN YAZIŞMALAR

Alucra'nın Armutlu Köyü Karakolu ve Yaşanan Vukuat

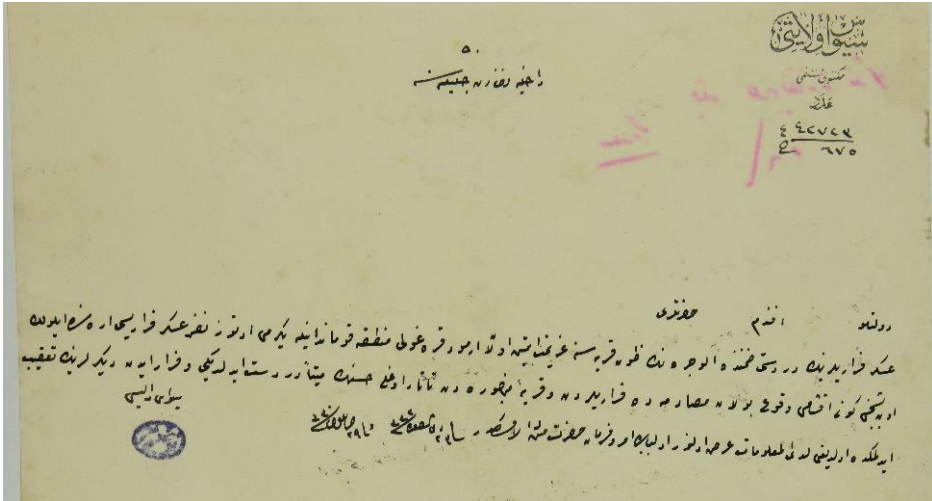
Aşağıda bulunan belgeye göre 1. Dünya Savaşı başladığında Armutlu köyünde de karakol bulunmaktaymış. Bu hususu rivayet olarak da anlatanlar bulunmaktaydı, ancak bu belge bunun teyidi olmaktadır. Hasan Tekneci amca ile yapılan sohbette kendi köylerinden de asker firarilerinin olduğunu belirtmiştir. Buradan da anlıyoruz ki bazı köylerden de bu durumda olanlar varmış. Armutlu köyü karakolu kumandanı devriye gezerken Zun (Boyluca) köyünden bazı asker firarilerine rastlayınca onları teslim almak istemiş ise de silahla karşılık vermeleri üzerine aralarında çatışma çıkmış ve içlerinden biri ölü olarak ele geçirilmiştir. Diğerleri de kaçmışlarsa da peşlerine düşüldüğü belirtilmiştir. Çok fazla yorum gerektirmeyen bir belgedir. Ruslar doğudan yüklenir ve onlarla çetin mücadeleler yaşanırken, içeride bu nevi hiç de hoş olmayan hadiselerin yaşanmış olması üzüntü vericidir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Fon Kodu: DH. EUM. KLU. Dosya No: 3, Gömlek No: 42, Tarihi: 2 Safer 1333 (20 Aralık 1914), Konusu: Armut Karakolu Mıntıka kumandan ve efradı ile Alucra'nın Zor köyünde firariler arasında çıkan çatışmada Tatar oğlu Hasan'ın ölü ele geçirildiği diğerlerinin ise takip edildiğinin bildirildiği.

Armutlu köyünde karakol olarak kullanılan yer bu evdir

Hû

**Sivas Vilayeti Mektûbî Kalemi
Dâhiliye Nezaret-i Celilesine**

Devletlü efendim hazretleri

Asker firarilerinin derdesti (yakalanması) zımınında Alucra'nın Zun karyesine azimet etmiş (gitmiş) olan Armut(lu) karakolu mıntika kumandanıyla yirmi otuz nefer asker firarisi arasında eylülün onbeşinci

günü akşamı vuku'-bulan müsademedede (çatışmada) firarilerden karye-i mezbureden Tataroğlu Hasan'ın meyyiten (ölü olarak) derdest edildiği (ele geçirildiği) ve firariden diğerlerinin takip edilmekte olduğu lede'l-malumat arz olunur. Ol-babda emr u ferman hazret-i men-lehu'l-emrindir.

Fi 23 Zilkade Sene (1)332 ve fi 29 Eylül Sene (1)330 (13 Ekim 1914)
Sivas Valisi

داخلیه نظارتی امنیت عمومیہ مدیریتی				۶۴۶ ۶۹۱	
ایطالیق قلمه ورودی تاریخی			مبیشی	مسودی	اوراق عمومی نومروسی
مقابلہ ایڈنلر		حربہ نفاذ تہجد	تاریخ تدبیر	تاریخ تصویب	۶۷۵
			تاریخ تدبیر		قلم نومروسی
					۷۴۴

عقد فریبند در دست خرد آوجہ تک طوعہ فریبند خرد اجنبہ اولہ اسروردہ فریبند
نقطہ فریبند مصلک کدی اولہ نفاذ حکم فریبند نصارت ایہ رک ایہ لکنہ ایہ اولہ
اورتجی کون افساس در حق برتو صادرہ در فریبندہ درتجی سؤکرہ در نمان اولہ
صفت نیار دست ایڈنلر در فریبندہ در فریبندہ - نفع ایڈنلر درتجی
سوس دولتندہ درتجی درتجی ایڈنلر

Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdiriyeti

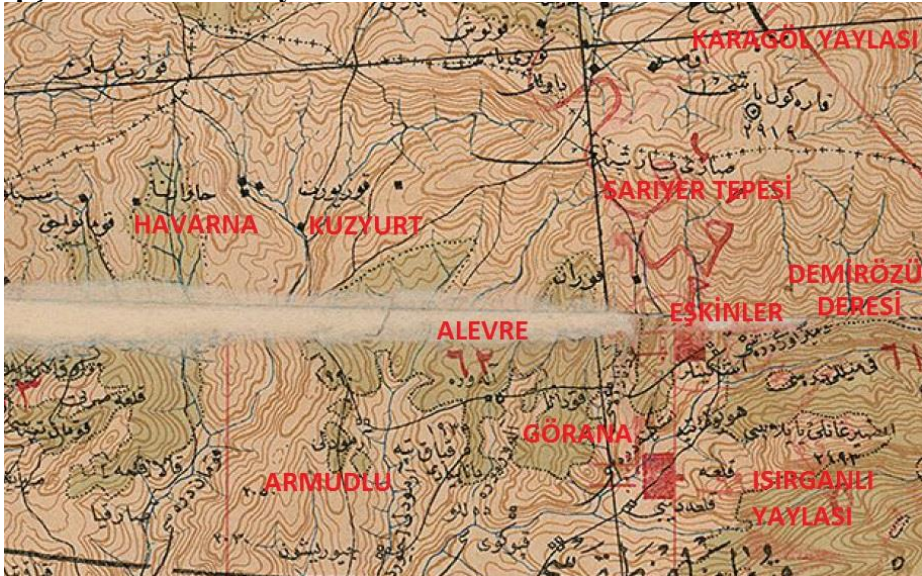
Harbiye Nezaret-i Celilesine

Fi 7 Teşrin-i-evvel Sene (1)330 (2-Safer 1333-20 Aralık 1914)

Asker firarilerinin derdesti zımında Alucra'nın Zun karyesine azimet etmiş olan Armud karakolu mıntika kumandanıyla maiyetinin yirmi otuz nefer asker firarisine tesadüf ederek aralarında Eylülün onbeşinci günü akşamı vuku'-bulan müsademedede (çatışmada) firarilerden karye-i mezbureden Tataroğlu Hasan'ın meyyiten (ölü olarak) derdest edildiği (ele geçirildiği) ve firariden diğerlerinin takip edilmekte bulunduğu Sivas vilayetinden bildirilmiştir. Ol-babda.

Karakol olarak kullanılan yapının karşı çaprazında bulunan bu evin alt katı da askerlerin hamam olarak kullandıkları yer imiş. Eski cipçilerden Habib dayı bu durumu anlatırken.

1915-16 yılında Erkân-ı Harbiye Matbaasında basılmış bir haritada Armutlu köyü ve civarındaki köylerin konumu

1915'DE KARAHİSAR-İ ŞARKİ'DE ERMENİ ASİLERİN KALEYİ ELE GEÇİRMESİ VE ALINAN TEDBİRLER

İncelediğimiz 18 Haziran 1915 tarihli belge Ermeni isyanının Karahisar-i Şarki'de geldiği aşamayı göstermesi açısından ibretlik bir belgedir. Sivas Valiliğinden çekilen şifreli telgraf olan belgede iki yüz kadarı silahlı olan yaklaşık 800 Ermeni isyancının kaleyi ele geçirerek burada mevzilendikleri belirtilmektedir.

Alınan tedbirlerle kalenin şehirle irtibatı kesilmiştir. Bu arada Ermeni mahallesinde başlayan yangın şehre de sirayet etmiş ve çok sayıda Müslüman da yangından etkilenmiştir.

Her şeye rağmen hükümet güçlerinin Ermeni isyancıları teslim olmaya zorladığı anlaşılmaktadır. Zira zayıt olmaması için gayret etmeleri bunu göstermektedir. Ancak kalenin stratejik konumu ve çok sarp bir tepede olması alınacak askeri tedbirler açısından durumu güçleştirdiğinden zayıtın kaçınılmaz olduğu ifade olunmuştur.

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için olayın yaşandığı tarihin 1. Dünya Savaşı yıllarına denk geldiğini de hatırlamak gerekmektedir. Osmanlı doğu cephesinde Ruslarla, batı cephesinde ve diğer yerlerde ise batılı devletlerle ve Arap isyancılarla savaşmaktadır. Buna ilaveten iç isyanların yaşanması bir de bunlarla mücadeleyi gerektirmektedir.

İşte böyle bir ortamda yaklaşık 200 silahlı Ermeni asinin kadın ve çocukları da peşinden sürükleyerek mevzilendikleri kaleden amaçsız bir şekilde şehri kurşun yağmuruna tutması iki toplumun birlikte yaşama imkânını da ortadan kaldırmıştır.

Neden böyle bir şeye kalkıştıkları sorusunun cevabı çok önemlidir. Karşılaştığımız diğer belgelerde gördüğümüz gibi dış güçlerin ciddi bir kışkırtmasına ve tahriklerine kapıldıkları anlaşılmaktadır.

Arşiv Fon Kodu: DH. ŞFR. Dosya No: 476, Gömlek No: 42, Tarihi: 5 H 1331 (18 Haziran 1915), Konu Özeti: Karahisar-i Şarki'de asilerin

tahassun ettikleri kalenin kuva-yı askeriye geldikten sonra tazyik edileceği. (Sivas)

TELEGRAMME **تلغرافنامه**

دولت علیہ عثمانیہ تلغراف ادارہ سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'Etat n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie دولت تلغرافی معاملاتین دولہی مسئولیت قبول ایتز [نومبر ۱۸۹۹]

Retransmission ou Expédition		تکرار کشیدہ ویاسوق		RECEPTION				اخذ	
No d'expédit.	کیشیدہ اولتان مرکز	Date	تاریخ	مأمور امضایی	مأمور امضایی	Date	تاریخ	واسطہ مرکزی	Requ de
	transmis à			Signature de l'employé	Signature de l'employé				N° d'ord.
32									
De		Mots		Date		Date		H. M.	
Voie		Mots		Date		Date		H. M.	

رابطہ نیشنل

دولت علیہ عثمانیہ تلغراف ادارہ سی

D.H. FER 476/42/1

Dâhiliye Nezaretine

Numaraları Karahisarlı taht-ı ikaz alındı. Ermenilerden takriben sekiz yüz nüfus kal'aya tahassun etmişdir (sığınmış, çekilmişlerdir). Usattan (asilerden) müsellah (silahlı) olanlar iki yüz kadar tahmin olunur. Kısmen kadın ve çocuklarda kal'ada beraber bulunuyorlar. Kal'anın kaza

ile irtibatı tamamen münkatı' (kesilmiş) ve mahsurdur. Usat (asiler) muhtelif nukattan (noktadan) mudafa'a etmekte ise de kuvve-i ma'neviyeleri münkesirdir (kırılmıştır). Kal'anın menaat-ı (sarplığı) mevki'iyyesi hasebiyle zayı'atsız olması mükün olamıyor. Ermeni mahallelerinin ihrakı (yanması) kal'anın .....(okunamadı).....te'min eylemiştir. Harikde (yangında) ahali-i İslamiyyeden nüfusça çok zayıat yoktur. Tahkik olunan kuva-yi askeriyye-i bariyyeden sonra işbu neticeden arz-ı malumat edilecektir. Efendim.

Fi 5 Haziran Sene 1331 (18 Haziran 1915)

Sivas Valisi Muammer

KARAHİSAR-İ ŞARKİ'DE 1915 ERMENİ İSYANINDA KALEDE MEVZİLENEN ASİLERİN İSYANININ BASTIRILMASI

Aşağıda incelenen belge 1915 yılına ait şifreli bir telgraftır. Telgrafta İsyancı Ermenilerin kalede mevzilendikleri, onların haricinde şehirde fesatçı Ermeni'nin kalmadığı, kaledekilerin de çevre ile irtibatının kesildiği belirtilmektedir.

Ayrıca isyancı Ermeni asilere karşı koymak üzere toplarla birlikte askerin geldiği ve bazı mevzilerin tahrip edildiği, top ateşinin devam ettiği ifade edilmektedir.

Olayların bu hale nasıl geldiğini anlamak açısından incelediğimiz belgenin altında verilen bir fotoğraf ve fotoğrafın arkasına düşülen not çok önemlidir.

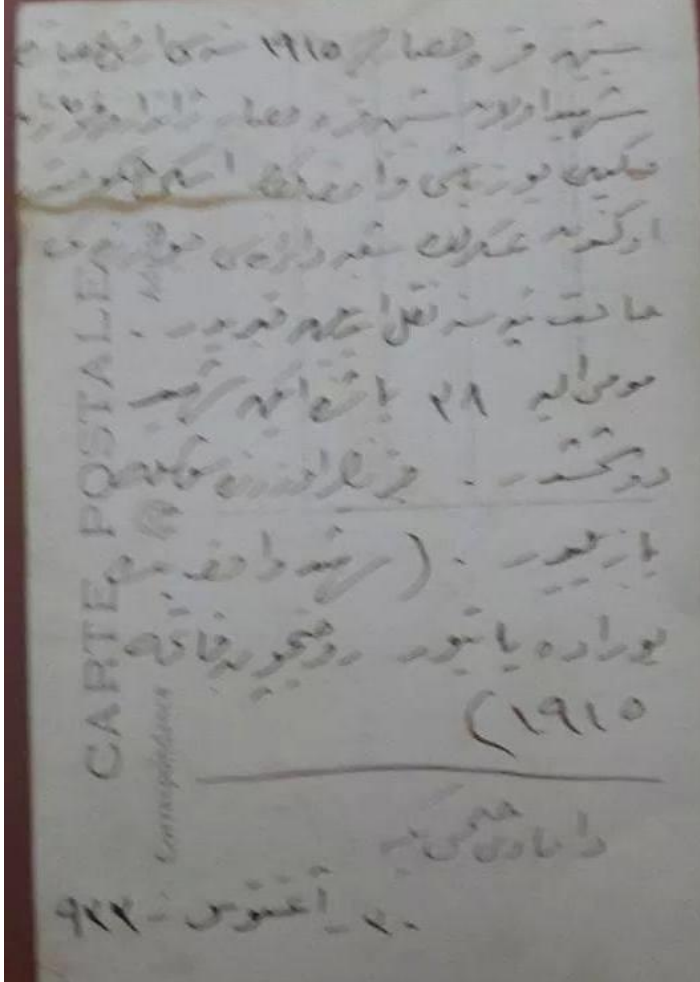
Ermeni isyancılar dış destekçilerin de yönlendirmesiyle topluca bir isyan hareketine kalkışmış ve birlikte yaşadıkları halkın yanında devlet görevlilerinin de canına kastetmeye başlamıştı. İşte bu hengâmede şehit ettikleri bir Jandarma Yüzbaşısının kabrinin resmi de her şeyi anlatmaktadır.

1922 yılında çekildiği anlaşılan fotoğraf tarihi bir delil olarak o günlerde yaşanan olayların ne safhada olduğunu anlatan örneklerden birisidir.

Dâhiliye

Numru beş Karahisar'da intizam te'min edildi. Şehir dâhilinde erbab-ı mefsetden (fesatçılardan) kimse kalmadı. Yalnız kal'ada tahassun edenler (kaleye kapananlar) kaldı. Onların da her tarafla irtibatları münkatı' (kesildi) ve tamamıyla mahsur bir haldedir. Toplarla kuvve-i asker vasıl oldu. Bir kısım siperler tahrip olundu. Top atışı devam ediyor. Neticeden arz-ı ma'lumat olunacaktır.

Fi 9 Haziran Sene 1331 () Sivas Valisi Muammer

Şebinkarahisar'da 1915 senesi Ermeni isyanında şehid olan Şebinkarahisar Jandarma Kumandan Vekili Yüzbaşı Vasıf'ın eski hükümet önünden

Askerlik Şube Dairesi Halit Tepesine nakil edilen kabirdir. Muma-ileyh 28 yaşında iken şehid düşmüştür. Mezarın üzerinde şöyle yazılıdır. Şehid Vasıf burada yatıyor. Ruhiyün Fatiha. 1915

Damadı Hilmi Bey'e 20 Ağustos 1922

Şehid Vasıf Bey burada yatmaktadır. Ruhiyün Fatiha. 1915

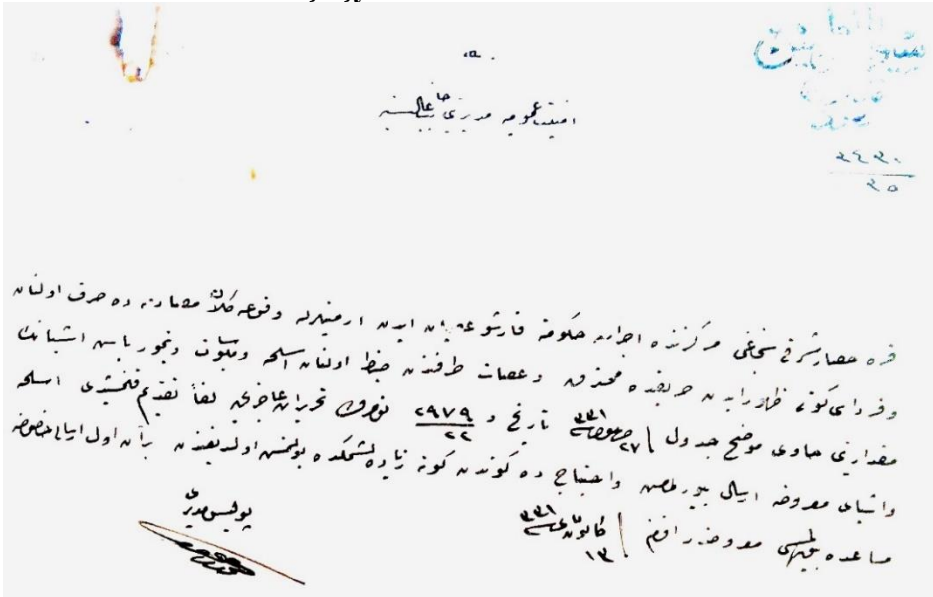
1915'DE ŞEBİNKARAHİSAR'DA YAŞANAN ERMENİ İSYANINDA ORTAYA ÇIKAN DURUM

Ermeni isyanı sırasında Şebinkarahisar'da karşılıklı çatışma yaşandığı ve çok sayıda ölenin olduğu bilinmektedir. Bunun öncesinde Şebinkarahisar'a dışarıdan gelen 1.500 civarında silahlı eşkiya birçok

kişiyi öldürmüş, kentteki depoları basarak işine yarayan her türlü silah ve eşyayı gasp etmiş, öldürdüğü zabtiyelerin silahlarını da almıştı. Mevcut güçlerle bu eşkıya gurubuyla mücadele edemeyeceğini anlayan yetkililer zaman geçirmeden Sivas'tan yardım istemiş ve Şebinkarahisar'a birlik kaydırmıştı. Bu birliklerle Ermeni eşkıya gurupları arasında yaşanan çatışmalar neticesi isyancılar kaleyi ele geçirerek hâkim noktadan kendi ateşe vermişler ve Şebinkarahisar tamamen yanmıştı.

Silah ve cephane olarak üstün durumda olan Ermenilerin teslim olmayı reddederek kaleden çıktığı kuşatmayı yarararak kaçtıkları muhtelif kaynaklarda belirtilmektedir. İncelediğimiz belgeler aynı tarihlerde Amasya'da bir isyan yaşandığı ve yangın çıktığını göstermektedir. Bu da bu isyanın münferit olmadığını göstermektedir. Öte yandan Şebinkarahisar'la ilgili verilen listede çok sayıda şehidin ismi bulunmaktadır.

Arşiv Fon Kodu: DHEUM.LVZ. Dosya No: 31, Gömlek No: 94, Tarihi: 20 Ra 1334 (26 Ocak 1916), Konusu: Karahisar-ı Şarki'de Ermeni isyanı esnasında harcanan, yanan ve isyancılarca zabtedilen silah elbise ve demirbaş eşyaların irsali talebi.

Emniyet-i Umumiye Müdiriyeti Canib-i Âlisine

Karahisar-i Şarki Sancağı merkezinde icrat-ı hükümete karşı isyan eden Ermenilerle vukua gelen müsademedede sarf olunan ve ferdası günü zuhur eden harikte muhterik ve usat (asiler, isyancılar) tarafından zabt olunan esliha (silahlar) ve melbusât (elbiseler) ve demirbaş eşyanın mikdarını havi muvazzih (açıklayan) cedvel fi 27 Zilkade 1331 tarihli ve 2979/22 numarolu tahrirat-ı aciziye leffen takdim kılınmışdı. Esliha ve eşyayı maruza irsal buyurulmak ve ihtiyaç da günden güne ziyadeleşmekte bulunmuş olduğundan bir an evvel irsali hususuna müsaade buyurulması maruzdur, efendim.

Fi 13 Kanun-i-sâni Sene 1331 (26 Ocak 1916) Polis Müdürü

1916'DA SUŞEHİRİNİN SUŞAR MEVKİİNE DÜŞEN UÇAK VE UÇAĞI KELKİT'E İNDİRDİĞİNİ ZANNEDEREK ALUCRA'YA İNDİREN RUS PİLOT

İstanbul Tayyaresi

İlk tayyarelere ve pilotlara ait fotoğraflar

Osmanlı ile Ruslar tarihte pek çok kez savaştılar. Bunlardan biri 93 harbi olarak bilinen 1877-1878 harbidir. Bu savaşta Ruslar, Batum, Artvin, Ardahan ve Kars'ı işgal etmişlerdi. 1. Dünya Savaşı başladığında (1914-1917) da durum bu haldeydi. 1. Dünya Savaşı'nda Osmanlı birkaç cephede birden savaşmak zorunda kalınca Şark Cephesine yeterince güç ayıramadığından burada askeri yönden tahkimatını güçlendirmiş olan Ruslara karşı direnemeyerek mevzi ve toprak kaybetmeye başladı. Erzurum hattını aşan Ruslar Bayburt'tan Trabzon'a kadar uzanan hattı ele geçirince Kafkas Ordusuna bağlı kolordumuz da Refahiye'den Tirebolu'ya uzanan hat boyunca mevzilenererek düşmanı karşılamaya çalıştı.

Şifreli telgrafta belirtilen tayyare kazası Nisan 1916'da Trabzon, Ruslar tarafından işgal edilmesinin öncesine 7 Mart 1916'ya denk gelmektedir. Trabzon'dan Erzincan'a kadar uzanan hat boyunca hem birliklerimizi denetlemek hem de düşmanın durumunu gözetlemek için havalanmış olan tayyaremiz, motor arızası nedeniyle Suşehri'nin Suşar mevkiinde düşmüş veya zorunlu iniş yapmak zorunda kalmıştır. Pilotlarının sağ kurtulmuş olması nedeniyle bu tahminde bulunmak mümkün olmaktadır.

Arşiv Fon Kodu: DH. ŞFR. Dosya No: 512, gömlek No: 16, Tarihi: 1331 Şu (Şubat) 23 (7 Mart 1916), Konu Özeti: Trabzon'dan Erzincan'a uçan tayyarenin Suşehri'ne tabi Suşar mevki'ine düştüğü.

Dâhiliye Nezareti'ne

(Numru beş) Trabzon'dan Erzincan'a uçan tayyâre Suşehri'ne tabi Suşar nam mevkiye sükût (düşerek) ederek parçalanmıştır. Tayyâreci Abdullah Vahid, Fikri Beyler salimen kurtulmuştur.

Fi 23 Şubat Sene (1)331 (7 Mart 1916) Vali Mahir

Birinci Dünya Savaşı yıllarında ayrıca bir Rus tayyaresi pilotu ineceği yeri şaşırmış Kelkit'e indiğini zannederek Alucra'da mal pazarı olarak kullanılan geniş ve düz alana inmiştir. O tarihlerde Alucra'da Mareşal Fevzi Çakmak'ın karargâhı ve cephe hatları olduğundan etraf asker kaynamaktadır. Dolayısıyla Rus pilot esir alınmıştır. Daha sonra burada iki yıl kadar kalan tayyare Vecihi Hürkuş tarafından uçurularak Suşehri'ne götürülmüştür.⁴⁴

Bu konuyla ilgili olarak bir kaynakta şu bilgiler yer almaktadır: **“30 Haziran'da (1917) Godron tipi çift motorlu Rus uçağı Kelkit zannederek yanlışlıkla Alucra'ya indiğinden sağlam olarak ele geçirilmiş, pilot ve rasıtı (nişancısı) esir edilmiş, bilahare uçağı Astsubay Vecihi uçurarak Şehrine getirmişti”.**⁴⁵

⁴⁴ http://www.alucra.com/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=1543

⁴⁵ Prof. Dr. Nusret Bulutçu, <http://www.alucra.com>

Dikkat edilirse tarih olarak Haziran 1917 verilmiştir. Ancak arşivde bulunan bir başka belge bu konuya açıklık getirmektedir ve olayın tarihini Aralık 1916'dır.

Arşiv Fon Kodu: HR. SYS. Dosya No: 2258, Gömlek No: 35, Tarihi: 8 12 1916, Konusu: Kafkas Cephesi'de sehven Osmanlı hatları dâhiline iniş yaparak esir edilen Rus tayyarecisi Vladimir Milkowsky hakkında bilgi isteği.

قيد تخلصی

خاتمة تطابق

امور سیاسة مدیریت عمومی

قلم نومردی: ۱۰۰۶۴۸

۹۴۷۷۷

مبیش و تاریخ	مسود و تاریخ	بجز	شعبه امور سیاسة	مدیر عمومی	تاریخ

نوع مسوده: اسامه قومانده الحفده و حالته علیهم

آمریقا سفارتخانه آکسندبرگ نومرد ۱۹۱۶ سنس غمخوشند
برنی کوفه قافقاس صیبه سنده سده عثمانی فطوطی
را هلم نزوله ایدرک اسیر ایدر روس طیاره جیسی
تاریخ نامردی: ۱۰۰۶۴۸
Vladimir Milkowsky
تاریخ نومردی: ۱۰۰۶۴۸
حقیقه که موجود معلومات بیدرکس العالی قلمتور الحفده
اور سببه امرور سببه

۹۱۸۴۷

آمریقا

اولاد و مبدلان

تاریخ نومردی: ۱۰۰۶۴۸

۹۰۸۵۸

عمومی نومرد

۱۰۰۶۴۸

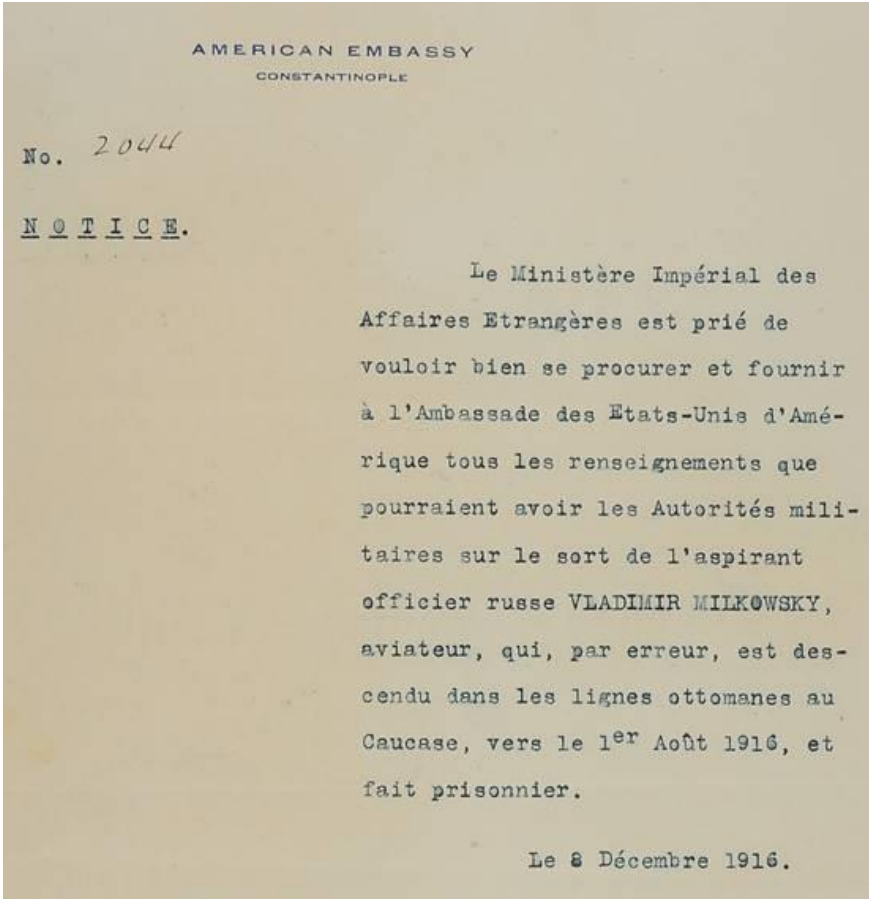
خصوصی نومرد

تاریخ

۱۰۰۶۴۸

Bâb-ı Âlî Hariciye Nezareti
Baş Kumandanlık Vekâlet-i Celilesine

Amerika sefaretinden alınan bir muhtıra da 1916 senesi Ağustosunun birinci günü Kafkas Cephesinde şehven Osmanlı hututu dâhiline nüzul iderek esir edilmiş Rus tayyarecisi zabıt namzedi Vladimir Milkowsky hakkında mevcut malumatın bildirilmesi iltimas kılınmıştır. Ol-babda emr ü ferman.

Amerikan Büyükelçiliği
Constantinople (İstanbul)**No: 2044****Not**

Dışışlerinizin, Amerikan Büyükelçiliğimize; Ağustos 1916 tarihinde yanlışlıkla Kafkas Cephesinde Osmanlı topraklarına iniş yapmış

ve tutuklanmış olan Rus Viladimir Wilkowsky hakkında tüm bilgileri toplamanızı ve tarafımıza iletmenizi buyurur. 8 Aralık 1916

Belgen anlaşılacağı üzere çok enteresan bir şekilde Amerika, adeta Rus pilotun hesabını sormakta ve akıbeti nedir diye bilgi istemektedir.

Vecihi Hürkuş'un hayatı ise hep karşılaştığı engeller ile geçmiş, uçak dahi imal etmiş ama ruhsat alamamıştır.⁴⁶

⁴⁶<http://listelist.com/ilk-turk-ucak-yapan-vecihi-hurkus-hikayesi/>

1916'DA SUŞEHİRİ'Nİ ZİYARET EDEN BAŞKUMANDAN VEKİLİ

Fon Kodu: DH. ŞFR. (Dâhiliye Şifre), Dosya No: 518, Gömlek No: 13, Tarihi: 16 Nisan 1332 (29 Nisan 1916), Konu Özeti: Başkumandan vekilinin Suşehri'ne gittiği.(Sivas)

The image shows a historical telegraph document on aged paper. At the top, there is a handwritten number '159'. The document is divided into several sections by a grid. The top right section contains a circular stamp and some handwritten text. The middle section is dominated by a large, ornate calligraphic signature. Below this, there are several rows of handwritten text in Ottoman Turkish, including dates and times. The bottom section contains a list of numbers and some additional handwritten notes. The overall appearance is that of an official military or administrative communication from the early 20th century.

(Numero 4) Başkomandan Vekili Bey Hazretleri bu akşam Sivas'a muvasalat (vasıl olmuş, ulaşmış) etmişlerdir. Bugünü burada geçirecek yarın Suşehri'ne müteveccihen (doğru, yönelerek) hareket buyuracaktır, efendim.

Fi 16 Nisan Sene (1)332 (29 Nisan 1916)
Vali Muammer

Yukarıdaki üç satırlık 29 Nisan 1916 tarihli bir şifreli telgraf insanı tarihin derinliklerine götürmekte çok şey hatırlatmaktadır. Öncelikle belge tarihi itibarıyla Birinci Dünya Savaşı yıllarını hatırlatmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Kafkas cephesinde de savaşıyordu ve Refahiye'den Tirebolu'ya uzanan hat üzerinde Ruslara karşı mevzilenmişti. Diğer bir ifadeyle Ruslar bu hatta yakın bölgeleri işgal etmiş, buralarda yaşayan Müslüman halk iç kısımlara göç etmek zorunda kalmıştı. Suşehri de bu kapsamda savaş bölgesi kapsamındaydı.⁴⁷

Belgenin hatırlattığı diğer husus da bahsedilen Başkomutan Vekilinin kimliğiyle ilgilidir. Bu tarihte Başkomutan Vekili Enver

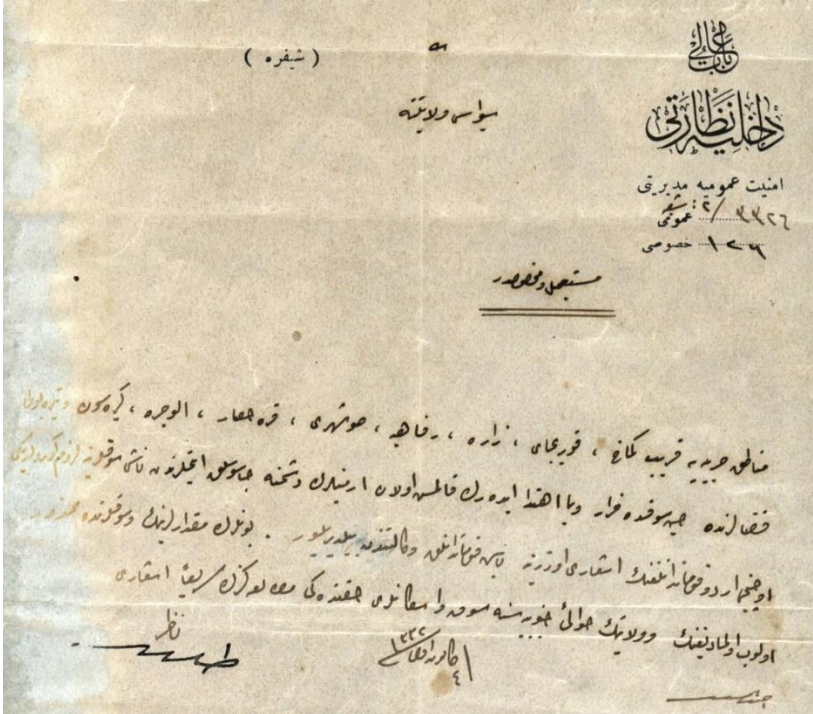
⁴⁷<http://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/02/09/1916da-susehrinin-susar-mevkiine-dusen-ucak/>

<http://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/02/08/i-dunya-savasinda-kafkas-cephesi-alucranin-durumu/>

Paşa'dır. Enver Paşa, 1881 yılında İstanbul'da doğmuş, 1922'de Tacikistan'da ölmüştür. Saray damadıdır.

1894'de Manastır Askeri Rüştiyesini bitirdikten sonra, 1897'de İstanbul Askeri İdadisi ve 1899'da Harp Okulunda okumuş, daha sonra 1902 yılında Kurmay Yüzbaşı olarak Harp akademisinden dereceyle mezun olmuştur. Osmanlı Devletinin 1. Dünya Savaşına girmesinde önemli rol oynamıştır. 2 Ağustos 1914 yaşanan Sarıkamış olayında Hafız Hakkı Paşa ile birlikte büyük dahli bulunmaktadır. Belgede bahsedilen ve Sivas'tan Suşehri'ne hareket edecek Başkomutan Vekili de olayın tarihi seyri içinde Enver Paşa olmaktadır.

BOA Fon Kodu: DH. ŞFR. Dosya No: 71, Gömlek No: 12, Tarihi: 4 Kanun-i-evvel 1332 (17 Aralık 1916), Konusu: Harp mahallerine yakın Kemah, Kuruçay, Zara, Refahiye, Suşehri, Karahisar, Alucra, Giresun ve Tirebolu kazalarında bulunan Ermenilerden sevkleri sırasında firar veya ihtida ederek kalmış olan Ermenilerin düşmana casusluk etmelerinden dolayı uzaklaştırılmaları.

Hû

**Bâb-ı Âli Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdiriyeti
Sivas Vilayeti**

Şifre

Müstâcel ve mahsusdur (acele ve özeldir).

Menâtık-ı harbiyeye karib (harp mahallerine yakın) Kemah, Kuruçay, Zara, Refahiye, Suşehri, Karahisar, Alucra, Giresun ve Tirebolu kazalarında hin-i sevkinde firar veya ihtida ederek kalmış olan Ermenilerin düşmana casusluk etmelerinden naşi sevklerine lüzum görüldüğü Üçüncü Ordu Kumandanlığının iş'arı üzerine başkumandanlık vekâletinden bildiriliyor. Bunların mikdarının ve sevklerinde mahzur olup, olmadığı vilayetin havali-i hududiyesine sevk ve iskânları hususundaki mütalaanızın serian iş'arı.

Fi 4 Kanun-i-evvel Sene (1)332 (17 Aralık 1916)

Nazır Talat (Paşa)

ALUCRA'DA YAŞANAN ASKERİ HASTANE YANGINI

Askeri hastane olarak kullanılan ve yanarak harabe olan yer

Geçmişte Alucra'da yaşanmış bir yangın hadisesine ait belgeyi inceleyerek bunun ne anlam ifade anlamaya çalışalım.

Yukarıdaki belgenin sağ üst köşesindeki koyu yazıda Sivas Vilayeti, hemen altında alt alta; mektub(i) kalemi, umumi 87298, hususi 177, orta yerde ise, Dâhiliye Nezareti Celilesi'ne diye yazmaktadır. İçerik kısmında ise;

“Ma’ruz-ı çaker-i kemineleridir ki,

Âşar borcundan dolayı hükümet namına takarruz olunub hazine-i maliye uhdesinde bulunan ve askeri hastahanenin taht-ı işğalinde bulunan altı kargir üstü ahşab dokuz göz odalı bir bab binanın bacasındaki kurumlar tutuşarak ba'de'z-zeval saat üçü kırkbeş dakika geçe harik zuhur edüp şiddetle vezan eden rüzgârın tesiriyle bina kâmilen yanmış isede ahali ve cihet-i askeriye'nin gayretleriyle harikin başka yere sirayetine meydan verilmediği Alucra Kaim-makamlığı'nın iş'arına atfen Karahisar Mutasarrıflığından izbâr olunmağla (bildirilmekle) arz-ı ma'lumat olunur. Ol-babda emr ü ferman hazret-i veliyyü'l emrindir.

Fi 13 Receb Sene 1335 ve fi 5 Mayıs Sene 1333 (5 Mayıs 1917)

Sivas Valisi

Görüldüğü gibi yazıyı kaleme alan gayet güzel olayı yansıtmış. Alucra'da bir askeri hastane bulunuyormuş ve yangın sonucunda kullanılmaz hale gelmiş. Olayda dikkat çekici iki husus bulunmaktadır.

Birincisi yanan yerin; köylülerin ürettikleri tarım ürünlerinden alınan yüzde onluk aşar vergisini ödeyemeyen şahsın haciz edilen evi olmasıdır.

Savaşın son dönemlerine denk gelen 1917 yılında gerçekleşmiş olan askeri hastane yangını öncesinde bu hastanede tedavi edilerek taburcu edilenler olduğu gibi, hiç şüphesiz burada vefat ederek şehit olanlar da olmuştur. Onlar Alucra'nın ebedi misafirleridir. Ruhları için el-Fatiha.

ALUCRA'NIN KAMIŞLI KÖYÜNDE GARİP KALMIŞ BİR ŞEHİTLİK

Kamışlı Köyünde Askeri Hastane olarak kullanılan bir binanın yangın geçirerek yıkıldığına ilişkin belgeyi incelemiştik. Osmanlı Ordusu kısmi yenilgiler alarak geri çekilmek durumunda kalmış bu arada Rus Ordusu Kelkit'e kadar olan yerleri ele geçirmişti. Bunun üzerine ordumuz da Gelvaris (Hacı Hasan Köyü) Zihar, Karabörk ve Zun'da düşmanı karşılamak için cepheler oluşturmuştu.

İşte bu dönemde Alucra'da Askeri Hastane açılmış, savaşta yaralananlar burada tedavi edilmeye çalışılmıştı. Bu hastanenin Kamışlı'da olduğu yönünde rivayetler olması üzerine konunun üzerine giderek şehitlik olduğu söylenen yeri buldum. Bu konuda Kamışlı köyünden Yakıp Çakır'ın bilgileri faydalı oldu.

Şehitlik yer olarak köylü tarafından bilinmekle birlikte harap haldedir, mezarlar tahrip olmuştur, durumu da aşağıda görüldüğü gibidir. Kamışlı köylüleri buranın şehitlik olduğunu bildiğinden burayı çevirmişler ve ellerinden geldiğince koruma altına almışlardır. Ancak şehitlikte mezar namına hiçbir yer belli değildir. Bahçelerin arasında kalmıştır. Söz konusu yer tapuda da iki parsel olarak mezarlık olarak kayıtlıdır.

Her yeri tamamen ot kaplamış, zemin dümdüz olmuştur. Hatırlayanlar da son birkaç mezar tepesinin definciler tarafından tahrip edilerek bozulduğunu ifade etmiştir.

Bu şehitlik büyük olasılıkla hastanede tedavi gören ve iyileşemeyerek vefat eden askerlerimizin defin edildiği bir mezarlıktır ve çok sayıda şehidi barındırmaktadır. Muhtemeldir ki burada vefat eden ve defin olunan askerlerimizin kayıtları Genel Kurmay arşivlerinde vardır. Zira Çanakkale cephesinde şehit olan askerlerimizin kayıtları olduğuna göre bunların da olması gerekmektedir.

Bu itibarla yeri belli olan anılan bölgenin (şehitlik) şanına yakışır bir biçimde koruma altına alınarak abide bir şehitlik haline dönüştürülmesi bir vefa borcudur. Alucra'nın ebedi misafirlerinin ruhu için el-Fatiha.

Et tekraru ahsen velev kâne yüz seksen.

Yüz seksen kere de olsa tekrar etmek iyidir. Zira, hafıza-i beşer nisyan (unutkanlık) ile mâlûldur.

**1.DÜNYA SAVAŞI ESNASINDA KAFKAS ORDU KOMUTANLIĞI
TARAFINDAN ALUCRA'NIN ZUN KÖYÜNDE İNŞA EDİLEN
CİHAD VE ZAFER MEKTEPLERİ**

Birinci Dünya Savaşı'nda Ruslarla Kafkas Cephesinde de savaş başlayınca Ruslar zaten işgal altında bulundurduğu topraklarımızdan batıya doğru işgale devam edince Refahiye'den Tirebolu'ya uzanan hat üzerinde savunma hattı oluşturulmuştu.

Bu minvalde Alucra'nın Şiran sınırında bulunan Hacı Hasan köyü ile güneyden kuzeye doğru Çakmanus, Karabörk, Zun köyleri yaylaları boyunca da düşmanı karşılamak üzere cephe hattı bulunmaktaydı. Hatta Mareşal Fevzi Çakmak'da 1917 kışını Alucra'da geçirmişti. Savaşta yaralananları tedavi etmek üzere Alucra'da muhtelif yerlerdeki dispanserlerin yanında Askeri Hastane kurulmuş ve koğuşlar inşa edilmişti. Ayrıca Alucra'da ve köylerinde kullanıma elverişli konaklar da askeriyece kullanılmaya başlanmıştı.

Yaylalardan kasabaya kadar Kolordunun askerleri bulunduğu ve Alucra savaş bölgesi kapsamına alındığından halkın çoğunluğu Tokat taraflarına hicret ettirilmişti. Sonuçta Ruslar ülkelerinde yaşanan Bolşevik ihtilali neticesi işgal ettiği topraklardan çekilmişti.

İşte Kafkas Ordusu'nun Onbirinci Fırkası da Zun köyünde bulunduğu süre içinde halkın eğitimini düşünerek iki adet mektep binası inşa ettirmiştir. Zun köyü ve civarı çok kesif ormanlara sahip olduğundan okul inşaatında ağaç kullanılmıştır. Okulun içinde banyo ve WC'nin

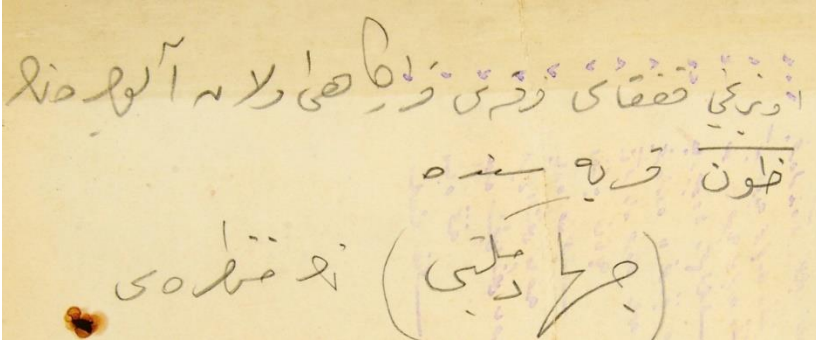
bulunması o günün şartlarında köy ortamı için oldukça modern sayılabilecek özelliktedir. Okulun önüne bir de havuz inşa edilmiştir.

O tarihte fırka kumandanlığı envanterinde fotoğraf makinesi ve tab aleti (agrandizör) ile malzemelerinin bulunuyor olması da dikkat çekicidir. Ayrıca krokiler de profesyonelce çizilmiştir.

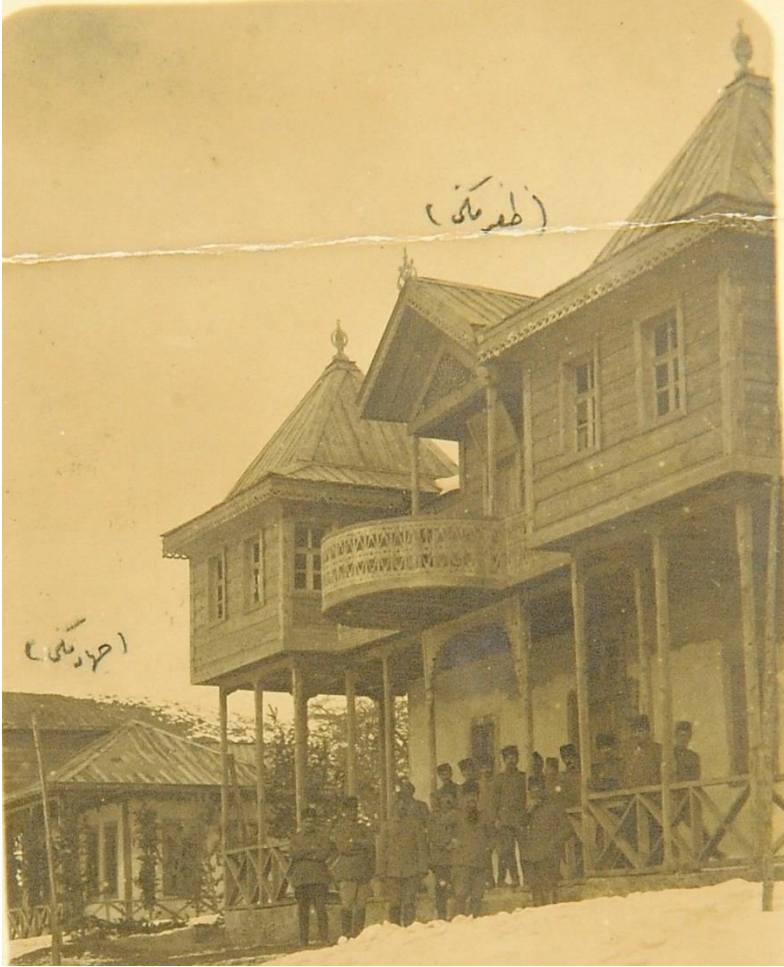
Fon Kodu: MK. MKT. Dosya No: 1234, Gömlek No: 19, Tarihi: 21 B (Recep) 1336 (2 Mayıs 1918), Konu Özeti: Alucra'nın Zun Karyesinde Zafer ve Cihad isimli mektep binalarının yaptırılmasında gayretleri bulunan Kafkas Onbirinci Fırka Kumandanı Zekeriya Bey ile sabık kumandanın taltif edildiği.

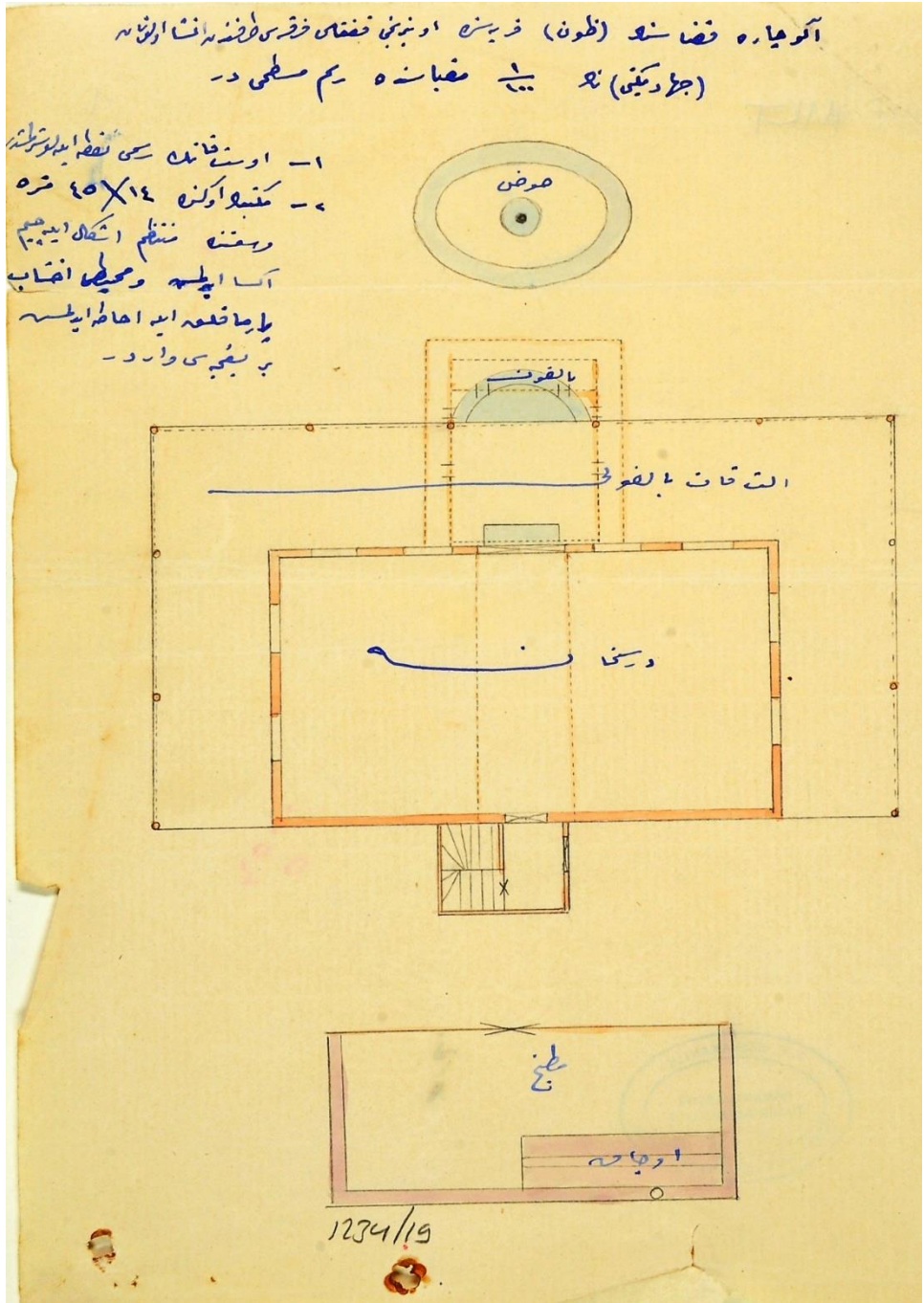

Altta bulunan fotoğrafın arka yüzüne yazılmış notta “Onbirinci Kafkas Fırkası Karargâhı olan Alucra'nın Zun Karyesinde (Cihad Mektebi)'nin manzarası” diye yazmaktadır.

Altta bulunan resmin üzerine yazılan notta öndeki okulun (Zafer Mektebi), arkadaki okulun (Cihad Mektebi) olduğu belirtilmiştir.

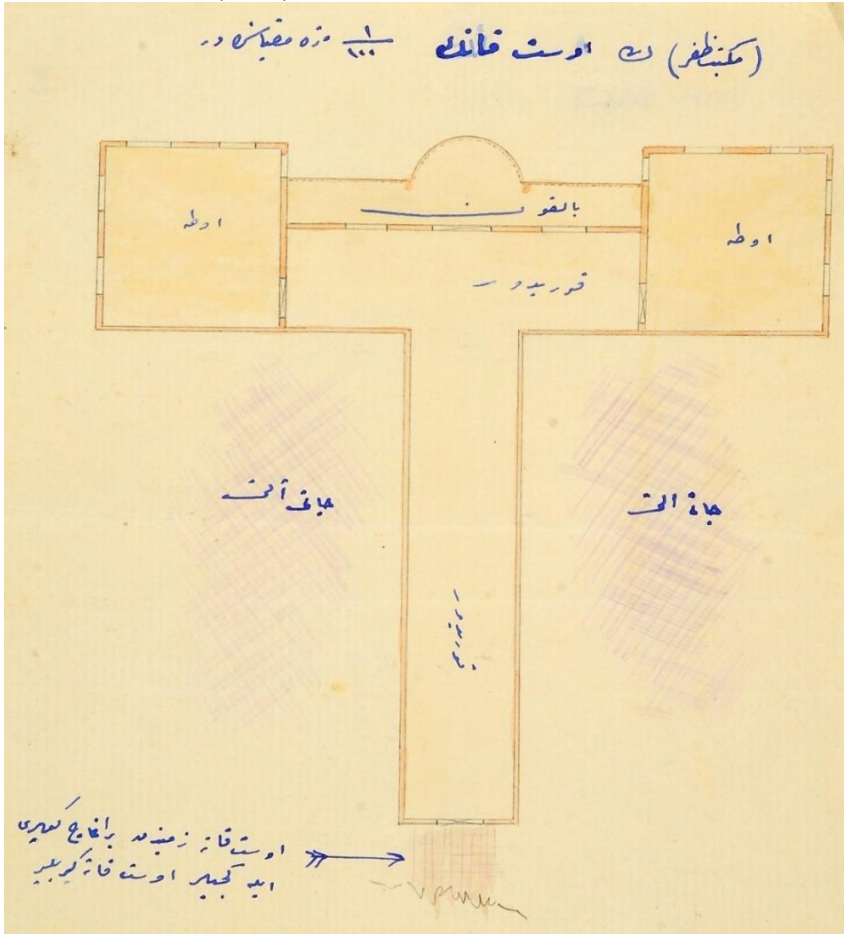
Alucra Kazasının Zun Karyesinde Kafkas Onbirinci Fırkası tarafından inşa olunan (Cihad Mektebi)nin 1/100 mikyasında (ölçek) resm-i sathıdır.

Mektebi Zafer'in 1/100 ölçeği olduğu; sağ ve sol önde oda, ön uçta balkon, arka tarafında koridor bulunduğu, arka tarafta sağ ve sol yanların çatı altı olduğu, zeminden bir ağaç karkas ile üst kata geçilerek girildiği belirtilmektedir.

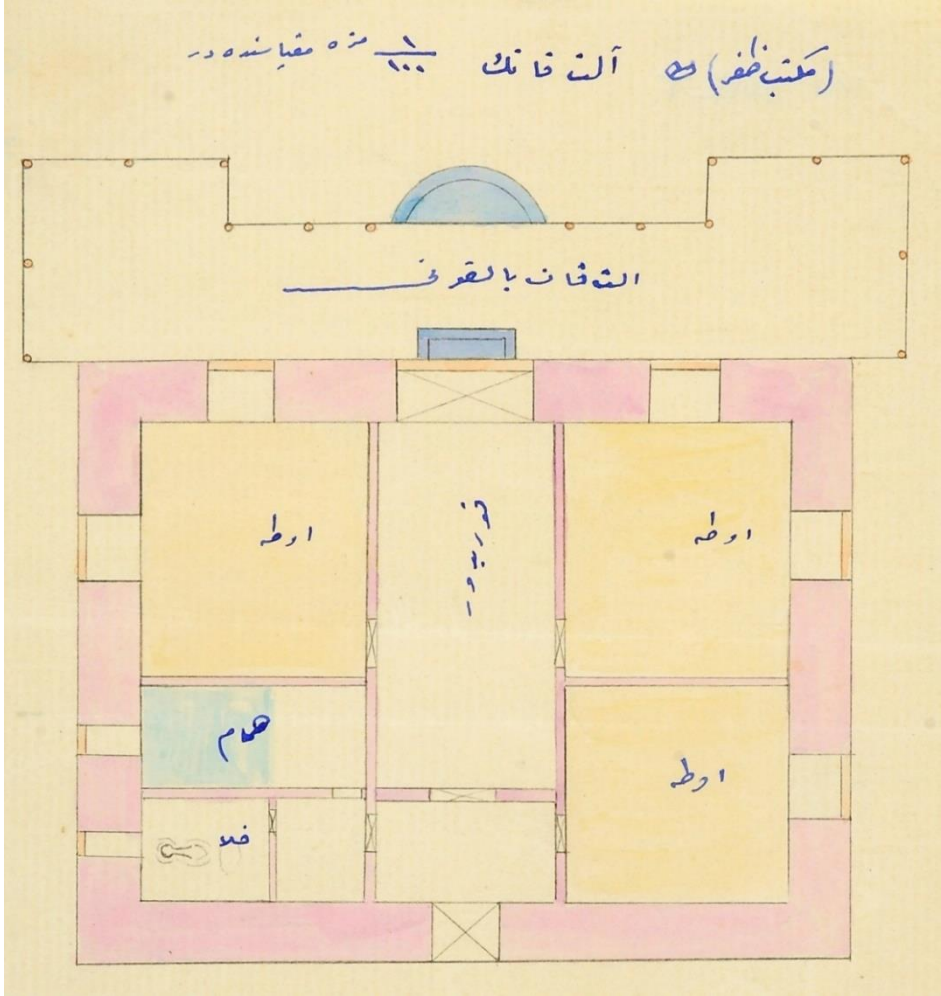
1-Üst katın resmi nokta ile düşürülmüştür (çizilmiştir).

2-Mektebin önünde 14x45 metro vüs'atında (iki şeyin arasında) muntazam eşkâl ile çim inşa edilmiş ve muhiti (çevresi) ahşab(p) parmaklık ile ihata edilmiş bir bağ(h)çesi vardır.

Balkon, alt kat balkon ve derslane gibi ifadelere de rastlanmaktadır. Üst tarafında oval daire (havz) havuz'dur.

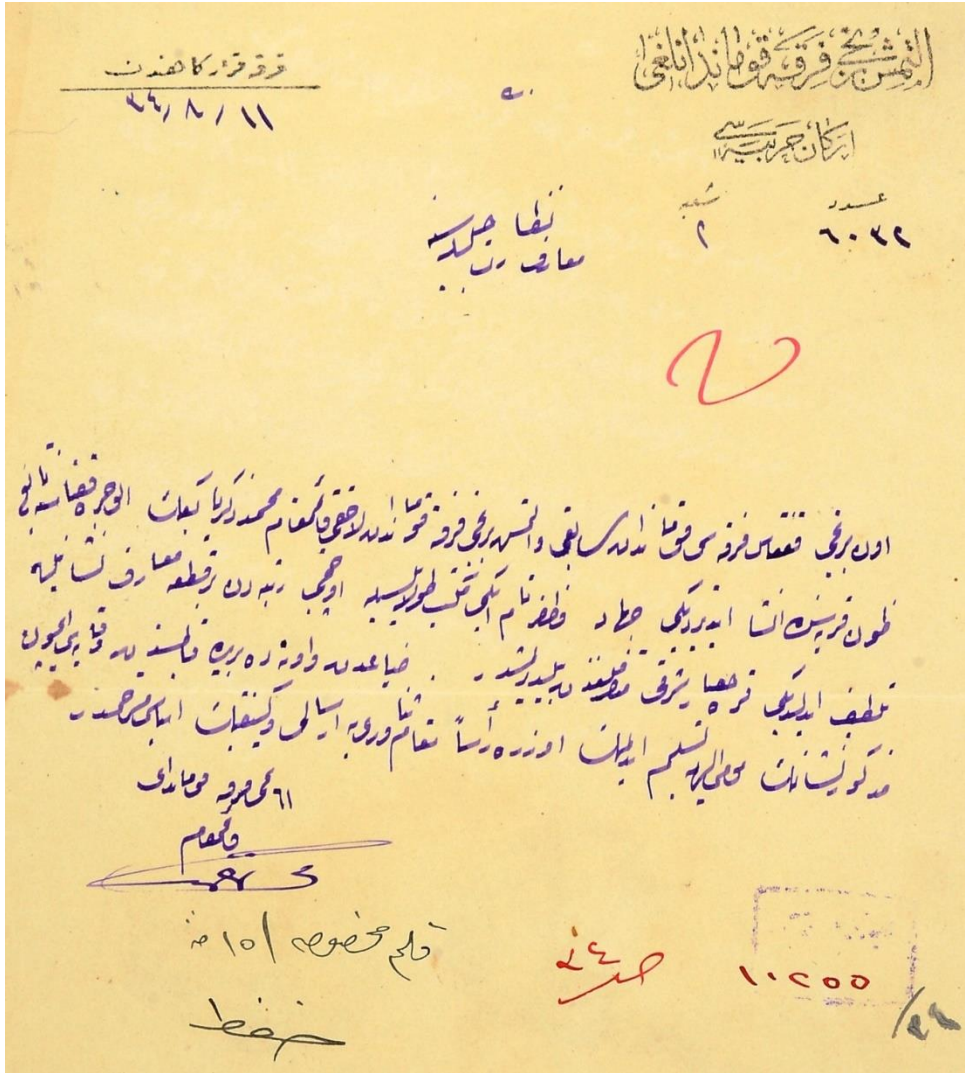
(Mekteb-i Zafer) Üst katın 1/100 metro mikyasındadır.
Balkon, oda, oda, koridor, çatı altı, çatı altı, koridor (T şeklinde), üst kata zeminden bir ağaç köprü ile geçilir, üst kata girilir.

(Mekteb-i Zafer) Alt katın 1/100 metro (metre) mikyasındadır.
Alt katın balkonu (fotoğrafta oturlan yer)/oda, oda, oda, hamam, hela, koridor.

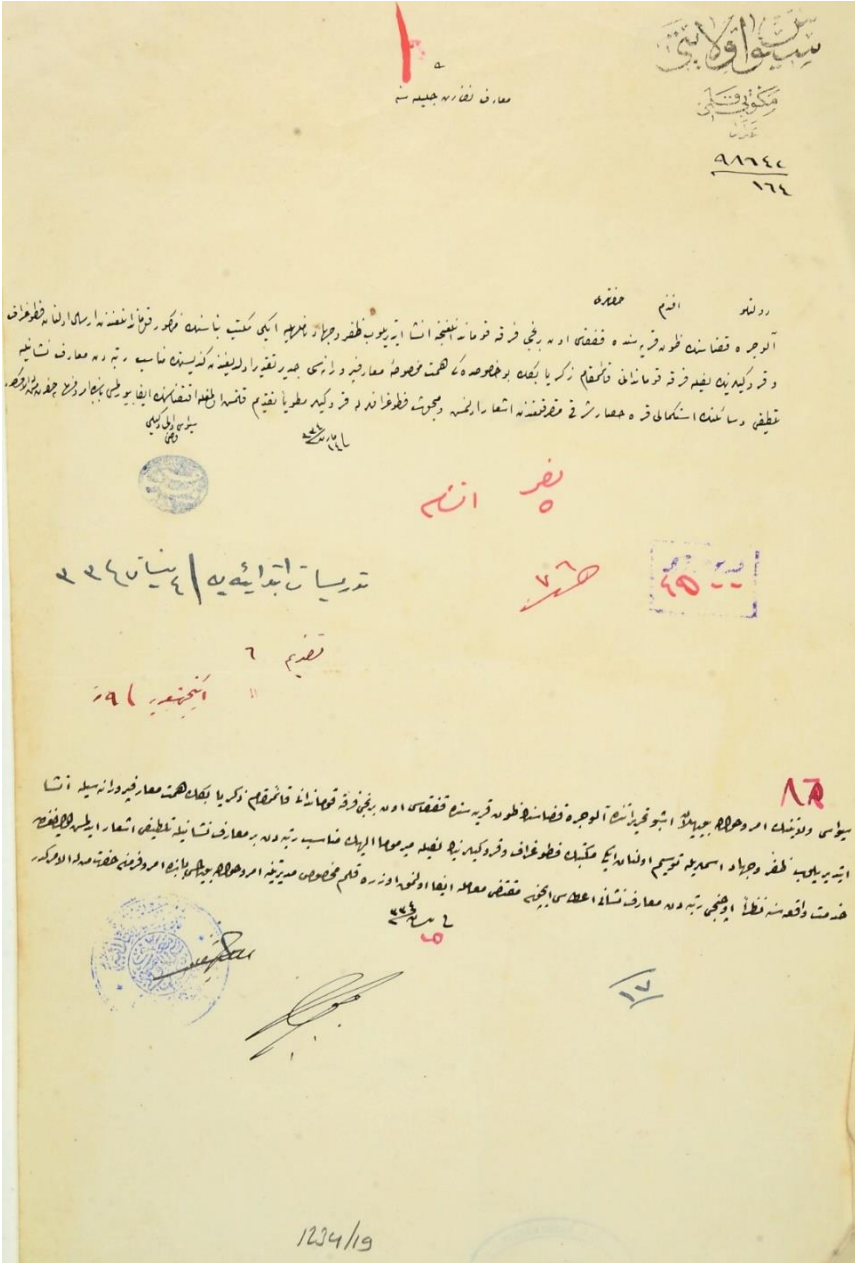

Mearif Nezaret-i Celilesi'ne

Onbirinci Kafkas Fırkası Kumandan-ı sabıkı ve Atmışbirinci Fırka Kumandan-ı lâhiki Kaim-makamı Mehmed Zekeriya Beğ'in Alucra kazasına tabi Zun Karyesinde inşa ettirdiği Cihad ve Zafer nam iki mektebi dolayısıyla üçüncü rütbeden bir kıt'a maarif nişanıyla taltif edildiği Karahisar-i Şarki Mutasarrıflığından bildirilmiştir. Zıyaı(n)dan ve ötede beride kalmasından vikayesi için mezkûr nişanın muma-ileyhe teslim

edilmek üzere re'sen makam-ı senâveriye irsâli ve keyfiyetin inbâsı me'müldür.

61'nci Fırka Kumandanı Kaim-makam

**Maarif Nezaret-i Celilesi'ne
Devletlü Efendim Hazretleri;**

Alucra kazasının Zun karyesinde Kafkas Onbirinci Fırka Kumandanlığınca inşa ettirilüb Zafer ve Cihad namlarıyla iki mekteb binasının mezkûr kumandanlığından irsal olunan fotoğraf ve defterinin leffiyle fırka kumandanı kaim-makam Zekeriya Beğ bu hususdaki himmet-i mahsusa-i maarif-perverânesi cedid takdir olunduğundan kendisinin münasib rütbeden maarif nişanıyla taltifi vesailinin istikmali Karahisar-i Şarki mutasarrıflığından iş'ar olunmuş ve mebhüs (bahsi geçen) fotoğraflarla krokiler matviyyen takdim kılınmış olmakla iktizasının ifa buyurulması babında emr ü ferman hazret-i men-leh'ül emrindir.

**Fi 14 Mart sene (1)324 Sivas Adli Vekili Rıza
Tedrisat-ı ibtidâiyye 4 Nisan (1)334 (4 Nisan 1918)**

Sivas Vilâyetinden emr ü havale buyurulan işbu tahriratında Alucra kazasının Zun karyesinde Kafkas Onbirinci Fırka Kumandanı Kaim-makam Zekeriya Beğ'in himmet-i maarif-perverânesiyle inşa ettirilüb Zafer ve Cihad isimleriyle tevsim olunan iki mektebin fotoğraf ve krokilerinin leffiyle mir muma-ileyhin münasib rütbeden bir maarif nişanıyla taltifi iş'ar edilmiş olduğundan hizmet vakıasına nazaran üçüncü rütbeden maarif nişanı i'tası için muktezi muamele ifa olunmak üzere kalem-i mahsus müdüriyetine emr-u havale buyurulması babında emr ü ferman hazret-i men-leh'ül emrindir.

Fi 15 Nisan (1)334 (15 Nisan 1918)

ذکره وقرارنامه نومروسی معارف عمومی نظارتی قلم مخصوص دائره سہ مخصوص مسوده شعبه

عمومی دوسیه نومروسی ۶۶۶۰۸۷

دوسیه اولیائی

خصوصی دوسیه نومروسی ۷۸۶

تاریخ سوق	تسوید تاریخی	مسود	بیمز	موضوع	محررات واردتک			شماره نومروسی ۲۰۱۵
					نوعی	تاریخی	نومروسی	
				سیرت و لایه عمینه				
				۱۴ مارسی تاریخ و ۹۸۶۴۳/۱۶۴ نومروسی تحریرات ولای و لایه عمینه جواب - الوصرفه قضاتک طوبه قریه سده تقاضا اوده برنجی فرد قوما لخواص ایدریه طف و جواد لایه تمیسه ای باب مکتب بناسک امرائیه هر چه معارف مسود اولده نموده فرد قوما لخواص فاطمه زکریا کیم ایچی تهرده برقع معارف ساق اعصی حضوره سراج اسرار عاجزی اولریه بالاسینه اراده سینه حکمت بسته جمعده جویسه اولی تریضا سید محمود سید ای باب ایضا کتبه بر موالات تلغ جویسه				

Sivas Vilâyet-i Âliyyesi'ne

14 Mart sene (1)334 tarihli ve 98643/164 numarolu tahrirat-ı vâlâyı vilâyet-penâhilerine cevabdır. Alucra kazasının Zun karyesinde Kafkas Onbirinci Fırka Kumandanlığınca inşa edilüb Zafer ve Cihad namlarıyla tesmiye edilmiş iki bab mekteb binasının emr-i inşaatta himmet-i mahsusa-i maarif-perverânesi mesbuk olan mezkûr fırka kumandanı kaim-makam Zekeriya Beğ'e üçüncü dereceden bir kıt'a maarif nişanı i'tası

hususunda sebk eden iş'ar-ı âcizi üzerine bi'l-istizan irâde-i seniyye-i hazret-i padişâhi şeref müteallik buyurulmuş olduğu teşrifat-ı müdiriyet-i umumiyesinin 7 Mayıs Sene (1)334 (7 Mayıs 1918) tarihli tezkiresinde izbâr olunmuş olmakla keyfiyetin mir muma-ileyhe tebliğ buyurulması babında.

مذكرة وقرانامه نومروسی معارف عمومی نظارتی قلم مخصوصه دارنده حضوره مسوده شعبه

شخصی دوسیه نومروسی دوسیه اولیائی

عمومی دوسیه نومروسی

42101

424

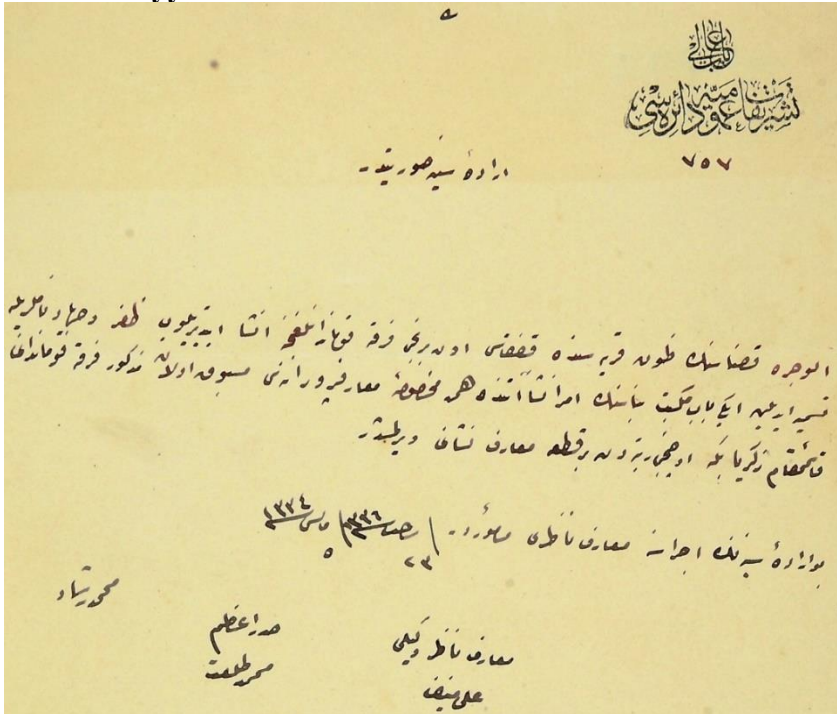
تاریخ سوق	تسویه تاریخی	مسود	بیمز	موضوع	حجرات وارده نك			مصارف نومروسی
					نوعی	تاریخی	نومروسی	
				ما بجا یه				مصارف نومروسی
آوجه قضاك طره قریه - ه قضاك اده برچی قده قولا یه شایسته ظفر و جلا داریه شایسته ایکی باب قضاك اصرافه هجره معارفه مسود اولده نكده قضاك اصرافه اصرافه قضاك اصرافه تایله لزوم قضاك اصرافه اصرافه اصرافه اصرافه ما بجا یه شایسته اصرافه اصرافه اصرافه اصرافه بویا یه شایسته اصرافه اصرافه اصرافه اصرافه ایسته عرض حسیه اصرافه اصرافه اصرافه اصرافه اصرافه آوجه قضاك طره قریه - ه قضاك اده برچی قده قولا یه شایسته ظفر و جلا داریه شایسته ایکی باب قضاك اصرافه هجره معارفه مسود اولده نكده قضاك اصرافه اصرافه قضاك اصرافه تایله لزوم قضاك اصرافه اصرافه اصرافه اصرافه ما بجا یه شایسته اصرافه اصرافه اصرافه اصرافه بویا یه شایسته اصرافه اصرافه اصرافه اصرافه ایسته عرض حسیه اصرافه اصرافه اصرافه اصرافه اصرافه								

Alucra kazasının Zun karyesinde Kafkas Onbirinci Fırka Kumandanlığında inşa ettirilüb Zafer ve Cihad namlarıyla tesmiye edilmiş iki bab mekteb binasının emr-i inşaasında emr-i mahsûsâ-i maarif-perverânesi meşhûd olan mezkûr fırka kumandanı Kaim-makam Zekeriye Beg'in münasib rütbeden maarif nişanıyla lüzum-ı taltifi Karahisar-i Şarki Mutasarrıflığının iş'arına atfen Sivas Vilayet-i vekâletinin ba-tahrirat inha edilmiş ve mir muma-ilyehin üçüncü rütbeden maarif nişanıyla taltifi bi't-tensib bu babda tanzim edilmiş irâde-i seniyye lâyhâsı leffen arz ve takdim kılınmış olmakla ifa-yı muktezası vabeste-i müsâade-i daver-i efhamileridir. Bu babda..

İrâde-i Seniyye

Alucra kazasının Zun Karyesinde Kafkas Onbirinci Fırka Kumandanlığınca inşa ettirilüb zafer ve Cihad namlarıyla tesmiye edilmiş iki bab mekteb binasının emr-i inşaatında himmet-i mahsûsâ-i maarif-perverânesi mesbuk olan mezkûr fırka kumandanı Kaim-makam Zekeriya Beg'e üçüncü dereceden bir kıt'a maarif nişanı verilmiştir.

Bu irâde-i seniyyenin icrasına maarif nazırı me'murdur.

İrade-i Seniyye Suretidir

Alucra kazasının Zun karyesinde Kafkas Onbirinci Fırka Kumandanlığınca inşa ettirilüb Zafer ve Cihad namlarıyla tesmiye edilmiş iki bab mekteb binasının emr-i inşaatında himmet-i mahsusa-i maarifpervenâresi mesbuk olan mezkûr fırka kumandanı Kaim-makam Zekeriya Beğ'e üçüncü dereceden bir kıt'a maarif nişanı verilmiştir.

Bu irade-i seniyyenin icrasına maarif nazırı memurdur.

Fi 23 Recep sene 1336 ve fi 5 Mayıs sene 1334 (5 Mayıs 1918)

Maarif Nazırı Vekili Ali Münif/Sadrazam Mehmed Talat/Mehmed Reşad

Savaşın ilk yılları çok şiddetli geçmiş, Rusya'da Bolşevik ihtilali yaşanmasıyla Rus askeri geri çekilinde Ordumuz ihtiyaten bir süre daha bölgemizde kalmıştır.

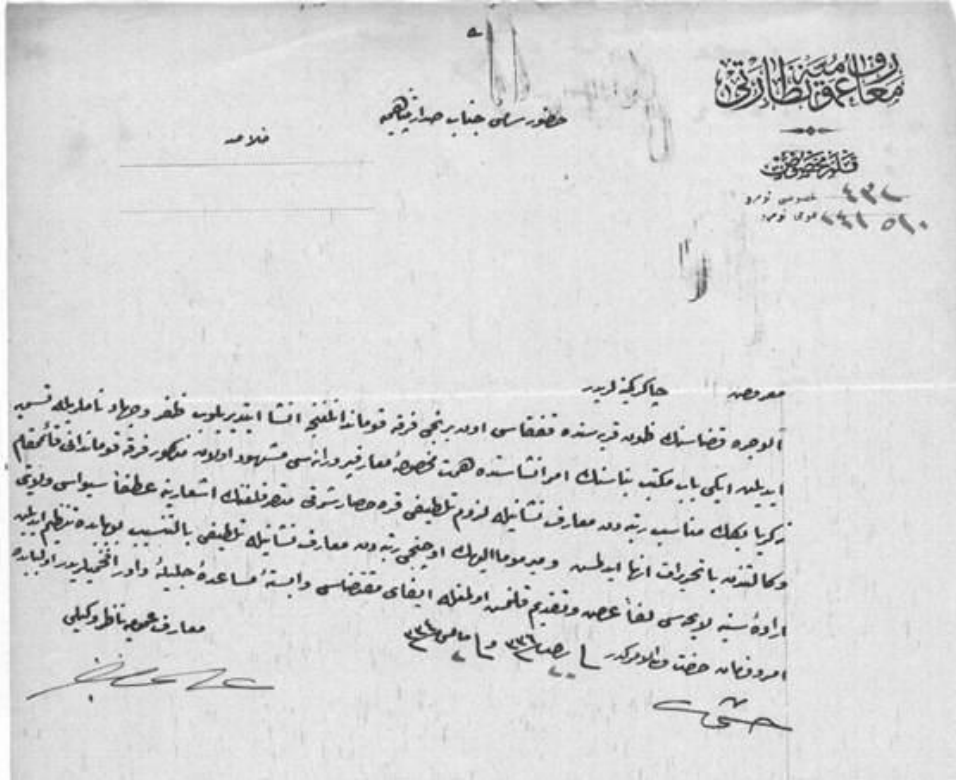
Bu bekleme süresi içinde de Zun köyünde bulunan Kaymakam Zekeriya Bey, köydeki okul ihtiyacını karşılamak üzere zamanın koşul ve imkânlarına göre üst düzeyde sayılacak iki okul inşa etmiştir. Okullar günümüze intikal etmemiş olsa da Zafer ve Cihat isimleri verilen mekteplerin resimleri bizleri o günlere götürmektedir.⁴⁸ İşte Zekeriya Bey bu başarılı çalışmasından dolayı Eğitim Nişanı ile ödüllendirilmiştir.

Arşiv Fon Kodu: İ..DUİT, Dosya No: 158, Gömlek No: 5, Tarihi: 23 B (Recep) 1336 (4 Mayıs 1918), Konusu: İnşaat, taltifat; Zekeriya Bey (Kaymakam, Kafkasya Onbirinci Fırka Kumandanı); Zafer Mektebi (Zun karyesi, Alucra); Cihad Mektebi (Zun karyesi, Alucra); Zun karyesi (Alucra)

---

⁴⁸ <http://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/03/06/birinci-dunya-savasi-esnasinda-kafkas-ordu-komutanligi-tarafindan-alucranin-zun-koyunde-insa-edilen- Jihad-ve-zafer-mektepleri/>

Hu

Huzur-ı Sami-i Cenâb-ı Sadaretpenahiye

Marûz-ı çeker-i keminelendir;

Alucra kazasının Zun karyesinde Kafkas Onbirinci Fırka Kumandanlığınca inşa ettirilip Zafer ve Cihat namlarıyla tesmiye ettirilmiş iki bâb mekteb binasının emr-i inşaatında himmet-i mahsusa-i maarif-perveranesi meşhud olan mezkûr fırka kumandanı Kaim-makam Zekeriya Beğ'in münâsib rütbeden maarif nişanıyla lüzum-ı taltifi Karahisar-i Şarki Mutasarrıflığının iş'arına atfen Sivas Vilayeti vekâletinden ba-tahrirat inha edilmiş ve mir-i muma-ileyhanın üçüncü rütbeden maarif nişanıyla taltifi bi't-tensib bu babda tanzim edilmiş irade-i seniyye layihası leffen arz ve takdim kılınmış olmakla ifa-yı muktezası vabeste-i müsaade-i celile-i daver-i efhamileridir. Ol-babda emr ü ferman hazreti veliyyü'l emrindir.

Fi 20 Recep Sene 1336 ve fi 2 Mayıs Sene 1334 (2 Mayıs 1918)

Maarif-i Umumiye Nazır Vekili

SUŞEHİRİ VE ALUCRA BELEDİYE MECLİSİ SEÇİMLERİNE DAİR

Bilindiği gibi Suşehri ve Alucra 1. Dünya Savaşı boyunca Kafkas Cephesinde Ruslara karşı önemli görevler üstlenmiş Karahisar-i Şarki'nin iki önemli ilçesidir.

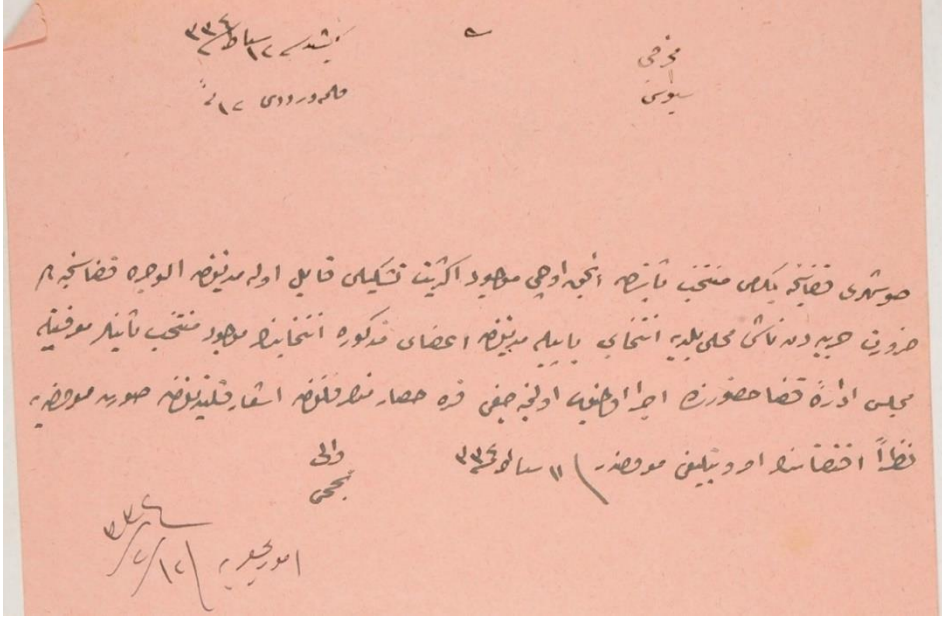
1918'de Kafkas Cephesinde Ruslarla yapılan savaşın sona ermesine müteakiben Alucra'da konuşlanmış bulunan Kolordu'da çekilmişti. Belgelerdeki bahse konu Belediye Meclisi'nin teşkili de bu döneme denk gelmektedir. İkinci belgede de harp nedeniyle Alucra'da Belediye Meclisi seçiminin yapılamamış olduğuna da vurgu yapılmaktadır.

Arşiv Fon Kodu: DH. UMVM, Dosya No: 61, Gömlek No: 57, Tarihi: 5 Ca 1336 (16 Şubat 1334-16 Şubat 1918), Konusu: Sivas Vilayeti Suşehri kazasında müntehab-ı sanilerin miktarına bakılmayıp seçimlerin yapılması ve Alucra kazasında da önce belediye meclisinin teşkili, sonra meclis-i umumi azalarının seçilmesi gerektiği.

داخلیه نظارتی : امور مجله ولایت مدرستی			
میشی	مردی	مردی	اوراق نومردی
تاریخی	جوسی رویت	تاریخی	قلم نومردی
17	نقل		
مذومه			
ع ۱۱ سالگی : مجلس شورای سنجاب و آذربایجان مشیرت محبوسه تاریخ : ۱۲/۲/۱۳۳۶			
۱۲/۲/۱۳۳۶			

Sivas Vilayetine**Şifre****11 Şubat 1334 (11 Şubat 1918)**

Suşehri'nde mevcut müntehab-ı sanilerin mikdarına bakılmayıp intihâbâtın (seçimlerin) yüz dördüncü maddeye tevfiқан icrası ve Alucra'da evvel emrde meclis-i belediyenin teşkili ve ba'dehu Meclis-i Umumi azalarının intihabı (seçilmesi) lazım gelir.

13/2/(13)34 (13 Ocak 1918)**Mahreci Sivas****Keşidesi 12 Şubat Sene 1334 (12 Şubat 1918)**

Suşehri kazasınca yirmi müntehab-ı (seçilmiş) saninin (ikinci) ancak üç mevcudu ekseriyet teşkili kabil olamadığından Alucra kazasınca da zaruret-i harbiyeden naşi (neşet eden, ortaya çıkan) mahalli belediye intihabı yapılamadığından aza-yı mezkûre intihabının (seçiminin) mevcut müntehab-ı saniler marifetiyle meclis idare-i kaza huzurunda icra olunub olunmayacağı Karahisar mutasarrıflığına iş'ar kılındığının suret-i marûzaya nazaran iktizasının emr ü tebliği marûzdur.

Fi 11 Şubat Sene 1334 (11 Şubat 1918) Vali Necmi

MÜBADELE VE ALUCRA

1922'de Yunan Ordusu'nun Anadolu'dan mağlup ayrılmasından sonra Rum ve Türklerin birlikte yaşayabilmeleri zorlaşmıştı. Üstelik 1. Dünya Savaşı öncesinde Rus işgali sırasında da çeteler kurarak kan dökmeleri ve halkı çanından bezdirmeleri üzerine bu durum kaçınılmaz olmuştu denilebilir. Bu bağlamda Rum komitacıların saldırıları ve karşı mukavemet sonucu Karadeniz'de başta Samsun olmak üzere, Ordu, Giresun, Amasya ve Tokat'ta pek çok Rum ve Türk Köyü zarar görmüştü.

Lozan'da, 30 Ocak 1923 tarihinde, Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesine ilişkin Sözleşme ve Protokol" uyarınca Türkiye topraklarında yerleşmiş Rum-Ortodoks Türk uyrukları ile Batı Trakya dışındaki Yunanistan topraklarında yerleşmiş Müslüman Yunan uyruklarının 1 Mayıs 1923'den başlayarak zorunlu mübadelesini (değiş-tokuş) ifade etmektedir. Mübadele ile 1.250.000 Ortodoks Hıristiyan Rum Anadolu'dan Yunanistan'a, 500.000 Müslüman Türk de Yunanistan'dan Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Göçler 1927 yılına kadar devam etmiştir. Göçmenler, gelecekteki yöre olarak, tütüncü, çiftçi, bağcı, zeytinci olarak mesleki gruplara ayrılmışlar ve mümkün olduğunca geldikleri yörenin iklimsel özelliklerine uygun yerlere yerleştirilmeye çalışılmışlarsa da terk ettikleri yörenin doğa ve toprak

yapısından farklı nitelikleri olan ortamlara da yerleştirilenler olmuştur. Bunun doğal neticesi olarak bu kez yerleştikleri yeri beğenmeyenler akrabalarının olduğu başka bölgelere veya daha rahat yaşayacaklarına inandıkları yerlere iç göç yapmışlardır.

Ancak öncelikli olarak Türkiye'ye getirilmek üzere bekleyenlerin yola çıkmadan önce Türk ve Yunanlılardan oluşan Karma Komisyonlara kayıtlarını yaptırmaları gerekiyordu. Zira göçmenler Türkiye'ye gelip de bir toprağa yerleştirilirken kendilerine ne oranda mal verileceği bu mal bildirim belgesindeki kayıtlara göre yapılmaktaydı.

Karadeniz'e gelerek yöreye yerleştirilen göçmenler için Sinop'ta büyük bir tahaffuzhane⁴⁹ hazırlanmıştı. Özellikle Kavala, Lankaza ve Naslıç'tan gelen mübadiller Sinop'ta toplanmış olup, bunlardan Karahisar-ı Şarki'ye gönderilenler vardır. İlk olarak misafirhanelere yerleştirilen muhacirler yerleştirilecekleri yöreler belirlendikten sonra gruplar halinde Mübadele İmar ve İskân Vekâleti'nin memurların yol göstericiliğinde (mihmandarlığında) yola çıkmakta ve İskân Komisyonlarının kararına uygun olarak belirlenmiş olan Rumların terkettiği evlere yerleştiriliyordu. Bazı bölgelerde Ermeniler tarafından terkedilen evlere yerleştirilenler de olmuştur.

Türkiye'ye getirilen mübadele göçmenleri Edirne, Balıkesir, İstanbul, Bursa, Kırklareli, Samsun, Kocaeli, İzmir, Niğde ve Manisa yoğun olmak üzere Türkiye'nin pek çok kentine yerleştirildiler.

Örneğin Kayalar, Karaferya, Vodine, Katerin, Alasonya, Langaza, Demirhisar ve Gevgili'nin Yunanistan'da kalan köyleri Yeniçavdar ve karacaabat yöresi halkının 3.000'i tütüncü, 25.000'i çiftçi ve bağcı, 15.000'i zeytinci olmak üzere toplam 43.000 kişi Amasya, Tokat ve Sivas'a yerleştirilmiştir.

---

⁴⁹Tahaffuzhane: Sefer sırasında, yolcu ve çalışanlar arasında bulaşıcı hastalık görülen gemilerin karantina sürelerini geçirmeleri gerekli sağlık önlemlerinin alınması ve hastaların iyileştirilmeleri için büyük limanlara yakın kıyılara kurulmuş sağlık kuruluşudur.

Bunlardan ayrı olarak harikzede, felaketzede ve doğu vilayetleri göçmenlerinden de terk edilmiş Rum ve Ermeni evlerine yerleştirilenler olmuştur.(Harikzede: Felakete uğramış yani yakınları öldürülmüş olmakla birlikte evi barkı yanmış, yakılmış kimseleri ifade etmektedir).

Giresun'a yerleştirilen muhacirler merkezin haricinde Bulancak, Şebinkarahisar, Keşap'a yerleştirilmiştir. Giresun iskelesine Ankara Vapuru ile 1924 yılında 1.594 kişi gelmiş bunların 3.719'u Şebinkarahisar'a yerleştirilmiştir. Sonrasında yine 1924 yılında Altay Vapuru ile 78 Kayalarlı, 1325 Kozanalı aynı yılı Makedonya ve Garbi Trakya'nın kaza ve köylerinden toplam 327, 1925-1927 arasında da 227 mübadil yerleştirilmiştir. 1927 itibarıyla Giresun vilayeti dâhilinde 181 aile 653 nüfus muhacir bulunmaktaydı.

Karadeniz'de Samsun bölgesi Amasya, Tokat, Giresun, Ordu, Sinop ve Karahisar-i Şarki'yi kapsamaktaydı. Karahisar-ı Şarki sancağı, Kul Hisar (Koyulhisar), Mesudiye, Alucra ve Suşehri kazaları ve Naibler, Orta, Sensuvar, Araniş nahiyelerini ihtiva etmektedir (Karahisar-ı Şarki önceleri Sivas'a bağlı liva iken, 1923 yılında il yapılmış ancak, 2197 Sayılı Kanunla 1933 yılında ilçe yapılarak Giresun'a bağlanmıştır) .

Karahisar-ı Şarki sancağına bağlı olan; Alucra'da 36 hane ve 1.336 dönüm tarla Karahisar-ı Şarki merkezinde 20 hane, 6 dükkân 25.318 dönüm tarla ve 48 dönüm bahçe, Suşehrinde 651 hane 43.315 dönüm tarla ve 600 dönüm bahçe olmak üzere toplamda buralarda 707 hane, 6 dükkân 69.969 dönüm tarla ve 628 bahçe tevzi edilmiştir.

Bundan başka Karahisar-ı Şarki'de 2 hane, 2 arsa, 5 mağaza, Suşehri'nde 11.900 dönüm tarla, Koyulhisar'da 19 hane 2.954 dönüm tarla, Alucra'da 5 hane, 14 dükkân, 1 han, 2 değirmen, 1 fırın 2.111 dönüm tarla, Mesudiye'de 13.000 dönüm tarla olmak üzere toplamda 26 hane 14 dükkân, 1 han, 2 değirmen, 1 fırın, 5 mağaza, 2 arsa ve 29.965 dönüm tarla tevzi (tevzi: dağıtma, üleştirme) olunmamıştır.

Günümüze gelindiğinde söz konusu mübadillerden Alucra'da yerleşerek kalan neredeyse yok gibidir. Halen Alucra'da bulunan muhacirlerin ise, daha önce Padişah 2. Abdülhamid Han zamanında Rus

savaşı yıllarında yani 93 harbi diye bilinen yıllarda mı geldikleri yoksa 1923 mübadelesiyle mi gelip kaldıkları hakkında bilgi sahibi değilim. Ancak şu var ki Alucra'ya yerleştirilen mübadillerin çoğunun burada durmayarak başka yerlere göç ettiği vakıadır. Buna ilişkin bazı bilgiler İnternette vardır.

Örneğin bazı mübadillerin önce Alucra'ya yerleştiği sonrasında Manisa'ya göç ettiği belirtilmektedir. Keza Alucra'dan Suşehri'ne göçenlerin varlığı da bilinmektedir. Yine Samsun'un Mamodos (Meyvalı) Köyüne sınır olan Yerlice Köyüne 1923'de Trabzon, Rize ve Alucra mültecilerinden 12 hanede 60 kişi yerleştirildiğine yönelik bilgiler de bulunmaktadır.⁵⁰

SUŞEHİRİ'NİN DÂR'ÜL HAREKÂT İTTİHAZ EDİLMESİ

Savaş nedeniyle Suşehri de savaş bölgesi kapsamına alınmıştı.⁵¹ Osmanlıca deyimiyile dâr'ül harekât olan Suşehri ahalisinin bir kısmı da malını kullanmaktan men edilmiştir. Ahali de bu nedenle arazilerine tahakkuk eden vergileri ödemek istemediklerinden müracaat etmişlerdir.

Ancak yapılan yazışmalarda Suşehri'nin işgal edilmiş (dâr'ül harb) ve kurtarılmış bir belde olmadığından bu talebin karşılanmasının mümkün olmadığı belirtilmiştir. Buna rağmen yine de ahalinin istifade edebileceği bir formül arandığı görülmektedir.

⁵⁰ARI, Kemal, Büyük Mübadele, Türkiye'ye zorunlu Göç (1923-1925),Tarih Vakfı Yurt Yayınları 27

<http://lozanmubadelesi.blogspot.com/2010/02/mubadillerin-sehirlere-gore-iskan.html>

<http://www.karalahana.com/makaleler/tarih/samsun-mubadiller-yunanistan.html>

<http://el-gr.facebook.com/topic.php?uid=138108542884978&topic=215>

<http://www.balkanlar.net/forum/index.php?action=printpage;topic=5477.0>

⁵¹<http://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/02/19/1916da-susehrini-ziyaret-eden-baskumandan-vekili/>

Devletlü Efendim Hazretleri

Mart Sene (1)336 (Mart 1920) tarihli ve 44945/559 numaralı tezkire-i aliyye-i nezaretpenâhileri ariza-i cevabiyesidir. Esna-yı harpde (harp zamanında) dâr-ül (askeri bölge, savaş bölgesi) ittihaz edilmiş olan Suşehri kazası ahalisine mahcurin (malını kullanmaktan men edilmiş) ve vilâyat-ı müstahlasa (kurtarılmış, halas edilmiş) ahalisi virgüllerinin uzvunu tazammun eden fi Mayıs Sene (1)335 (Mayıs 1919) tarihli kararname ahkâmının teşmili hakkında Müfti İsmail Hakkı meclis idare azasından Mehmed Ali, Belediye Reisi Hasan Sabri Efendiler, tarafından evvelce hazineye mürsel istid'a üzerine kaza-yı mezkûrun mukaddemâ düşman istilasına uğrayıp da istirdad (geri almayı istemek) edilmiş mahallerden olmaması hasebiyle ahali-i merkûmenin memalik-i müstahlasa (kurtarılmış) ahalisine tahsis olunan müsa'adatdan müstefid (faydalanmak) olamayacakları gibi mahcuriyetden olmamalarına nazaran da üç yüz otuz altı senesi nihayetine kadar bi'l-umum mükellefiyetten mafuviyyet (muaf olmak) tazammun eyleyen (ihtiva eden) salifü'z-zikr 6 Mayıs Sene (1)335 (6 Mayıs 1919) tarihli kararlar ahkâmının bunlara teşmiline mesağ görülemediği ve ancak ahali-i merkûmeden lüzum ve esbâb-ı askeriyeye mebni bir mahalden diğer bir mahale nakil ettirilerek mutasarrıf oldukları emlakın menâfi'inden muvakkaten mahrum idilenlere 2 Kanun-i-sani Sene (1)335 (2 Ocak 1919) tarihli kararname ile müsaade-i ma'dalet-kâri bahş idildiği gibi mutasarrıf oldukları arazi ve mebâni (binalar, yapılar) bombardımandan mütehassıl (husule gelen) te'sirat ile zarar-zide olub bu suretle zarar-ı külliye düçar olduğumuzun emlak ve arazi vergilerinin de ta'arruz vuku'undaki taksitden harbin hitamını takib eden taksite kadar 2 Şubat Sene (1)332 (15 Şubat 1917) tarihlü kanun ile afv edilmiş olduğundan kaza-yı mezkûr ahalisinin dahi zararlarının salikine göre işbu kararname ve kanundan birinden istifadeleri kabil olabileceği ve hazinece bundan ma'da suretle müsa'adat ifasına imkân bulunmadığı ve keyfiyet 18 Mart Sene (1)336 (18 Mart 1920) tarihlü ve 1612/37 numarolu tahriratla Sivas defterdarlığına da tebliğ kılınmış olduğu beyanıyla arz-ı ihtiram (hürmet) olunur. Ol-babda emr ü ferman hazret-i men-leh'ül emrindir.

Maliye Nazırı Namına Müsteşar

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَرَسُولُهُ	شعبی: طاهر	امداد: توپتیس	میتھ
مقابلہ ابدان	منازل: مہر	نارنگہ تپریڈ	نارنگہ تپریڈ

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL KÜTÜPHANESİ
CUMHURİYET ARŞİVİ

مستحقین خرد گردوں مجموعہ دین کے تحت...
مستحقین خرد گردوں مجموعہ دین کے تحت...
مستحقین خرد گردوں مجموعہ دین کے تحت...
مستحقین خرد گردوں مجموعہ دین کے تحت...

272	11	5	574

Maliye Nezaret-i Celilesine Tezkere

Memleketlerine avdet eden muhacirin ve vilâyat-ı müstahlasa (kurtarılmış, halas edilmiş) ahâlisinin bi'l-cümle tekâlif-i emiriyelerinin afvı ile (1)334 ve (1)336 seneleri emlak ve arazi ve temettü vergilerinin olbâbdaki kararname ahkâmının bulunmasına mebni Suşehri'ne avdet eden muhacirinden vergi aranmamakta olduğu halde kaza-i mezkûrun vilâyat-ı müstahlasadan addedilmesi hasebiyle ahali-i İslâmiyenin maneviyat-ı mezkûreden istifade edemediği ve hâlbuiki Suşehri'nin ilk hatt-ı harbde

**Dâhiliye Nezaret-i Aşa'ir ve Muhacirin Müdiriyet-i Umumiyesi
Dâhiliye Nezaret-i Celilesinden Meclis-i Mebusan Riyaset-i Celilesine
Tahrirat**

Hülasa / Suşehri kazası vilâyat-ı müstahlasa (kurtarılmış, halas edilmiş) olmadığı cihetle ahalisinin 6 Mayıs (1)335 (6 Mayıs 1919) tarihli kararname ahkâmından istifadelerine imkân olmadığına dair.

1 Mart sene (1)336 (1 Mart 1920) tarihli ve on numarolu istida encümeni kararnamesinin cevabıdır. Esna-i harbde dâr'ül-harekât ittihaz edilmiş olan Suşehri kazası ahalisine mahcurin ve vilâyat-ı müstahlasa ahalişi virgilerinin tazammun eden. 6 Mayıs Sene (1)335 (6 Mayıs 1919) tarihli kararname ahkâmının teşmili hakkına Müfti İsmail Meclis İdare azasından Mehmet Ali ve Belediye Reisi Hasan Sabri Efendiler tarafından mukaddema hazineye mürsel arz-ı hal üzerine kaza-i mezkûrun evvelce düşman istilasına uğrayubda bilahire istirdad (geri alma) edilen mahallerden olmaması hasebiyle ahalisinin memalik-i müstahlasa ahalisine tahsis olunan müsadatdan müstefid olamayacakları gibi mahcuziyeden olmalarına nazaran da üç yüz otuz altı senesi gayesine kadar bi'l-umum mükellefiyetten mafuviyyet (muaf olmak) tazammun eden 6 Mayıs (1)335 (6 Mayıs 1919) tarihli kararname ahkâmının bunlara teşmiline mesağ görülemediği ve ancak ahali-i merkumeden lüzum ve esbâb-ı askeriyyeye mebni bir mahalden diğer mahale nakil edilerek mutasarrıf oldukları emlakın menafi'inden muvakkaten mahrum edilenlere 2 Kanun-i-sani Sene (1)335 (2 Ocak 1919) tarihli kararnameyle müsaade-i ma'delet-kâri bahş edildiği gibi tasarruf oldukları arazi ve mebani bombardımandan mütehasıl te'sirat ile zarar dide olub bu suretle zarar-ı külliye düçar olanların emlak ve arazi vergileri de taarruz vukuundaki emlak ve arazi vergilerinin de ta'arruz vuku'undaki taksitden harbin hitamını takib eden taksite kadar 2 Şubat Sene (1)332 (15 Şubat 1917) tarihli kanun ile afv edilmiş olduğundan kaza-yı mezkûr ahalisinin dahi zararlarının salikine göre işbu kararname ve kanundan birinden istifadeleri kabil olabileceği ve bundan ma'ada müsa'adat ifasına imkân bulunduğu ve keyfiyet 18 Mart Sene (1)336 (18 Mart 1920) tarihli ve 1612/37 numarolu tahriratla Sivas vilayeti defterdarlığına da tebliğ kılındığı bi'l-muhabere cevaben Maliye Nezareti Celilesinden varid olan 30 Mart Sene (1)336 (30 Mart 1920) tarihli ve 1860/34 numarolu tezkirede iş'ar buyurulmakla, ol-babda.

6.BÖLÜM

SAVAŞ SIRASINDA CEPHEDE VE ZIHAR KÖYÜNDE YAŞANANLARI YANSITAN İKİ KONUYA DAİR BELGELER

Bu belgenin konu özerinde Alucra'dan bahsedilmemesine karşın Alucra adıyla yaptığım belge taramasında karşıma çıktı. Alucra ile ne ilgisi varmış diye alıp okuduğumda üzerinde çalıştığım konuyla ilgili çok önemli bilgiler olduğunu gördüm. Bu kapsamda okuduğum belgeler içinde en son okuduğum belge olması bir yana benim için en değerli belgedir.

Bu belge özellikle Zihar köyünün 1917 yılındaki durumunu anlamamıza yardımcı olduğu gibi genel hatlarıyla savaşın ortaya çıkardığı durumu ve halkın halini de anlamamıza, yorumlamamıza imkân vermektedir.

Özetle konu şudur: 1917 kışında Alucra'nın Zihar köyünde kâtip (yazıcı) olarak görevli olduğunu belirten Mehmet Nureddin Efendi küçük bir kız çocuğunu evlat edinmiştir. İstanbul'a döndüğünde ise Beşiktaş karakoluna bir şikâyetle bulunularak kendisi için Ermeni kız çocuğunu alıkoydu ve evlat edindi denilmiştir. O da durumun öyle olmadığını anlatarak kendisinde olan bir senedi delil olarak sunmuş ise de senet yeterli görülmediğinden dilekçe ile başvurarak çocuğu evlat edindiği sırada olaya şahit olan pek çok kişinin adını vermiş ve söz konusu kızın öz be öz Türk kızı olduğunu ifade ederek konunun araştırılabileceğini belirtmiştir.

Olayın genel durumu budur. Ancak bizi asıl ilgilendiren kısmı olayın detaylarında saklıdır. Olayın bu noktaya gelmesine vesile olan gelişmenin aslı Mehmet Nureddin Efendi'nin anlatımına göre şu şekildedir: Zihar köylüleri kışı geçirmelerine yetecek erzakları olmadığından açlıktan ölmek korkusuyla iç kesimlere hicrete mecbur kalmışlardır.

Bu cümleden olarak 16 Aralık 1918 tarihli dilekçesinde Mehmed Nureddin Efendi, bizzat Fevzi Çakmak Paşa'nın emri gereği bulunduğunuz yerlerde sahipsiz Türk çocuğu kalmasın onları ya salimgüvenli yerlere ulaştırın ya da evlat edinin demesi üzerine; Zihar köyünün Kıranmerek mahallesinden Kurd Halil oğlu Şerif'in biz de Giresun'a

göçüyoruz bu Ayşe isimli kız çocuğumu sana emanet edeyim senin evladın olsun demesiyle çocuğu manevi evlat olarak kabul etmiştir.

Daha sonra küçük Ayşe'nin anne ve babasının Giresun'da tüccar Hafız Ömer Efendi'nin yanında çalıştığını öğrenince de ileride sorun olmaması için Hafız Efendi ile yazışarak Ayşe'nin anne ve babasından bir senet almış şahit olarak da Tüccar Hafız Efendi, Giresun'un Kapu mahallesi imamı ve muhtarı da imzalamışlardır. Küçük Ayşe'yi bakmak, büyütme koruyup gözetmek ve vakti geldiğinde münasibine nikâhlamak üzere evlat edinmiştir.

Bu belgeyi okuyunca Zıhar köyünden Erdem Ekşi'ye sordum, Kurd Halil oğlu diye bir kabileyi tanımadığını belirtti. Bunun üzerine Engin Çödek'e sordum. Ondan işime yarayacak bir malumat aldım Buna göre: Dedesi Mehmet Çödek'den dinlediğine göre vaktiyle köylerinde Kurtgil diye bir aileden söz ediliyormuş. Kendileri Erzurum Karayazı'dan gelip yerleşmişler ama şuan hiçbir aile ferdinin köyde yaşamadığını akıbetlerinin bilinmediğini ifade etti.

Bu da gösteriyor ki bu aile köye muhtemelen 93 muhaciri olarak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında geldiler ve 1.Dünya Savaşı ile 1917'de de Giresun'a hicret ettiler. Bir daha da geriye dönmediler. Yakınları varsa da Giresun'da yaşıyor olmalılar.

Belgede anlatılan genel durumun örneklerini muhtelif belgelerde gördük. Şiran'da açlıktan ölenlerin ve sokaklarda can çekişenlerin varlığına ilişkin belgeleri de, Amasya ve Tokat taraflarına hicret edildiğini ve halkın durumunun iyi olmadığı için bunlara yardım edilmesi gerektiğini de okuduk. Ha keza eşleri savaşta olduğundan veya şehit olduğundan dolayı sahipsiz kalan kadın ve çocukların da yolda izde perişan olduğunu dolayısıyla bunlara sahip çıkılmasının istendiğini de...

Ancak benim asıl dikkatimi çeken sağda solda aileleri tarafından terk edilmek zorunda kalınan birlerce Türk çocuğundan bahsediliyor olmasıdır. Bu çok vahim bir durum olup, savaşın yaşattığı acıları göstermektedir. Alucra'nın Zıhar (Fevzi Çakmak) dâhil asker konuşlanan köylerinde köylü tarım yapamadığından ot biçip hayvanlarına

bakamadığından, elinde olanı da askeriyeye verdiği kadar fakr u zaruret ve perişanîyet içinde kalmıştır. İnsanlar Sivas'dan veya Giresun'dan Karahisar'a gelen erzakları sırtlarıyla parça parça Alucra'ya ve cepheye nakletmişlerdir. Rusların Şiran'a gelip işgal etmesi üzerine de hicrete mecbur kalmışlardır.

İlk bakışta örneğimizdeki ailenin nasıl olup da çocuğunu yanında götürmediği sorgulanabilir. Bunun açıklaması şu şekilde yapılabilir. Belgede çocuğun 9 yaşında olduğu belirtilse de benim hesabıma göre 7 yaşındadır. Bu yaştaki çocuğun açlığa ve Giresun'a kadar yürümeye dayanamayarak yolda öleceği düşünüldüğünden askeriyeyi güvenli bulan Şerif ve Hafize Hanım bağırklarına taş basarak en azından çocuklarının kurtulabileceğini düşünerek ve değerlendirerek onu evlatlık vermeyi göze almışlardır. Bunu hiç de kolay yapmadıkları ortadadır.

Durumdan da anlaşılacağı gibi özellikle Alucra'nın muhtelif bölgelerinde konuşlanan askerin cepheye malzeme sevkiyatı için yük hayvanı çok önemli bir unsurdur. Durum böyle olunca da tıp doktoru kadar baytar hekimlik yani veterinerlik de önemli ve gözde meslektir. Hayvanlardaki eksiklik savaşın kaderini dahi etkileyebilecek düzeydedir.

Döneme ait bir askeri raporda şu ifadeler bulunmaktadır: Yem yetersizliğinden ordu hayvanları güçten düşmüştür. Orduda mevcut hayvanlar kullanılabilir kabul edildiği halde dahi, silah taşıma ve diğer hizmetleri için toplam 15.000 kadar hayvana ihtiyaç vardır. Menzil araçları da ordunun Erzurum'a kadar sürdüreceği bir taarruzu desteklemeye yeterli değildir.⁵²

Kıyameti anlatırlar ya anne evladına sahip çıkamayacak herkes kendi derdine düşecek diye insanlarımız tam da bu durumu yaşamışlardır. Allah bir daha böyle acılar yaşatmasın.

Ayrıca belgede bahsedildiği üzere Fevzi Çakmak Paşa'nın yetim Müslüman çocuklarına sahip çıkın talimatı gereği pek çok çocuk sahiplenilerek evlat edinilmiş ve yetiştirilmiştir. Fevzi Çakmak Paşa'nın

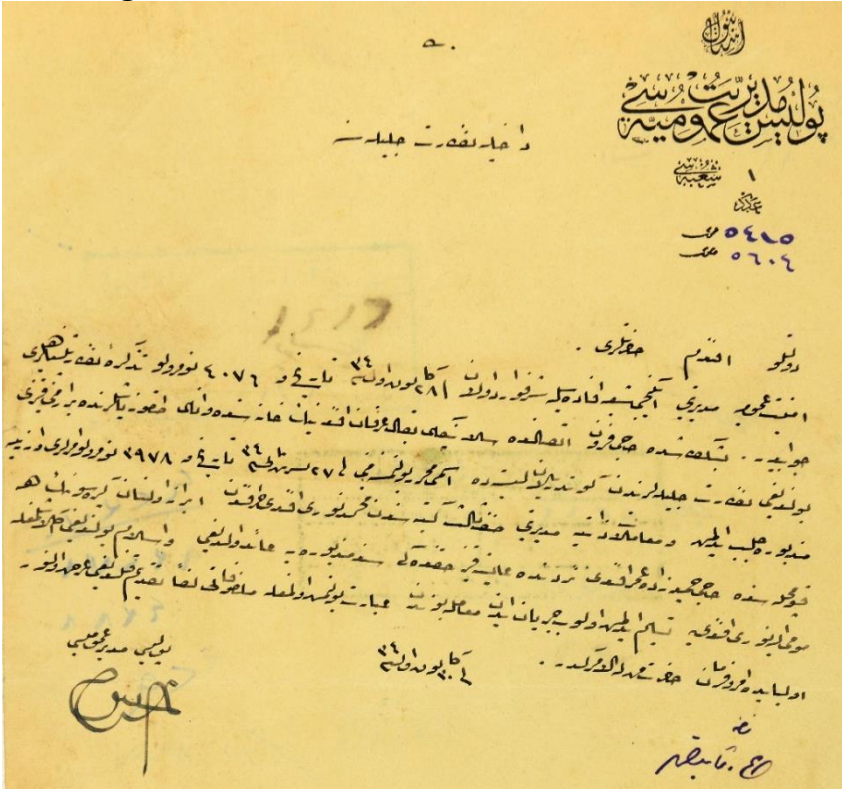
---

⁵² Genel Kurmay Başkanlığı, Büyük Harpte Kafkas Cephesi 2. Cilt, S.416

da bizzat bu işe öncülük ederek Sivas'a askeri liseye okumaya yolladığı ve geleceğe hazırladığı çocuklar da bulunmaktadır. Bunlar arasında Alucralı çocuklar da vardır. Adları zikredilenler Milletvekilliği de yapmış olan merhum Arif Doğan Köymen (Karabörk köyü), merhum Albay Bekir Beyazkılıç (Zun köyü), Ömer Çim (Zıhar (Fevzi çakmak köyü) ve Kurmay Albay İsmail Cengiz'dir (Zıhar köyü).

Zıhar Köyünden Bir Çocuğun Harbiye Nezareti Kâtibi Mehmet Nureddin Efendi Tarafından Evlat Edinilmesi

BOA Fon Kodu: DH. EUM.2.Şb. Dosya No: 66, Gömlek No: 23, Tarihi: 26 (Ra) Rebiü'l-evvel 1337 (30 Aralık 1918), Konusu: Ermeni olduğu iddia edilen dokuz yaşındaki kız çocuğunun Türk olup bir müddet evvel Harbiye Nezareti kâtiblerinden Mehmed Nureddin Efendi tarafından evlad edildiği anlaşıldığından çocuğun kendisine teslim edildiği.

Hû**İstanbul Polis Müdiriyet-i Umumiyesi 1. Şubesi
Dâhiliye Nezâret-i Celilesine****Devletlü efendim hazretleri**

Emniyet-i Umumiye Müdiriyeti İkinci Şube İfadesiyle şeref-varid olan fi 28 Kanun-i-evvel Sene (13)34 (28 Aralık 1918) tarih ve 4076 numarolu tezkere-i nezâret-penâhileri cevabdır. Beşiktaş'da Hacı Ferus ittisalinde (bitişiginde) Selanikli Bakkal İrfan Efendi'nin hanesinde vaki dokuz yaşlarında bir Ermeni kızı bulunduğu nezaret-i celilelerinden gönderilen listede ismi muharrer (yazılı) bulunmasına mebni fi 27 Teşrini-sani Sene (13)34 (27 Ekim 1918), tarih ve 3978 numarolu emirleri üzerine mezbure celb edilmiş ve muamelat-ı zatiye müdiriyeti sınıf-ı salise ketebesinden Mehmed Nuri Efendi tarafından ibraz olunan Giresun'un Kapu Mahallesinde Hacı Hamidzade Ömer Efendi nezdinde Ayşe kız hakkındaki sened mezbureye aid olduğu ve İslam bulunduğu anlaşılmağla muma-ileyh Nuri Efendi'ye teslim edilmiş olub cereyan eden muamele bundan ibaret bulunmuş olmağla melfufatı (ekleri) leffen takdim kılındığı arz olunur. Ol-babda emr u ferman hazret-i men-lehu'l-emrindir.

Fi 30 Kanun-i-evvel Sene (13)34 (30 Aralık 1918)

Polis Müdir-i Umumisi

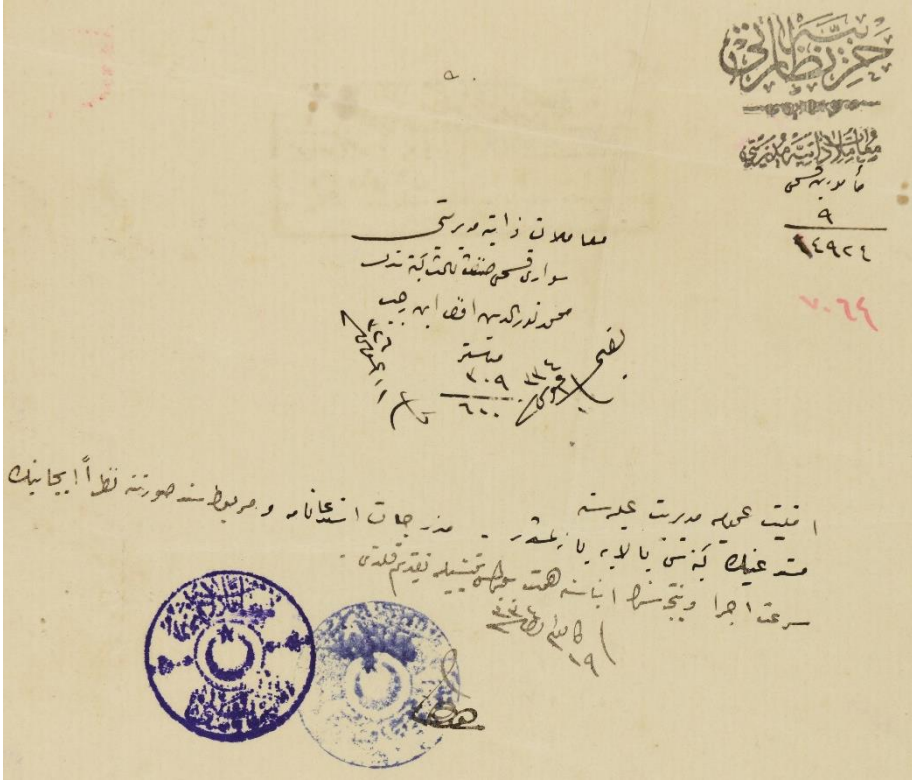

بطلان القائمة تاريخ زردی		۱۰	میشی	سودی	اوراق عمومی نومرایی
مقابلہ ایڈنار		۲۵/۱۲/۱۸			۲۷۷
			تاریخ تالیف	تاریخ تدوین	۹۸
الدوره صفات طیبا - وزیر صاحب ادب اسم کبره سوده چهارماده ها طوطی صفات زنده بونه کو - صلواتی مرتضی کبره طوطی زنده بونه طایفه هفت کی و هجده صفت ارمنی نامه کتبی ایلیه نامه ایلیه بیلگه حاد بوند بوند هفت هفت رضایت زینت اسم ایلیه ایلیه بیلگه بیلگه یا صده مصدق نامه صده سوره کس صفت کبره سوره سوره کبره کبره طوطی و بیلگه مصدق نامه صده سوره سوره سوره سوره سوره سوره سوره نظر تحقیقات و تدوین صفات ایلیه بیلگه بیلگه بیلگه بیلگه			۱۰		

**Dâhiliye Nezaret-i Emniyet-i Umumiye Müdiriyeti
 İstanbul Polis Müdiriyet-i Aliyyesine
 25.12.(13)34 (23 Ekim 1916) 25 Şubat 1918**

Alucra kazasının Zıhar karyesi ahalisinden olup el-yevm Giresun'da Hacı Ahmedzade Hafız Ömer Efendi nezdinde bulunan Kürd Halil oğlu Şerif'in kerimesi olup nezdinde bulunan Ayşe namındaki kız çocuğunun Ermeni eytamından (yetimlerinden) olduğu beyanıyla yedinden (elinden) alınmak istenildiğinden ve halbûki mezburenin pederi tarafından rızasıyla kendisine teslim olunmuş idiğünden bahis ile ba'zı ifadeyi havi muamelat-ı zatiye müdiriyeti süvari kısmı sınıf-ı salise ketebesinden (3. sınıf yazıcılarından) Mehmed Nureddin Efendi tarafından verilip muamelat-ı zatiye müdiriyetinden tevdi' olunan arzuhal ve melfutatı (ekleri) leffen irsal kılınmış (gönderilmiş) olmağla

mündericatına nazaran tahkikat-ı lazıme icrasıyla iktizasının ifa ve inba ve melfufunun iade ve ısrası mütemennadır. Ol-babda

Hû

Harbiye Nezareti Muamelat-1 Zatiye Nezareti Memurin Kısmı

Muamelat-1 Zatiye Müdiriyeti

Süvari kısmı sınıf-1 sâlisi ketebesinden (3. sınıf yazıcılarından)

Mehmed Nureddin Efendi bin Receb (Receb'in oğlu)

Fi 1 Ağustos Sene (1)334 (14 Ağustos 1918)

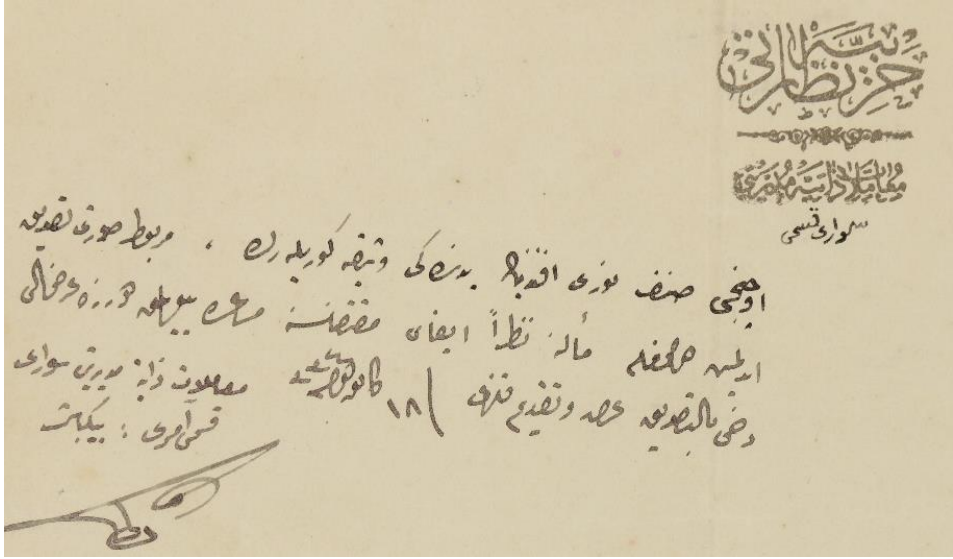
Manastır (1)309 (1893)

Fi 1 Ağustos Sene (1)326 (14 Ağustos 1918)

Emniyet-i Umumiye Müdiriyet-i Aliyesine

Müsted'inin ketebesi bâlâya (yukarıya) yazılmıştır. Mündericat-ı istid'aname ve merbut (eki) sened suretine nazaran icabının sür'at-i icra ve neticesinin inbasına himmet buyurulması temennisiyle takdim kılındı.

Fi 19 Kanun-i-evvel Sene (1)334 (19 Aralık 1918)

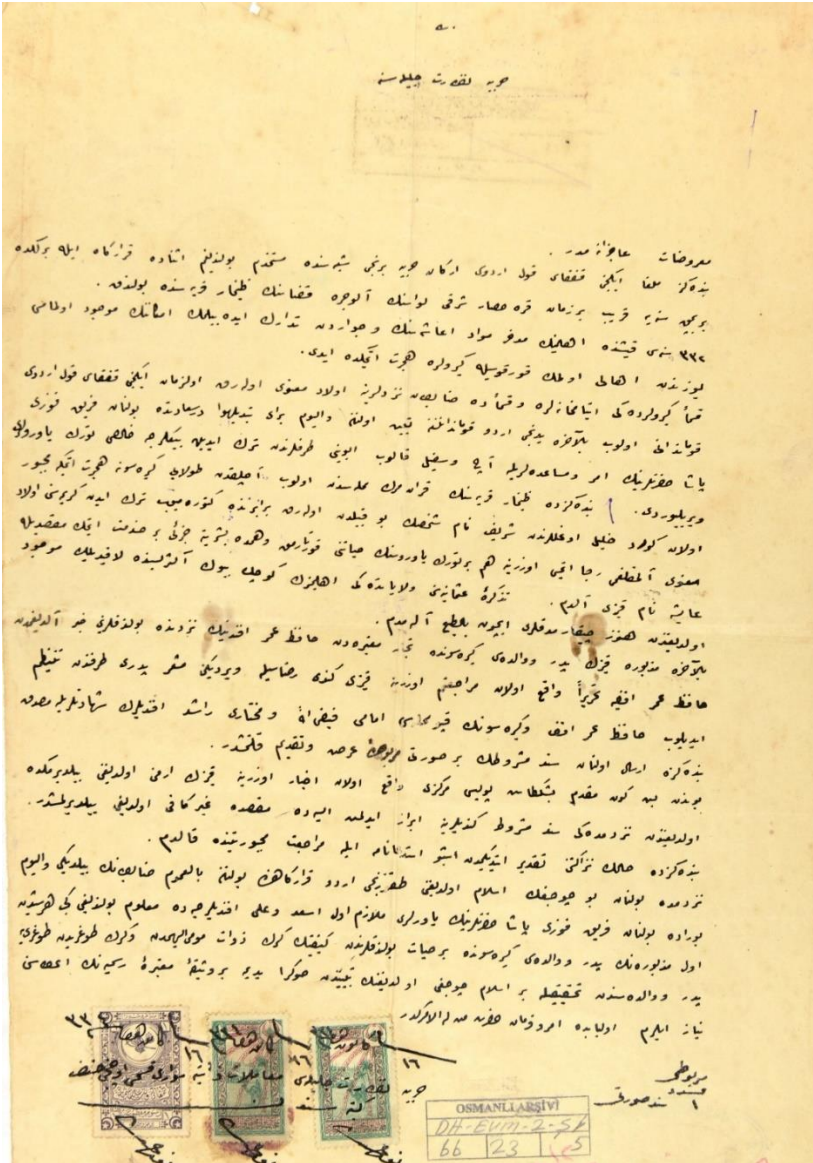
Harbiye Nezâreti Muamelâ-ı Zatiye Müdiriyyeti Süvari Kısımı

Üçüncü sınıf Nuri Efendi'nin yedindeki vesika görölerek merbut (ekli) sureti tasdik edilmiş (onaylanmış) olmağla mealine nazaran ifa-yı muktezasına (gereğinin yapılmasına) müsaade buyrulmak üzere arz-ı halî dahi bi't-tasdik arz ve takdim kılndı.

Fi 18 Kanun-i-evvel Sene (1)334 (18 Aralık 1918)

Muamelat-ı zatiye müdiriyyeti süvari kısmı amiri binbaşî

Hû Harbiye Nezaret-i Celilesine Maruzat-ı âcizanemdir

Bendeniz mülga İkinci Kafkas Ordu-yı Erkân-ı Harbiye birinci şubesinde müstahdem (görevli) bulunduğum esnada karargâh ile birlikde

birçok seneye karib (yakın) bir zaman Karahisar-i Şarki livasının **Alucra kazasının Zihar karyesinde bulunduk.**

(1)332 (1917) senesi kışında ahalinin müdahhar (biriktirilmiş) mevadd-ı iaşesinin ve civardan tedarik edebilmek imkânının mevcut olmaması yüzünden ahali ölmek korkusuyla gerülere hicret etmekte idi.

Kısmen gerilerdeki eytamhanelere (yetimhanelere) ve kısmen de zabitan nezdlerine evlad-ı ma'nevi olarak o zaman İkinci Kafkas Kol Ordusu kumandanı olup, bilahare **Yedinci Ordu Kumandanlığı'na tayin olunan ve el-yevm berâ-yı tebdil-i hava Der-saadet'de bulunan Ferik (Korgeneral) Fevzi Paşa Hazretlerinin emr ve müsaadeleriyle aç ve sefil kalub ebeveyni (anne ve babaları) taraflarından terk edilen binlerce halis Türk yavruları virilirdü (verilirdi). Bendeniz de Zihar karyesinin Kıranmerek mahallesinden olup açlıktan dolayı Giresun'a hicret etmeğe mecbur olan Kurt Halil oğullarından Şerif nam şahsın bu kabilden beraberinde götürüremeyüb terk eden kerimesini evlad-ı ma'nevi almaklıgımı rica etmesi üzerine hem bir Türk yavrusunun hayatını kurtarmak ve hem de beşeriyete cüz'i bir hizmet etmek maksadıyla Ayşe nam kızı aldım. Tezkere-i Osmanisini vilayetdeki ahalemizin küçük büyük ekserisinde lakaydlık mevcut olduğundan henüz çıkarmadıkları için bi't-tabi alamadım.**

Bilahare mezbure kızın peder ve validesi Giresun'da tüccar-ı mu'tebere den Hafız Ömer Efendi'nin nezdinde bulduklarını haber aldığımdan Hafız Ömer Efendi'ye tahriren (yazılı olarak) vaki' olan müracaatım üzerine kızı kendi ricasıyla verdiği müş'ar pederi tarafından tanzim idilüb Hafız Ömer Efendi ve Giresun'un Kapu Mahallesi İmamı Feyzullah ve Muhtarı Raşid Efendilerin şahadetleriyle musaddak bendenize irsal olunan sened-i meşrutun bir sureti merbuten arz ve takdim kılınmıştır.

Bundan beş gün mukaddem Beşiktaş polis merkezi vaki' olan ihbar üzerine kızın Ermeni olduğunu bildirmekte olduğundan nezdindeki sened-i meşrut (konuyla ilgili senet) kendilerine ibraz edilmiş ise de maksada gayr-i kâfi olduğu bildirilmiştir. Bendeniz de halin nezaketini takdir ettiğimden işbu istid'a-name ile müracaat mecburiyetinde kaldım.

Nezdimde bulunan bu çocuğun İslam olduğunu dokuzuncu ordu karargâhında bulunan bi'l-umum zabitanın bildiği ve el-yevm burada bulunan **Ferik (Korgeneral) Fevzi Paşa Hazretlerinin** yaverleri Mülazım-ı Evvel Es'ad ve Ali Efendilerce de malum bulunduğu gibi her şeyden evvel mezburenin peder ve validesi Giresun'da berhayat (hayatta) bulduklarından keyfiyetin gerek zevat-ı muma-ileyhimden ve gerek doğrudan doğruya peder ve validesinden tahkikiyle bir İslam çocuğu olduğunun tesbitinden sonra yedime bir vesika-i mu'tebere-i resmîyenin itasını niyaz eylerim. Ol-babda emr u ferman hazret-i men-lehu'l-emrindir.

Fi 16 Kanun-i-evvel Sene (1)334 (16 Aralık 1918)

Harbiye Nezaret-i Celilesi Muamelat-ı Zatiyye süvari kısmı üçüncü sınıf ketebesinden Nureddin

Eki: Bir sened sureti

Hû**Sened Sureti**

Kazası	Karyesi	Mahallesi	İsmi	Pederinin İsmi	Validesinin İsmi	Tarih-i Tevellüdü
Alucra	Zıhar	Kıranmerek	Ayşe	Şerif	Hafize	1327- 1911

Bâlâda ismi muharrer kızım Ayşe'yi kendi arzum ile İkinci Kafkas Kol Ordusu Erkân-ı Harbiye Birinci Şûbe Kâtibi Mehmed Nuri Efendi'ye büyütme ve vakt-i merhununda (zamanı geldiğinde) bir münasibiyle tezvic ettirmek (nikâhlamak) ve bir daha talep etmek hakkını haiz olmamak şartıyla verdiğimi atideki şuhudun muvacehesinde ikrar etdim ve işbu senetimi bi't-tanzim muma-ileyh Nuri Efendi'ye ita etdim.

Fi 29 Mayıs Sene 1333 (29 Mayıs 1918)

Giresun'un Kapu Mahallesi Hacı Ahmed-zâde Hafız Ömer Efendi nezdinde Alucra'nın Zıhar karyesinden Kurd Halil oğlu Şerif Mühür Şerif

Şuhudü'l-hal (Şahitler)

Giresun Tüccarından Hacı Ahmed-zâde Hafız

Mühür: Ömer

Giresun'un Kapu Mahallesi İmamı Hacı Şeyhzâde Feyzullah Efendi

Mühür: Feyzullah Kemal

Giresun'un Kapu Mahallesi Muhtarı Raşid Efendi

Mühür: Mehmed bin Raşid Osman

Aslına mutabıktır. Fi 18 Kanun-i-evvel Sene (1)334 (18 Aralık 1918)

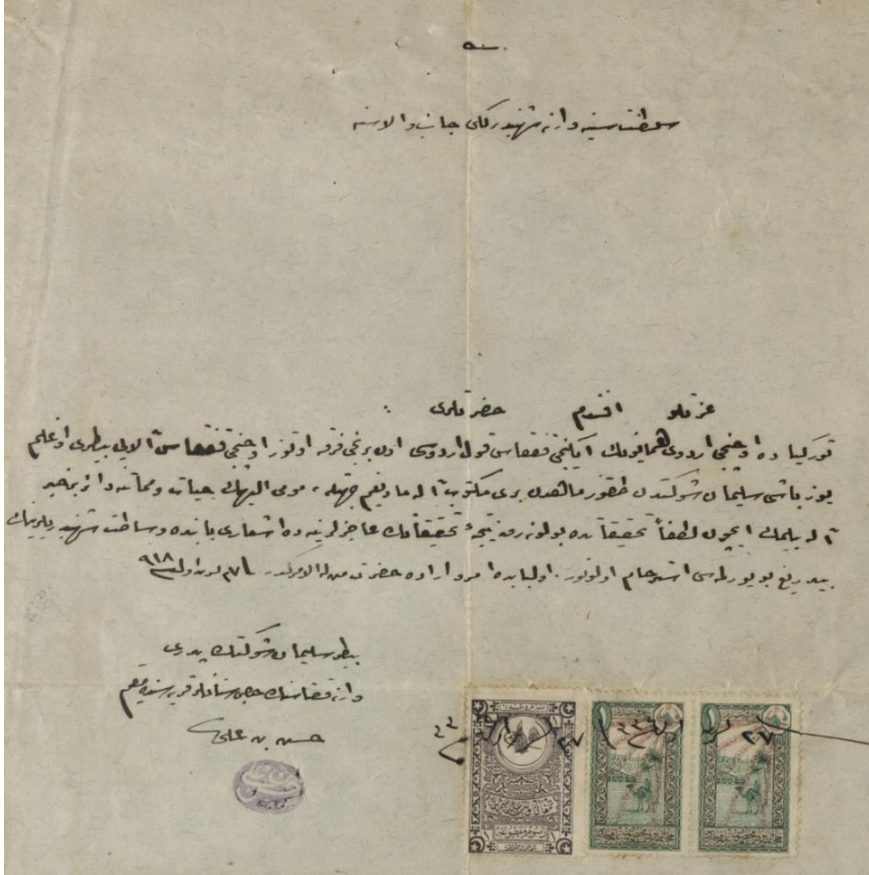
Kafkas Ordusunda Görevli Baytar Yüzbaşı Evladından Haber Alamayan Varnalı Hasan Efendi'nin Endişesi

Diğer taraftan yine Alucra'nın da içinde bulunduğu cephe ile belgede Varna'da yaşayan bir baba oğlunun Ruslara karşı Kafkas cephesinde savaştığını bilmekte ancak kendisinden uzun zamandır haber alamamaktadır. Bu nedenle Baytar Yüzbaşı olan oğlunun telaşına düşerek yaşıyor mu, öldü mü araştırıp bana haber verin diye adeta yalvarmaktadır.

1.Dünya Savaşı'nda makineleşme gerçekleşmemiş olduğundan taşımada tamamıyla yük hayvanları kullanılmaktaydı. Bu nedenle de ordu bünyesindeki hayvan mevcudu küçümsenemeyecek kadar çoktu. Hatta daha öncesinde Yemen savaşına gönderilen askerlere yardımcı olması için katırlar ve yiyecekleri de askerlerle birlikte sevk edilmişti.⁵³

BOA Fon Kodu: HR. SFR. 4, Dosya No: 922, Gömlek No: 35, Tarihi: 24 Muharrem Sene (1)337 (30 Ekim 1918), Konusu: Üçüncü Ordu 2. Kafkas Kol Ordusu 11. Fırka 33. Kafkas Alayı baytarı oğlu Yüzbaşı Süleyman Şevket'ten haber alamadığından bahisle Varna'dan Hasan Efendi'nin verdiği dilekçe.

⁵³ Tosun, Murat Dursun, Osmanlı Arşivinde Trabzon Vilayeti, Arsin ve Yomra Belgeleri, 2. Cilt, 12.Bölüm, S.796-913

Hû**Saltanat-ı Seniyye Varna Şehbenderliği Cânib-i Vâlâsı'na****İzzetlü efendim hazretleri**

Türkiye'de Üçüncü Ordu-yı Hümayun'un İkinci Kafkas Kol Ordusu Onbirinci Fırka Otuz Üçüncü Kafkas Alayı baytarı oğlum Yüzbaşı Süleyman Şevket'den dokuz mahdan (aydan) beri mektub alamadığım cihetle muma-ileyhin hayat ve mematına (yaşayıp öldüğüne) dair bir haber alabilmek için lütfen tahkikatda bulunularak netice-i tahkikatın (araştırma sonucunun) acizlerine de iş'arı babında vesâtet-i şehbenderilerinin (şehbenderliğin aracılık etmesinin) bi-dirîğ buyurulması (esirgenmemesi) istirham olunur. Ol-babda emr u irade hazret-i men-lehu'l-emrindir.

Baytar Süleyman Şevket'in pederi Varna kazasının Hacı Sinanlu karyesinde mukim Hasan bin Ali

Fi 27 Teşrin-i-evvel Sene (1)334 (27 Ekim 1918)

Samir Bey
 au
 ministere des af.
 Etrangères
 Conople
 le 29 8bre 1918
 N°: 224/417

۹۱-۹۱-۱۲۸
 اوجنی اردوی کورده
 استی قاضی قول اردو کورده
 فرقه منسوب اوتوز اوجنی قاضی
 آلا به بدی اوجنی بو تاش شکت
 اندزه طغوز آید بیری تلغوب
 آر قاریض جنده مهن الیه جبات
 دمانه دار کندی نه صلوات
 دیر لری مهن الیه بدی نه
 افه اندما انده تلغوب
 ابغا و انبای منده اوج
 ۱۴ محرم ۱۳۳۷

Üçüncü Ordu-yı Hümayun'un İkinci Kafkas Kol Ordusu'nun Onbirinci Fırkasına mensub Otuzüçüncü Kafkas Alayı Baytarı Yüzbaşı Şevket Süleyman Efendi'den dokuz aydan beri mektub alamadığı cihetle muma-ileyhin hayat ve mematına (yaşayıp öldüğüne) dair kendisine malumat verilmesini muma-ileyhin pederi Hasan Efendi istid'a etmekle muktezasının (gereğinin) ifa ve inbası müsterhamdır. Ol-babda.

Fi 24 Muharrem Sene (1)337 (30 Ekim 1918)

7.BÖLÜM

ASKERİ STRATEJİK ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ (ATESE) BİLGİ VE BELGELERİNE GÖRE 1.DÜNYA SAVAŞINA DÂHİL OLUŞUMUZ VE KAFKAS CEPHESİNDE SAVAŞIN SEYRİ

Birinci Dünya Savaşı'na Girmemiz

Osmanlı Devletinin coğrafi vaziyeti ve payitahtı olan İstanbul'un Avrupa ve Asya kıtalarının düğüm noktasında ve Karadeniz'le Akdeniz'i birleştiren deniz yoluna hâkim vaziyette bulunması gibi büyük ehemmiyeti nedeniyle cihan harbinin karışıklığından bu memleket büsbütün alâkasız kalamazdı.

Kesin bir tarafsızlığı muhafaza için bile hazır ve silahlı bulunmak zarurî idi. Bundan başka Balkan harbinde Şarkî Trakya'daki hırs ve iştahını tamamen tatmin edemeyerek Bükreş Muahedesini akte mecbur olan Bulgaristan'ın emellerini temin için zayıf ve hazırlıksız Türkiye arazisine saldırması ve “megalomania”sini tatmin edememiş bulunan Yunanistan'ın Osmanlı İmparatorluğu arazisi üzerinde yeni tasarruflar iddiasına kalkışması ihtimalleri Osmanlı Hükümetini daima kuşkulandırabilirdi.

İşte bütün bu ihtimal ve kuşkulara karşı kuvvetli ve hazır bulunmak ve bunun için de Osmanlı ordusunu seferber etmek uygun görülmüş ve 27 Temmuz 1914'ten itibaren orduyu seferber etmek tedbirleri alınmağa başlanmış idi; nihayet 27 Ağustos 1914'da umumî seferberlik ilân edilmişti.

Ordunun seferber (savaşa hazır) olmasından evvel ve seferber olması müddetince cereyan eden aşağıdaki hâdiseler nihayet Osmanlı İmparatorluğunu da ittifak zümresi ile birlikte Büyük Harbe girmeye sürüklemiştir. Şöyle ki:

1-Rusya'nın daha 1914 Şubat'ı zarfında “yani Osmanlı Hükümeti'nin Almanlarla ittifakından altı ay ve Büyük Harbe girişinden dokuz ay evvel Patrogratta Hariciye Nazırı Sazanof'un başkanlığında toplanan ve içinde Rusya'nın İstanbul Sefiri Kirş ve Büyük erkân-ı harbiye reisleri ve hariciye şark işleri müdürlerinin bulunduğu büyük şûrada yakında başlaması pek

muhtemel olan umumî bir harpte parçalanacak olan Osmanlı İmparatorluğunun Rusya hissesine düşen/düşecek olan kısımlarını ve bilhassa İstanbul ve Boğazları işgal için kararlar alınmış ve bu hususta icap eden kuvvetler de daha Şubat ayında Karadeniz'e civar olan askerî mıntakalarda hazırlanmıştı. Bu konuda önceden istihbarat alan Osmanlı devleti de kendince tedbirler almaya başlamıştı.

Osmanlı idaresinin kuvvetli mekanizmasını ellerinde tutan İttihat ve Terakki Hükümetinin başlıca ileri gelenlerinden Enver, Cemal Paşalar ile Talât Bey'in fikirlerinde, Fransız, İngiliz siyasetine yanaşmak üzere sabık (eski) Sadrazam Hakkı ve bizzat Bahriye Nazırı Cemal Paşaların Fransa ve İngiltere nezdinde teşebbüslerden eli boş dönmeleri Rusya'nın bulunduğu manzumedan siyasî bir muvaffakiyet kazanmak ümidi olmadığı kanaatini hâsıl etmişti. Bununla beraber Harbiye Nezaretini ve Erkân-ı Harbiye'yi ellerine alan Almanların ve **Bab-ı Âlf'yi** saran Alman nüfuzunun etkili telkinleri bu İttihat ve Terakki zimamdarlarını (idarecilerini) günden güne tesiri altına alıyordu. İşte bu kanaat ve tesirlerle 2 Ağustos 1914'de İstanbul'da imzalanan ve 6 Ağustos'ta teyit olunan tedafüi (savunmayı) bir ittifak muahedesi ile Almanya'ya bağlanmak zarurî görüldü ve önemli komutanlıklara Alman subayları getirildi.

2- Birkaç seneden beri Rus ve İngilizlerin teşkil ve teslih ettikleri (silahlandırdıkları) Kürt, Arap, Nasturî, Süryanî, Ermeni çetelerinin Osmanlı'nın şark ve cenup hudutlarındaki faaliyetlerinin sık sık çatışmalara sebep oluşunun Rus, İngiliz konsoloshanelerinin birer silah deposu ve şakilerin sığınılacak yeri haline girişinin Osmanlı Hükümetince malum oluşu bu devletlere karşı dikkatli olmayı gerekli kılmıştı.

3-İngiliz tezgâhlarında inşası bitirilmiş olan Sultan Osman ve Reşadiye dretnavtları⁵⁴ ile yeni tezgâha konulan Fatih harp gemisinin diğer hafif gemilerin henüz İngiltere hiçbir devletle harbe girmemiş olduğu halde kıt kanaat imkânlarla parası ödenen bu gemilere İngiltere'nin el koyması Türkiye umumi efkârının İngiltere'ye cephe almasına sebep olmuştu.

---

⁵⁴ **Dretnot**, 20. yüzyılın başlarında hizmete girmiş en baskın savaş gemisi türü. İngiliz savaş gemisi HMS Dreadnought 1906 yılında denize indirildiğinde denizcilik tarihinde çığır açtı.

4-Almanya'nın muharip olmasına ve Türkiye'nin seferberliğini ilân etmiş bulunmasına rağmen Alman Heyet-i Islahiyesi'nin memleketlerine gönderilmeyip Türkiye'de kalmaları itilâf devletlerinin şüphelerini çekmişti.

5-10 Ağustos 1914 akşamından itibaren Boğazlardan geçip Osmanlı Hükümetine iltica eden Göben ve Breslav Alman harp gemilerinin Yavuz ve Midilli isimleri ile Türkiye bahriyesine dâhil edilmesi İtilâf devletlerinin hararetli itirazlarına sebep olmuştu. Bunların İngiltere tarafından el konulan Osmanlı gemilerine mukabil Almanya'dan satın alındığı ve Osmanlı bayrağının çekildiği cevabı İtilaf devletlerini tatmin etmemişti. İtilaf devletleri bu gemilerin silah ve askerden arındırılmasını talep etmiş ise de Babıali'nin bunu reddetmiş bu da siyasî bir soğukluk ve gerginlik doğurmuştu.

6-Karada Osmanlı ordusunun denizde de Osmanlı donanmasının 1 Alman emir ve kumandası altına verilmiş olması bu gerginliği bir kat daha fazlaştırmış ve artık Türkiye'nin Almanlarla bir safta harbe gireceklerine şüphe bırakmamıştı.

7-Kapitülasyonların 9 Eylül 1914'de kaldırılması İtilâf hükümetleri tarafından daha dürüst karşılanmıştır.

8-Berlin Hariciye Nezareti'nden intişar edip (yayılp), Berlin Osmanlı Sefirinden sadarete gelen ve İtilafçıların muzaffer olarak çıktığı takdirde Türkiye'nin ne suretle taksime uğratılacağı hakkında Bükreş'ten sağlam kaynaktan elde edilen malûmatın Türkiye efkârında yayılması öteden beri mevcut gücünmeyi artırmış bulunuyordu.

9-Daha Ağustosun ilk haftasından itibaren Boğaz girişinde yaşanan on beş parçadan ibaret İngiliz ve Fransız donanmasının mevcudiyeti Boğazın kapatılmasını gerektirmiş ve İngilizlerin Türk donanmasını dahi harice çıkarmayacakları hakkındaki açıklamaları Osmanlı devleti nezdinde olumsuz bir tesir husule getirmişti.

10-Osmanlı İmparatorluğu bitaraf olduğu ve harp ilân edilmediği halde İngiliz harp gemilerinin Şattülarap'ta Türk sularının tarafsızlığını ihlâl etmesi iyi niyete uygun görülüyordu.

11-Osmanlı donanmasının Rus donanması ile herhangi bir hâdiseye rastlamaması için Karadeniz'e çıkması müteaddit kereler hükümetçe yasaklanmış iken talim maksadı ile Karadeniz'e çıkmakta devamlı ısrar eden Amiral Suşon'a **12. 1. Teşrin 1914** günü Başkumandanlık Vekâletince müsaade verilmiş ve bu çıkış bütün İtilâf sefirlerinin şiddetli itirazına uğramıştı.

12-Amiral Suşon'un kumandasında bulunan Osmanlı donanmasının talim maksadı ile Karadeniz'e çıkmasına müsaade edilmesi ve Bahriye Nazırı Cemal Paşa tarafından da donanmanın talim için Karadeniz'de bulunduğu sırada Amiral Suşon'un vereceği emirlere harfiyen itaat edilmesi hakkında gemi kumandanlarına vermiş olduğu emirden istifade eden mumaiyleh bilhassa şu sıralarda Avrupa Şark Ve Garp cephelerinde çok sıkışan Alman ve Avusturya ordularının yükünü hafifletmek için artık çok lüzumlu gördüğü, Osmanlı ordularının harbe müdahalesini mecburî kılmak için Alman ordu başkumandanlığından zaten almış olduğu talimat gereğince derhal harekete geçmeği fırsat bilmiş ve şu suretle icraata başlamış idi.

13-1 **Teşrin 1914** günü Karadeniz'e çıkıp o gün talimlerle meşgul olan donanma saat 16,30'da Kısırkaya ile Kilyos önünde toplanmıştı. Amiral Suşon, Yavuz, Midilli, Hamidiye, **Peyk-i Şevket, Berk-i Satvet** süvarileri ile Alman süvari vekillerini kumandan gemisine çağırarak plâni mucibince taksim edilen birliklere birer birer şu vazifeleri vermişti:

a)Filotillâ komodoru Almanyalı Madlong kumandasında Muavenet-i Milliye, Gayret-i Vataniye, Numune-i Hamiyet torpitoları Odesaya taarruz edecek;

b)Bizzat amiral kumandasında Yavuz ile Samsun ve Taşos muhripleri Sivastopol'a taarruz edecek;

c)Midilli süvarisi kumandasında Midilli ve Berk-i Satvet kruvazörleri Novorasiski'ye taarruz edecek ve Midilli ayrıca Kireç ağzına torpil dökcek;

d)Hamidiye kruvazörü Kefe limanına taarruz edecek;

h) Diğer donanma kısımlarından Peyk-i Şevket, Odesa ile Sivastopol arasındaki kabloyu kesip tahrip edecek, Samsun gemisi Odesa ve Nilüfer ise Sivastopol girişine torpil dökülecekti.

28/29 1 Teşrin-i-evvel 1914 tarihinde saat 3'de Filotillâ Odesaya girdi, mutat işarete cevap vermediğinden Kobaneç Rus gambotu ateş açtı; Muavenet-i Milliye'den bir torpil atılarak bu gambot hasara uğradı ve Gayret-i Vataniye dahi diğer Doneç gambotunu torpilleyip batırdı. Saat 3.45'te limandaki tüccar gemilerine, gaz depolarına, askerî dairelere ateş edilerek hasara uğratıldı; saat 4 te son süratle denize açılarak İstanbul'a döndü.

29- 1 Teşrin-i-evvel 1914 Yavuz ve Samsun ve Taşos muhripleri Sivastopol'a vardılar; Ruslar Odesa vakasından Sivastopol'u haberdar etmişti. Sahil bataryaları ve sefineler ateşe başladılar, karşılıklı bombardıman 15 dakika devam etti. Bir Rus torpidosu isabet ederek patladı; bir kömür deposu ile demiryolu hasara uğradı. Saat 7.30'da Yavuz dönmeye başladı. 20 mil sahilden açıkta üç torpidobot ile bir kömür gemisine ve Pirot isimindeki mayın gemisine rast geldiler; torpidolar kaçtı; mayın gemisi batırıldı ve 3 zabıt, 75 neferi Samsun torpidosuna alındı; kömür gemisine de el konularak aynı gün İstanbul'a dönüldü.⁵⁵

Neticede Alman gemi komutanı bizim Bahriye Nazırımız Cemal Paşa ile Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın verdikleri izinler ile veya verdikleri izinleri kötüye kullanarak bir oldu-bitti ile Rusya ile karşı karşıya gelmemize ve savaşa dâhil olmamıza sebebiyet vermiştir.

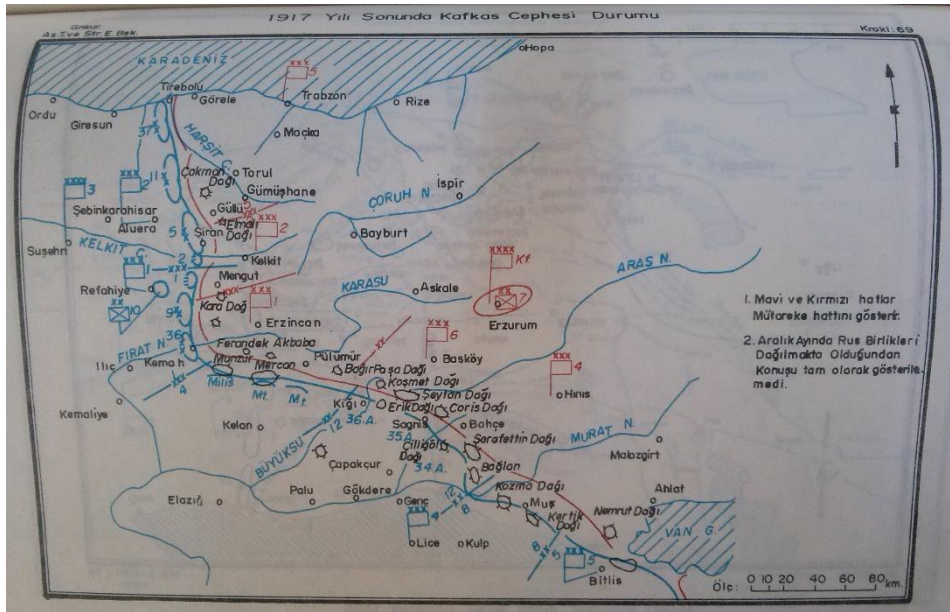
---

⁵⁵ Büyük Harp'te Kafkas Cephesi 1.Cilt, İstanbul Askeri Matbaası, 1933 (Osmanlı Arşivi Kütüphanesi 1715), S.18-22

Kafkas Cephesi'nde Ruslara karşı koymaya çalışan bir makineli tüfek birliği (1915).

Savaş Esnasında Cepheden Yansıyanlar

18. Piyade Tümeni 22/23 Temmuz gecesi Cevarişhane-Kırkkilise-Balahor hattına çekildi. 18. Piyade Tümeni Komutanı, yeni mevziin savunmaya elverişliliği ve arazinin düşmanın yaklaşmasına göstereceği zorluk nedeni ile tümenin bu hattı uzun müddet savunulabileceği kanısındadır.

Rus 5. Hutut Alayı, 28. Piyade Alayı'nın İkisü karşısındaki 2. Taburu'na baskın yaptı. Tabur ağır zayıyata uğradı. Alayın durumu bilinmemektedir. Zigana Grup Komutanı, Cevarişhane civarında toplayacağı kuvvetlerle yarın, Karamustafa deresi batısında Cevarişhane-Çarık hattı tutularak Karamustafa deresi yolunu kapamaya çalışacaktır.

Sahil Grubu'nun Katırkaya batısında, Erikbeli belindeki müfrezesi bir Rus taburunun taarruzu ile geri çekildi. Diğer bir Rus piyade taburu da Erikli belı deresinden Çayra'ya (Kürtün'e) ilerlemektedir. Rusların evvelce Katırkaya bölgesinde altı piyade taburu bulunmaktaydı.

Kuşatma tehlikesi ile karşı karşıya bulunan Sahil Grubu Komutanı çekilmeye karar verdi. Toplanabilen 500 kadar er ile 2161 rakımlı Sis dağı-Çavuşlu deresi batı sırtlarında tutumaya imkân göremeyen Sahil Grubu Komutanı, firarileri toplayabilmek ve vakit kazanabilmek için Harşit deresi batısına çekileceğini bildirdi.

Harşit deresi gerisine kadar çekilmeye ordu müsaade etmedi. Sahil Grubu, Sis dağı-Çavuşlu dere batısına çekilmektedir.

2. Mıntıka, karargâhını bugün saat 90.00'da Kelariş'ten Erzincan'a almaktadır. **3. Mıntıka karargâhı bugün Şiran'a hareket ediyor. 3. Ordu karargâhı Süşehri civarına gitmektedir.**⁵⁶

⁵⁶ T.C. Genel Kurmay Başkanlığı, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Kafkas Cephesi, 3. Ordu Harekâtı Cilt 2, Ankara 1993, S.349

23 Temmuz 1916

2. Mıntıka:

Saat 08.00'de 36.Piyade Tümeni, büyük kısmı ile, Pülümür'ün 6 km kadar kuzeybatısında, Pülümür-Erzincan yolunun iki tarafında Bayburt-Tekpınar-Osken-Fırat sol sahilinde Pimike hattında bulunmaktadır.⁵⁷

10. Kolordu ihtiyatındaki 30.Piyade Tümeni'nden bir piyade alayı ile 17. Piyade Tümeni'ni takviye etti. 17.Piyade Tümeni Cephesi'nde, Çardaklı şosesi hemen kuzeyindeki Ziyaret tepesi yamaçlarına ilerlemek isteyen Rus kuvvetleri geri atıldı.

9. Kolordu Komutanı bir tedbir olmak üzere ihtiyatındaki avcı ve jandarma taburlarına 29.Piyade Tümeni gerisinde, Gönye köyü kuzeyindeki hazırlanmış mevzii işgal ettirdi.

31. Piyade Tümeni sol kanadı ile 29. Piyade Tümeni sağ kanadı arasındaki bir Rus ilerlemesine karşı 8. Piyade Alayı 1.Taburu ile 180 muharip mevcutlu Kötek Hutut Taburu Kıranhan'a Zazalar'a gönderildi.

⁵⁷ Türk Harbi, Kafkas Cephesi, a.g.e. S.349

1. Dünya Savaşı'nda Alucra ve Fevzi Çakmak Paşa Murat Dursun Tosun

10. Kolordu Cephesi'nde bir Rus piyade alayı ve 2.Nizamiye Süvari Tümeni karşısında iki Rus süvari alayı vardır.

3. Mıntıka'da Hart Cephesi kuzet kanadında karşılıklı mevzii taarruzu olmaktadır. Mıntıka Cephesi'nin diğer kesimlerinde sükûnet vardır.

Lazistan Cephesi ile Sahil Grubu arasından **Çayra'dan Alucra'ya (Mesudiye'ye) Rus ilerlemesine karşı müfrezeler önlemler almaktadır. Ayrıca Alucra ile Şiran arasında Fındıklıbeli ile Karagöl Dağı arasında kuzeyden, doğudan ve güneydoğudan gelen yolları kapayacak şekilde tahkimat yapılması için Mıntıka İstihkâm Komutanı Albay Nuri Bey'e gerekli keşif görevi verilmiştir.**

Alucra ve Şebinkarahisar ambarlarında dağ top mermisi kalmamıştır. Sahra ve obüs bataryaları Suşehri'nde toplanmıştır.⁵⁸

4 Ağustos 1916 Tarihine Kadar Geçen Olaylar

3. Mıntıka Komutanı bölgesinde Rus kıta hareketlerinin artırıldığını Sahil Grubu'nun zayıf olduğunu, **Rusların Lazistan Cephesi ile Sahil Grubu arasındaki bölgeden, Çayra'dan, Alucra-Şebinkarahisar istikametinde ilerleme girişiminin önlenmesi için Çayra mıntıkasının kuvvetli tutulmasının gerektiğini belirterek, halen 2. Mıntıka emrinde bulunan 3. Mıntıka birliklerinin (16 piyade taburu, 5 dağ topu, 2 makineli tüfek) iadesini istemektedir.** Rusların halen Balahor deresi ile Kelkit Çayı arasında 11 piyade taburu ile iki süvari alayı, Kelkit Çayı ile Cizre deresi arasında 20, Sahil Grubu karşısında da 20 piyade taburu vardır. Rus 127. Piyade Tümeni'nin tümü ile Lazistan Cephesi karşısında bulunduğu kesinleşmiştir. **Şebinkarahisar istikametinin muhafazası 3. Ordu için çok önemlidir.**

Fırat sol sahilinde dört Rus piyade taburu (153.Piyade Alayı) ile bir miktar süvari 2 Ağustos 1916'da Brastik'ten Kemah'a doğru yürümektedir. **Bu yürüyüş kolu Brastik'e geldiğinde Kürtler karşılaşmış ve kılavuzluk yapmıştır.**

---

⁵⁸ Türk Harbi, Kafkas Cephesi, a.g.e. S.367

2. Mıntıka Komutanlığı, Refahiye'de Altköy-Zara yolunu kapamak üzere hazırlanacak bir tümenlik mevziin seçimine 2. Menzil Hat Komutanlığı Kurmay Başkanı Binbaşı Cemal Bey'i memur etti. Adı geçen mevzi 2. Amele Taburu tahkim edecektir.

Kemah Kolu Cephesi'ndeki çekilmeleri önlemek için 31. Piyade Tümeni'nin 3030 rakımlı Karadağ'ı mutlaka elde bulundurmasını gerekli gören 2. Mıntıka Komutanı, Zazalar civarında, 2. mevzidedir.⁵⁹

3. Mıntıka:

Komutanı: 5. Kolordu Komutanı Mirliva Fevzi Paşa (Mareşal Fevzi Çakmak)

Karargâhı: Alucra civarında Zıhar'da...

5. Kısım: Komutanı 13. Piyade Tümeni Komutanı Yarbay Kazım

Karargâhı: Uluşiran'da...⁶⁰

⁵⁹ Türk Harbi, Kafkas Cephesi, a.g.e. S.371

⁶⁰ Türk Harbi, Kafkas Cephesi, a.g.e. S.382

Karargâhı: Tirebolu'da

Birlikleri: Teşkilatı Mahsusa Alayı, Müstakil Ziya Bey Taburu, Hopa Hudut Taburu, Samsun Jandarma Taburu, Trabzon depo Taburu, Giresun ve Tirebolu Müstahfız (Koruma-Muhafız) Taburları (9 piyade taburu, 8 makineli tüfek, 3 dağ topu) Harşit deresi batısında İymur köyü-İnköy hattında idi.

13 Ağustos 1916'da 3. Ordu'nun birlik ve silah durumu şöyle idi.⁶¹

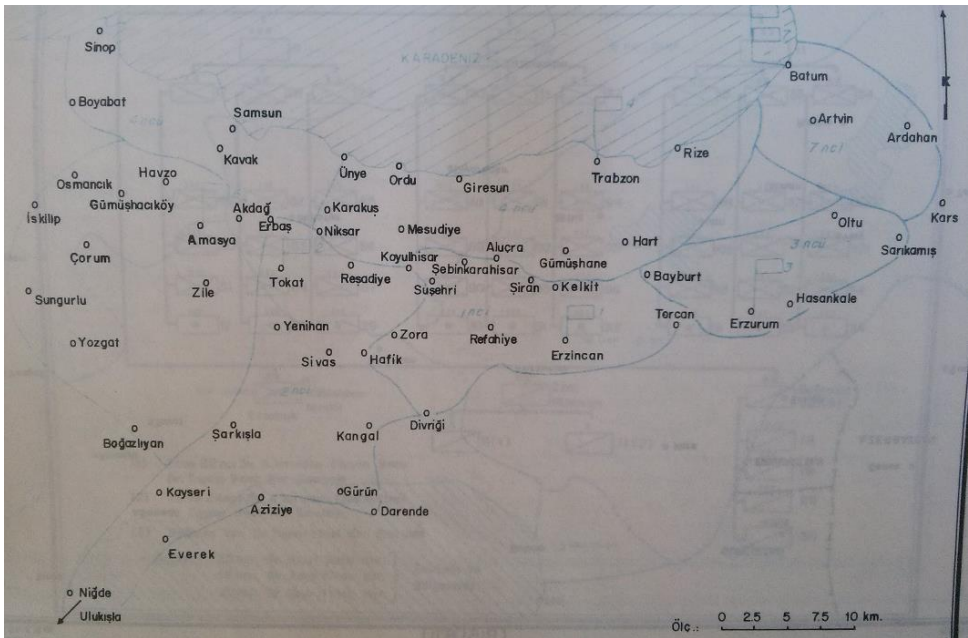
	Piyade Taburu	Makineli Tüfek	Top	Süvari Bölüğü
2.Mıntıka	70	62	35	33
3.Mıntıka	69	61	42	8
Yolda	5	4	---	---
Toplam	144	127	77	41

Mirliva Fevzi Paşa komutasında, Çatalkilise-İymur-Hozman-Karatepe-Canboğul tepe-Galis-Manada-Eğer Gediği-Erikli-Çakmak-Şadi yaylası-Harşit deresi batı sırtlarında bulunan 3.Mıntıka ise, 14.366 muharib piyâde, 746 muharip süvari, 54 makineli tüfek, 14 obüs sahra topu ile 38 dağ topundan ibarettir.

8 Ağustos 1916'da Ulukışla'ya çıkan Yarbay Ali Hikmet Bey komutasındaki 49. Piyade Tümeni, Ulukışla-Niğde-Kayseri-Şarkışla-Sivas-Zara yolunu izleyerek, 5 Eylül 1916'da, beş taburu ile Suşehri'ne geldi. 49.Piyade Tümeni, ordu ihtiyatı olarak, şimdilik Suşehri civarında Ekim ayı ortasına kadar toplanacaktır.⁶²

⁶¹ Türk Harbi, Kafkas Cephesi, a.g.e. S.383

⁶² Türk Harbi, Kafkas Cephesi, a.g.e. S.390

**Irak'ta İngilizlerden zabt ve kendilerine karşı isti'mal eylediğimiz
(kullandığımız) seri ateşli toplardan**

37. Kafkas Piyade Tümeni, Zengin-Şadi yaylası-Harşit batısı-İymur-Harşit çayı batı sırtlarındadır. Tümenin üç alayı mevzide, kısım (tümen) karargâhı Tirebolu'dadır.

Fevzi Paşa Cephede Denetim, Sevk ve İdarede

3. Mıntıka (2. Kafkas Kolordusu) karargâhı, Şiran-Alucra yolu üzerinde Zıhar'dadır.

3. Mıntıka kuruluşunda ve fakat ordu emrinde bulunan 49. Kafkas Piyade Tümeni, Refahiye ile Suşehri arasında, Ağvanis (Gölova)-Karayakupgazi bölgesindedir. Tümen karargâhı Ağvanis'tedir. Ordu emrindeki 2. Kafkas Süvari Tugayı, Suşehri doğusunda, Avşar-Ezbider'de, avcı taburu ise Ümraniye civarında Mastalar-Gocur mıntıkasındadır. 1. ve 2. Kafkas Kolorduları ara hattı, Yeniköy mezrası-Asaf'ın komu-Kozviran-Perçem hattıdır. Ordu karargâhı Suşehri'ndedir.⁶³

Cephedeki sükûnetli durumdan faydalanan 3. Ordu, bulunduğu mevzilerdeki tahkimatı geliştirmekte, kış hazırlıkları yapmaktadır. Bulunduğu hattı savunmaya kararlı 3. Ordu herhangi bir çekilme olasılığına karşı geride hazırlanmakta olan savunma hattı mevzilerinin tamamlanmasına hız vermektedir.

2. Mıntıka gerisinde hazırlanmakta olan mevzi, Refahiye güneyinde Divir (Pınaryolu) köyü kuzeyinde tepeden başlayarak Başgerçetiş (Günyüzü)-Hekoğlu-Refahiye batısındaki tepeler-Pesur-Korça-Zevker (Çatalçam)-Vank- Çatak'a kadar devam etmektedir. Bu savunma mevziinde özellikle Refahiye-Suşehri yolu iki tarafı kuvvetli tahkim edilmiştir.

3. Mıntıka gerisinde, 2. Mıntıka geri mevziine nazaran, asıl mevzie daha yakın, kıronun komu-Kalur-Günbatu batısı-Kirazmaşat doğusu-2305 rakımlı Cankurtaran-**Abdal Musa-Kürtmezarı hattı**, kâmilten bot siperi halinde tahkim edilmiştir.

3. Mıntıka Komutanlığı ayrıca 2. Mıntıka gerisindeki savunma hattı ile bağlantılı olarak, Perçem kuzeyindeki tepeler hattından başlayarak Çomaklı deresi batı sırtları-Kartallı-Çataltepe-Tamara-Zıhar-Zun doğusu, **2600 rakımlı Kartalkaya hattının (Akyatak Yaylasının üstü) tahkimi için keşif yapılmıştır.**⁶⁴

⁶³ Türk Harbi, Kafkas Cephesi, a.g.e. S.397

⁶⁴ Türk Harbi, Kafkas Cephesi, a.g.e. S.397

Akyatak Yaylası Kartal Kayası

Fevzi Çakmak Köyünün Akyatak Yaylası'nın sırtında bulunan Kartal Kayası Mevkii Gaziler Tepesi Şehitliği

Taşlarla Çevrili Kabirler

Karşıda ortada görülen dağın adı Kengil Dağı'dır. Kengil Dağı'nın zirvesinde 1.Dünya Savaşı sırasında kullanılmış olan gözetleme mevzilerinin izleri halen bulunmaktadır.

Tepede çok sayıda taşlarla çevrili kabir bulunmaktadır

Maalesef bu alanın etrafı çevrili değildir. Ayrıca ıssız bir alanda olması nedeniyle bazı milli ve manevi değerleri zayıf kişilerce bir şey bulurum düşüncesiyle kazılarak tahrip edilmiştir.

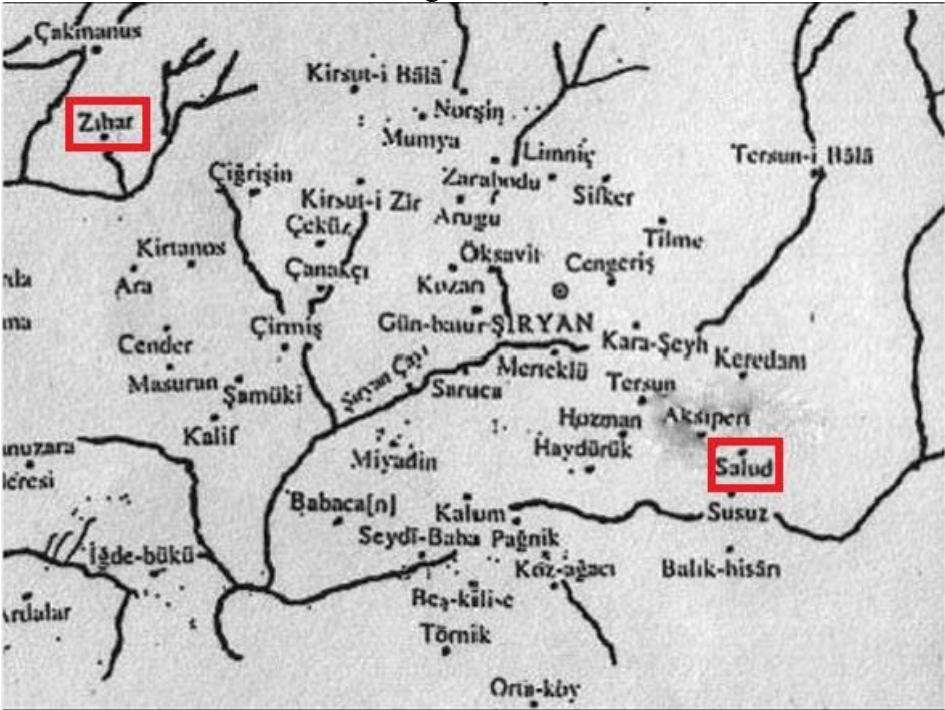

Panoramik çekimle mevzilerimizin olduğu sırtlar. Kengil Dağı ve en sağda Abdal Musa olarak bilinen zirve. Abdal Musa Dağı ile Kengil Dağı arasında bulunan Karabörk Yaylası Mevkiinde de mevziler ve taşlardan yapılmış dispanser binası ile muhtelif barınakların izleri halen görülebilmektedir.

Kengil Tepesinde bulunan mevzilerden Şiran tarafına bakış

Karabörk Yaylasının bulunduğu mevkiden arka tarafa iki geçiş bulunmaktadır. Bunlardan biri Şiran'ın Artabel köyüne diğeri Kürt Mezarından Kürtün istikametine gitmektedir.

1. Dünya Savaşı'nda Alucra ve Fevzi Çakmak Paşa

Murat Dursun Tosun

5. Kafkas Piyade Tümeni, Mirzo'nun köyü-yaylanın bir kilometre doğusu Yeniköy mezrası iki kilometre batısındaki tepe-215-İynur batısı-Aşağı Hozman-Karaşeyh-Karatepe-Çağıl-Canboğul tepe hattındadır. **Tümenin üç alayı mevzide, kısım (tümen) karargâhı Zun'dadır.**

2.Kafkas Kolordusu: Karargâhı Gelvaris'tedir.⁶⁵

5.Kafkas Piyade Tümeni:

10 piyade taburu, 1 süvari bölüğü, 1 istihkam bölüğü, 29 makineli tüfek, 12 çabuk ateşli dağ topu, 8 çabuk ateşli sahra topu. Çatakilise-2150 rakımlı tepe-Aşağı Hozman-Canboğul tepe-Galis deresi hattında, tümen karargâhı Dumanocağı'nda.

11. Kafkas Piyade Tümeni:

10 piyade taburu, 1 süvari bölüğü, 1 istihkâm bölüğü, 22 makineli tüfek, 10 çabuk ateşli dağ topu. Galis deresi-Eğer Gedîği- Avliyana-İlecik-Çakmaklı-Zendin hattında, **tümen karargâhı Zun'da.** Bu tümenin 33. Kafkas Piyade Alayı, kolordu ihtiyatı olarak Kersut mıntıkasındadır.

Kazılmış olan mevzilerin uydudan görüntüsü

⁶⁵ Gelvaris: O dönemde adı İngöülü olarak değiştirilmiş ise de daha sonra Hacı Hasan Köyü adını almıştır.

37.Kafkas Piyade Tümeni:

10 piyade taburu (Gürcü lejyon taburu dahil), 1 süvari bölüğü, 1 istihkâm bölüğü, 22 makinalı tüfek, 3 dağ topu, 9 Avusturya dağ topu. Şadi Yaylaları-Harşıt-İymur-İnköy-Karadeniz hattında, karargâhı Arpacık köyünde. Bu tümen emrindeki Gürcü lejyon taburu, 111. Kafkas Piyade Alayı emrinde cephenin Arslancık-Halaçlı kısmını örtmektedir.

49.Kafkas Piyade Tümeni:

10 piyade taburu, 1 süvari bölüğü, 1 istihkâm bölüğü, 18 makineli tüfek, 8 çabuk ateşli dağ topu ve 4 çabuk ateşli sahra topundan oluşan bu tümenin 153. Kafkas Piyade Alayı, düşmanın Çimendağ-Karayaprak Tepeler hattından taarruzu halinde süratle 10. Kafkas Piyade Tümeni'ni takviye için Karayaprak, Yukarı Kazvıran bölgesine alınmıştır. 49. Piyade Tümeni, **Karayakubgazi-Ağvanis bölgesindedir.** 154. ve 155. Kafkas Piyade Alaylarının birer taburu, 3.savunmahattının tahkiminde çalışıyor. 49. Kafkas Piyade Tümen karargâhı Ağvanis'tedir.⁶⁶

⁶⁶ Türk Harbi, Kafkas Cephesi, a.g.e. S. 403

Onbeş Santimetrelilik Obüs Batarya Mevzii

Birinci Dünya Savaşı'nın Silahları

Çanakkale'de (kullanılan) Torpil Topu

Ordu avcı (kayakçı) taburu Ümraniye'de kış eğitimi yapmaktadır. 2.çabuk ateşli sahra topçu taburu Suşehri'ndedir. Ordu Mantelli topçu alayı (28 top) Zara'dadır. Bu alaydan 8 top, 9.Kafkas Piyade Tümeni emrine verilmiştir.

15'lik numune obüs bataryasından bir top, 1. Kafkas Kolordusu emrine, 2 top İstanbul'a tamire gönderilmiştir.

Orduya bağlı tek mil humbaracı bataryaları Suşehri'nde eğitimdedir. Ordu karargâhı Suşehri'ndedir.

1 piyade tümeni, tümen hücum taburu ile birlikte 10 taburdur. 21 Aralık 1916'da tümenlerin muharip piyade mevcudu şöyledir:

1.Kafkas Kolordusu:

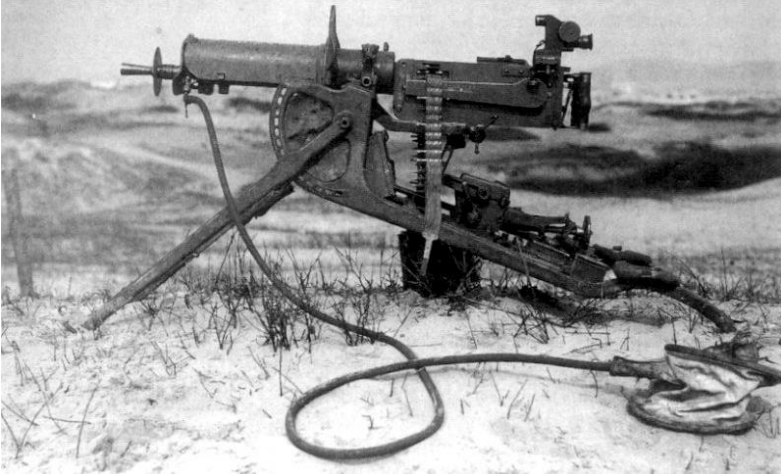
9.Kafkas Piyade Tümeni	4.361
10.Kafkas Piyade Tümeni	4.363
36.Kafkas Piyade Tümeni	3.674

2.Kafkas Kolordusu:

5.Kafkas Piyade Tümeni	8.000
11.Kafkas Piyade Tümeni	4.815
49.Kafkas Piyade Tümeni	5.998
Toplam	36.382

3.Ordu'nun kuvveti 16 Aralık 1916'da 3723 subay, 85.011 er, küçük zabıt ve zanaatkârlar dâhil olmak üzere 94.739'dur. Bu mevcudun 18.790'ı menzıl teşkilatına aittir. 190 km kadar olan cephede kullanılan piyade tüfeği 39.035, makineli tüfek 157'dir.⁶⁷

3.Ordu taarruz ederken 2.Ordu da karşısındaki Rus kuvvetlerini tesbit edecek güçte olmalıdır. Halen mevcut 177 ve İstanbul'dan gelmekte olan 91 olub, ordunun makineli tüfek mevcudu 268 olacaktır. Halihazır muharebelerinde önemli bir silah olduğu meydana çıkan makineli tüfek adedi de azdır.

Her ne kadar tarafların top adedinde bir denge varsa da Ruslar, Erzurum ve Trabzon'u kuvvetli bir şekilde tahkim etmiş ve büyük çaplı, güçlü toplarla takviye etmiştir. Erzurum ve Trabzon'un düşürülmesi için yeteri kadar ağır bataryaların da ordu emrine verilmesi lazımdır. Halen tüfek, makineli tüfek ve her cins top mermisi noksandır. Rusların ordu

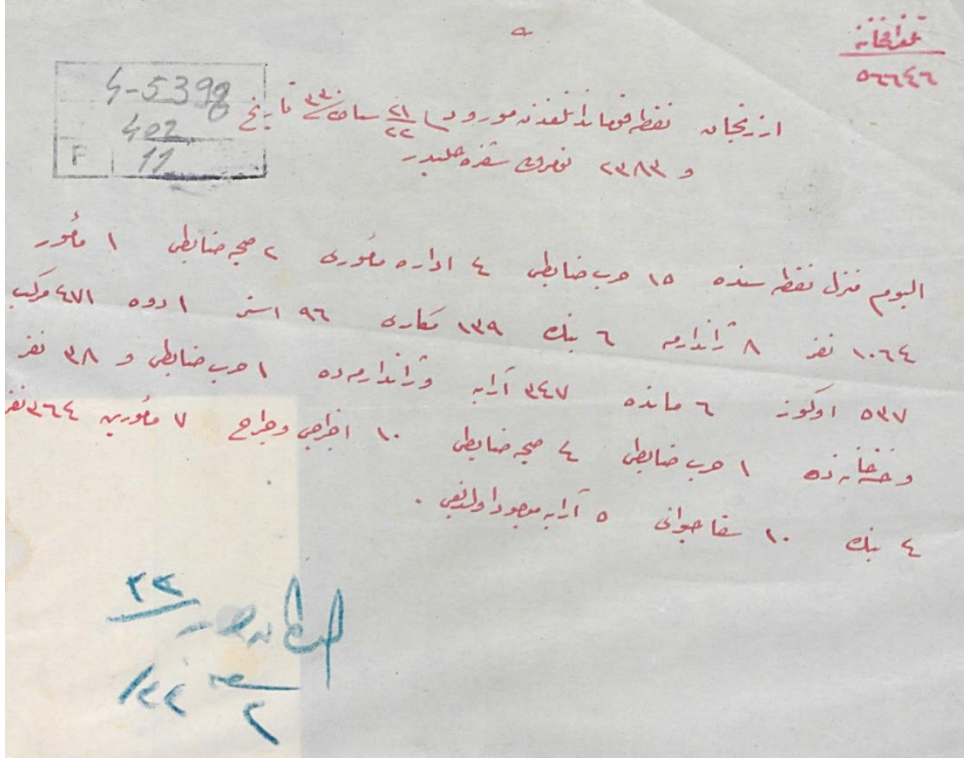
---

⁶⁷ Türk Harbi, Kafkas Cephesi, a.g.e. S. 404

cephesinde 9 tayyaresi bulunmasına karşılık 3.Ordu'nun üç tayyaresi vardır. Ordu emrinde en az 6 tayyare bulunmalıdır.⁶⁸

Bu bölümde kullanılan belgeler Fevzi Çakmak Paşa'nın anılarında ve Genel Kurmay yayınında belirtilen hususların teyidi niteliğindedir.

ATESE (Askeri Stratejik Araştırma Kurumu) Belgesi: Tarihi: 7 Mart 1915, Konusu: Erzincan gönderilen telgrafta 1915 tarihindeki mevcut durum anlatılmaktadır.

Telgrafname / 56646

Erzincan nokta kumandanlığından mevrud (gelen) 21/22 Şubat Sene (1)330 (7 Mart 1915) tarih ve 2383 numarolu şifre hallidir (çözümüdür).

⁶⁸ Türk Harbi, Kafkas Cephesi, a.g.e. S. 416

El-yevm menzil noktasında 15 harb zabiti, 4 idare me'muru, 2 sıhhiye zabiti, 1 me'mur, 1064 nefer, 8 jandarma, 6 binek, 139 mekkâri, 96 ester, 1 deve, 471 merkeb, 537 öküz, 6 manda, 347 araba ve jandarmada 1 harb zabiti ve 38 nefer ve hastahanedede 1 harb zabiti, 4 sıhhiye zabiti, 10 eczacı ve cerrah, 7 me'murin 364 nefer, 4 binek, 10 saka hayvanı, 5 araba mevcut olduğu.

Erkân-ı Harbiye 32

Tayyareye karşı yeni sistem topların endahtı (atışı)

İngilizlerin Irak Cephesinde Kullandığı Uçaksavar

ATESE (Askeri Stratejik Araştırma Merkezi) Belgesi: Tarihi: 2 Aralık 1917, Konusu: Ateşkes talebi. Belgeden de anlaşılacağı gibi ateşkesi ısrarla isteyen Rus tarafıdır. Bizim tarafımız ise daha temkinlidir.

90

۱۰۰
 ۱۰۰
 ۱۰۰
 ۱۰۹

دو ماهه اولی
 ۲۴/۱۲/۲۰

A	6-5979
B	260
F	5

۱- ... [طلبتی - ...]

۲- ...

۳- ...

۴- ...

۵- ...

۶- ...

۷- ...

۸- ...

۹- ...

Hû**Mükerrer Numero 159****Duman Ocağı 2 / 12 / (13)33 (2 Aralık 1917)****9. 10. 13. Kafkas Kumandanlığına**

1-Mükâleme (konuşma) taleb eden düşman me'mur-ı mahsusunun (özel memurun) yalnız (Kelkit-Şiran) yolu üzerindeki Kapu karakolunda kabul olunacaktır. Rus hükümetinin vaziyet-i hazırası (mevcut durumu) dolayısıyla başka noktada temas hâsıl edilmesi (kurulması) kat'iyen memnudur (yasaktır).

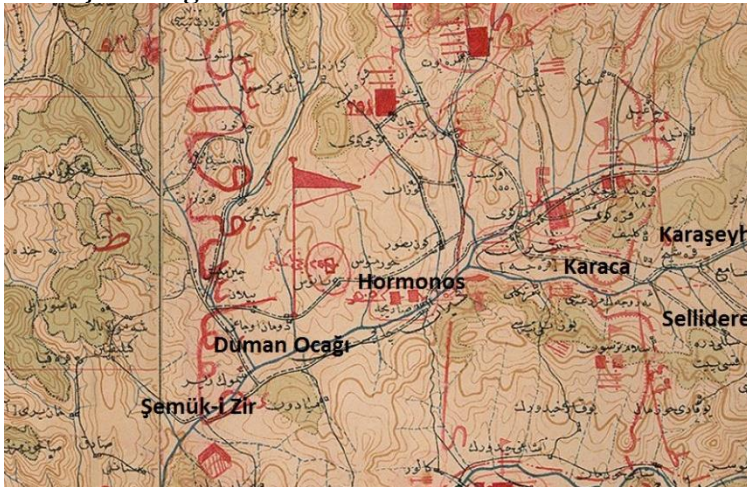
2-Rusların bu babda teşebbüsatda bulunmaları muhtemeldir. Bilhassa efradın gece ve gündüz temas hâsıl etmemelerine fevkalade i'tina olunacak ve takib ve kontrol edilecektir.

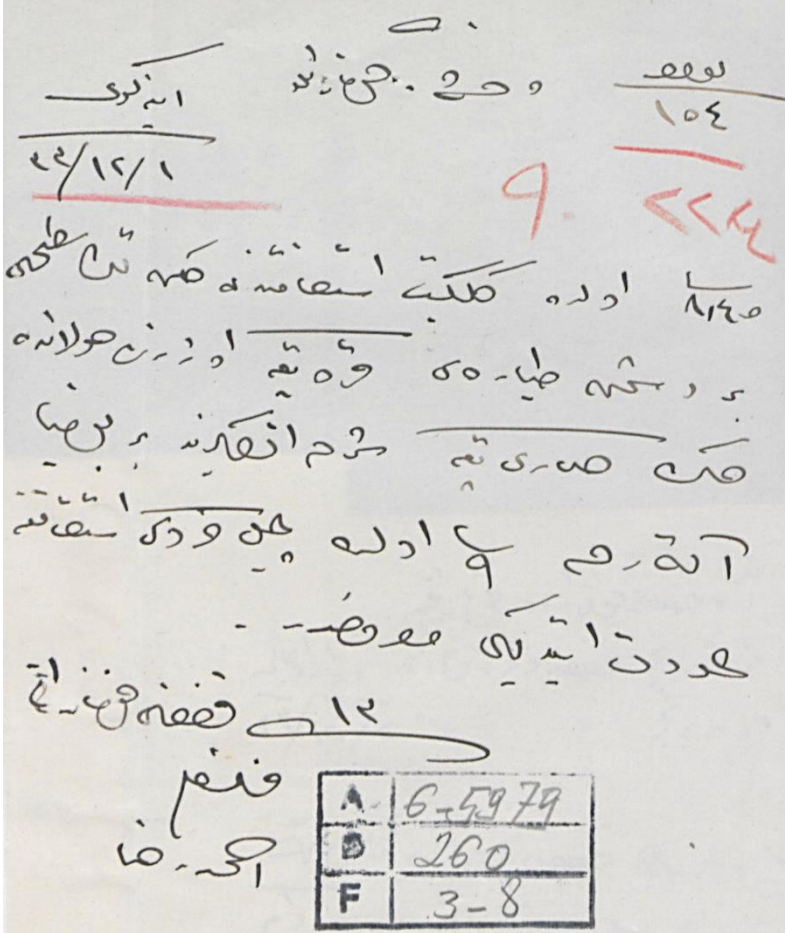
3-Kapu karakolundan gayri mahallerde beyaz bayrakla takarrüb eden (yaklaşan) düşman me'muruna karşı gidilmeyecektir ve siperlerimizden hiç kimse kendisini göstermeyecektir. İşbu me'murun bir noktaya kadar gelüb tevakkuf edeceği (duracağı) derkârdır (açıktır). Bir müddet intizardan (gözetlemeden) sonra geri gitmeyecek olur ise sağına soluna üçer beşer dakika fasıla ile tek tüfenkle tehdid atışı yapılacaktır.

-Ruslara kat'iyen yüz verilmeyecektir.

....Kafkas Kumandanı .....

ATESE (Askeri Stratejik Araştırma Kurumu) Belgesi: Tarihi: 2 Aralık 1917, Konusu: Kelkit'te bulunan Rus hava güçlerinin anlık faaliyetine ilişkin bilgi verilmektedir.

Hû

.....Kafkas Kumandanlığına

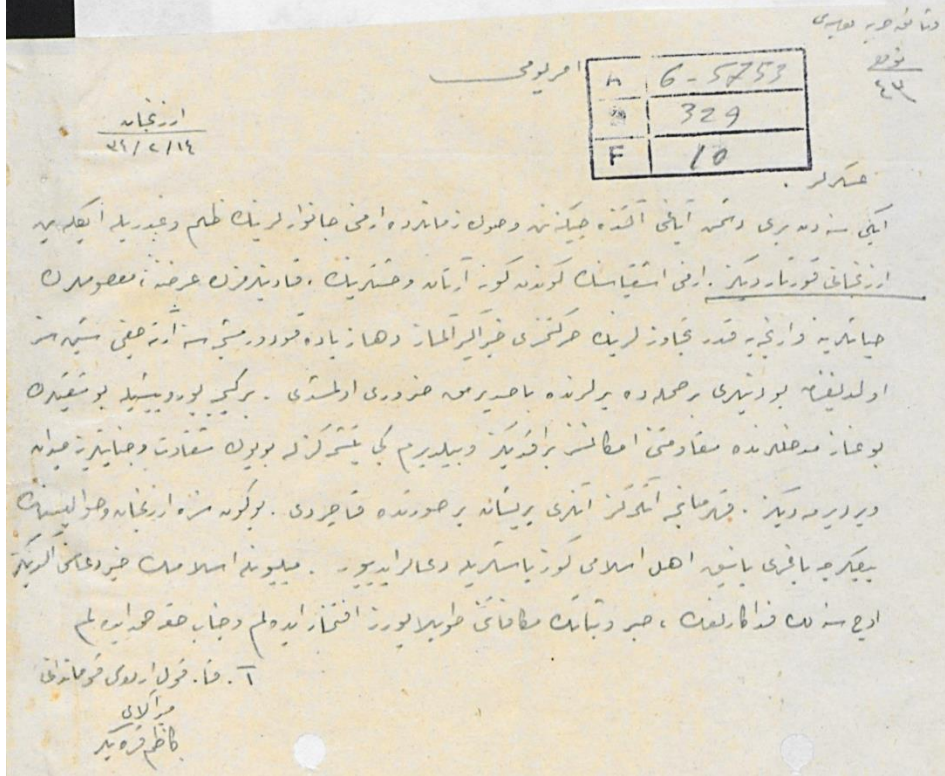
Numru 134

İneköy (Şiran) 1 /12/(13)33 (2 Aralık 1917)

Saat 8.45 evvelde (öğlenden önce) **Kelkit istikametinden gelen** tek satırlı (her iki tarafında tek kanadı olan) bir düşman tayyaresi Karatepe üzerinde cevalandan (dolaştıktan) sonra Sarı Tepe şark eteklerine bir bomba atarak saat 9 evvelde (öğlenden önce) Çil Horos istikametine avdet ettiği (döndüğü) ma'ruzdur.

13. Kafkas Kumandanı ...Ahmed Rıza

ATESE (Askeri Stratejik Araştırma Merkezi) Belgesi: Tarihi: 27 Nisan 1918, Belgelerden de anlaşılacağı üzere Ruslarla birlik olarak savaşan Ermeniler, Rusların çekilmesinden sonra da rahat durmayarak Müslüman ahaliye tecavüzlerde buldukları gibi ordumuzla da yer yer savaşmışlardır.

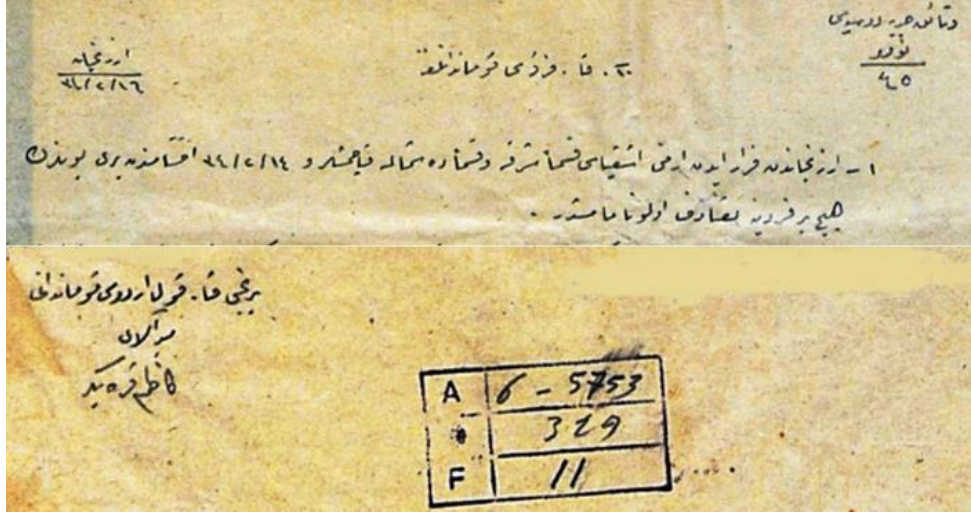
Erzincan 14 / 2 / (13)34 (27 Nisan 1918)

Askerler,

İki seneden beri düşman ayağı altında çiğnenen ve son zamanlarda Ermeni canavarlarının zulüm ve gadriyle inleyen Erzincan'ı kurtardınız. Ermeni eşkıyasının günden güne artan vahşetlerinin kadınlarımızın ırzına, masumların hayatlarına varıncaya kadar tecavüzlerinin hareketimizi haber alır almaz daha ziyade kudurmuşçasına artacağı şüphesiz olduğundan bu denlileri bir hamlede yerlerinde basdırmak zaruri olmuşdu. Bir gice yürüyüşünde bu şakilerin boğaz medhallerinde (içlerinde) mukavemetini (dayanmalarını) imkânsız bıraktınız ve yıldırım gibi yetişmenizle büyük şekâvet ve cinayetlerine meydan verdirmediniz, kahramanca atılmanız

anları perişan bir surette kaçırdı. Bugün size Erzincan ve havalisinin binlerce bağı yanık ehl-i İslamı gözyaşlarıyla dualar idiyor. Milyonla İslamın hayır duasını aldınız üç senelik fedakârlığın sabr u sebatın mükâfatını topluyoruz, iftihar edelim ve Cenâb-ı Hakk'a hamd edelim.

1.Kafkas Kol Ordusu Kumandanı Miralay Kâzım Karabekir

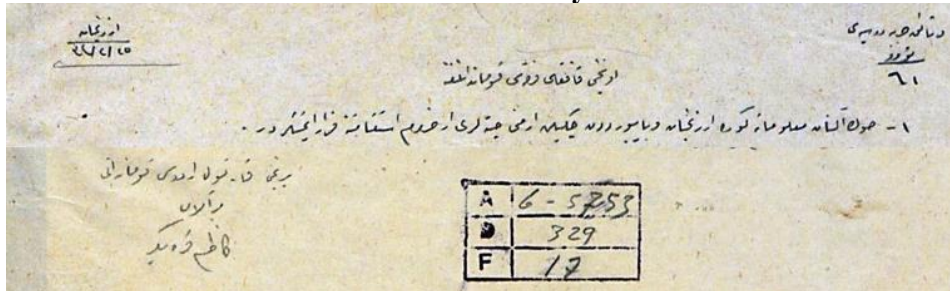
Vesaik-i Harbiye Dosyası Numero / 45

10. Kafkas Fırkası Kumandanlığına

Erzincan 16 / 2 / (13)34 (16 Nisan 1918)

1-Erzincan'dan firar eden Ermeni eşkıyası kısmen şarka ve kısmen de şimale kaçmışlar ve 14 / 2 / (13)34 (14 Nisan 1918) akşamdan beri bunların hiçbir ferdine tesadüf olunamamıştır.

1.Kafkas Kol Ordusu Kumandanı Miralay Kâzım Karabekir

Vesaik-i Harbiye Dosyası Numero 61

Erzincan / 25 / 2 / (13)34 (25 Nisan 1918)

Onuncu Kafkas Fırkası Kumandanlığına

Vesaik-i Harbiye Dosyası Numero / 62
Suşehri / 27 / 2 / (13)34 (27 Nisan 1918)

10. Kafkas Fırkası Kumandanlığına

11.40 sonra

1-Van'da tahşisat etmekde (toplanmakta) olduğu istihbar edilmiş Ermeni kuvveti hakkında yeni malumat zuhur etmemiştir.

Erzurum'da Torkum ve Kara Kebeşti kumandasında zaif mevcudlu iki Ermeni alayı da dâhil olduğu halde mevcut Ermeni kuvveti 7000 kadar tahmin edilmektedir. 25 / 2 / (13)34'de (25 Nisan 1918) Yeniköy ve Aşkale'den cem'an (toplam) 100 kadar Ermeni süvarisi Erzurum istikametine gelmiştir.

2-Dördüncü Kol Ordu ileri kıta'atı vaz'iyetinde tebeddül (değişiklik) yoktur. Birinci ve İkinci Kafkas Kol Orduları ileri kıta'atları Yeniköy ve Aşkale ve Of hattında bulunurlar.

3-Ordu Ermeni kıt'atının müçtemi' (toplanmış) bulunduğu anlaşılan Van ve Erzurum, Kars ciheti kıt'aya icrasına mübaşeret edecek için Birinci ve İkinci Kafkas Kol Orduları (37. Fırka müstesna) ileri kıt'atıyla iştigal eyledikleri hattın garbında ihzarat yaymağla meşgul olacaklardır. Sahil mekânı devam edecek ve şimdilik Of tahliye olunarak Rize bir ileri müfreze ile işgal edilecektir.

Dördüncü Kol Ordu'nun işleri hakkında ayrıca emir vereceğim.

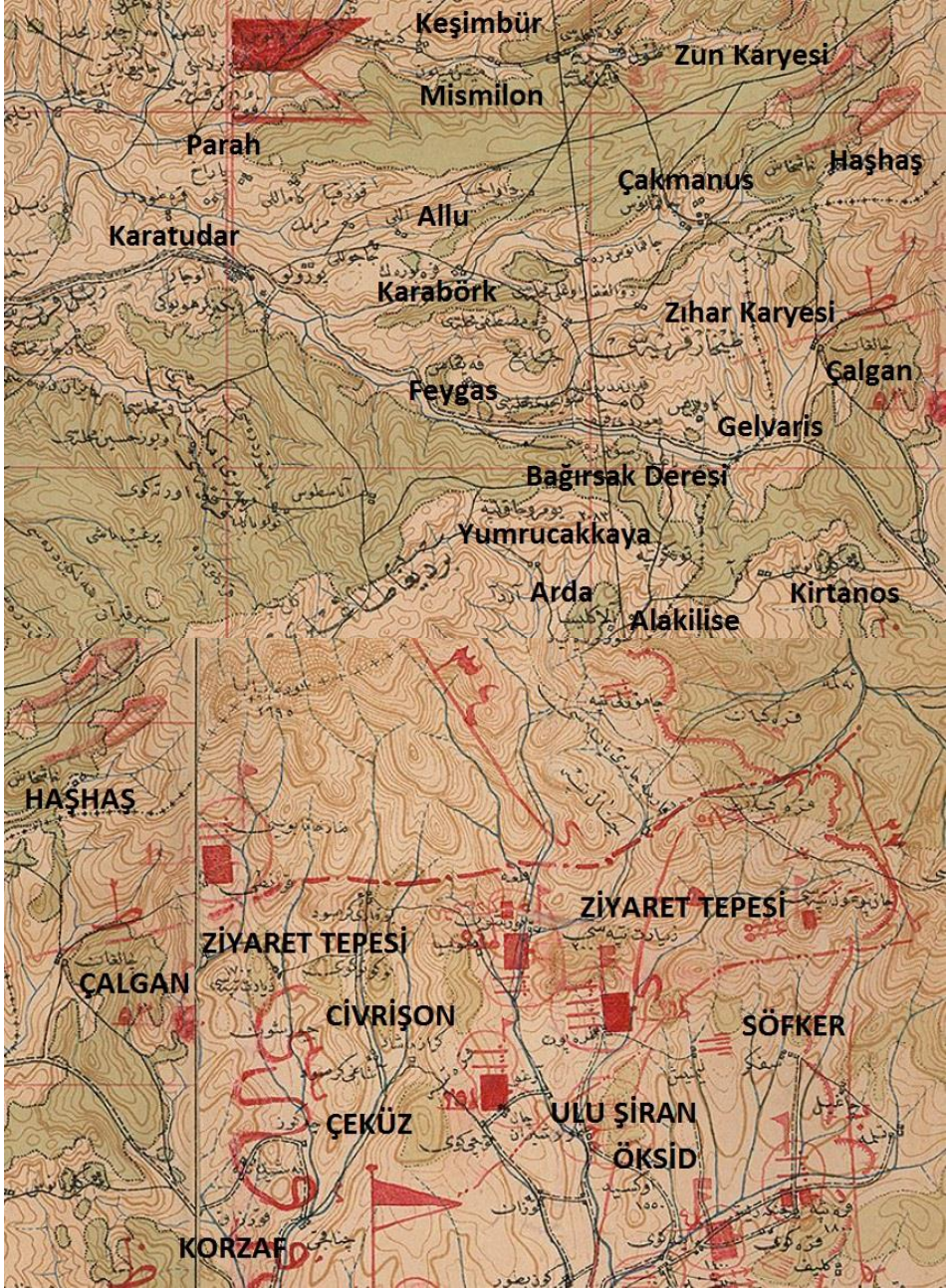
4- Kol ordular Van ve Adilcevaz ve Malazgird, Hınıs ve Erzurum, Gâvûr Dağları Kırık, ispir istikâmetlerini istikşafata (keşfetmeye çalışmaya) devam edeceklerdir. Bütün bu havalide ki mevadd-ı iaşe ve iddiharatın (erzak depolarının) meydana çıkarılması mühimdir.

5-Keşf ve emniyet hatt-ı fasıl Dördüncü Kol Ordu ile Birinci Kafkas Kol Ordusu arasında Göker Şeyh'den sonra Parmaksız .....Tepesi Karagöz Dağı hatt-ı bâlâsı (yukarısı) Arablar Mezarı (cümlesi Birinci Kafkas'a dâhildir) İstikametinde Birinci ve İkinci Kafkas Kolorduları arasında dahi Karabıyık'dan sonra ....ve Ağviran....(cümlesi İkinci Kafkas'a dâhildir) (dâhil) Erzurum istikametinde tahdid edilmiştir.

6-1.Kafkas Kol Ordusu 36. Kafkas Fırkasının gerideki aksamını Erzincan ve civarına celb edecektir. Erzurum'a karşı yapılacak harekâtda 11. Kafkas fırkasıyla beraber ordu ihtiyatı teşkil edecek olan 10. Kafkas Fırkası 8 / 2 / (13)34 (8 Nisan 1918)'den i'tibaren muvakkaten (geçici olarak) 2. Kafkas Kol Ordusu emrine girecektir. **Bu fırka iaşe maksadıyla asgari zamanda Şiran havalisine alınmalıdır.**

27 / 2 / (13)34 (28 Nisan 1918) Harekât 1373

3. Ordu Kumandanı Vehib Mehmed (Paşa)

İrzincan'da, Rus işgali devresinde Ermeniler tarafından katedilen Türklerin özsüz kalmış yavru-
ları toplu halde.

Belgelerde ve diğer anlatımlarda belirtilen Ermeni meselesini detaylarıyla açmakta fayda bulunmaktadır.

Ermeni tarihçilerin bir kısmı, M.Ö. 6'ncı yüzyılda Kuzey Suriye ve Kilikya Bölgesi'nde yaşayan Hititlerden olduklarını, bir kısmı ise Nuh'un oğullarından Hayk'a dayandıklarını iddia ediyorlar. Ermenistan denilen coğrafyada yerleşen ve bugün Ermeni diye adlandırılan toplumun, geçmişte, bölgenin kesin olarak neresinde yaşadıkları, sayılarının ne olduğu ise bilinmiyor. Ermeniler, tarihte Pers, Makedon, Selekkit, Roma, Part, Sasani, Bizans, Arap ve Türklerin hâkimiyeti altında yaşamış. Ermeni derebeyliklerinin birçoğu ise, bölgenin hâkimi olan ve Ermenileri kendi saflarına çekerek kullanmak isteyen devletler tarafından kurdurulmuştur. M.S. 301 'de Hıristiyanlığı tarihte ilk kez resmi devlet dini olarak kabul edenler Ermeniler olmuş. Bu özelliklerini sürekli vurgulayarak, Hıristiyan dünyasının gönlünde taht kurmaya çalışmış, bunu da başarmışlar.

Ermeniler, başlangıçta Roma Kilisesi'nin öğretileri çerçevesinde inançlara sahip olan bir topluluktur. Ancak, 5. yüzyılda Hıristiyanlar arasında çıkan bir fikir ayrılığından dolayı kendi kiliselerini kurdular. Bu

çerçevede Eçmiyazın katogigosluğu Moğol istilasına kadar Ermenilerin tek ruhanî temsilciliği olmaya devam etti. Moğol istilasından sonra Ermeniler Anadolu'da farklı dinî merkezler oluşturmaya başladı. 1585'te Eçmiyazın Osmanlılar tarafından alınınca, kilisenin başı, 1828'de Eçmiyazın'ın Rusya tarafından işgal edilmesine kadar Osmanlı padişahları tarafından atandı.

Ermeniler, Bizans İmparatorluğunun himayesinde yaşamadan evvel 50 yıl kadar bağımsız bir Ermenistan kurabilmişlerdir. Bunun dışında 1080-1375 yılları arasında da Klikya'da bir Ermeni krallığı mevcut olup, bölgeye Bizans devleti tarafından gönderilmiş bir vali tarafından kurulmuştur.

Ermeniler, anayurtlarında huzurlarının bozulmasını ve bağımsızlıklarını yitirmelerini, Türklerin Anadolu'ya gelişleri ile ilişkilendiriyorlarsa da Ermeni Krallığı'na son veren de, Ermenileri Anadolu içlerine dek sürgün ederek ilk tehcir olayını gerçekleştirenler de kendileri gibi Hıristiyan olan Bizans imparatorlarıydı. Ermeni halkı tıpkı Anadolu'nun tarihe gömülen diğer Hint Avrupa kavimleri gibi eriyip gitmek üzereyken, Bizans İmparatorluğu'nun bölgedeki hâkimiyetine Selçuklu Sultanı Alparslan son noktayı koymuştur. Selçuklular 1018'de ilk kez keşif için Anadolu'ya geldiklerinde Ermenileri bir devletleri olmadan dağınık vaziyette yaşadıklarını ve buldukları bölgelerin hükümlerine tabi' olduklarını gördüler. Bölge 1071 yılında Selçukluların eline geçmiştir. 1040'dan itibaren Anadolu'yu fethetmeye başladıklarında Ermeniler bu kez Selçuklulara tabi' oldu. 1243 Köse Dağı Savaşına kadar da böyle devam etti. Bu tarihte Selçuklular Moğollara yenilince de Kilikya Ermenileri Selçuklulara vergi vermeyi kesti ve Moğollarla birlik olarak Selçukluya ihanet etti. Bundan sonra ise yaşadıkları bölgede kim güçlü ise onlara tabi' olmaya devam ettiler.

Kilikya Ermeni Krallığı ise, 1375'de Memlûklular tarafından ortadan kaldırılmıştır. Bu toprakların Osmanlı Devleti'ne intikali 1516 yılında olmuştur. Bu tarihte de zaten bölgede bir Ermeni devleti bulunmamaktadır. Buna karşın Fatih Sultan Mehmed 1461 yılında Bursa'daki Ermeni Piskoposu Hovakim'i İstanbul'a getirerek ona Ermeni

Patrikliği unvanı vermiştir. Ermeniler Osmanlı Devleti içinde hiçbir şekilde şikâyet konusu teşkil etmeyen bir hayat sürmüşlerdir.

Ancak Rusların Ermenilerin üzerindeki etkisi daha eskiye dayanmaktadır. Karabağlı bir Ermeni din adamı olan İsrail Ori Türklerin 1683 yılında Viyana önlerinde bozguna uğramasından sonra, 1698–1711 yılları arasında Fransa, İngiltere, Almanya ve Rusya'yı dolaşarak Ermenileri kurtarmak için bir Haçlı Seferi düzenlemeye çalışmıştır. Ori, emeline muvaffak olamamış ise de, gezisi esnasında Rus Çarı Petro (1683–1725)'ya Kafkaslardaki, iki Hıristiyan topluluk olan Ermeni ve Gürcüler hakkında verdiği bilgiler bölgeye Rusların dikkatini çekmişti.

Çar Deli Petro, Kafkaslara yönelerek (1723–1724), Hıristiyan Gürcü ve Ermeniler ile ayrı ayrı dostluk ve ticaret antlaşmaları imzaladı. Bu temaslar neticesinde Petro, ticaret yollarını Doğuya doğru genişletmenin şartlarını oluşturdu. Ruslar, Gürcü ve Ermenilerle ticaret yapmaya bu iki topluluğun ileri gelenlerinin çocuklarını okutmaya, kendilerine dini ve dünyevi her türlü imtiyazı vermeye hazır olduklarını belirttiler.

1769-1774 Osmanlı Rus Savaşında II. Katerina tarafından cesaretlendirilen Ermeniler Rusya'nın himayesi altında Ararat Krallığını kurma ümidine düşürüldü ve ayrıca Ermenileri Rus topraklarına yerleşmeye davet etti. Taraflar arasındaki bu antlaşma 1783 yılında içeriği genişletilerek yenilendi. Buna göre Ruslar, adı geçen toplulukları İran ve Osmanlı Devletine karşı korumayı da vaat ediyordu.

Ruslar, Ermenilerin derebeylikler halinde yaşadıklarını, birbirlerine vatan hissi ve siyasi olaylarla bağlı olmadıklarını, sadece ananeleri, dil ve dinlerinin onları bir bütün halinde tuttuğunu bildiğinden 1796 yılında Astrakhan'dan yapılan müşterek kara ve deniz harekâtında Gürcü ve Ermenilerle arasındaki dini birlikteliği çok iyi kullanarak, bütün doğu Kafkasya'yı kolayca ele geçirdi. Böylece Şirvan, Şeki ve Karabağ hanlıkları Rusların eline geçmiş oldu. Daha sonra Kafkasya'da en önemli Türk merkezlerinden birisi olan Gence'nin de Rusya'nın hâkimiyeti altına girmesi, Rusları Aras nehrine ulaştırdığı gibi, Erivan (Revan) Platosunun çevresinde ilk hâkimiyetlerini tesis etmeleri imkânını da verdi. Bu durum

aynı zamanda Ruslara Erivan ve Tebriz yolunu da açmış oldu. 1801'de Tiflis Hanlığını kendisine bağlayan Rusya, bir taraftan Kuzey Azerbaycan'daki Azeri hanlıklarını ortadan kaldırmaya yönelirken, diğer taraftan da Anadolu'nun kapısına dayanmış bulunmaktaydı. Onun için bölgede çoğunluk oluşturmayan Ermenileri, bağlı oldukları Kilise teşkilatını ve bunlara bağlı din adamlarını kullanacaktı.

İran Ermenilerinin Rusya'nın koruması altına girme istekleri, XIX. yüzyılın ilk döneminde bölgeye yayılma arzusunda olan Rus ordusuna cesaret verdi. 1827 kışında Katoğikos Nerses Aşdarages, cemaatına şöyle seslenmişti: "Ararat dünyasının ve Ermeni milletinin şaşkınlık ve takdirini kazanacağımız zaman, ana tahtın eski bağımsızlığının yeniden kurulması ve canlandırılması günü geldi. Ermeni kahramanları, ayağa kalkınız, İranlıların işini bitiriniz. İhtiyar Masis'i (Ağrı Dağı) sevindiriniz. Bir defa daha vatan topraklarını kanlarınızla boyayınız ve sonra hür olarak yaşayınız".

1827 yılının İlkbaharında General Paskyeviç, Kafkasya'yı kesin olarak ele geçirmek için harekete geçti. Aras Vadisi boyunca ilerleyen Rus kuvvetleri, Ermenilerin mukaddes şehri ve Katoğikos'un (Ermeni toplumunun en büyük ruhani liderinin) yaşadığı yer olan Ecmiyazin'i işgal ederek, Tebriz yoluna hâkim Abbasabad sınır kalesi ile Nahçıvan'ı ele geçirdiler. Aynı yılın Eylülünde Ermenilerin de desteği ile Erivan'da hiç karşı koymadan Ruslara teslim oldu. Yürüyüşüne devam eden Çar ordusu, 19 Ekim 1827'de Tebriz'i de savaşmadan teslim aldı. Paskyeviç, Bundan sonra yapılacak harekâta Ermeniler üzerinde büyük saygınlığı ve etkisi olan, tarihi göçü başlatacak Ermeni asıllı Albay Lazarev'i, Tebriz'in kumandanlığına getirdi. Onun bundan böyle esas görevi Nahçıvan ve Erivan topraklarına İran'dan Ermenileri göç ettirmek olmuştur.

Rusya, Kafkasya'da yürüttüğü yayılmacı siyasetin gereği olarak Bizans döneminden beri, tarihi Azerbaycan topraklarında dağınık halde bulunan Ermenileri ve Ermenilerce kutsal sayılan Ecmiyazin Kilisesinin bulunduğu toprakları, Erivan Hanlığının hâkimiyetinden çıkarılarak büyük çoğunluğu) (% 73,8) Müslüman olduğu "Ermenistan Vilayetine" çevrilmesini hedeflemiştir. Rusya-İran savaşında, İran Ermenileri İran'a karşı, Rus ordusu saflarında savaşmışlar ve Rus askerlerine öncülük

ettiler. Aynı şekilde Rusya-Osmanlı savaşında da yine Osmanlıya karşı Rusya saflarında savaştılar ve onlara öncülük ettiler. Rusların desteğiyle de Anadolu'da emsali görülmemiş zulümler yaptılar.

5 Mart 1828 yılında Rusya ile İran arasında Türkmençay Antlaşması imzalandı. O zamana kadar İran'ın elinde olan Erivan bölgesi içinde yer alan, Ermenilerce kutsal sayılan Eçmiyazin Kilisesi ve Ağrı Dağının bulunduğu topraklar Rusya'nın hâkimiyetine geçti. İran bölgesinden göç eden Ermeniler, Rus hükümeti tarafından Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı Erivan bölgesine yerleştirildi. Çar I. Nikola bu davranışıyla tarihi coğrafyaya müdahale ederek, bölgedeki demografik yapıyı Hıristiyanlar lehine bozma gayretine girdi ve bunu başardı. Böylelikle doğu ve batı Türklüğünün irtibatı kesilerek zamanla bir Ermenistan oluşumu sağlandı. İşte bütün bu düşüncelerden dolayı Ermeni kiliseleri içerisinde en yüce ruhani makam olarak tanınan Eçmiyazin Kilisesi bu durumu destekledi.

Sultan III. Selim'den sonra tahta çıkan Sultan II. Mahmud'un kararıyla, "Vakayi Hayriye – Hayırlı Olay" olarak anılan ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla sonuçlanan olaydan sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni kurulan, daha yeterince teşkilatlandırılmamış bir Ordu'yla neredeyse ordusuz denilebilecek bir döneminde, Ruslar bu zaafı değerlendirip savaş ilan etmişlerdir. 1828-1829 Osmanlı – Rus Savaşı böylece başlamıştır. İki yıl süren bu savaşta, 1828 yılındaki ilk Rus saldırısı durdurulduysa da, 1829 yılındaki ikinci saldırılarıyla Ruslar, Sadrazam Reşit Paşa yönetimindeki Osmanlı Ordusunu yenilgiye uğrattılar.

Karadeniz kıyısından ilerleyerek Anapa ve Ahıska'yı ele geçiren Ruslar, bölgedeki Ermeni halkın da yardımıyla Doğu Anadolu'ya girip Kars'ı ele geçirdiler ve Erzurum'a kadar ilerlemeyi başardılar. Rusya bu savaşta kendisine meyleden Ermenileri kullandı. Rusya ise Osmanlı tebaası Hıristiyanların hamisi rolünü üstlendi. Ermeniler içerden Türk tarafının kıt'a harekâtı ve mevki durumu hakkında bilgi aktarmaları ve arazide ilerlemelerini kolaylaştırmak için kılavuzluk yapmaları sayesinde Ruslar Doğu Anadolu'da, Ahıska, Kars, Beyazıt ve Erzurum kalelerini kolayca ele geçirdiler.

Osmanlı'da ilk isyan Sırp'lardan gelse de bağımsızlığını ilk kazanan 1829 Edirne Antlaşması ile Yunanlılar oldu. 14 Eylül 1829'da imzalanan Edirne Antlaşması ile savaş sona ermiş, Rusya, Tuna nehrinin ağzındaki adalar ile Kafkasya'daki stratejik önemi olan bazı yerleri ele geçirmiş ve Karadeniz'in batısından ve doğusundan biraz daha güneye inmiş oldu. Bu antlaşma ile Osmanlı imparatorluğunun Kafkasya ile ilişkisi kesilmiş, bütün Kafkasya Rusların eline geçmişti. Ruslar Erzurum'a doğru ilerlerken onları nümayişle karşılamış olan bölge Ermenilerinden 100.000 kadarı barış yapıldıktan sonra Erzurum ve Eleşkirt bölgesinden Rusya'ya göç etti. Rusya'ya giden Ermeniler Erivan, Ahılkelek ve Ahıska bölgelerinde yerleştirildi.

Balkanlardaki bu ilk kopuştan sonra devlet iki büyük savaş; 1853-1856 Kırım Savaşı ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi ile uğraşmak zorunda kaldı. Ermeniler Kırım Savaşı (1853-1856)'nda da Ruslara olan bağlılıklarını gösterdiler. Savaş boyunca Rusya'daki Ermeni gönüllülerden oluşan birlikler Rus ordusuna katıldı. Rus kuvvetlerinin Kars şehri ve çevresini işgal ettikten sonra, Ruslarla Ermeniler arasında yakın münasebetler daha da arttı. Zaten savaş başlar başlamaz Osmanlı vatandaşı pek çok Ermeni Rus tarafına geçerek, Ruslara casusluk ve pek çok hizmette bulundu. Savaştan sonra imzalanan Paris Barış Antlaşmasına Islahat Fermanıyla ilgili bir madde konuldu.

Osmanlı Devleti Kırım Savaşında İngiltere ve Fransa'nın desteği ile Rusya'ya galip gelmesine rağmen bir kazanım elde edemedi ve savaşın finanse etmek için de çok borçlandı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ise Osmanlı İmparatorluğu için adeta bir yıkım oldu. Bu savaşta Sırp'lar bağımsızlık elde ederken Bulgarlar ise özerklik hakkı kazandılar. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı Ermenileri tarafından Rusya'ya olan bağlılıklarını göstermek ve savaştan sonra bunun karşılığını talep edebilecekleri bir fırsat olarak görüldü. Öyle ki, Rus orduları Doğu Anadolu'yu işgal edince yerli Ermenilerden bir kısmı hiç vakit kaybetmeden Rus işgal kuvvetlerinin hizmetine girdi ve Aziziye'ye giden gizli yollar Ruslara gösterdiler. Rusya'ya olan bu bağlılıklarının sonucu olarak Patrik Nerses'in çabaları sonucu 3 Mart 1878'de imzalanan Ayestefenos Antlaşması'nın 16. maddesinde Ermeniler için reform yapılması kararlaştırıldı.

Rusya'nın Doğu Anadolu'da Kars, Ardahan gibi çok önemli stratejik noktaları ele geçirmesi İngiltere'nin doğu ticareti bakımından hayati önem taşıyan yolların güvenliğini tehlikeye düşürmekteydi. İngiltere, Rusya'nın Balkanlarda gerçekleştirdiği bölünmeyi 16. madde ile Anadolu'da yapmasından da çekinmekteydi.

Ermeniler aslında 16. maddeyle önemli bir yol kat etmişlerdi. Bu maddeyle "Ermenistan" denilen bir memleketin varlığı ve idaresinin ıslahata muhtaç olduğu, Ermeni Milleti'nin Kürtler ve Çerkezler tarafından tehdit edildiği gibi hususlar Bâbiâli'ye resmen kabul ettirilmiş oluyordu. Rusya'ya karşı buralarda yapılması taahhüt edilen ıslahatlara hemen başlanacak ve bu ıslahatlar tamamlanıncaya kadar Rus işgali devam edecekti. Diğer bir ifadeyle Rusların Doğu Anadolu'yu boşaltmaları ıslahatların uygulanışına bağlı kalıyordu.

Doğaldır ki, Ruslar bu işgali sürdürürebilmek için ıslahatların tamamlanmadığını ileri süreceklerdi. Zaten bu maddeyi takip eden maddeler Rusların amacını ortaya koyuyordu. Antlaşmanın 19. maddesine göre Ruslar savaş tazminatının bir kısmına karşılık olmak üzere, Kars, Ardahan, Batum şehirleriyle Bayezid ve Eleşkirt vadisine yerleşecekti. Böylece bir taraftan bütün Ortadoğu'ya hâkim önemli bir köprübaşını ele geçirirken diğer yandan da Ermeniler üzerinde nüfuzunu devam ettirebilecekti.

Ancak, Ayastefanos Antlaşması'ndaki Ermenilerle ilgili maddeler İngiliz kamuoyunda tepkilere yol açmış ve millî hislerini tahrik etmişti. Savaş esnasında Osmanlı İmparatorluğu'nu Rusya karşısında kaderiyle baş başa bırakan İngiliz Hükümeti, kendi menfaati söz konusu olunca derhal harekete geçmişti. Daha Ayastefanos görüşmeleri sırasında donanmasını İstanbul önlerine kadar getirmiş olan İngiltere, yapılan son antlaşmanın 1856 Paris muahedesi hükümlerini ihlâl anlamı taşıdığını ileri sürerek, acilen yeni bir konferansın toplanması gerektiğini ve antlaşma şartlarının burada yeniden gözden geçirilmesinin zorunlu olduğunu teklif etti. Balkanlarda ve Akdeniz'deki dengenin bozulduğunu ileri sürerek Ayastefanos Antlaşması yerine öteki Avrupa devletlerinin de katılımıyla yeni bir antlaşma yapma isteğini Rusya'ya kabul ettirdi. Böylece yeni antlaşmanın Berlin'de yapılması kararlaştırdı.

Neticede Ayestefenos Antlaşması İngiltere'nin diplomatik baskısıyla değiştirildi. Berlin'de bir barış konferansı toplandı. Konferans toplanmadan evvel eski İstanbul Patriği Hırimyan'ın başkanlık ettiği bir Ermeni delegasyonu, Avrupa'daki birçok başkenti ziyaret ederek Ermenilere de bir takım özerklikler verilmesini konusunda Avrupalı diplomatları ikna etmeye çalıştı. Özel görüşmeler neticesinde Ayastefanos Antlaşmasınının 16. maddesi fazla değişikliğe uğramadan Berlin antlaşmasınının 61. maddesi olarak kabul edildi. Ermeni patriği bu defa Berlin Kongresi'ne de bir muhtıra sundu. Ermenilerin artık Müslümanlarla bir arada yaşayamayacaklarını ileri sürdü. Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurmak amacıyla antlaşmaya hükümler konulmasını istedi.

Ermeniler, 19'uncu yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı idaresinde altın çağlarını yaşadı. Askerlik yapmayan ve kısmen vergi muafiyeti tanınan Ermeniler, ticaret, zanaat ve tarım ile idari mekanizmalarda önemli görevlere yükseldi. Cephede eriyip giden Türklerin yerine bürokratik kadroları dolduran Ermeniler arasından, 5 bakan, 22 paşa, 33 milletvekili, 7 büyükelçi, 11 konsolos, 12 müderris, 8 tabip general, 42 yüksek dereceli memur çıktı. Rum isyanından sonra boşalan Osmanlı hariciyesine yerleştirilen Ermenilere, Osmanlı Devleti'ne hizmetlerinden dolayı "Millet-i Sadıka" adı verilmişti.

Ermeni olaylarının başlamasında başlıca rolü olan devletler Rusya, Amerika, İngiltere ve Fransa olmasına ve özellikle Amerikan misyonerlerinin Ermenileri Osmanlı aleyhine hareket eder bir eyleme sevk ettikleri bilinmektedir. Amerika misyonerlerinin 1800'lerden itibaren önce ticaretle girdikleri Osmanlı topraklarında daha sonra açtıkları okullarla bu süreci hızlandırdıkları da sabit olan bir bilgidir. 19. Yüzyıldan itibaren başlayan milliyetçilik akımının Osmanlı Devleti'ni etkilemesi ve emperyalist (sömürgeci) devletlerin bu milletleri kendi çıkarları doğrultusunda desteklemesiyle Ermeni meselesi ortaya çıkmıştır. Rusya'nın Kafkasya'ya inmeye başlaması ve sıcak denizlere ulaşma isteği Ermeni meselesinin başlangıcı olarak görülebilir. İngilizlerin bölgedeki çıkarlarını korumak istemesi ve Amerika'nın bu bölge ile ilgilenmesi, misyonerlerin ilgi alanı olması da Ermeni meselesinin büyümesini sağlamıştır.

Ermenilerin isyan sürecin yaşanmasında İngiltere'nin katkısını da unutmamak gerekmektedir. Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanına karşı, Osmanlı Devletini destekleyen İngiltere, buna mukabil, 1838 yılında İngiliz Ticaret Antlaşmasını Sultan II. Mahmud'a imzalatarak, Devlet-i Aliyye'nin siyasî ve İktisadi cihetten büyük yara almasına yol açmıştır. Bu anlaşma ile bir İngiliz açık pazarı haline gelen Osmanlı Devleti, Rumlarla Ermenilerin bu fırsattan istifade ederek güçlenmelerine de mani olamamıştır.

İngiltere, 1853'de Rus Çarı II. Nikola'nın Osmanlı Devletini paylaşma teklifini reddederek, Kırım Savaşında Osmanlıları desteklemiştir. Ancak 1870'li yıllarda değişen Avrupa'nın siyasi yapısı, İngiltere'yi de değiştirmiş ve İngilizler 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Ayastefanos ve Berlin Antlaşmalarından sonra, Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğünü savunmaktan vazgeçerek, onu parçalama ve bu topraklar üzerinde kendisine bağlı devletler kurma politikasını benimsemiştir. İngiltere'nin Osmanlılarla ilgili siyasetinin değişmesindeki Önemli bir sebep de, Ermeni meselesinin Avrupa'da, 1880 yılından başlamak üzere, ön plana çıkmasıdır.

Ermenilere karşı Fransızlar da ilgisiz kalmamıştır. 1810 yılında Paris'de doğu illeri okulunda Napolyon tarafından Ermeni kürsüsü kurulmuştur. Ayrıca 1816'da Moskova'da Lazaryan Enstitüsü, 1823'de Tiflis'de Nersesyan Semineri Ermeniler için eğitim merkezleri olmuş, burada Ermenilere bağımsızlık fikri aşılanmıştır. Bu faaliyetler basın yoluyla da desteklenmiştir. 1832-1855 yılları arasında Osmanlı'da 20'den fazla Ermeni gazete ve dergisi yayınlanmıştır.

Ermeni kilisesi ve din adamlarının Ermeni olaylarındaki rolünü daha iyi anlatabilmek için bir örnek vermek gerekirse, Kırımın buna örnek gösterilebilir. İstanbul Ermeni Patrikliği yapmış olan Mıgırdıç Kırımın hayatı boyunca bağımsız bir Ermeni devletinin kurulması için çaba sarf etmiş, bu hedef doğrultusunda yetişen yeni nesillere sürekli olarak milliyetçi bir kimlik kazandırmaya çalışmıştır. 1854 yılında kiliseye intisap etmiş, 1869-1874 yılları arasında İstanbul Ermeni patrikliği, 1878 Berlin Kongresi'ne Patrikhane tarafından gönderilen heyetin başkanlığı

görevlerini yapmıştır. 1892 yılında Eçmiyazin Katogikosu seçilmiş ve 1907 yılında görevdeyken ölmüştür.

Kırımian, Artsvi Vaspuragan Dergisi'nde yayınladığı yazısında Van Ermenilerine şöyle hitap etmiştir: “Bu doğanın kanunu, eğer koyun gibi olursanız savaşmak için bir boğanın boynuzlarına sahip değilseniz, silahlanmamışsanız sürekli boğazlanırsınız. Arzu ettiğiniz, hayalini kurduğunuz özgürlüğü kan akıtmadan kazanacağınızı mı düşünüyorsunuz?”

Neticede Ermenilerin bir kısmı, Osmanlı sınırları içinde ve dışında ihtilalci-silahlı terörizmi mücadele metodu olarak seçen parti ve dernekler kurarak 1890 yılından itibaren silahlı eylemlerini yoğunlaştırmışlardır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra ise bu isyanlar şiddetlenmiş bütün Osmanlı ülkesine yayılmıştır.

Zamanla durum öyle bir hal almıştır ki Erzurum, Van, Bitlis, Mamuretü'l-aziz (Elazığ), Diyarbakır vilayetlerinin birleştirilerek buraya Hristiyan bir genel vali atanması, jandarmanın yarısının Müslümanlardan diğer yarısının gayr-ı Müslimlerden oluşması ve kumandasının yabancı subaylara verilmesi, Hamidiye Süvari Alaylarının kaldırılması, Ermenicenin okullarda serbestçe kullanılması talep edilmiştir.⁶⁹

Ermeniler, nüfus oranları nedeniyle tek başlarına bağımsız bir Ermenistan veyahut otonom bir Ermeni eyaleti kuramayacaklarını bildiklerinden mümkün mertebe Avrupa devletlerini meselenin içine çekmeye çalıştılar. Bunun en kolay yolu da Ermenilerin dinleri dolayısıyla zulme uğradıkları ve din değiştirmeye zorlandıkları propagandası yapmaktı. Bunun için önce Rus ve İran sınırından Osmanlı sınırlarına geçen silahlı Ermeni çeteleri Müslüman köylerine baskınlar düzenleyerek birçok Müslüman Türk ve Kürt'ü katledecek ve Müslümanların infial halinde Ermeni köylerine saldırması sağlanacaktı.

---

⁶⁹<https://muratdursuntosun.wordpress.com/2016/04/23/ermeni-olaylarinin-genel-degerlendirmesi-ve-rusya-ermeni-iliskilerinin-gecmisi/>

Ermeni çeteleri Müslümanları çileden çıkarmak ve onların Ermenilere saldırmalarını sağlamak için 1890 yılından itibaren harekete geçtiler ve pek çok yerde kendi vatandaşlarını dahi tehdit ve cebir ile yanlarına çektiler. Hayallerinde vücuda getirdikleri Ermenistan'a Diyarbakır vilayetini de dâhil ederek Diyarbakır'daki olayların fitilini ateşlediler. Olaylar esnasında tıpkı diğer yerlerde olduğu gibi Ermeni çeteciler tarafından yangınlar çıkarttılar.

Amaç önce Müslümanları tahrik ederek onları Ermenilerin üzerine saldırtmak, daha sonra da Ermenilerin sırf Hristiyan oldukları için katledildiği propagandası yaparak Avrupa devletlerinin olaylara müdahalesini sağlamaktı. Böylece Rumlar ve Sırlar gibi Ermeniler de Avrupa'nın desteği ve müdahalesi ile önce muhtariyet daha sonra da bağımsızlık elde edebileceklerdi. Sebep ne olursa olsun Ermeni komitecilerin bağımsızlık rüyası yüzünden 1895-1896 yıllarında Anadolu adeta bir yangın yerine dönecek ve yüzyıllardır barış içerisinde yaşayan Ermeniler ile Müslüman Kürt, Arap ve Türkler birbirlerini katlettiler. Bu olaylar Şebinkarahisar'da da yaşandı.⁷⁰

Sonrasında 1896 yılında Osmanlı Bankası Baskını, 1905'de Sultan II. Abdülhamid'e suikast girişimi ve Anadolu'nun birçok yerinde gerçekleştirilen ve kimi zaman şiddet içeren gösteriler Müslüman halkın Ermenilere olan güveninin tükenmesine sebep oldu. 20. yüzyılın başında, Ermenilerin tıpkı Rumlar, Sırlar ve Bulgarlar gibi bağımsız bir devlet kurma düşüncesinde olduklarını Müslüman halk gibi Osmanlı Devleti yöneticileri de anladı. Birinci Dünya Savaşı sırasında bu durum İyice ortaya çıktı. Zira Ermeni Taşnak ve Hınçak komiteleri aldıkları kararlar İtilaf devletleri yanında yer aldılar.

Savaşın başlamasından önce Erzurum'da 1914 yılında 8.'si düzenlenen Taşnak kongresi devam ederken İttihat ve Terakki hükümeti adına Dr. Bahattin Şakir ve Naci Bey Erzurum'a gelerek Taşnak temsilcileri ile görüşerek Ermenilerin millet-i sadıka unvanlarına layık

---

⁷⁰ <https://muratdursuntosun.wordpress.com/2016/03/06/ermeni-olaylarinin-gelisimi-ve-sebinkarahisarda-yasananlar/>

olarak Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa girmelerini ve Rusya'daki Ermenileri Rusya aleyhine isyana teşvik etmelerini istemişlerdi.

Ancak yukarıda da belirtildiği gibi savaşa Rusya'nın yanında başlangıçta 3.000 kişilik daha sonra 8.000 kişilik bir birlikle Rusya'nın yanında Kafkas cephesinde savaşa dâhil oldu. Birinci Dünya Savaşı sırasında da Ermeniler daha önceki tutumlarını devam ettirerek Osmanlı askerine karşı Rusların yanında savaştılar ve Trabzon'un işgali esnasında gizli dağ yollarını Ruslara gösterip onlara mihmandarlık ederek aynı ihanetlerini sergilediler. Bunun yanında da yapmadık mezalim bırakmadılar.

Ermenilerin 1915 yılının ilk aylarında, İtilaf Devletlerinin Çanakkale Boğazını geçme girişiminde başarısız olmalarından sonra önce Van'da daha sonra Zeytin'de isyan ettiler. Osmanlı Devleti yöneticileri ise mevcut durum ve şartları değerlendirdiler ve Enver Paşa'nın talimatı üzerine Talat Paşa, Ermeniler hakkında 24 Nisan 1915 tarihinde bir tehcir kararı alma durumunda kaldı ve 9 Mayıs 1915 tarihinde Van, Bitlis ve Erzurum'da uygulanmaya başlandı. Ancak Talat Paşa'nın Sadarete verdiği tezkire üzerine, 27 Mayıs 1915 tarihinde "Vakt-i seferde icraat-ı hükümete karşı gelenler için cihet-i askeriyece ittihaz olunacak (alınacak) tedabir (tedbirler) hakkında kanun-ı muvakkat" yani tehcir kararı çıkarıldı ve yürürlüğe konuldu.

15 Mart 1916 tarihli İçişleri Bakanı Talat Paşa'nın, bütün Anadolu vilayetlerine gönderdiği bir talimatla idari ve askerî maslahat gereği Ermeni'nin sevk edilmesi uygulaması sonlandırıldı. Mondros Mütarekesinden sonra çıkarılan geri dönüş kararnamesiyle birlikte tehcir bölgelerinden önemli bir nüfus eski yurtlarına geri döndü.⁷¹

Kurtuluş savaşımız yaşanmamış ve başarılı olmamış olsa idi sevr benzeri bir sonuçla karşılaşacağımız aşikârdır. Eğer işler Ermenilerin istediği gibi gitse idi durumun ne olacağı da Amerika'nın tutumundan bellidir. Şöyle ki:

---

⁷¹ Özşavlı, Halil, Abdülhamid'den Cumhuriyet'e Ermeni Yetimleri, S.15-27

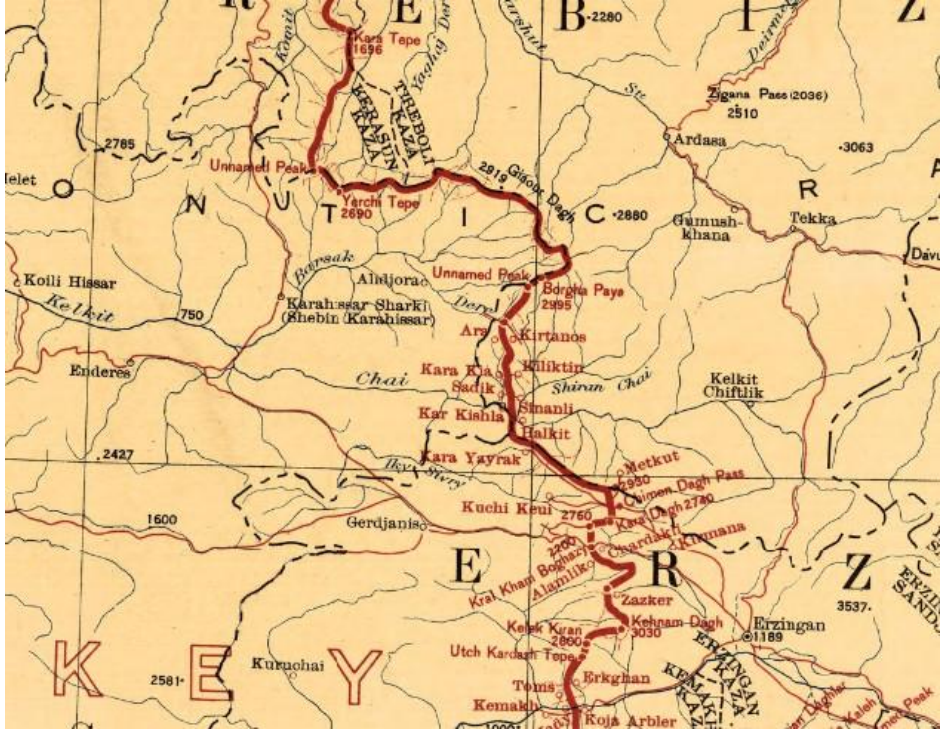
Türkiye'nin doğu sınırı bu sınır çizgisi, gerisi Büyük Ermenistan olacaktır. 1920 tarihli harita ABD Başkanı Thomas Woodrow Wilson'un⁷² imzasıyla Türkiye-Ermenistan arasındaki sınırları gösteriyor. Keşap Türkiye'ye, Espiye Ermenistan'a bırakılmış.⁷³

Dünya siyaset tarihine “Wilson İlkeleri” olarak geçen ünlü “Ondört İlke” planını, Kongreye sundu (8 Ocak 1918).

---

⁷² Thomas Woodrow Wilson, Amerikalı akademisyen, tarihçi ve siyasetçidir. Amerika Birleşik Devletleri'nin 28. başkanıdır. 4 Mart 1913 – 4 Mart 1921 tarihleri arasında görev yapmıştır. 28 Aralık 1856 doğumlu olup, 3 Şubat 1924'de ölmüştür.

⁷³Kaynak: ABD Kongre Kütüphanesi Arşivi

1. Dünya Savaşı; katılan devletlerin beklediği kadar kısa sürmemiş, savaş uzadıkça her iki tarafta giderek yıpranmaya başlamıştır. Savaşa katılanlar I. Dünya Savaşı'nın bir an önce sona ermesini ve barışın kısa sürede yapılmasını arzular hale gelmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson **8 Ocak 1918** tarihinde I. Dünya Savaşı'nın son bulması, barışın yapılması için gerekli ortamın oluşturulması ve barışın nasıl olacağı konusunda koşulları açıklayan prensipler yayınlamıştır. Başkan Woodrow'un yayınladığı bu prensiplere **Wilson İlkeleri** adı verilmiştir.

Wilson İlkeleri'nin Temel Amacı; I. Dünya Savaşı sonunda uyulması gereken kuralları belirlemek, insanlığın daha fazla zarar görmeden barış içinde yaşamasını sağlayacak gerekli koşulların oluşturulmasını sağlamaktır. Bu sebeple ortaya çıkan fikirler maddelere dökülerek yayınlanmıştır.⁷⁴

⁷⁴<https://www.tarihin.com/wilson-ilkeleri/459-wilson-ilkeleri-nelerdir.html>

1.Madde Barış görüşmeleri kamuoyuna açık olarak yapılmalı ve görüşmeler sonunda varılacak antlaşmanın hükümleri de yine açık olmalıdır. Gizli antlaşmalara son verilmelidir.

2.Madde Denizlerin, karasuları dışında kalan bölümleri, uluslararası antlaşmaların gerektirdiği özel durumlar dışında savaşta ve barışta herkesin özgür ve serbest kullanımına açık olmalıdır.

3.Madde Ekonomik engeller olabildiğince kaldırılmalı, ticaret serbestisi ve fırsat eşitliği sağlanmalıdır.

4.Madde Ulusların silahlanması, iç güvenliğin gerektirdiği en alt düzeylerde olmalı, bu konuda yeterli garantilerin verilmesi sağlanmalıdır.

5.Madde Tüm sömürgecilik savları, ilgili halkların çıkarlarını ve egemenlik istemlerini dikkate alacak biçimde eşitlikçi ve hakkaniyete uygun düzenlemelere tabi tutulmalıdır.

6.Madde İşgal altındaki Rus toprakları boşaltılarak, Ruslara kendi kurumlarını seçme hakkının tanınması sağlanmalı ve onlara istedikleri/gereksinim duydukları her türlü yardım yapılmalıdır.

7.Madde Belçika toprakları boşaltılmalı ve bu devletin ulusal egemenliği yeniden kurulmalıdır.

8.Madde 1871'de Almanya'ya geçen Alsace-Lorraine, Fransa'ya iade edilmelidir.

9.Madde İtalya'nın sınırları ulusal esaslara göre yeniden çizilmelidir.

10.Madde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içindeki halkların özerk gelişmeleri sağlanmalıdır.

11.Madde Romanya, Sırbistan ve Karadağ toprakları boşaltılmalı, Sırbistan'ın denize çıkışı sağlanmalıdır. Tarihsel savları ve ulusal bağları dikkate alınarak çizilecek sınırları içinde Balkan devletlerinin dostça ilişkiler kurmaları sağlanmalı, siyasi ve ekonomik bağımsızlıkları ile toprak bütünlükleri uluslararası güvence altına alınmalıdır.

12.Madde Osmanlı İmparatorluğu'nun, nüfusunun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu bölümlerinde Türk egemenliği güvence altına alınmalı; İmparatorluk sınırları içindeki diğer ulusların yaşam güvenlikleri ve özerk gelişimleri sağlanmalıdır. Çanakkale Boğazı, uluslararası güvenceler altında tüm gemilere ve ticarete sürekli olarak açık hale getirilmelidir.

13.Madde Polonyalıların yaşadığı topraklarda, denize açılımı olan, siyasi ve ekonomik bağımsızlığı ile toprak bütünlüğü uluslararası antlaşmalarla güvence altına alınmış bir Polonya Devleti kurulmalıdır.

14.Madde Özel antlaşmalarla, küçük, büyük tüm devletlerin siyasi bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini karşılıklı olarak güvence altına alacak bir uluslar birliği kurulmalıdır.⁷⁵

Görüldüğü gibi 12. Madde birbiriyle çelişir ifadeler içermektedir ve bu çelişki hazırlanan haritaya da yansımıştır. Zira Ermeniler nüfus olarak hiçbir yerde çoğunluk olmadıkları halde Osmanlı topraklarının büyük bir bölümünün Ermenilere bırakılması öngörülmüştür.

⁷⁵<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-67-68-69/wilson-prensipleri-ve-liberal-emperyalizm>

8.BÖLÜM

MAREŞAL FEVZİ ÇAKMAK'IN ANILARINDA BÜYÜK HARP

Kafkas Cephesinde 26 Aralık 1914 günü tarihin dönüm noktasıdır. Sarıkamış olayının yaşanması ve Yavuz gemisinin boğaz önünde Rus mayınına çarparak uzun zaman tamire ihtiyaç duyması yaşanan süreci olumsuz etkilemiştir. Yavuz gemisinin yaralanması Karadeniz üzerinden yapmayı planladığımız lojistik desteği devre dışı bırakmış, bunun yerine mecburen Ulukışla-Kayseri-Sivas güzergâhı devreye konulmuştur.⁷⁶ Bu hatla Ulukışla'ya ulaşan birlik ve cephaneler Sivas'ın Suşehri kazasına kadar olan 500 kilometreden fazla yolu yürüyerek aşmak keza cephaneler mekkâriyle (yük hayvanlarıyla) taşınmak zorundaydılar.

22 Aralık 1914'de başlayan Sarıkamış harekâtı sonrasında öncü birliklerimiz Sarıkamış'a girmeyi başardılar. Askerler harekâtın ilk iki gününde Rus birliklerine karşı zor şartlar altında olmalarına rağmen kahramanca mücadele ettiler ama Ruslar tarafından maalesef yok edildiler ve asıl facia dağlarda yaşandı ve onbinlerce askerimiz soğuktan dondu, binlercesi de tifüsten kırıldı. 3 Ocak'ta artık her şeyin bittiğini anlayan **Enver Paşa**, Albay **Hafız Hakkı Bey**'i "**Paşa**" yapıp Üçüncü Ordu'nun başına geçirdikten sonra Erzurum'a döndü. **Hafız Hakkı Paşa** da geri çekilme emri verdi ve 18 gün sonra 9 Ocak 1915'de Sarıkamış harekâtı büyük bir hüznle noktalandı.

⁷⁶ Büyük Harp, a.g.e. S. 82

Kars, Ardahan ve Sarıkamış, "**93 Harbi**" diye bilinen 1876-1877 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rusların eline geçmiş ve Sarıkamış'a kuvvetli bir Rus garnizonu yerleştirilmişti. Birinci Dünya Savaşı'na girmemizden hemen sonra, devletin en güçlü adamı olan Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili **Enver Paşa**, Anadolu'nun doğusunu Rus işgalinden kurtarıp Kafkaslar'a uzanabilmek için öncelikle Sarıkamış'ı hedef alan bir harekât hazırlığına girişti. Paşa'yı harekâta yönlendirenlerin başında, onun gibi "**sarayın damadı**" olan bir başka asker, Albay Hafız Hakkı idi.

Osmanlı Devleti'nin, doğuyu korumakla görevli 3. Ordusu, 7-17 Kasım tarihleri arasında Köprüköy ve Azap muharebelerinde yaptığı cephe saldırılarıyla Rusları bir miktar geri püskürterek küçük bir başarı kazandı. Kafkas Cephesi'ndeki kısmi başarı, İstanbul'da olumlu karşılansa da yeterli görülmedi. Rusları kesin yenilgiye uğratacak planlar üzerine çalışılmaya başlandı. Başkomutan Vekili Enver Paşa, geniş bir kuşatma harekâtı ile Rus birliklerini imhaya karar verdi.⁷⁷

Neticede Enver Paşa'nın emriyle başlatılan harekâta Kars Sarıkamış, Ardahan gibi Doğu illerimizi geri almak amaçlanmıştı. Enver Paşa bütün kuvvetlerin toplanmasını beklemeden hücumla kalkışınca başarı sağlanamadı. Mevcut asker de uzun yürüyüşlerle cepheye ulaştığından yorgundu, kıyafetleri de kışa uygun değildi. İstanbul'dan hareket eden birlikler karadan 2-3 ayda ancak Kafkas Cephesine intikal edebiliyordu. Oysa Rusların da mevcut şartlarda bize saldıracak durumda değildi. Soğuk şiddetinden Rus telsizleri donmuş ve haberleşmeleri kesilmişti.⁷⁸ Ancak neticede **Ocak 1915'de** Sarıkamış felaketi yaşandı. Sarıkamış'ta iki genç komutanın kararları ön plana çıkmış ve sonucu etkilemiştir. Bunlar Enver Paşa ve Hafız Hakkı Paşa'dır. Albay Hafız Hakkı (Paşa) 2 Ocak 1915'de Enver Paşa tarafından paşa yapılarak 9. ve 10. Kolordulardan oluşan Sol Kanat Ordusu komutanı yapılmış idi.⁷⁹

---

⁷⁷ <https://www.yenisafak.com/hayat/tarihin-en-soguk-olayi-sarikamis-harekati-2592561>

⁷⁸ Büyük Harp, a.g.e. S. 99

⁷⁹ Büyük Harp, a.g.e. S. 92

Mareşal Fevzi Çakmak Paşa hatıralarında Hafız Hakkı Paşa'nın⁸⁰ emrindeki düzenli 3 kolorduyu mahvettiğini yazmıştır.⁸¹

Sarıkamış'a katılan Türk kuvveti 118.000 kişi, 75.000 tüfek, 203 toptur. Rusların kuvveti de buna yakındır. Ancak bizim cephanemiz azdı. Ayrıca bizim toplarımızın çoğunluğu dağ topu iken Rusların topları obüs topuydu. Askerleri de araçlarla nakledildiğinden bizim askerlerimize göre daha kuvvetliydi.⁸² Bu savaşta donan askerlerimizden hariç Ruslar 7.000 esir almışlardır, bunlarda yaralı ve hastalardır. Ayrıca Rusların 23.000 donmuş asker gömdükleri de rapor edilmiştir. Bizim tarafta kalan kayıplarımızla birlikte bu rakamın yani Sarıkamış'taki kaybımızın 40.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu savaşta Rusların da 32.000 civarında kaybı olduğu değişik kaynaklarca ifade edilmiştir.⁸³ Diğer katılanlar haricinde Şebinkarahisar Jandarma Taburu da bu savaşa katılanlar arasındadır.⁸⁴

---

⁸⁰ Sarıkamış bozgununun yaşanmasına sebep olanların başında gelen **Hafız Hakkı Paşa**, 1879'da Manastır'da doğdu. 23 yaşında kurmay yüzbaşı, 1904'te kolağası, 1908'de binbaşı olmuş, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmış, önemli askerî görevlerde bulunmuştur. Enver Paşa ile tanışmış, ikisi de Alman askerî kültüründen etkilenmişleridir. Hafız Hakkı Paşa, Harp Okulunda Enver Paşa, Mahmud Kâmil Paşa ve Fahreddin Paşa ile sınıf arkadaşıydı. 1909'da Mahmut Şevket Paşa komutasındaki Üçüncü Ordu'ya katılmış. 1910'da Beşinci Murad'ın oğlu Şehzade Mehmet Selahattin Efendi'nin kızı Behiye Sultan'la evlenmiş, Balkan savaşlarına katılmış, 1913'te Yarbay olmuş, hızla yükselmiş, Genelkurmay İkinci Başkanlığı görevine getirilmiş, ardından albay olmuş, 10 Ocak 1915'te III. Ordu kumandanlığına getirilmiştir. Enver Paşa gibi, Balkanlar'daki çetelerle uğraşmış, beraber 31 Mart olayının bastırılmasına katılmış, ikisi de saraya damat olmuşlardır. Bir ara Viyana'ya askeri ataşe olarak yollanmış ve 1914'te henüz yarbay iken (35 yaşında) Genelkurmay İkinci Başkanlığı'na getirilmiştir. 7 Aralık 1914'te Kafkas Cephesi'ndeki 10. Kolordu'nun kumandanı olmuş ve Sarıkamış bozgunundan sonra Enver Paşa tarafından "**Paşa**" yapılarak 3. Ordu'nun kumandanlığına tayin edilmiştir. Ancak paşalığı 1,5 ay kadar sürmüş, Alahuekber Dağları'nda tifüze yakalanan **Hafız Hakkı Paşa** 15 Şubat 1915 tarihinde Erzurum'da vefat etmiştir.

<https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/805664-sarikamistaki-buyuk-felaketin-sorumlusu-hafiz-hakki-pasanin-pismanlik-gunlugu>

<https://www.yenisafak.com/hayat/iki-kader-arkadasi-hafiz-hakki-ve-enver-pasalar-2067127>

⁸¹ Büyük Harp, a.g.e. S. 115

⁸² Büyük Harp, a.g.e. S. 85

⁸³ Büyük Harp, a.g.e. S. 113

⁸⁴ Büyük Harp, a.g.e. S. 89

Sarıkamış harekâtı öncesinde Ruslardan alınan bir esir Enver Paşa'ya yanlış bilgi vererek yanıltmıştır. Bizim 29. Tümen Kurmay Başkanı esir düştüğünde ise bütün bilgilerimizi Ruslara anlatmıştır.⁸⁵

Rus General Yudenic'in Sarıkamış grubu komutanı olmasından sonra Enver Paşa da durum değerlendirmesi yaparak taze kuvvete ihtiyaç duymuş ve 5. Kolordunun tenle Ulukışla'ya oradan da Kayseri- Sivas üzerinden Erzurum'a yollanmasını emretmişti.⁸⁶ 3. Ordu'nun 5. Kolordu birlikleri ile takviye edilmesi ileride kazanılacak başarıların da kapısını aralamıştır. Çanakkale'de İngiliz ve Fransızları yenen bu kahramanlar korkusuzca düşmanın üzerine atılıyor, onların bu cengâverlikleri diğer birlikleri de cesaretlendirip, şevke getiriyordu.⁸⁷ Malum olduğu üzere 5. Kolordu komutanı Fevzi Çakmak Paşa'dır.

4 Ocak 1915'de Ardahan, 14 Ocak 1915'de Oltu kaybedildi. 19 Ocak 1915'de Erzurum civarında yapılan muharebelerde Ruslar 32.000 kayıp verdiler. Bunun 10.00'i donmuş, 20.000'i ölü, yaralı, hasta, kayıp ve 2.000'i de esir alınmıştır. 28 Şubat 1915'de Hopa, 14 Mart 1915'de Arhavi, 27 Mart 1915'de Artvin düştü. 1 Mart 1915'de Çanakkale saldırısı başladı ve 25 Nisan 1915'de Gelibolu çıkartması yapıldı.⁸⁸

Özellikle Sarıkamış felaketinden sonra Ermeni isyan hareketleri her tarafta hız kazandı. 20 Nisan 1915'de Van'da Ermeniler bazı daireleri yakarak isyan başlattılar.⁸⁹ 16 Mayıs 1915'de ise Van Ruslar tarafından işgal edildi. Bu sırada Ermeniler Van'da eşi benzeri görülmemiş katliam yaptılar. Bu nedenle Ermeni tehcirine karar verildi.⁹⁰

Bu arada 28 Nisan 1915 tarihi itibarıyla Yavuz gemisinin onarımı tamamlandı ve faaliyete girdi.

---

⁸⁵ Büyük Harp, a.g.e. S. 83

⁸⁶ Büyük Harp, a.g.e. S. 98

⁸⁷ Büyük Harp, a.g.e. S. 242

⁸⁸ Büyük Harp, a.g.e. S. 129

⁸⁹ Büyük Harp, a.g.e. S. 138

⁹⁰ Büyük Harp, a.g.e. S. 139

Temmuz 1915'de Abdülkerim Paşa, Malazgirt bölgesinde Ruslara ağır kayıplar verdirdi ve geri çekilmelerini sağladı.⁹¹ Ancak 11 Ağustos 1915'de Ruslar yaptıkları saldırı sonucu Malazgirt'e girmeyi başardılar.⁹² Polonya'da Rusların yenilmesi üzerine Çar 5 Eylül 1915'de komutayı ele aldı.⁹³ 14 Eylül 1915 tarihi itibarıyla Rus kuvvetlerinin toplamı 439.000'e ulaşıyordu. Ayrıca Grandük Nikola 24 Eylül 1915'te cephedeki Kafkas ordusunun başına gelerek Rusya'dan çok sayıda malzeme, dekovil, tayyare, kamyon, zırhlı otomobil, silah, cephane ve top getirmişti. Rus ordusunun asker sayısı da 700.000'e çıkarılmıştı.⁹⁴

Yapılan muharebeler sonucunda 16 Şubat 1916'da Erzurum da düşmüştü. Bu savaşta 6.000'i donma olmak üzere Rusların kaybı da 20.450 asker olmuştu.⁹⁵ 11 Şubat 1916'da başlayan Azap muharebesinde yaklaşık 22.000, Erzurum'da 9.000, geri çekilme esnasında ise 4.500 kayıp verdik. Toplam 35.500 kaybın 15.000'i yaralanmış, 10.000'i hastanelerde ölmüş ya da donmuştur. Kalanlar ise çarpışmalar esnasında şehit düşmüştür. Rusların kaybı ise 40.000 civarındadır.⁹⁶

Artçı komutanı olan Abdülkerim Paşa 25 Şubat 1916'da Tercan'da karargâh kurdu. Ancak daha sonra attan düşerek sakatlandığı için yerine Galatalı Şevket atandı.

Şubat ayı içinde Mehmet Kâmil Paşa 3. Ordu komutanlığından alındığından yerine Vehip Paşa atandı. Vehip Paşa 6 Mart 1916'da Peteriç'e gelerek komuta etmeye başladı. Bu arada 10. Kolordu komutanı Yusuf İzzet Paşa idi. 8 Mart 1916'da Ruslar Rize'ye girdiler. 15 Mart 1916'da Tercan, 26 Mart 1916'da Of düştü. Of, hem denizden hem de karadan saldırıya uğramıştı.⁹⁷

---

⁹¹ Büyük Harp, a.g.e. S. 163

⁹² Büyük Harp, a.g.e. S. 171

⁹³ Büyük Harp, a.g.e. S. 177

⁹⁴ Büyük Harp, a.g.e. S. 180

⁹⁵ Büyük Harp, a.g.e. S. 210

⁹⁶ Büyük Harp, a.g.e. S. 223

⁹⁷ Büyük Harp, a.g.e. S. 228

Bu sırada yaşanan kayıplar nedeniyle tümen mevcutları 900 askere kadar düşmüştü. 30. Tümen en kuvvetlisi olup, mevcudu 1.600'dü. Her tümeden iki mürettep tabur oluşturulması ve istihkâm taburuyla piyade atış taburunun da katılmasıyla kolordu da kurulacak 8 taburdan 3 alay teşkili, her alaya birer makineli tüfek bölüğü verilmesi, kolordunun bu üç alayından mürettep bir tümen yapılarak bu tümene beş batarya verilmesinin uygun olacağı değerlendirildi ve Kafkas kuruluşunun da temeli bu şekilde oldu. Erzurum'un düşmesinden sonra Erzincan'da iki topçu alayı kuruldu. Bunlardan bir sahra diğeri mantelli topçu alayıydı.

18 Nisan 1916'da Ruslar Trabzon'u işgal etti ve Trabzon Gümüşhane yolu da kesildi.

16 Temmuz 1916'da Rusların 17. Türkistan Alayı sabahleyin Bayburt'a girdi ve Bayburt düştü. Bunun üzerine 3. Ordu Komutanı Vehip Paşa karargâhını Peteriç'den Erzincan'a taşıdı.⁹⁸ Çoruh Müfrezesinin artçıları Rusların işine yarayacak şeyleri yakarak, Ruslarla da sıkı teması koruyarak, düzenli bir şekilde çekildiler. Sibirya Kazak Tugayı da Türkistan Alayının arkasından gelerek onlara destek oldu.⁹⁹ Bayburt'un kaybindan sonra Kop Cephesinin önem kazanması üzerine 17 Temmuz 1916'da Fevzi Çakmak Paşa Karargâhını Pulur'a taşıdı. Ancak Ruslar buraya da saldırarak Salhar Dağlarının kuzeyini ele geçirerek Kop Cephesini yarmayı başardılar. 18 Temmuz 1916'da Sibirya Kazak Tugayı ve Türkistan Alayı ile kuvvetlerimiz arasındaki mücadele devam etti. Ancak Rusların ilerleyişi de engellenememişti. Bunun üzerine Fevzi Çakmak Paşa Harşit'in güneyine çekilmeyi düşünen Albay Selahattin Adil'e ikinci bir emre kadar Zigana geçidini korumasını istedi.¹⁰⁰

Bayburt'un düşmesinin ardından, 3. Ordu bir yerde tutunamıyordu. Eğer durumu tehlikeli görülen Bayburt'u üç ay önce boşaltsaydık, Trabzon - Bayburt karayolundan yararlanacak olan Ruslar bir iki ay önce 3. Orduyu yolu olmayan dağlara atar, kendi yol ağlarını tutarak işeyi ve savunmayı kolaylaştırırdı. Bu durumda iki tarafın konumu tamamen aksi bir şekilde

⁹⁸ Çakmak, Fevzi, Büyük Harp'te Şark Cephesi Harekâtı, Yayına Hazırlayan Ahmet Tetik, İş Bankası Yayınları, S. 409

⁹⁹ Büyük Harp, a.g.e. S. 382

¹⁰⁰ Büyük Harp, a.g.e. S. 385

bürünürdü. Bayburt savunması, Rus ordusunun büyük bir kısmının dört ay burada bağlanmasına sebep olarak, ordumuzun toparlanmasına ve taarruza hazırlanmasına imkân sağlamıştır. Bu açıdan Plevne savunması ile Bayburt savunması arasında benzerlik bulunmaktadır.¹⁰¹ Bayburt savunması sırasından Rusların esirlerle birlikte 40.000 kayıp verdiği kabul edilmiştir. Trabzon'u işgal ederlerken 3.500 kayıp verdikleri hatırlandığında Bayburt savunmasının önemi daha iyi anlaşılacaktır.¹⁰² Yine 5 aylık süre içinde Ayrıca 14 top ve 29 makineli tüfek de ele geçirilmişti.

19 Temmuz 1916'da Ruslar Bayburt'un Kısanta (Pulur-Demirözü) sırtlarını bombalamaya başladılar. Bunun üzerine Lazistan Cephesindeki 34 Tümenimizin Kelkit'e giderek Rusların önünü kesmesi istendi. Ayrıca Zigana'ya savunan askerlerimizin de Gümüşhane Ardasa'ya (Torul'a) çekilmesi talimatı verildi. Köse'de sıkıştırılan Sibiry Kazak Tugayına ağır zayıat verdirildi. Buna rağmen Fevzi Çakmak Paşa karargâhını Sadak Hanlarına ve Kelkit'e taşıdı. Burada kurulan telgraf hattı ile haberleşmeye devam etti.

20 Temmuz 1916'da Kelkit'te Hart Cephesi komutanı Albay Galatalı Şevket'le görüştü. Birlikler, henüz düzene girememişlerdi. Karargâh süvari bölüğünü, perakendeleri toplamak üzere cepheye gönderdi. Bütün cephelerde şiddetli muharebeler devam etti. Kop cephesinin Pulur - Sadak istikametlerini örten sol kanadına, Rus 4. Avcı Tümeninin yaptığı saldırılar durduruldu. Hayik'in doğu sırtlarında meydana gelen şiddetli muharebede, Rusların art arda hücumları kanlı bir şekilde püskürtüldü. Çoruh cephesi, Pulur Dağlan - Pulur - Gelinpertek hatuna çekildi. Gelinpertek'e yaşanan Kazaklan topçu ateşiyle uzaklaştırıldı. Hart cephesi, Köse'nin batı sırtlarında, Köse - Pirahmet karayolunun batısına çekildi ve bu hatta düşmanı durduruldu. Lazistan cephesi, Tekke - Gümüşhane - Ardasa hattına, Sahil Müfrezesi de Fol (Vakfikebir) Deresi gerisine çekildi.¹⁰³

---

¹⁰¹ Büyük Harp, a.g.e. S.406 ve 415-416

¹⁰² Büyük Harp, a.g.e. S.417

¹⁰³ Büyük Harp, a.g.e. S. 386-387

21 Temmuz 1916'da Ruslar ilk defa zırhlı otomobil kullanarak Köse sırtlarında hücumla geçtiler. Gümüşhane tarafında ise 28. Alayımız Kara Mustafa Deresi gerisine çekildi. Bu arada **Ruslar Vakfıkebir'i işgal etti. Sonrasında önce Ardasa'yı sonra ilerleyerek Gümüşhane'yi de işgal ettiler.** Trabzon – Erzincan karayolunun kuzey kısmı da Rusların eline geçmiş olduğundan Erzincan da tehlikeye girmiş oldu.¹⁰⁴

22 Temmuz 1916'da Ruslar, sabaha karşı, Kelkit'e saldırdılar. 4. Türkistan Tümeni, 4. Avcı Tümeni Hart cephesinin ve Çoruh cephesinin üzerine yükleniyorlardı. Cephelerde akşama kadar şiddetli bir direniş gösterildi. **Akşama doğru Ruslar, Kelkit'e girdiler.** Süvari, piyade kuvvetleri Aşkâh - Hoso hattına taarruzlarını karanlık basıncaya kadar sürdürdüler. Karanlık basıp muharebenin şiddeti azaldıktan sonra, cepheler şu hatta alındı: Çoruh Cephesi; Ovacık yaylası - Sidirge'nin doğu sırtları hattı, Hart cephesi; Terkez'in doğu sırtları - Elmalı Dağ - Kelahmet mağarası hattı.

Bonbulak'ta 28. Alay 3. Tabura saldıran Rus 5. Hudut Alayı burasını aldığı sırada, 127. Tümen de İkisu - Ardasa (Torul) arasından taarruzla 18. Tümeni geriye sürdü. Böylece Trabzon - Bayburt karayolu bugünden başlayarak Ruslara açıldı. Horoz Dağlarının batısındaki Erikbeli'nde bulunan 18. Tümenin bir kısım kuvvetleri, güneye doğru Kürtün'e atıldılar. 18. Tümen, Çorşane - Balahor - Sarıç Dağı hattında tutundu. **Fevzi Çakmak Paşa, akşam, kolordu karargâhını Şiran'a nakletti.**¹⁰⁵

23 Temmuz 1916'da Rusların 5. Türkistan Tümeni, Erzincan'a saldırarak 10. Kolordumuzu güneye sürüp Pandule - Ziyaret Tepesi hattını ele geçirdi. Bunun üzerine 3. Ordu, karargâhımız Erzincan'dan Refahiye'ye taşıdı. Rus saldırılarının devam etmesi üzerine **24 Temmuz 1916'da 3. Ordu karargâhı bu kez Refahiye'den Suşehri'ne nakledildi.** Diğer cephelerden Kürtün'de Çiftköprü'ye saldıran iki Rus taburuna ağır kayıplar verdirilerek geri püskürtüldü.¹⁰⁶

---

¹⁰⁴ Büyük Harp, a.g.e. S. 388-389

¹⁰⁵ Büyük Harp, a.g.e. S. 390

¹⁰⁶ Büyük Harp, a.g.e. S. 390-391

25-29 Temmuz 1916 tarihleri arasında Erzincan civarında ağır çarpışmalar sürdü. Bu arada Erzincan'da Rusların eline geçti. 30 Temmuz 1916'da Kelkit üzerinde bir tayyaremizin yaptığı keşifte, burada toplanmış olan üç Rus tümeninin bulunduğu ve bu tümenlerden birinin 4. Ava Tümeni; diğerlerinin cephemizin karşısında **Şiran'ın doğusunda 4. Türkistan Tümeni ve daha güneyinde Çemen Dağı'na doğru da 5. Türkistan Tümeninin olduğu tespit edilmişti.** 9. Kolordu bölgesinde, Rus 154. Alayın tekrar saldırması üzerine, 28. Tümenimiz Kuyulutepe'ye çekildi.

Sahil bölgesinde bir Rus alayı Çavuşludere mevzilerine yanaşan. Görele'de bir Rus deniz tayyaresi iki pilotuyla birlikte ele geçirildi. Esir edilen pilotların ifadelerinden, sahilden saldırarak Trabzon'da olduğu gibi, deniz ve kara kuvvetlerinin ortak harekâtıyla, Samsun - Sinop'a kadar ilerleyecekleri ve Rusların, Anadolu'yu işgal harbine giriştikleri anlaşılıyordu.¹⁰⁷

31 Temmuz 1916'da Şiran'ın doğusunda Pemek - Elmaçukuru hattına saldıran 1. Plaston Tugayı, 34. Tümene bağlı birlikler tarafından püskürtüldü. Kelkit'in batısındaki Rus Kızılca ordugâhı, topçu ateşimizle dağıtıldı.

Sahilde Çavuşludere'ye taarruz eden Rus 123. Tümen birlikleri ateşle durduruldular. 2 Ağustos 1916'da sahilde Çavuşludere'ye ilerleyen Rus öncü birlikleri, pusuda 40 ölü bırakarak uzaklaştılar. Akşamüstü bütün cephede Rusların saldırıya başlamasıyla Görele'ye çekilmek zorunda kalındı. Ayrıca Rus muhripleri Tirebolu ve Giresun'u bombaladılar.

3 Ağustos 1916'da Rus 39. Tümeni ile 5. Türkistan Tümeninin 3.Ordumuza saldırılarıyla, 9. ve 10. Kolordularımızın ileri hatları düştü. İkinci hattan yapılan karşı saldırılarla Ruslar durduruldu. **Şiran'ın doğusunda da 4. Türkistan Tümeninin taarruzları sonunda ileri hatlarımız geri çekildi.**¹⁰⁸

---

¹⁰⁷ Büyük Harp, a.g.e. S. 391-393

¹⁰⁸ Büyük Harp, a.g.e. S.394

4 Ağustos 1916'da 3. Ordumuzun bütün cephesinde, muharebe devam etti. Karşı saldırılarla Ruslar durduruldular Hanzuri - Alamelek - Menküt - İmar - İslamtursun - Karatepe - Canboğul hattını elimizde tutmayı başardık.

5 Ağustos 1916'da da çarpışmalar devam etti. 3. bölge karargâhı Şiran'dan Zihar'a çekildi. 2. bölge, Hanzuri - Yeniköy - Çitakkilise ve kuzeyi hattına çekilmek zorunda kaldı. Çoruh cephesinin sağ kanadı Rus taarruzlarını püskürttü. 10. Kolordu, solundaki Çemen Dağının 2930 rakımlı tepesinin Rus kuvvetlerinin eline düşmesi üzerine, kanadını Menküt'ten Yeniköy mezra'asına çekerek, 2. bölgenin soluyla aynı hizaya geldi. **Şiran'ın doğusunda Seli Dere'den ilerleyen Kazak Süvari Alayı ile Telme - Karatepe doğusuna ilerleyen diğer kolları, topçu ateşimizle kanlı bir şekilde geri atılırken, birçok kayıp verdiler.** 34. Tümen sol kanada, Bülbüloğlu Hanı tarafına gönderildi.

6 Ağustos 1916'de muharebe bugün de devam etti. Ruslar 2. Ordunun Bitlis ve Muş bölgesinde faaliyete geçtiğini görerek, 3. Ordu cephesinde kesin bir sonuç almak istiyorlardı. Hâlbuki 3. Ordu cephesi gittikçe kuvvetleniyor ve karşı darbeler vurmaya hazırlanıyordu. Bu yüzden Ruslar buradan yeteri kadar kuvvet çekmeye cesaret edemiyorlardı. **Şiran'ın doğusunda Çilhoroz'dan ilerleyen Rus süvari ve piyade kuvvetleri geri atıldılar, fakat Şiran'ın kuzeyindeki Canboğul Tepesi Rusların eline geçti.**¹⁰⁹

Canboğul Tepesinin kuzeyinde Bülbüloğlu Hanına yerleşen Rus 5. Hudut Alayını, 7 Ağustos 1916'da 34. Tümenimiz uzaklaştırdı. Bu şekilde, 3. bölge, karşı taarruzlarla düşmanı durdurmaya uğraşıyordu. 8 ve 9 Ağustos'da da Canboğul Tepesinde devam eden çarpışmalar neticesi tepe tamamen ele geçirildi. **Ruslar burada yüzlerce asker kaybettikleri gibi 4 makineli tüfeklerini de bırakıp geri çekilmek zorunda kaldılar.** 2. Ordumuz da Bitlis, Muş ve Kiğı'da ilerlemeye devam etmekteydiler.

---

¹⁰⁹ Büyük Harp, a.g.e. S.395

10 Ağustos 1916'da Kelkit Çayı'nın güneyinde İmor'un doğusundaki Rus ordugâhı topçu ateşiyle dağıtıldı. Sahilde de karşı taarruzla, Rus 127. Tümen birlikleri, Çavuşludere'nin batısına atıldılar.

11 Ağustos 1916'da 3. Ordu cephesinde Ruslara gece baskınları yapılarak, İmor tarafında 18. Türkistan Alayı ile daha kuzeydeki 19. Türkistan Alayından ve sahilde 123. Tümeden çok sayıda esir alındı. 12 Ağustos 1916'da Ardasa'nın batısında Yedidağlar'daki Rus birliklerine baskın yapılarak uzaklaştırıldılar.¹¹⁰

13 Ağustos 1916'da Şiran'ın doğusundaki Telme'nin doğusunda bulunan Rus kuvvetleri uzaklaştırıldılar. Ruslar, Sahil Müfrezemizi karadan ve denizden sürekli, topçu ateşine tutarak karşı saldırılarımızı durdurmaya çalıştılar. 13. Kolordumuz da İran'da Baratof kuvvetlerini bozarak, Hamedan'a girmeyi başardı. Rus ordusu 1000 kilometrelik cephe üzerinde iki kat üstünlüğüne rağmen tam bir başarı elde edemedi.

14 Ağustos 1916 itibarıyla Ruslar 3. Ordumuzun karşısında tahkimata başlayıp savunmaya geçti. Bütün cephede baskınlarımız devam ediyordu. Emir komuta da ve birliklerimizde yeni düzenlemeler yapıldı. **15 Ağustos 1916'da Şiran'ın doğusunda Eski Cami'deki düşman uzaklaştırıldı. 16 ve 17 Ağustos tarihlerinde sahilde Seli (Selli Dere) Köyü civarında çarpışmalar oldu.** Bu arada Enver Paşa tarafından gönderilen 49 Tümen de Kayseri'ye ancak varmış ve geç kalmıştı. Muharebe kesintiye uğradıktan sonra ancak 13 Eylül 1916'da Fevzi Çakmak Paşa bu tümeni Suşehri'nde görebilmişti. Rus ordularının yorgunluğu ve saldırıların gevşemesi üzerine 3.Ordumuz Erzincan, Kelkit, Gümüşhane batısında tuttuğu yeni mevzilerle toplanabilmiş, bir süre dinlendikten sonra da karşı saldırılara girişmek imkânı bulmuştur. 3. Ordumuz Kemah - Melikşerif¹¹¹ - Şiran - Harşit hattının doğusunda tutunmuştu. Asker mevcudumuz da 40.000'e¹¹² inmişti. Ağustos 1916'da

¹¹⁰ Büyük Harp, a.g.e. S.396

¹¹¹ Refahiye'ye bağlı bir köy olup, şimdiki adı Yurtbaşı'dır.

¹¹² Lojistik destek askerleriyle birlikte 3. Ordu'nun genel mevcudu 87.363 askerdi. Bu süre içerisinde 3. Ordunun kayıpları hastane kayıtlarına ve bizzat olay yerinden alınan raporlara göre 9.700 şehit, 15.000 yaralı olmak üzere toplam 24.700'dür. Diğer mevcudu lojistik askerler oluşturmaktadır.

13.000 firari yakalanmıştı. İaşe bozuldukça firarlar artıyor, düzeldikçe azalıyordu.¹¹³

18 Ağustos 1916'da Rusların 4. Ava Tümeni, 5. Avcı Tümeni ve 4. Plaston Tugayıyla 2. Ordumuzun merkezine, soluna ve Kığı tarafına doğru saldırıya başladı. 3. Ordumuz cephesinde ise baskınlarımız şiddetle devam ettiriliyordu. **Şiran'ın doğusunda kuzeyden güneye doğru 1. Plaston Tugayından, 13. ve 18. Türkistan Alaylarından çok sayıda esir alındı.** 18. Türkistan Alayına baskında 40 kayıp verdi. Sahilde, Görele Deresine uzaklaştırılan Rus kuvvetleri doğuya doğru çekildiler.¹¹⁴

19 Ağustos 1916'da 2. Ordu cephesinde, Ruslar Kığı'yı aldılar ve ilerlemeye devam ediyorlardı. Sahil Müfrezemiz ise, Görele'ye ilerliyordu.

20 Ağustos 1916'da ileri birliklerimiz, Görele'ye girdiler. Bomba muharebesiyle düşmana kayıp verdirerek attılar. 18. Tümen, Harşit'in güneyinde Güvende Pazarı'nı ve Çakmaktepe'yi ele geçirdi ve Rus 127. Tümenine kayıp verdirerek uzaklaştırdı. **10. Tümenimiz, Şiran'ın güneyinde İmor civarında düşmanı karşı taarruzla püskürttü.**

21 Ağustos 1916'da 2.Ordumuzun karşısındaki Rus 4. Kolordusu, 2. ve 3. Kolordularımıza saldırdı. Bu arada Şiran'ın kuzeyindeki 34. Tümenimiz bir baskın yaparak Rusların 3. Plaston Tugayından esirler aldı. Sahilde ise Görele'nin doğusuna gerçekleştirilen baskınla Rusların 123. Tümen birliklerine kayıplar verdirildi.

22 Ağustos 1916'da süregelen Rus saldırıları üzerine 2.Ordumuz Masla – Karir hattına çekildi. Kuzeyde Gedek Dağında çıkan çatışmalarda Ruslara çok kayıplar verdirildi. Şiran'ın doğusunda Tursunzir'de¹¹⁵ baskın yapılarak Rusların 13. Türkistan Alayından esirler alındı.¹¹⁶

---

¹¹³ Büyük Harp, a.g.e. S.410

¹¹⁴ Büyük Harp, a.g.e. S.397

¹¹⁵ Günümüzdeki adı Gökçeler.

¹¹⁶ Büyük Harp, a.g.e. S.398

23 ve 24 Ağustos 1816'da Ruslar 2. Ordumuza karşı Muş – Bitlis cephesinde yaptıkları saldırılarla ilerleme kaydettiler. Sahilde ise iki Rus Alayı, Gedek Dağından, Görele Deresine inerek keşif bölüklerimizi Çanakçı Deresinin gerisine attı.

25 Ağustos 1916'da 2. Ordumuz cephesinde karşı saldırıya geçildi. Aynı şekilde 3. Ordumuz da Şiran'ın kuzeyinde Turna Deresi tarafındaki Rus saldırılarını bertaraf etti. **26 Ağustos'da 9. Tümenimiz Şiran'ın kuzeyinde toplandı. Çemen Dağında Ruslara karşı taarruza hazırlanıldı.** Sahilde ise bir Rus alayı Çanakçı Deresini geçerek taarruza başladı.

27 Ağustos'da 2. Ordumuzun karşı saldırısı başladı. Sahildeki kuvvetlerimiz de Rusları Çanakçı Deresine doğru sürdüler. 28 Ağustos'da Hamit ve Danişment ele geçirildi. Ruslar kanlı bir şekilde Çanakçı Deresinin doğu sırtlarına doğru uzaklaştırıldılar.¹¹⁷

29 Ağustos 1916'da 13. Tümenimizin 4. Alayı **Şiran'ın kuzeydoğusundaki Taşlıca Tepeye şiddetli bir taarruz yaparak, ileri mevzilere kadar girdi ancak Rusların 3. Plaston Tugayının karşı saldırısıyla çekilmek zorunda kaldı. 4. Alay 173 askerini kaybetmişti.** Ruslar sık hatlarla karşı saldırılar yaptıklarından dolayı kayıp iki kat artmıştı. 30 Ağustos'da 2.Ordu cephesinde karşı saldırıya geçen Ruslar 1000 kadar kayıp vererek durmak zorunda kaldılar. Fevzi Çakmak'da karargâhını **Cafoğlu**'nun doğusundaki tepede kurdu.¹¹⁸

31 Ağustos 1916'da 9. Tümenimiz Çemen Dağı'nın batı sırtlarında Rus kuvvetlerine karşı harekete geçti ve Kurugöl'ün batısında 39 esir aldı. Anacak akşamüzeri Rusların karşı saldırısında yaşanan kanlı çarpışmalarda 10. Kolordu komutanımız Albay Bahattin Bey şehit oldu. 9. Tümenimiz tepeyi terk etmek zorunda kaldı. Şiran'ın kuzeyindeki Canboğul'un kuzeyinde bulunan Sebat Tepe ele geçirildi ve 3. Plaston Tugayına çok sayıda kayıp verdirildi. Şiran'ın doğusunda Telme'den 13. Tümenimizin saldırısının ardından Rus kuvvetleri Çamlitepe'ye ve

---

¹¹⁷ Büyük Harp, a.g.e. S.399

¹¹⁸ Büyük Harp, a.g.e. S.400

kuzeyine uzaklaştılar. **18. Tümenimiz Kürtün'ün güneyinde Rus ileri mevzilerini alarak, buradaki kuvvetleri doğuya doğru uzaklaştırdı. Sahilde Görele Deresi'nin batısındaki Rus mevzileri de ele geçirildi. Karşı taarruzlarla kanlı boğuşmalar oldu.**¹¹⁹

2 Eylül 1916'da Fevzi Çakmak karargâhıyla Zıhar'a – Gelvaris'e döndü. Cephelerde çarpışmalar devam etti. 4 Eylül 1916'da Enver Paşa 3. Ordu'ya gönderdiği yazılarda birliklerin ikmalinin mümkün olmadığını bu nedenle kolordudan bir tümenin kaldırılması gerektiğini bildirmişti. Böylece üçte bir oranında kuvvet kaldırılacaktı. **3. Ordu komutanı Vehip Paşa** buna karşı daha önce Yusuf İzzet Paşa'nın yaptığı tekliften esinlenerek, her tümenin bir seviye aşağıya indirilmesini yani kolordunun tümen, tümenin alay, alayın tabur, taburun bölük olmasını önerdi. Bu durumda da üçte bir kuvvet kaldırılıyordu. **Vehip Paşa, bu konuyu görüşmek üzere kolordu komutanlarını Suşehri'ne çağırdı. 12 Eylül 1916 günü Fevzi Çakmak da Suşehri'ne gitti.** Sakıncaları söylenmesine rağmen 3. Ordu tarafından üzerinde ısrar edildiği için, Kafkas Teşkilatı denilen düzenleme yapılmaya başlandı. 2. Bölge 1. Kafkas Kolordusu ve tümenler 28. ve 29. ...vb. alay adını; 3. Bölge 2. Kafkas Kolordusu; Sahil Müfrezesi de 37. Tümen adını aldı.

Fevzi Çakmak Paşa, 13 Eylül'de Suşehri'ne yeni gelmiş olan 49. Tümeni denetledi. Bu tümen, muharebe bittikten sonra gelmiş ve hiçbir muharebeye girmemişti. 36. ve 49. Tümenler asıl kuruluşlarını korudular; yani alay seviyesine düşmediler. 23 Eylül 1916'da Kafkas Teşkilatı sona erdi.¹²⁰

Fevzi Çakmak Paşa, 25 Eylül 1916 Suşehri'ne giderek, 3. Ordu Komutanı Vehip Paşa'nın yerine vekâlet etti. 49. Tümen, Suşehri'nden Kara Yakup'a gönderildi. 29 Eylül 1916'da Gedek Dağının güneyinde Dereköy - Şadi'de çarpışmalar oldu. Ruslara 50 kayıp verdirildi. **Bir hafta sonra, Ordu Komutanı Vehip Paşa dönünce 3 Ekim 1916'da Fevzi Çakmak Paşa'da Zıhar'a döndü.**¹²¹

¹¹⁹Büyük Harp, a.g.e. S.400-402

¹²⁰Büyük Harp, a.g.e. S.403

¹²¹ Büyük Harp, a.g.e. S.404

3 Ekim-5 Kasım arasında sahilde Rusların saldırıları değişik cephelerde devam etti. Ruslar 27 Ekim'de, Fatsa'ya 20 kişilik bir silahlı kuvvet çıkardılarsa da bunların bir kısmı öldürüldü diğerleri de esir alındı. 2 Kasım'da ise, 300 kişilik Ermeni ve Rumlardan oluşan silahlı gruplarla Terme kasabasını yaktılar. Rus muhripleri Terme Çayı'nın ağzından silahlı grupları alarak Trabzon'a götürdü. Reşadiye ve Niksar'daki silahlı isyancılarla mücadele için buraya kuvvet kaydırıldı.

16 Kasım 1916'da 3. Ordu Komutanı Vehip Paşa İstanbul'a gidince, 3. Ordu Komutanlığına Vekâlet etmek üzere Fevzi Çakmak Paşa Suşehri'ne geldi.

18 Kasım 1916'da Kürtün'ün kuzeyinde Uluköy'de, Rus 505. Alayına baskın yapılarak birçok kayıplar verdirildi. 24 Kasım 1916'da Harşit üzerinde Kale-i Bedirma'ya yapılan baskında, 490. Alaydan esirler alındı.

27 Kasım 1916'da 3. Ordu Komutanı Vehip Paşa, İstanbul'dan Kayseri'ye geldi. 12 Aralık 1916'da birçok Rus tayyaresi, Kemah ve Refahiye'yi bombaladı. 8 Aralık 1916'da şiddetli kar fırtınaları yolları kapattı.¹²²

Aralık ayı içinde 37. Tümenimiz Harşit suyunu geçerek, Rusların 123. Tümenine karşı başarılı baskınlar düzenliyordu. **Şadı (Giresun Çanakçı)** ve çevresine yapılan baskınlarda da Ruslar dağıtılmış siperleri ele geçirilmişti. Esir edilen bir Rus subayı, Rusların kış saldırı- y sına hazırladıklarını, fakat son anda bu emrin geri alındığını söylemiş, 18. Tümenimize sığınan bir Rus subayı da Rus askerleri arasındaki itaatsizlik yüzünden kaçtığını açıklamıştı.¹²³

1917 yılı Ocak ayı içinde iki taraf da keşif baskınlarına devam ettiler. 37. Tümenimizin baskınlarından yılan **Rusların 123. Tümeni Harşit ormanlarını yakmaya başladı.** Çünkü bu çevreyi çok iyi bilen yerli halk, sık ormanlardan yararlanarak, Rusları kanlı kayıplara

¹²² Büyük Harp, a.g.e. S.405

¹²³ Büyük Harp, a.g.e. S.419

uğrattıyorlardı. Özellikle 37. Tümen, Kozan ve Kaynaş'ta önemli başarılar kazanıyordu.

20 Ocak 1917'de 37. Tümenin, karşısında Kara Ahmetli'ye gelen bir Rus taburu, top ve piyade ateşiyle dağıtılmış kanlı bir şekilde geriye atılmıştı. Karadağ'da bulunan Rus alayının ordugâhı güçlü bir bataryayla dövülmüş, çok büyük kayba uğrattılan Rus kuvvetleri perişan olmuşlardı. Buna karşı Rus deniz tayyareleri, Tirebolu'yu bombaladılar. Denizden taşımayı önlemek için, Giresun'da bulunan kayıkları bombalayarak 30 kadar takayı tahrip ettiler. Şiran'ın kuzeyinde 33. Tümen bölgesinde ise çok kar yağdı ve yollar kapandı.

İki tayyaremiz, Rusların Erzincan hangarlarını bombalarken, buna karşılık olarak Rus tayyareleri de Refahiye'yi bombaladı. Ayrıca sahilde bulunan 37. Tümenimizin sol kanadını Ruslar denizden bombaladılar.¹²⁴

8 Mart 1917'de Kafkas Ordular Grubu kuruldu. 9 Mart 1917'de Rusya'da ihtilalin başlamasından sonra, düzen daha da çok bozulmaya yüz tuttu. Rus sığınmacıları çoğaldı. 13 Mart 1917'de Kafkas Ordular Grubu Komutanı olan Ahmet İzzet Paşa'nın yerine Mustafa Kemal Paşa 2. Ordu Komutanlığına atandı. 18 Mart 1917'de Ahmet İzzet Paşa'nın komutası altına girmek istemeyen 3. Ordu Komutanı Vehip Paşa, hastalığını bahane ederek, ordu komutanlığından ayrıldı.¹²⁵

18 Mart 1917'den başlayarak 18 Temmuz 1917'ye kadar 4 ay süreyle Suşehri'nde bulunan 3. Ordu Komutanlığına vekâleten Fevzi Çakmak baktı.

25 Mart 1917'de 5. Kafkas Tümeninin yerine 49. Tümen, ilk defa Çukurçemen'e cepheye gönderildi. 19. Türkistan Alayından 30 esir aldı. Ruslar artık çok kolay teslim olmaya başladılar.

Rusya'da Kerenski Hükümeti kurularak Çar iktidardan uzaklaştırıldı. Ruslar, henüz muharebeden tamamıyla çekilmemişlerdi.

---

¹²⁴ Büyük Harp, a.g.e. S.420

¹²⁵ Büyük Harp, a.g.e. S.421

Rus ihtilali, İtilaf devletlerinin cephesini zayıflatmıştı. Ancak 6 Nisan 1917'de Almanya'ya savaş ilan eden ABD Hükümeti, bu zayıflığı giderdi. 1917 ilkbaharından beri Kafkas cephesinde durum Rusların aleyhine döndü.

Rusların 1917 kışında, 100.000 can kayıplarına rağmen, yine de sayıları 190.000'e ulaşıyordu. Rusya'dan gelen ikmal askerleriyle bu sayıyı 250.000 er ve 470 top'a tamamladılar. Buna rağmen, eldeki kuvvetle saldırmakta, kendilerini zayıf görmeleri ve fazla kuvveti de besleyememelerinden dolayı bir şey yapamamışlardı. Sonunda muharebe ateşkes ve Brest-Litovsk Antlaşması ile sonuçlandı.¹²⁶

Rusya'da, Kerenski Hükümeti kurulduktan sonra, Grandük Nikola, Kafkas Ordusu Başkomutanlığından alınarak, yerine Yudenich atanmıştı. O da ihtilalci olmadığı için daha sonra görevden alınmış, Perjevalski Ordu Komutanlığına getirilmişti.

Nisan 1917'de iki tarafın baskınları devam etmesine rağmen eski şiddetini ve önemini kaybetmişti. Kafkas Ordular Grup Komutanı Ahmet İzzet Paşa, Nisan ayında Harput'ta karargâhını kurduğunda cephemizin karşısındaki Rus askerleri, 8 Nisan'da beyaz bayrak açarak "Yakında barış olacak" diye bağışmaya başladılar.

21 Nisan 1917'de Rus donanması Giresun ve Ordu'yu bombalamıştı. Daha önce de iki muhrip Terme boğazını bombalayarak, buradaki silahlı Rum ve Ermeni grupları alıp kaçırmıştı. Rus savaş gemileri geceleri ışıldakla bu gruplara işaretler vererek, muharebeyi sürdürüyorlar, fırsat buldukça Rum ve Ermeni silahlı gruplarını alıp kaçırıyorlar, engel olmaya çalışan sahil gözetleme postalarımızı da bombalıyor, Rum ve Ermeni silahlı gruplarına yardım ediyorlardı. Buna karşılık biz de Nisan ayı başlarında faaliyete geçip Ruslara pek çok can kaybı verdirerek, Bülbüloğlu Hanını ele geçirdik, **Şiran'ın kuzey cephesini ileri sürdük.** Mayıs 1917'de Tunceli'de Ruslara karşı Kürt harekâtı ilerlemişti. Yukarıda biraz bahsedildiği gibi, 1916 yılında Ruslar, Tercan'a ilerledikleri sırada Ermenileri ve firari Mustafa'yı Tunceli'ye

---

¹²⁶ Büyük Harp, a.g.e. S.422

göndererek Balabanlı, Kureyşanlı, Koçuşağı aşiretlerine silah verip Türklerle mücadele için kışkırtmışlardı. Doğu Tunceli'de Nazimiye, Kürtler tarafından ele geçirilmiş, Hozat kuşatılmış, Mazgirt, Pertek ve Çarsancak yağmalanmıştı.

19 Nisan 1916 tarihinde Harput'a gelen yedi taburlu 13. Tümen, Albay Galatalı Şevket komutasında, 26 Nisan'da Peri'de toplandı. 5 Mayıs 1916'da gece baskınıyla, Sinavar - Taşlıtepe'yi zaptederek, eşkıyayı takibe başladı. Bu sırada Erzurum Jandarma Taburu, Pülümür'den Nazimiye'ye gönderilmiş ve yolu tıkamıştı. 11 Mayıs 1916'da Darboğaz ve Kutu Deresine kaçan eşkıyanın 100 kadarı ölmüş, geri kalanı dağıtılmış ve daha sonra da aşiretler yavaş yavaş Ruslardan ayrılarak Türklere yanaşmışlardı.¹²⁷

Bu sırada Ruslar Oğnut'un güneyinde; Sığı boğazında savaşıyorlardı. 13. Tümen, 18 Mayıs 1917'de Tunceli'den ayrılarak, Tercan harekâtına katılmıştı.

Ruslar Kiği'ya ilerledikten sonra, Varto'nun Üstücran nahiyesindeki Kürtler, Ruslarla işbirliği yaparak perakende halinde çekilen Türk askerlerinin silahlarını almaya koyulmuşlardı. Rusların Erzincan'ı ele geçirmelerinden sonra Pülümür'e gönderilen Kazaklar, Şah Hüseyinbeyzade Mustafa Bey'in konağına girip kadınlara tecavüz edince, Rusların aleyhine öfke ve ayaklanma başladı. Çoruh Müfrezesi eski Komutanı Binbaşı Halit'in de çabaları sonucu, Kürtler, Rusların aleyhine döndüler. Özellikle Rus ordusundaki ihtilal üzerine, Ruslardan ümitlerini tamamen kesen Kürtler, Türklerle birlikte hareket etmeye başladılar. 9 Mayıs 1917'de Tuncelililer Kemah'ın doğusundaki Gamarik ve Hopik'te Ruslara baskın yaptılar ve çok sayıda can kaybı verdirerek Rusları geri sürdüler. 10 Mayıs'ta 36. Tümen, Tuncelililerin de yardımıyla Maksutuşağı'nda bulunan Rusları uzaklaştırdı.

Rus ordusundaki ihtilalin yayılması sonucu askerleri disiplinden çıkmışlar "Yaşasın Cumhuriyet" diye bağırılmaya, kendilerini açlıktan öldüren komutanlar aleyhinde söylenmeye başlamışlardı. Bu yüzden bazı

---

¹²⁷ Büyük Harp, a.g.e. S.423

subayları öldürüyorlar, bazılarını da bize sığınmaya mecbur ediyorlardı. 16 Mayıs 1917'de Erzincan'ın batısındaki Kıranhan civarında “Yakında barış olacak. **Türklerle düşmanlığımız yoktur. Taraflar ateş etmesinler”** diyerek, konuşmak istediler.¹²⁸

Cepheden sığınmalar çoğaldı. 505. Alaydan, 23. Türkistan Alayından, 15. Türkistan Alayından çok fazla sayıda asker sığınmıyordu. Rus cephesinin henüz değişmediği anlaşılıyordu. Mayıs ayı sonlarına doğru, Rus donanmasının faaliyeti arttı. Amiral Kolchak, ordudaki ihtilâl yüzünden cephelerde gevşeyen baskı yerine, Türkleri denizden sıkıştırmak istiyordu. 25 Mayıs 1917'de Sinop'u bombaladı. Çarşamba yakınlarında bir karakolu yaktı, Rum ve Ermeni silahlı gruplarını alıp kaçırdı. 29 Mayıs 1917'de Sinop, Samsun, Ordu ve Ünye bombalandı, limandaki kayıkların bir kısmı tahrip edildi.

Rus donanmasının bu faaliyetini engellemek üzere 14 numaralı denizaltı gemisi 1 Haziran 1917'de Sinop'a gelerek karşı faaliyete geçti. Rus donanmasının faaliyetlerini yakından incelemek için **Fevzi Çakmak Giresun'a gitti. 6 Haziran günü de motorla Ordu'ya geldi.** Bu sırada Rus muhripleri, Vona'ya (Perşembe'ye) saldırıp bir takayı batırdılar. Sahil nöbetçilerinin telefonla veya silah atışlarıyla birbirleriyle haberleşmeleri motorların sahile yakın gezmeleri, gerekirse karaya çıkmalarının sağlanması gibi tedbirlerle emniyet sağlanmıştı. Rus donanmasının bu son faaliyeti de başarısızlığa uğratılmıştı. Sahilin emniyetsizliği üzerine daha önce Niksar'a gönderilmiş olan 2. Kafkas Süvari Tugayı da Zara'ya getirildi.¹²⁹

---

¹²⁸ Büyük Harp, a.g.e. S.424

¹²⁹ Büyük Harp, a.g.e. S.425

Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminde yenik sayılmamızla birlikte özellikle Rum çeteciler Samsun civarında çok sayıda mevcutlarıyla etrafa saldırım Müslüman halka akla hayale gelmeyecek zulümler yapmıştır.

alucradantarihebakıs.

Bu arada Mustafa Kemal Paşa 7. Ordu Komutanlığına tayin edilince **Fevzi Çakmak da 2. Ordu Komutanlığına atandı.** Vehip Paşa 18 Temmuz'da Suşehri'ne dönünce, de görevi devralmak üzere Diyarbakır'a geldi.¹³⁰

1917 yılı sonlarına doğru Rus piyadeleri muharebe etmek istemiyor ve perişan bir durumda geri çekiliyorlardı. Ermeniler, Kazaklar ve topçular disiplini korumaya çalışsalar da Rus askerleri ısrarla barış istiyorlar ve savaşmaktan yılgınlık gösteriyorlardı. Fakat İngilizlerin kışkırtmalarıyla Ermenilerin ve Gürcülerin, İngilizlerle işbirliği halinde direnmeye karar verdikleri, Van ve Tunceli'de bulunun Ermeni askerlerin de direndikleri görülüyordu. Şeytan Dağlarında dolaşan Ermeni müfrezeleri arasında, bazı Kürtler de bulunuyorsa da Tunceli'de Kürtler artık tamamen Türklerle birlikte hareket etmeye başlamışlardı. Tunceli Kürtleri Rasnik'te Ruslarla çarpıştılar. Pülümür'de de Yoncalık'ı ele geçirmiş olan Rusları perişan ettiler. Tunceli aşiretleri Ruslara karşı saldırılarını genişlettiler. 15 Ağustos 1917'de Karacakale'yi ele geçirip, Kazak ve Ermenilerden 100 kadarını

¹³⁰ Büyük Harp, a.g.e. S.426

öldürdüler. Karacakale'nin güneyinde Kürk ve Dağnik köylerindeki Ermeni taburu 40 ölü bırakarak kaçtı.¹³¹

İngilizler, Rusların faaliyetlerini artırmak için birçok tayyare vermişlerdi. Eylül 1917'de bütün cephelerimizde hava faaliyetleri artmıştı. Rus tayyareleri Bitlis'i bile bombaladılar. Van gölünde bir Rus monitörü Reşadiye'yi ve Akdamar iskelesini bombaladı. Karadeniz'de Rus donanması da faaliyetine devam ediyordu, fakat Rus ordusu, çökmek üzereydi. İstihkâm, muhabere birlikleri, tayyareler ve donanma, topçular ve Ermeni piyadelere dayanak oluşturuyorlardı. Almanların Eylül ayı başlarında Riga'yı ele geçirmeleri sonucu, Rusların üzerinde kurdukları baskı artmış ve Kerenski Hükümeti sarsılmıştı.

Eylül ayında Kiği'nın doğusundaki Erik Dağına, Pülümür'deki Fahribaba Tepesine ilerleyen Kazaklar ve Ermeniler, arkalarında 100'ü aşkın ölü bırakarak kaçtılar.¹³² Kürtün'ün batısında 18. Tümenin saldırısıyla 127. Tümenin ast birlikleri mağlup edilerek, Kabak Tepeler ve Kurugöl Tepesi işgal edildi. Burada 2 dağ topu, 2 bomba topu ve 2 makineli tüfek ele geçirildi.

İngilizlerin Irak ve Filistin'de gösterdikleri gayretlere rağmen, genel durumun bozulması, Rusları büsbütün ümitsizliğe düşürmüştü. 7 Kasım 1917'de Lenin yandaşları Kerenski'yi devirip ve Bolşevikler Rusya'ya hâkim oldular. Barış antlaşması imzalanmalı hazırlığına başladılar. 7 Aralık 1917'de Rusya, Almanya ve Avusturya arasında bir ateşkes imzalandı. Kafkas Ordular Grubu, 16 Aralık 1917 tarihinde kaldırıldı. 18 Aralık 1917'de Ruslarla Erzincan'da ateşkes imzalandı.¹³³

Erzincan Mütarekesi (Ateşkes Antlaşması):

22 Kasım 1917'de Enver Paşa, Lenin hükümetinin Şark Cephesi Umum Komutanlığı'na bütün cephelerde, sulha başlangıç olmak üzere bir mütâreke (ateşkes) yapılmasını resmen teklif ettiğinden ve karşısındaki kuvvet komutanları ile mütareke muhaberesine (haberleşmesine)

¹³¹ Büyük Harp, a.g.e. S.427

¹³² Büyük Harp, a.g.e. S.428

¹³³ Büyük Harp, a.g.e. S.429

girişmeleri hususunun diğer Rus cephelerindeki komutanlarına duyurduğundan bahis ile hemen 3. Ordu karşısındaki Rus Başkomutanlığı ile bu yolda irtibata geçerek bir mütareke teklif edilmesini Vehip Paşa'dan istedi. Enver Paşa, yapılacak mütareke de göz önünde tutulacak hususları da ana hatları ile bildirmektedir.¹³⁴

Buna göre Rus kuvvetleri, Rus hududu gerisine çekilecek, Türk ordusu takip yapmayacak, ancak bölgede idare, asayiş ve genel emniyetin temini için Türk hükümet memurları ile yeterli jandarma müfrezeleri, tedricen (yavaş yavaş) Rusların tahliye ettikleri bölgeye girecektir. Vehip Paşa, Başkomutanlık Vekâleti'nin yukarıdaki yazısı gelmeden mütareke (ateşkes) hakkında hazırlanmış beyannameleri, Rus erlerinin eline geçecek şekilde cephenin ileri kesimlerine bırakmıştı.

Vehip Paşa, hazırladığı mütâreke müzakerelerine başlama teklif mektubunu 1.Kafkas Kolordusu Komutanı'nın imzası ile yanında silahsız 2 süvari eri olduğu halde Teğmen Kahraman ile 25 Kasım 1917 sabahı Erzincan'daki Rus 1.Kafkas Kolordu Komutanı General Liyahof'a gönderdi. Rus ileri hatalarından otomobil ile Erzincan'a götürülen Teğmen Kahraman, mütâreke (ateşkes) teklif mektubunu General Liyahof'a verdi. General Liyahof'tan hüsn-i kabul gören Teğmen Kahraman akşam yemeğini general ile birlikte yedi.

General Liyakof, Rus Ordu Komutanlığı'ndan alacağı cevabı göndereceğini söyleyerek Teğmen Kahraman'ı 26 Kasım 1916 sabahı otomobille Rus ileri hatlarına gönderdi.

Teğmen Kahraman'ın gözlemlerine göre Rus erlerinin subaylarına karşı tavırları hiç de iyi değildir, laubalidir.¹³⁵

Neticede şark Cephesi'nde 67 Rus tümeni faaliyetini durudurmuştur. Rus Hühümeti'nin teklifi üzerine 22 Aralık 1917 günü Şark Cephesi'nde Alman, Avusturya,-Macaristan, Türk ve Bulgar orduları delegeleri Rus delegeleri ile umumi mütâreke müzakerelerine

¹³⁴ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Kafkas Cephesi, 3. Ordu Harekâtı Cilt 2 (İkinci Kitap), Genel Kurmay Basım Evi 1993, S.423

¹³⁵ Türk Harbi Kafkas Cephesi, a.g.e. S.424

başlayacaklardır. 1. Ferik Zeki Paşa'nın Türk delegesi olarak bu müzakerelere katılması öngörülmüştür.

Başkomutan Vekili Enver Paşa, 3 Aralık 1917'de bu olayı, üç senedir devam eden harbin lehimize gelişmekte olduğu şeklinde yorumlamakta ve yakın zamanda diğer hasım orduların hepsinin mağlup edilmesinin kolay ve mümkün olacağını bildirmekte, dolayısıyla iyimser bir tavır sergilemektedir.

1917 yılı Aralık ayı başlarında Rusya, Avrupa cephelerinde mütareke müzakerelerine bilfiil başlamasına rağmen tarafımızdan bir girişim yapıldığı halde 3. Ordu karşısındaki Rus Komutanlığı'ndan henüz bir cevap gelmemiştir.

Arada sırada da olsa cephedeki topçu ateş faaliyeti, Kafkas Cephesi Rus Komutanlığı'nın mütâreke (ateşkes) yaparak derhal harbe son verme hususunda halihazırdaki Sovyet Hükümeti ile hemfikir olmadığı görüşünü göstermektedir.

4. Kolordu Komutanı Ali İhsan Paşa (Sabis)'nin mütârekenin kabul edilmesi kuvvetle muhtemel olduğuna ve Kafkasya'da yalnız 3.Ordu'nun kalması ve 2.Ordu'nun Sina Cephesi'ne sevki gerekeceğine göre, 4. Kolordu'nun daha kötü kış şartları bastırmadan şimdiden hiç olmazsa Diyarbakır'a gitmesinin uygun olacağı önerisine karşı Vehip Paşa'nın cevabı olumsuz olmuştur.

Henüz mütâreke başlamadığı, mütârekenin de behemehal sulh ile niteleneceğinin de bilinmemesi nedenleri ile **Vehip Paşa hiçbir kıtanın cepheden geriye gitmesine taraftar değildir.** Mütareke kabul edilerek Ruslar eski hududlarına dönseler bile, **Rus işgalindeki arazimizin tarafımızdan tasarruf edilebilmesi (ele geçirilmesi) için Ermeni kuvvetleri ile fazlaca uğraşmaya mecbur olacağımız muhakkaktır.** O halde mevsimin şiddetini ve karşılaşılan zorlukları yenerek yerimizde kalmalıyız.

Ruslardan cevap gelip mütâreke (ateşkes) görüşmeleri başlayıncaya kadar, özellikle 9. Ve 10. Kafkas Piyade Tümenleri

Cephelerinde Rus subay ve erlerinden mükâleme (görüşme, müzakere) istekleri artmakta ve bir "Rus-Türk Dostluğu" teessüs etmektedir (temeli atılmaktadır). Rus Subay ve erleri, subay ve erlerimizi kendi siperlerine, zeminlerine davet etmektedir.

Nihayet 7 Aralık 1917'de Rus Kafkas Cephesi Başkomutanlığı'ndan beklenen ilk cevap geldi. Gelen cevaba göre sulh yapıncaya kadar bütün Kafkas cephesinde askeri harekât durdurularak, taraflar hale işgal etmekte oldukları mevkilere kalacaklar. Bu şartlar dâhilinde mütâreke (ateşkes) kabul edilecektir. Rus Komutanlığı durumdan Irak İngiliz Komutanlığı'nı haberdar ettiğini de ilave etmiştir.

Başkomutanlık Vekâleti'nin 16 Aralık 1917 tarihli emri ile Kafkas Ordular Grubu karargâhı lağvedilmiş ve bu komutanlığa ait vazifelerin 3.Ordu Komutanlığı'nca yapılacağı bildirilmiş olduğundan Türk-Rus mütâreke görüşmelerinin 3. Ordu Komutanlığı'nca yürütülmesi gerekmiştir. 2. Ordu karargâhı ise Halep'e gitmiştir. 3. Ordu Kurmay Başkanı Kurmay Albay Ömer Lütfü ve Ordu harekât 1.Şube Müdürü Kurmay Binbaşı Hüsrev Beyler delege olmuştur.¹³⁶

18 Aralık 1917 saat 15.00'te imzalanan Erzincan Mütarekesi'nin ana esasları şöyledir:

-Bu mütâreke mukavelenamesi sulh yapıncaya kadar geçerlidir.

-Mütârekeyi (ateşkesi) bozmak isteyen taraf harp harekâtına başlamadan 14 gün evvel durumdan karşı tarafı haberdar etmeğe mecburdur.

-Bu mukavelenamenin hükümleri geçerli olmaya başladığı andan itibaren her iki taraf bütün Osmanlı-Kafkas Cephesi'nde harp harekâtını durduracaktır.

---

¹³⁶ Türk Harbi Kafkas Cephesi, a.g.e. S.425

-Taraflar değil karşı taraf birlikleri üzerinden ve hatta kendi ileri hatları ile bunun 10 verst (10.600 metre) gerisine geçen hat arasında bile hiçbir hava harekâtında bulunamazlar.¹³⁷

-Halen tarafların en ileri hatlarının bulunduğu mevkiiler, tespit ile krokilerde gösterilmiş olacaktır.

-Bu mukavelenamenin imzasından itibaren taraflar stratejik kıta hareketlerinde bulunmamayı ve birliklerin değiştirilmesi gibi normal hareketlerin haricine çıkacak askeri nakliyat yapmamayı taahhüt ederler. Bu maddeye uymamak ve harekâta bulunmak askeri harekâtın tekrar başlaması alameti addedilecektir. Yalnız 15 Aralık 1917 saat 18.00'e kadar bu yolda verilen emirler uygulanacaktır.

-Taraflar en ileri hat gerisindeki birliklerini değiştirmede ve konaklamada tam bir serbestiye sahiptir. Bu şartlardaki cephenin tümen mıntıklarında, mukavelenin imzalandığı zamandaki kuvvetlerini artıramayacaklardır.

-Bu mukavele hükmünü muhafaza ettiği müddetçe taraflardan hiçbiri gelecekteki bir taarruz için hiçbir hazırlıkta bulunmayacağını taahhüt ederler.

-Tarafların en ileri hatları arasında kalan tarafsız bölgeye (tampon bölge) asker ve yerli halk giremez. Tarafsız bölgeye geçen askerlik çağındaki bütün erkekler esir kabul edilecektir.

-Tarafsız bölgeye taraflar, keşif ve emniyet unsurları veya münferit keşşafllar¹³⁸ göndermeyi taahhüt ederler.

-Osmanlı komuta heyeti, Kürtlerin bu mukavelenameye tam uymaları için gayret göstermeyi taahhüt eder.

---

¹³⁷ Türk Harbi Kafkas Cephesi, a.g.e. S.426

¹³⁸ Ordunun veya kervanın geçeceği yolu görmek ve bilgi almak için ileri gönderilen müfreze, keşif kolu.

-Rus Cumhuriyeti'nin Avrupa Cephesi'nde Merkezi Devletlerle akdedeceği umumi mütarekenin bütün maddeleri Kafkas Cephesi için de zorunlu olarak uygulanacaktır.

-Harp halindeki devletlerle Karadeniz'de de mütareke yapılacaktır. Tarafların harp gemileri ve hava kuvvetleri karşı taraf kıyısına 10 verst (10.600 metre)'ten fazla yaklaşamayacaktır.

Mütarekede “en ileri hat” terimini muharebe ileri karakollarının en ileri siperlerinden geçen hat teşkil etmekte ve “mütâreleler hattı” olarak isimlendirilmektedir.

3. Ordu Cephesi'nde tampon bölge, Karadeniz'den başlayarak Dersim'de Kırandabah-Munzur'a kadar iki taraf siperleri en ileri hatları arasındaki bölgedir.¹³⁹

Seferberlikte Erat Toplanma Merkezlerinden Biri

Ruslar; “Arazi zorlukları Anadolu’yu, ordudan daha iyi savunmuştur” diyerek, ordumuzun kahramanlığı sessizce geçiştirilmekte ve arazi zorluklarının, büyük Rus kuvvetlerini sonunda başarısızlığa uğrattığı da dolaylı olarak itiraf edilmektedir. Gerçekte üstün düşman kuvvetlerini, ulaşımı olmayan sarp dağlara sıkıştırmak en etkili bir manevradır. Dağ geçitlerine hâkim olan taraf, dağlara sıkışan tarafı parça parça tepeleyebilir. Bu üstün kuvvet, geçitlere ve ovalara hâkim olunca, istediği gibi manevra yapabileceğinden, diğer zayıf taraf için başarılı olma

¹³⁹ Türk Harbi Kafkas Cephesi, a.g.e. S.427

ihtimali pek azalır Sarp dağlarda yollar olmadığından dolayı, ihtiyatları tam zamanında kullanmak zordur. Bütün askerî harekât yollara bağlıdır Yol ağımı ele geçiren; meselâ Erzincan - Erzurum - Trabzon yolları gibi, duruma hâkim olur. Bu gerçek, Bayburt muharebelerinde tamamen yaşanmıştır. **Sarıkamış felaketinden sonra orduya can veren Mahmut Kâmil Paşa da iyi manevralarla üstün Rus kuvvetini, zorlu arazide yerinde tutmayı başarmıştı.**¹⁴⁰

Özellikle 1917 yılında kış bastırdıktan sonra, ortam her iki taraf için acıklı oldu. Türkler 35.000 kadar, savaş hakkında bilgi veren Larcher ve General Maslofski'nin ifadelerine göre Ruslar da 100.000 kayıp verdiler. Rusların acıklı durumunu Maslofski şöyle açıklıyor. "Askere 180 gr un verilebiliyordu. Asker eşek eti, köpek eti, hatta leş yiyordu. Kar fırtınaları ve tifüs çok sayıda askeri yok etti. Kışın, 4. Avcı Tümeni birkaç defa ikmal askeri almasına rağmen, mevzilerinden geriye dönerken, mevcudu 5000'e düşmüştü. Ruslar bu insan kayıplarını sürekli geriden tamamlayıp dolduruyorlardı. Bu şekilde 100.000 kişi karlar altında kaldı ve çürüyüp gitti. Mevcudun üçte ikisi cephede açlıktan ve soğuktan yok olmuştu. 4. Plaston Tugayı, **Şeytan Dağlarında (2906 m)** don yüzünden çok kayıp verdi. İlkbaharda tifüs ortaya çıktı, Rus ordusunun kalanını kırdı geçirdi. Ordumuzun kışın açlık ve soğuktan kaybı, Rusların üçte biri kadar olmuştu.¹⁴¹

Askerler arasında meydana gelen bu büyük kayıplar sonunda Rusların moralini sarstı. Bütün cephelerde Rusların uğradığı bozgunlar ve özellikle insan hayatının insafsızca, boş yere harcanması, Rusya'yı ihtilale sürükledi ve Bolşeviklik ilan edildi.

Bolşeviklik ilk önceleri, askerlerin harpten yılgınlığı şeklinde belirdi. İhtilalciler ilk söz olarak barış istediler ve hemen ateşkes yaptılar. Ateşkes ilan edildiğinde Kafkasya cephesindeki Rus kuvvetleri şu konumdaydılar: 5. Kolordu karargâhı Trabzon'da; 2. Türkistan Kolordusu karargâhı Kelkit'te; 1. Kolordu karargâhı Erzincan'da; 6. Kolordu karargâhı Erzurum'da; 4. Kolordu karargâhı Hınıs'ta bulunuyordu. Aynı

¹⁴⁰ Büyük Harp, a.g.e. S.452

¹⁴¹ Büyük Harp, a.g.e. S. 292-293

zamanda Erzurum'daki ihtiyatların kolayca 3. Ordu cephesine sürülebileceğine göre, Rus ordusunun üçte ikisi 3. Ordu karşısında bulunuyordu.¹⁴²

Bir ara ateşkes bozuldu ise de sonrasında Barış Antlaşması imzalandı. Beş Ermeni taburu Van'da toplanıp teşkilatlandılar. Her tarafta Müslümanlara tecavüzlere, mezalim yapmaya başladılar. Bir taraftan da Bolşevikler, barış görüşmelerini uzatarak propagandaya girişmişlerdi. Bunun üzerine Almanlar, ateşkesi feshederek saldırıya geçmişler, 18 Şubat'ta Dunaburg'u işgal etmişlerdi.

Ermeni zulümlerine karşı çaresiz kalan Türkleri kurtarmak için 2. ve 3. Orduların ilerlemesi emri verildi. 7 Şubat 1918'de Kelkit'e girildi. 3. Ordu Erzincan'a ilerledi. Tercan'dan, Ruslara yardım gelmemesi için Cebice ve Sansa boğazlan, Tuncelililer tarafından kesildi. 2. Ordu'nun karargâhı Halep'e gitti. 8. Tümen daha önce kaldırılmıştı. 5. Tümen ve 12. Tümen, 11 Şubat 1918'de 4. Kolordu emrinde 3. Ordu'ya bağlandılar. Bu faaliyet üzerine Bolşevikler tekrar barış istediler ve 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk Barış Antlaşması imzalandı.¹⁴³

Brest Litovsk Barış Antlaşması olarak da geçen bu antlaşma, Rus yönetiminin Bolşevik ihtilalini gerçekleştirdikten sonra içinde bulunduğu savaştan çekilmesini açıkladı. Bunun en büyük nedeni olarak Çanakkale Savaşları'ndan sonra ekonomik krize sürüklenmenin yanında Rusya İmparatorluğu'nun geçirdiği Şubat ve Ekim 1917'deki iki büyük iç savaşı oldu. Bu devrimler sonucu Lenin tarafından kurulan Sovyet Rusya, ekonomik durumu yüzünden savaşa karşı durdu. Böylece kurduğu yeni devletle Alman İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Bulgaristan Krallığı ve Osmanlı ile barış antlaşması imzalamak istedi. Karşılığında bu devletler de büyük topraklar istedi ancak Rusya'daki komünist gruplar bu fikre karşı çıktı. Yeni kurulan Sovyet Hükümeti de bu durumu ele alıp tartışıklarında savaş çıkmasındansa toprak kaybını göze aldılar.

---

¹⁴² Büyük Harp, a.g.e. S.456

¹⁴³ Büyük Harp, a.g.e. S.432

Aynı zamanda Sovyet Rusya'nın kurulmasıyla Çarlık Rusya hükümetinin de yaptığı gizli antlaşmaları dünyaya açıkladı. Bu antlaşmaların birinde Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak paylaşımı da mevcuttu.

1915'teki Londra Antlaşmasında Anadolu topraklarının Akdeniz kıyıları İtalyanlara devredileceği, 9 Mart 1915 tarihinde Fransa, İngiltere ve Rusya'nın gizli yaptığı antlaşmada Boğazların Ruslara bırakılacağı, Skys-Picot Antlaşması ile Güney ve Güneydoğu bölgelerinin ve Suriye, Musul, Lübnan, Klihya bölgelerinin Fransa'ya; Irak, İran ve Arap Yarımadasının ise İngiltere'ye bırakılacağı ortaya çıktı.

Sovyet Rusya'nın teklifini 27 Kasım'da ilk kabul eden Almanya olurken Rusya ve Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti arasında 15 Aralık 1917'de görüşmeler başlamış oldu. 3 Mart 1918 tarihinde ise bu antlaşma imzalandı. Bu barış antlaşmasının maddeleri ise birçok yarım kalmış durumu etkiledi.

Brest Litovsk Antlaşması Maddeleri:

- 1-Osmanlı Devleti, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan ile Sovyet Rusya arasında savaş sona erecek ve barış dönemi başlayacaktı.
- 2-Antlaşmayı imzalayan taraflar, diğer hükümetlerin ya da askeri örgütlerin aleyhine yapılan kışkırtmalara son verecekti.
- 3-Sovyet Rusya, eski ya da yeni tüm ordularını terhis edecekti ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde işgal altında olan Ardahan, Batum ve Kars'tan çekilecekti.
- 4-Rusya ile Ukrayna arasında barış antlaşması imzalanacak ve iki taraf da bu antlaşmayı kabul edecekti. Aynı zamanda Polonya, Litvanya, Letonya ve Estonya boşaltılacak, burada tutuklanan halk serbest bırakılacaktı.
- 5-Baltık Denizi ve Karadeniz'de ticari gemiler serbest şekilde dolaşabilecekti.
- 6-Almanya'nın bu antlaşmada önermesi üzerine Baltık Denizi'ne kıyısı bulunan her ülke davet edilecekti.
- 7-Asker ve sivil esirler karşılıklı olarak iade edilecekti.

8-Antlaşmayı imzalayan her taraf, Afganistan ve İran'daki bağımsızlıklarını onaylayarak, toprak bütünlüğünü kabul edecekti.¹⁴⁴

12 Şubat 1918'de 3. Ordu'ya bağlı 1. Kafkas Kolordusu, 2. Kafkas Kolordusu ve 4. Kolordu birlikleri 12.000 muhariple Erzincan Bayburt istikametinde ileri harekâta başladılar. Bu ileri harekâta karşımıza çıkmadılar. Karşımıza çıkanlar Ermeni kuvvetleriydi. Bunlar da Erzurum ve Van istikametine çekilmekteydi. Ancak çekilirken de hafızalardan silinmeyecek mezalimler yapmaktan geri durmuyorlardı.

13 Şubat 1918'de 1. Kafkas Kolordusu Kâzım Karabekir komutasında Erzincan'a girdi. 19 Şubat 1918'de 2. Kafkas Kolordusu Bayburt'u aldı. 22 Şubat 1918'de 1. Kafkas Kolordusu Tercan'ı kurtardı. Erzincan'dan çekilen Ermenilere Tuncelililer Sansa boğazında saldırdılar ve Erzincan'da Türklere yaptıkları zulmün cezasını çektiler. 24 Şubat 1918'de 37. Tümen olaysız bir şekilde Trabzon'u ve Of'u aldı. 4. Kolordu Van Gölü müfrezesini takviye etti, Malazgirt – Hıms hattı ele geçirildi. 5. Tümen Adilcevaz'a kuvvet gönderdi. 12 Mart 1918'de 1. Kafkas Kolordusu tarafından Erzurum, 16 Mart 1918'de Köprüköy ve Tortum işgalden kurtarıldı. 25 Mart 1918'de Yeniköy ve Oltu ele geçirildi. 30 Mart 1918'de 3. Ordu karargâhı Erzurum'a gönderildi.

Brest-Litovsk Antlaşması gereğince, 3. Ordu Kars, Ardahan, Batum sancaklarını işgal edecekti. Yakup Şevki Paşa Grubu Sarıkamış ve Ardahan'ı alacaktı. 3 Nisan'da Ardahan kurtarıldı. 8 Nisan'da 4. Kolordu, Van'ı Ermeni işgalinden kurtarıldı. Sarıkamış'taki Ermeniler Novoselim'e çekilmiş ve bizim gönüllü kuvvetlerimizle çarpışıyorlardı. 14 Nisan'da Batum, 25 Nisan'da Kars kurtarıldı. 20.000 Ermeni doğuya çekildi. Kars'ta 589 top, 2525 tüfek, birkaç tayyare ve 2000 ton erzak ele geçirildi. 26 Nisan itibarıyla 1877'deki hudutlara kadar ilerlenmesi emredildi ve Mayıs ayı boyunca Arpaçay'a kadar kurtarıldı. 4. Kolordu Makû ve Hoy'u aldı.¹⁴⁵

¹⁴⁴ <https://antlasmalar.com/brest-litovsk-antlasmasi/>

¹⁴⁵ Maku, İran'ın Batı Azerbaycan Eyaletinde şehir. Hoy, İran'ın Güney Azerbaycan topraklarında bir şehir.

Mayıs ayından Eylül 1918'e kadar Tebriz, Bakü, Tiflis civarında özellikle Ermenilerle savaş devam etti ise de neredeyse bütün cephelerde ilerleme kaydettik ve Bakü petrolünün Rus ve Ermenilerin eline geçmesinin önü kesilerek Bakü ele geçirildi. İran'ın güneyinde ise İngilizler Hint Müslümanlarını getirerek savaşa devam ediyorlardı.

Kuzey Kafkasya'da Yusuf İzzet Paşa, Rusları dağıtmış, Petrovsk kalesini sıkıştırmaya başlamış, İran ve Kafkasya'da durum lehimize dönmüştü ki 19 Eylül 1918'de meydana gelen Filistin felaketi, ardından Bulgarların silahlarını teslim etmesi, harekâtımızın durmasına sebep oldu. 10. Tümen Filistin cephesini takviye için geri çekilerek İstanbul'a gönderildi. İngilizlerin Bağdat'ın kuzeyindeki taarruzları diğer kuvvetlerimizin de geri çekilmesine neden oldu, 3. Ordu karargâhı da İstanbul'a döndü. İran da tedricen boşaltıldı.¹⁴⁶

3 Ekim 1918'de imzalanan Batum Antlaşması gereğince, Alagöz ve Ahilkelek boşaltılarak Ermenilere teslim edildi. Karabağ Türklerine zulmeden Antranik¹⁴⁷ çetesi 6 Ekim'de perişan edildi. 21 Ekim 1918'de Kafkas Ordular Grubu kaldırıldı.

29 Ekim 1918'de Sadrazam ve Genel Kurmay Başkanı Ahmet İzzet Paşa'nın verdiği emirle 24 Ekim 1918'den itibaren 6 hafta içinde **Brest-Litovsk Antlaşması** dışında kalan toprakların ve İran'ın boşaltılması bildirildi. Önemi kalmadığından Kafkas İslam Ordusu da kaldırıldı.

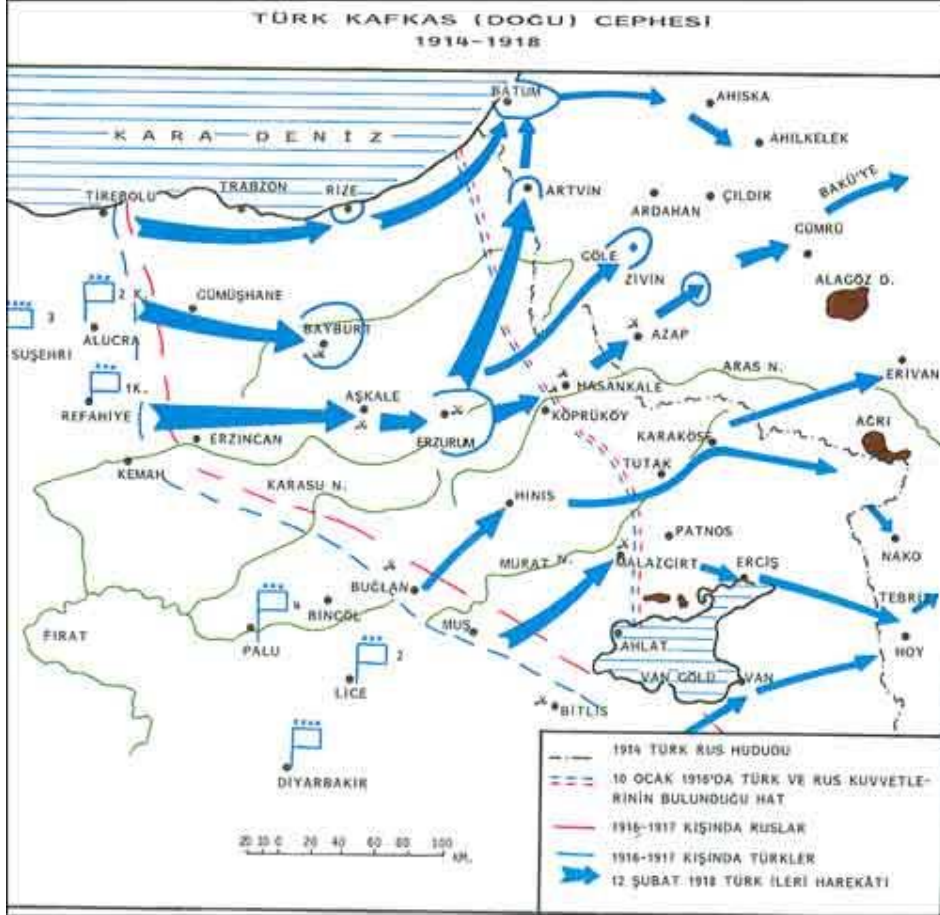
Yeni kurulan Ahmet İzzet Paşa Hükümeti barış antlaşması imzalanmasına karar vermiş ve Limni'de bulunan İngiliz Amirali Sir Arthur Calphorpe'ye 31 Ekim 1918'de bir heyet göndermişti. Bahriye Nazırı Rauf (Orbay) Bey'in başkanlığında bir heyet Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzaladı. Antlaşma gereği Ermeni esirleri serbest bırakılması ve ordunun savaştan önceki sınırların gerisine çekilmesi gerekiyordu. 17 Kasım 1918'de antlaşma gereği ve İngilizlerin baskısıyla Bakü boşaltıldı. Askerlerimizin bir kısmı terhis edildi. 17 Aralık 1918'de

¹⁴⁶ Büyük Harp, a.g.e. S.433-444

¹⁴⁷ Şebinkarahisar Ermenilerindendir.

İngilizler Batum'a 7000 asker çıkardılar, bir kısmını Tiflis'e gönderdiler.¹⁴⁸

Bu şekilde İngilizler, Orta Asya ve Kafkasya'da söz sahibi oldular.

Filistin bozgunu ve Musul felaketinin ortaya çıkmasıyla, kan dökerek aldığımız yerleri, **Mondros Ateşkesiyle** geri vermek zorunda kaldık. Kafkasya'da istila peşinde koşar, İran üzerinden Bağdat'ın kurtarılmasına dair planlar yaparken, ihmal edilen Filistin cephesi zayıf kalınca, oradaki ordularımız yenildiler ve Enver Paşa'nın hayallerine de son darbeyi vurdular.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Büyük Harp, a.g.e. S.446-447

¹⁴⁹ Büyük Harp, a.g.e. S.458-459

Mondros Ateşkes Antlaşması ve maddeleri:

Wilson beyannamesinin Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren 12'inci maddesinin "Türklerle meskûn kısımlara itirazsız bir hâkimiyet teslim edileceğinin ifade edilmesi" etkisi sonucunda, 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşmasının maddeleri, Osmanlı Devleti'nin fiilen sona erdiğini göstermiştir.

Çok ağır ve tek taraflı hazırlanan bu antlaşmanın 25 maddesi; antlaşma devletlerinin Osmanlı topraklarını ele geçirmek için yaptıkları işgaller ve zulümlere, dünya nezdinde hukuka uygunluk boyutu kazandırmıştır. İşgalci devletler yaptıkları her türlü haksız faaliyetleri Mondros Mütarekesine bağlamıştır.

1'inci Madde ile: Çanakkale ve İstanbul boğazları açılacaktır. Karadeniz'e geçişlerin serbestçe yapılması temin edilecektir. Çanakkale ve Karadeniz tarafında Türk kuvvetleri tarafından inşa edilen istihkâmlar, İtilaf Devletleri tarafından işgal edilecektir.

2'nci Madde ile: Osmanlı karasularındaki bütün torpil ve kovan mevzilerinin, torpil tarlalarının yerleri İtilaf Devletlerine gösterilecek ve bunları taramak ve kaldırmak için İtilaf Devletlerine yardımda bulunulacaktır.

3'üncü Madde ile: Karadeniz'de konuşlandırılmış torpiller hakkında malumat verilecek, yerleri gösterilecektir.

4'üncü Madde ile: Ermeni esirler ve İtilaf Devletlerinin bütün esirleri serbest bırakılacak, İstanbul'da esir teslimi yapılacaktır.

5'inci Madde ile: Hudut bölgelerinin korunması ve iç asayişin temin edilmesi dışında, Osmanlı ordusu derhal terhis edilecektir.

6'ncı Madde ile: Osmanlı harp gemileri teslim olacak ve kendilerine gösterilen limanlarda İtilaf Devletlerince denetim altında tutulacaktır.

7'nci Madde ile: İtilaf Devletleri güvenliklerini tehdit edecek bir burumun ortaya çıkması durumunda, herhangi bir sevkülceyş noktasını işgal edecek konumda bir hakka sahip olacaktır.

8'inci Madde ile: Osmanlı Devleti demiryollarından, İtilaf Devletleri istifade edecek ve Osmanlı ticaret gemileri müttefiklerin hizmetinde hazır bulunacaktır.

9'uncu Madde ile: İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'nin tersaneleri ve limanlarındaki vasıtalardan istifade edecektir.

10'uncu Madde ile: İtilaf Devletleri Toros tünellerini işgal edecektir.

11'inci Madde ile: Kafkasya içlerinde ve İran topraklarında Osmanlı ordusunun işgal ettikleri yerler derhal boşaltılacaktır.

12'nci Madde ile: Hükümet haberleşmesi dışında, telsiz, telgraf ve kabloların denetimi İtilaf Devleti tarafından sağlanacaktır.

13'üncü Madde ile: Askeri, ticari ve deniz ile ilgili madde ve malzemelerin tahrip edilmesinin önüne geçilecektir.

14'üncü Madde ile: Kömür, mazot ve yağ ihtiyaçları İtilaf Devletlerince Osmanlı topraklarından karşılanacak ayrıca bu maddelerin ihraç edilmesi yasaklanacak, hiçbir şekilde bu maddeler ihraç edilmeyecektir.

15'inci Madde ile: Osmanlı topraklarındaki bütün demiryolları, İtilaf Devletlerinin zabıtaları tarafından kontrol altında tutulacaktır.

16'ncı Madde ile: Yemen, Suriye, Hicaz, Asir ve Irak'taki Osmanlı birlikleri en yakın İtilaf Devletlerinin kumandanlarına teslim olacaklardır.

17'nci Madde ile: Bingazi ve Trablus'taki Türk kumandanları en yakın İtalyan garnizonuna teslim olacaktır.

18'inci Madde ile: Bingazi ve Trablus'taki Osmanlı işgali altında bulunan limanlar İtalyanlara teslim edilecektir.

19'uncu Madde ile: Asker ya da sivil, Alman ve Avusturyalı olan herkes bir ay içinde Osmanlı topraklarını terk edecektir.

20'nci Madde ile: Osmanlı ordusunun terhisi, araç, teçhizat ve nakil vasıtalarının İtilaf Devletlerine teslimine yönelik verilecek her türlü emir ya da talimat derhal yerine getirilecektir.

21'inci Madde ile: İtilaf Devletleri adına bir murahhas, işe nezaretinde çalışacak ve gerekli olan ihtiyaçları temin edecektir. İstenilen her türlü malumat kendilerine teslim edilecektir.

22'nci Madde ile: İtilaf Devletleri Osmanlı harp esirlerini gözetim altında tutacaktır.

23'üncü Madde ile: Osmanlı Devleti merkezi devletlerle bütün ilişkilerini kesecektir.

24'üncü Madde ile: Doğu Anadolu'da bulunan altı vilayette (Vilayat-ı Sitte) herhangi bir kargaşa olması durumunda, kargaşa yaşanan yer İtilaf Devletlerince işgal edilebilecektir.

25'inci Maddede ise Mondros Ateşkes Antlaşmasının imza tarihi ve silahlı çatışmanın kesileceği tarih belirtilmiştir.¹⁵⁰

1.Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde Lojistik Desteğin Sağlanması

Doğu harekâtının lojistik hizmetlerinde, denizin önemli bir yeri vardır. Başlangıçta Yavuz'a güvenen 3. Ordu; lojistik destek hizmet işlerini Karadeniz'e dayandırarak Trabzon'dan Hamsiköy'e kadar bir dekovil¹⁵¹ hattı inşa etmişti. Yavuz'un İstanbul Boğazı önünde, 26 Aralık 1914'te Rus torpillerine çarparak yaralanması üzerine, 1915 baharında Ulukışla - Sivas - Erzurum lojistik destek hattının kurulması ihtiyacı doğmuştu.¹⁵²

---

¹⁵⁰<https://www.tarihin.com/mondros-ateskes-antlasmasi/451-mondros-ateskes-antlasmasin-maddeleri.html>

¹⁵¹ Dar demir yolu

¹⁵² Büyük Harp, a.g.e. S.465

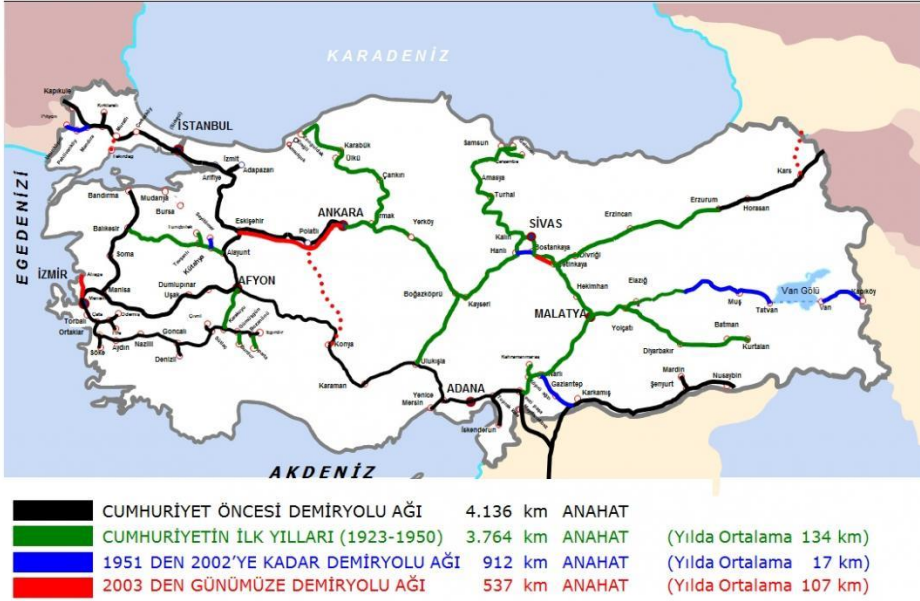
Dekovil Hattı

3. Ordu'nun merkezi olan Suşehri ile Ulukışla arası 511 km'dir. Erzurum'a kadar olan mesafe ise 859 km'dir. Suşehri ile Erzurum arasında 42 konak mevki bulunmaktaydı. Bu yolun aşılması hiç de kolay değildir. Ulukışla, bir sonraki sayfada bulunan şemada siyah hatla gösterildiği üzere Adana'dan önceki istasyondur. Buraya trenle getirilen erzak ve mühimmat buradan mekkâri (yük hayvanları) ile Suşehri'ne nakledilmiştir. Bu yol bir aylık yürüyüşle aşılabilmektedir.

Keza Sivas ile Bayburt arasındaki yolda 300 km olup bu yol kağnılarla dinlenme günleri dâhil 15 gün gidiş, 15 gün geliş olmak üzere 1 ayda alabiliyordu. Yük taşıyan öküzlerin geri dönüşte yedikleri yem de dikkate alındığında taşıdıkları erzakın miktarı azaldığından öküzler vardıkları yerde etlik olarak bırakılmakta, kağnılar ise sevkiyat merkezlerinde yeniden yapılmaktaydı.¹⁵³

Bunun haricinde Karadeniz ve diğer yerlerden temin edilen erzak ve cephanenin bir kısmı da Şebinkarahisar üzerinden Alucra'ya getirilerek, cepheye sevk edilmiştir. Bu sevk de belirli bir düzen ve yükümlülük içinde yapılmıştır.

¹⁵³ Büyük Harp, a.g.e. S.596 ve 605

Şiran cephesindeki birliklere Alucra'nın Mindaval nahiyesindeki kadın ve çocuklar tarafından son menzil noktalarına kadar erzak naklediliyor ve buradan da birlik askerleri tarafından nöbetleşe, mevzilere taşınyordu. **Alucra'dan, kolordu merkezi olan Gelvaris'e (şimdiki adı Hacı Hasan köyü) ve oradan da daha ilerideki ambara kadar götürülmesi köylülere yükümlülük olarak verilmiştir.** Buna benzer olağanüstü tedbirlerle 3. Ordu birliklerinin iaşesi sağlanmıştı. Ayrıca, ordu tarafından kışın iaşeyi kolaylaştırmak için başka çarelere başvurulmuştu. Askerler, sıkı bir muayeneden geçirilerek zayıf durumdakiler ayrılmış, kışın geriden cepheye asker gönderilmeyerek asker mevcudu sınırlandırılmış, geride sağlık yurtları açılarak güçsüz olan askerler orada beslenmiş, cepheye taşınan erzak yalnız muharip birlikler için ayrılmıştı. Hayvanlar da muayene edilerek zayıflar geri gönderilmiş, mekkâreler en aza indirilmiş, hatta makineli tüfekler asker sırtında taşınarak hayvanlar geride yiyeceği bol bölgelere gönderilmişlerdi. Bu şekilde hayvan iaşesi için, taşıma işi en aza indirilmişti. Bu gibi çeşitli tedbirler sayesinde, cephedeki muharip birliklerin iaşesi sağlanabilmiş, kayba uğratmaksızın cephe korunmuştur.¹⁵⁴

¹⁵⁴ Büyük Harp, a.g.e. S.612-615

Köylerin İsimleri	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma	Cumartesi	Pazar	Haftada taşıyacakları erzak miktarı	Bir seferde en fazla taşıyacakları miktar
Alakilise			X			X		2800	2000
Arda			X				X	4000	3400
Hacıören		X			X			1000	700
Hanyeri	X				X			2200	1500
Zodoma	X			X				4000	2600
Zıhar		X				X		6600	6000
Manuzara	X				X			2600	1600
Dulundas	X	X						3400	2400
Köklüce						X	X	3600	2400
Cengeriş	X	X						1000	600
Masoranlı			X				X	3600	2400
Sadık			X				X	1600	900
Kirtanos	X				X			4000	3200
Vartana			X	X				4800	3200
Yeniköy				X	X			2200	1200
Sinanlı				X			X	2200	1600
Kaledere		X			X			2000	1300
Gülfetin		X				X		1000	600

Köylerin İsimleri	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma	Cumartesi	Pazar	Haftada taşıyacakları erzak miktarı	Bir seferde en fazla taşıyacakları miktar
Arda		X			X			3000	2000
Allu			X				X	2000	1300
Anasdos	X				X			1000	700
Pürülü			X			X		1000	700
Hordum	X			X				500	300
Haculu		X			X			400	280
Davaha				X			X	2200	1600

Zarabot	X				X			1000	600
Karabörk		X				X		2800	1800
Kemallı			X			X		2200	1500
Minacuk	X			X				2000	1400
Kuzkaya			X				X	400	200
Mezmek	X							1500	1000
Feygas							X	1500	1000

Not:

Zarabot Mindeval'a (Çamoluk'a) bağlı olup, adı Taşçılar'dır.

Hordum köyü günümüze kavuşmamış, dağılmıştır. Anastos ile Kamışlı köyü arasında bir konumdadır.

Minacuk'un neresi olduğu anlaşılamamıştır.

Gümüşhane'nin doğusunda Pirahmet'ten ayrılıp Köse'den geçerek Erzincan'a gelen diğer bir yol da Erzincan - Trabzon yoludur. Suşehri - Alucra - Şiran - Kelkit - Bayburt yoluyla Suşehri - Refahiye - Erzincan - Tercan yolu, 3. Ordu lojistik desteğini oluşturan esas ana yolları teşkil ediyorlardı.¹⁵⁵

Kışın bazı zorunlu nakliyat yapıldı ki bu da askerin dökülmesine sebep olurdu. Suşehri - Zara arasında Karabayır'da fırtınalar çok olduğundan, kışın boraya yakalanan insanlar donarlardı. Buna karşı, bu gibi tehlikeli açıklıklarda, tipinin etkileyemediği kuytu yerlerde sığınmalar yapıldı. Askerler bu civarda yolda giderken tipiye yakansalar bile sığınaklarda toplanırlar, ısınırlar, bora geçtikten sonra yollarına devam ederlerdi. Böylece tehlikeli engebeleri, dağ geçitlerini aşarak, kayıp vermektен kurtulma imkânı bulunmuştu.¹⁵⁶

Erzak nakli konusu bazı hatıralarda da anlatılmış, olup bunlara bazı bölümlerde yer verilmiştir. Ancak buraya kadar anlatılanları teyit eder nitelikte bilgiler bir başka kâynakta daha belirtilmiştir.

¹⁵⁵ Büyük Harp, a.g.e. S.300

¹⁵⁶ Büyük Harp, a.g.e. S.626

1915 yılında Trabzon merkezinde bulunan erzakın büyük kısmı 1915 yılı yazında ordu ihtiyacı için sevk edilmişti. Bu nedenle Şiran ve Kelkit kazalarındaki öşürün toplanması, arpa ve buğday alımının düzenlenmesi ayrıca Maçka ve Hamsiköy ambarlarında bulunan 3.000 ton eşya ve erzakın bir an önce orduya gönderilmesi gerekmekteydi. Trabzon valisi bu işleri bir an önce yoluna koymak amacıyla 20 Ağustos 1915 tarihinde Gümüşhane'ye gitti ve bir ay kadar burada kalarak işleri düzene koymaya çalıştı.

Şiran ve Kelkit kazaları dışında vilâyetin ekmeçlik ve yemlik üretimi yöre halkının ancak 5-6 aylık ihtiyacını karşılayabilecek kadar mısırdan ibaret bulunuyordu. Kelkit'te bulunan Cemal Azmî Bey, 2.500 tonu öşür ve 1.500 tonu satın alınmak üzere Kelkit ve Şiran kazalarından 4.000 ton buğday ve arpa, ayrıca vilâyetin sahil kesimlerinde yarısı öşür ve yarısı satın alınmak üzere 1.500 ton fasulye ve Tirebolu kazasından da 7-8 ton pirincin tedarik ve sevk olunabileceğini tahmin etmekteydi. Kelkit'te bizzat Cemal Azmî Bey'in denetimi altında çalışan özel komisyon bahsedilen yerlerdeki yaklaşık 5 600 ton erzakın toplanması için çalışmalarını sürdürdü.

Bölgede hasat ve harman işleri hâlen devam etmekte olduğundan vilâyetteki yük hayvanlarının bir bölümü mecburen bu işlerde çalıştırmaktaydı. O nedenle Hamsiköy ve Maçka ambarlarındaki erzakın sevki için sadece 1.800 araba ile 1.500 mekkâre görevlendirilebilmişti. Eylül ayı başlarında hasat işleri bir hayli hafifleyeceğinden bu tarihten sonra 1.500 arabanın daha Kelkit ve Şiran sevkiyatına ayrılması planlanmıştı. Trabzon valisi alman bu önlemler sayesinde buradan gönderilmesi kararlaştırılan 5.000 ton erzakın kasım ayı ortalarına kadar temin ve sevk edilebileceğini planlamıştı.¹⁵⁷

5 Kasım 1914 tarihine kadar ordu iâşe bölgesinde yer almamasına rağmen, seferberliğin başından beri 3. Orduya bağlı 10. Kolorduya ait iâşe ihtiyaçlarının tamamı ve her türlü sevkiyat işlerinin önemli bir bölümü Sivas vilâyeti tarafından sağlanmaktaydı. Böylece 1914 yılı Kasımında

---

¹⁵⁷ Ögün, Tuncay, Kafkas Cephesi'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki Lojistik Desteği, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, S.158

büyük çoğunluğuyla henüz Sivas vilâyeti dâhilinde bulunan ve 3. Ordunun yaklaşık olarak 1/3'ünü oluşturan 10. Kolordu sadece Sivas vilâyeti tarafından iâşe edilirken; geriye kalan 9. ve 11. Kolordular, yani ordunun 2/3 'ü ise Trabzon, Van, Bitlis, Diyarbakir, Mamuretülaziz ve Erzurum vilâyetleri tarafından iâşe edilmekteydi. Bir süre sonra 10. Kolordu Sarıkamış taarruzuna katılmak üzere ileri harekâta geçtiğinde, bu birliklere erzak yetiştirmek hususunda da vilâyetin önemli katkıları görüldü.

Ordu komutanlığı emri gereğince, birliklerin iâşesi için Şiran, Refahiye, Niksar ve Havza ambarlarına günlük 140 bin kıyye erzak taşınması gerekiyordu. Sevkiyatı organize etmek üzere Sivas vilâyetinin bütün kazalarında Teşkilât-ı Hususiye Heyetleri adı verilen örgütler oluşturuldu. **Erzak sevkiyatı bu örgütler yönetiminde ve taşıma araçlarının yetersizliği nedeniyle genellikle halkın sırtında taşınmak suretiyle yapılmaktaydı.** Yani kolordu ambarlarına erzak nakli ancak Sivas halkının fedakârlığıyla gerçekleşebiliyordu.

2 Aralık 1914 tarihine kadar Havza ve Niksar ambarlarının her birinde altışar milyon olmak üzere 12 milyon kıyye erzak depolanmıştı. Bu depolardaki erzakın deniz yoluyla Trabzon'a ve oradan Erzincan ve Erzurum'a nakledilmek üzere sahil istikametinde Sivas vilâyeti sınırına kadar taşınması planlanmış olduğundan söz konusu sevkiyat yine bu vilâyetin çabalarıyla sürdürülmekteydi. Bundan başka kışın yaklaşması üzerine Seyfebeli ve Karabayır geçitleri kapanmadan Refahiye ve Suşehri kazalarında yığınak yapılması gerekiyordu. 1914 yılı Kasım ayında Sivas vilâyetinin bütün imkânları bu iş için seferber edilerek, kısmen insan sırtında taşınmak üzere Refahiye ambarlarına da günde ortalama 150.000 kıyye erzak gönderilmekteydi.¹⁵⁸

3. Ordu iâşe mıntıkasına dâhil edilmesiyle birlikle vilâyetin iâşe hizmetleri açısından mükellefiyetleri bir kat daha arttı. Nitekim 15 Kasım 1915 tarihinden itibaren bu vilâyetin de iâşe mıntıkasındaki diğer vilâyetlerle birlikte Erzurum ve Erzincan depolarına erzak nakletmesi emredilmişti. Sık sık dile getirildiği üzere bütün Osmanlı ülkesinde olduğu gibi, Sivas vilâyetinde de asıl problem taşıma araçlarının yetersiz

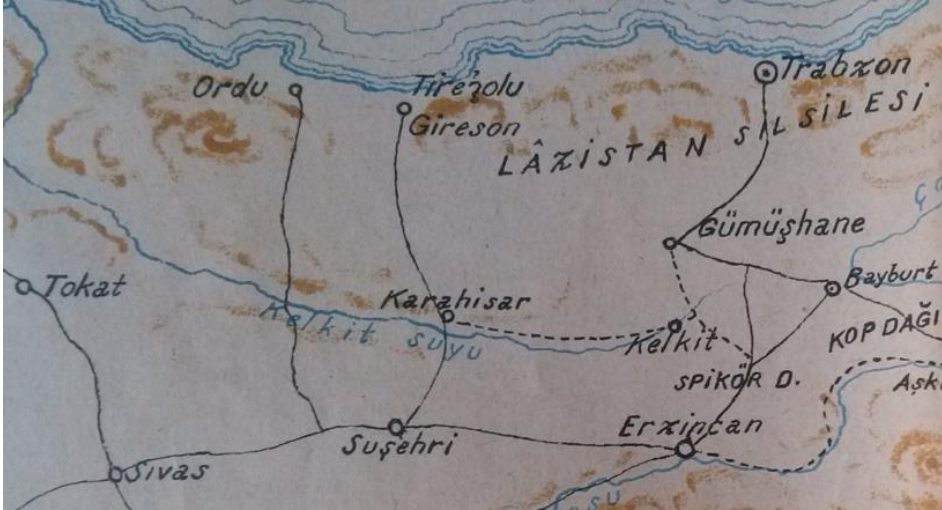
---

¹⁵⁸ Kafkas Cephesi'nin Lojistik Desteği, a.g.e. S.186

olmasıydı. Yoksa özellikle savaşın birinci yılında yiyecek maddeleri açısından önemli bir sıkıntı yoktu. Nitekim vilâyetin hesaplarına göre, 1914 kışında ordu için 60.000 ton civarında yiyecek maddesinin temini mümkün görülüyordu.

Sivas Valisi Muammer Bey, 20 Kasım 1914 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne müracaat ederek; Suşehri ve Refahiye kazalarındaki yığmak tamamlanmadan Erzincan'a sevkiyat yapmanın imkânsız olduğunu ve eğer bu vilâyetten daha fazla yardım bekleniyorsa, Konya ve Ankara vilâyetleri ile Kayseri sancağından ya da uygun görülecek herhangi bir yerden bol miktarda taşıma aracının gönderilmesi gerektiğini bildirdi. Dâhiliye Nezaretinin 25 Kasım 1914 tarihli cevabı; bahsedilen sancak ve vilâyetlerdeki araçlar, kendi bölgelerindeki ordu birliklerine erzak naklinde kullanılmakta olduklarından, gönderilmelerinin mümkün olamayacağı şeklinde idi. Bir süre sonra Sivas'a gelen Menzil Müfettiş-i Umûmîsi Nihat Bey, Erzurum'a kadar yapılacak sevkiyatın sağlanabilmesi için Sivas vilâyetine çevre vilâyet ve sancakların yardımıyla 2.000 deve ve 600 araba verileceğini beyan ettiyse de bundan da bir sonuç alınmadı.

Bu durumda mevcut imkânlarla işe başlamakta başka çare kalmadığından, 6 Aralık 1914 tarihinden itibaren Erzurum ambarlarına sevkiyata başlandı. İlk olarak 37 arabaya yüklenen 185 çuval un ile 25 araba yükü kışlık giyecek, beş gün sonra da 26 erzak arabası daha yola

çıkardı. Bunun dışında Erzincan, Mülk-i Şerif ve Bayburt'a da erzak sevk edilmekteydi.¹⁵⁹

Erzak sevkiyatında Sivas vilayetinin ve Sivas Valisi Muammer Bey'in katkısı çöktür. Muammer Bey ayrıca bölgeden gelen dul ve yetimlerin iskânı, Ermeni olayları ve sonrasında Ermeni tehcirinin sorunsuz yapılması için de çok çaba sarf etmiş bir idarecidir.

Rusların lojistik Faaliyetleri

Başlangıçta, Ruslar hâkimiyet kuramadıklarından dolayı Sarıkamış'a kadar Kafkas demiryolundan, hududumuza kadar mevcut karayollarından yararlanıyorlardı. Bu safhada Rusların deniz faaliyeti ikinci safhadaydı. 1916'da Trabzon'u işgal ettikten sonra, bizden aldıkları beygirlerle çekilen küçük dekovili yetersiz bulduklarından, Maçka'ya kadar bir dar hat kurdular. Trabzon'da vapur batırarak hızla bir liman yaptılar. Batum ve Novorosisk'ten erzak ve mühimmatı deniz yoluyla Trabzon'a taşıyorlardı.

İşgal ettikleri topraklarımızdaki yolların iyileştirilmesi ve tamamlanması için Ruslar 36 amele taburu çalıştırıyorlardı. Yollar yapıldı. Çeşitli otomobil ve kamyon bölükleri işletildi. Erzurum ve Bitlis yollarında bile kamyonlar çalışıyordu.

Sarıkamış - Erzurum dar hattı üç kolorduya yani 1. Türkistan Kolordusuna, 2. Türkistan Kolordusuna ve 5. Kolordu'ya yeterli gelmediğinden, 2. Türkistan Kolordusu Of ve Sürme- Trabzon ve Polathane'den deniz yoluyla iaşe edilerek zayıflar geri gönderilmiş, mekkâriler en aza indirilmiş, hatta makineli tüfekler asker sırtında taşınarak hayvanlar geride yiyeceği bol bölgelere gönderilmişlerdi. Bu şekilde hayvan iaşesi için, taşıma işi en aza indirilmişti.¹⁶⁰

Bir mekkâri 100 kilometrelik yolu 10 günde almakta olup, mekkâri askeriyle hayvanın yiyeceği ot dâhil 60 kilo hesap edilirse naklettiği yükün

¹⁵⁹ Kafkas Cephesi'nin Lojistik Desteği, a.g.e. S.187

¹⁶⁰ Büyük Harp, a.g.e. S.606 ve 607

40 kilosundan fayda sağlanabilecektir. 150 kilometreye bir mekkârinin taşıyabileceği yük ancak kendi iâşesine yetecektir. Bu hesabı dikkate alan Ruslar harekâtlarını da bu hesaba göre yapmışlardır. Buna ek olarak işgal ettiği yerlerde ulaşım için yok yapımı ile dekovil hattı yapımına da önem vermişlerdir. 1915 yılında Kars - Göle ve Sarıkamış - Erzurum'da da muhtelif yerlere de dekovil hattı inşa ettiler.

1.Dünya Savaşı'nda Kafkasya Cephesi'ndeki Hava Gücümüz ve Bazı Gelişmeler

Trabzon'da bulunan bir Rus tayyare müfrezesinden bir deniz tayyaresi 30 Temmuz 1916'da yanlışlıkla Görele yakınlarına inince, tayyareye el konulmuş ve iki tayyareci de esir alınmıştı.

Ruslarla ilgili ilk tayyare keşifleri 1916 yılında Suşehri'ndeki 7. Tayyare Bölüğüne yapıldı. Rusların dört adet kara tayyare müfrezesi vardı. Bunlardan ikisi önceleri Erzurum'da bulunuyordu. İleri harekâttan sonra ise Erzincan'a nakledildiler. Bu müfrezelerin bir kademesi Kelkit'teydi. Yapılan keşifte Kelkit'te en fazla 5 hangar çadırı görülmüş ve toplam 10 tayyare olduğu öğrenilmişti. Buradan aynı anda 5-6 tayyare uçurabiliyorlardı. Ayrıca Rusların, Trabzon ve Görele'de bir deniz tayyare müfrezesi vardı. Tayyareler, zaman zaman Harşit çayının denize ulaştığı yerdeki mevzilerimizin üzerinde keşif uçuşu yaparak, siperlere ve Tirebolu'ya bomba atıyorlardı.

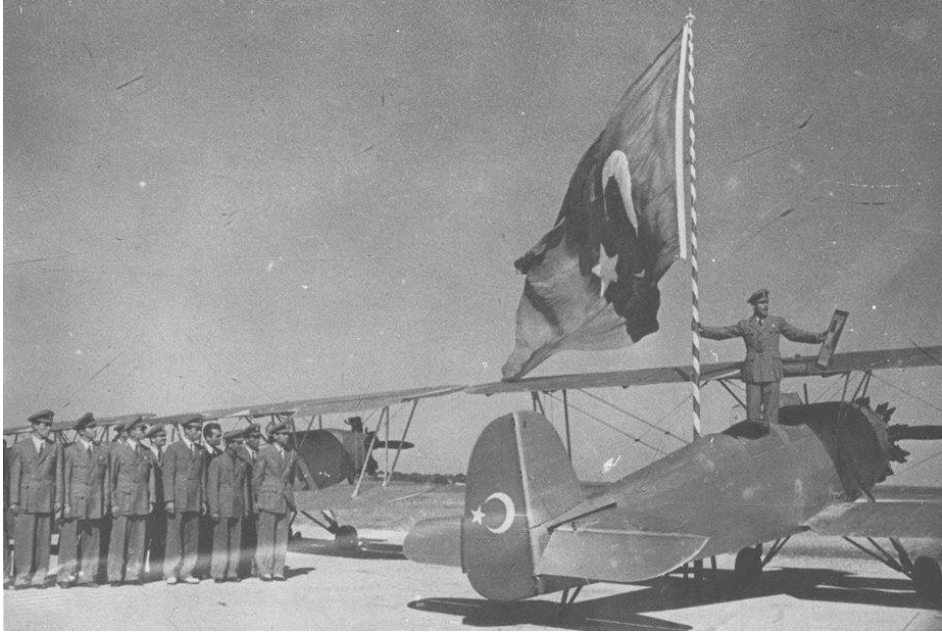
Rusların 17 hava gözetleme istasyonu, 23 telsiz istasyonları vardı. Rusların 3. Tayyare Müfrezesi Hınıs'ta idi ve bu müfrezenin de Karmuç'ta bir ileri kademesi vardı. Dördüncü Tayyare Kademesi ise Rumiye Gölü yakınlarında Haydarabad'da bulunuyordu. Bu kademe, Musul ve İran istikametlerinde keşif yapıyordu. Bunların kuvveti de diğerleri gibiydi. Nieuport, Godron, ve Bristol tipinde tayyareleri vardı. Bu tayyarelerin nitelikleri de bizimkiler gibiydi. **Çift motorlu iki adet Godron tipi tayyareden biri, Alucra'da sağlam olarak elimize geçmişti.**

3. Ordu emrinde, bir Gotha ve bir Albatros tayyaresinden oluşan ve Türklerle iki Alman subayın idaresinde bulunan 7. Tayyare

Bölüğü Erzincan'da faaliyete geçmişti. Erzincan'ın düşmesi üzerine, 7. Tayyare Bölüğü karargâhı Suşehri'ne taşındı.

30 Mart 1917'de Rus muhripleri ile tayyareleri Giresun'u bombaladılar ve Deniz tayyare hangarını tahrip ettiler. **Giresun'da, 8. Kara Tayyare Bölüğünün yansı vardı, Giresun hangarının Rus donanması tarafından tahribi üzerine, bu yarım bölük de Suşehri'ne geri dönerek bölüğüne katılmıştır. Bölükte bir Albatros ve bir Rumpier olmak üzere iki tayyare vardı.**

16 Haziran 1917'de Suşehri'ne kadar gelen bir Rus tayyaresi, Albatros muharebe tayyaremiz tarafından Refahiye'ye kadar takip edildi. **30 Haziran 1917'de Alucra'ya inmek zorunda kalan çift motorlu Godron tipinde bir Rus tayyaresi, sağlam olarak ele geçirildi ve iki pilotu da esir alındı.**

Ruslardan ele geçirilen bu tayyare, 17 Temmuz 1917'da pilot Vecihi (Hürkuş) tarafından Alucra'dan uçurularak Suşehri'ne getirildi. Suşehri'ndeki 7. ve 8. Bölüklerde toplam beş tayyare vardı ve ikisi Türk subaylarının komutasındaydı.

Bundan sonra Rus tayyareleri faaliyete başladılar. 16 Haziranda Suşehri'ne gelen Rus tayyaresi etkisiz birkaç bomba atmış ancak avcı tayyaremiz tarafından uzaklaştırılmıştı. 18 Haziran 1917'de 6 Rus tayyaresi, Refahiye'nin doğusundaki Melikşerif'deki lojistik destek noktasına 24 adet bomba atarak birkaç erin yaralanmasına sebep olmuştu.

18 Temmuz 1917'da Erzincan istikametinde yapılan keşif sonucu, Erzincan'daki Rus hangarı bombalandı. Havadaki bir Rus tayyaresi yere inmek zorunda kaldı.

Bu sırada tayyare saldırıları, topçu ve piyade ateşleri sıklaştı. Bir tayyaremiz Kelkit'i bombalarken, bir Rus tayyaresi de Kemah'a bomba attı, bir tayyaremiz Erzincan uçak hangarını bombaladı.¹⁶¹

1.Dünya Savaşı döneminde kullandığımız tayyarelerin özellikleri:

Albatros Muharebe Tayyaresi: 582 Hızı 200 km, hareket alanı 600 km, çift pilot, makineli tüfek.

Albatros Keşif Tayyaresi:583 Hızı 140 km, hareket gücü 750 km, elle atılan 5'er kiloluk, 10 adet bomba.

Deniz Gotha Tayyaresi:584 Hızı 120 km., hareket gücü 750 km, makineli tüfek, 2 kişilik.

Kara Gotha Tayyaresi: Hızı 110 km, hareket gücü 600 kilometre, 1 makineli tüfek, 10 adet 5'er kiloluk bomba.

Rusların Amacının Analizi

Rusya, Musul ve Halep vilayetlerini de içine alacak şekilde bütün Osmanlı topraklarını ele geçirmek istiyordu. Ancak, Konya - Antalya - Muğla illerini İtalya'ya; Suriye ve Irak'ı da Fransa ve İngiltere'ye bırakmaya razı oluyordu. Bunun için Ermenistan adı altında Çukurova'da; Türkiye adıyla da İzmir ilini de içine alan Orta Anadolu'da kendine bağlı birer hükümet kurmak istiyordu. Sinop'a kadar bütün Karadeniz sahillerini

---

¹⁶¹ Büyük Harp, a.g.e. S.426

ve arka bölgesini, Boğazları ve Doğu Anadolu'yu doğrudan doğruya Rusya'ya katmak amacındaydı.

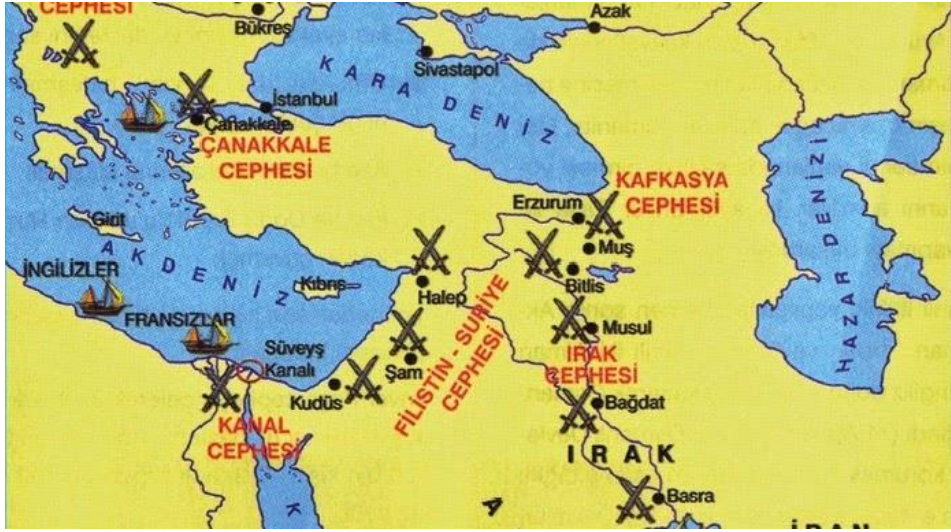
2. ve 3. Orduların karşısındaki Rus 5 kolordusuna Azerbaycan'ın işgalinden sonra 6. ve 7. Avcı Tümenlerini de katmıştı. Bu 6 kolordu; (30 piyade tugayı) Bitlis - Erzincan - Trabzon hattından Diyarbakır - Harput - Malatya - Sivas hattına saldıracaktı. Zayonchkovski; "Grandük, Sivas'a saldırmak düşüncesindeydi. Ordu'yu ve lojistik destek durumunu iyi bilen Yudenich buna yanaşmadı. Ruslar, Samsun ve Sinop'u işgal ederek buradan Yozgat'a yürümek fikrindeydiler. Türklerin Bağdat'a karşı saldırısından İngilizler en sonunda Rusların Musul'a saldırmalarına 1917 yılı başında razı oldular.

Kazvin'deki Baratof ile Azerbaycan'daki Çernozobof komutasındaki kolordular, Musul çevresinin işgaline ayrılmıştı. Böylece iki kanatta bulunan Musul ve Yozgat'ın ele geçirilmesi sırasında Malatya – Diyarbakır hattından hareket eden Rus ordusu, Kahramanmaraş – Gaziantep üzerinden Çukurova ile Halep'in işgalini tamamlayacak ve Ruslar göz diktikleri verimli Adana ovalarına ve İskenderun körfezine ulaşmış olacaktı.¹⁶²

Ruslar, Türk ordusunun 27 Tümenini Kafkasya cephesinde üzerlerine çekerek, bizim Irak ve Filistin cephesinde, İngilizlerin karşısında ancak 14 tümenimiz kalmıştı. Bu sebeptendir ki Ruslarla – İngilizler arasında bir işbirliği olup, gücümüz zayıflatılarak İngilizler karşısında mağlubiyet yaşamamızın önü açılmıştır. 11 cephede aynı anda savaş yürütebilmek her ülkenin başarabileceği bir durum olmasa gerektir.

---

¹⁶² Büyük Harp, a.g.e. S.457

Kafkas Cephesinde Ruslarla Aramızda Mukayeseli Karşılaştırmalar

Ruslar yaklaşık 50 ila 100 kilometrelik sıçramalarla 3 harekâta topraklarımıza 250 kilometre kadar girmişlerdir. Bu harekâtlar şöyledir. Birinci harekât: Köprüküy-Sarıkamış muharebeleri, İkinci harekât: Erzurum, Rize, Bitlis muhabereleleri, Üçüncü harekât: Trabzon, Bayburt, Erzincan ve Oğnut muharebeleridir.¹⁶³

Hastane kayıtlarına göre 3. Ordudan 175.000, 2. Ordudan 65.000 olmak üzere toplam 240.000 asker ölmüştür. Gazi olarak memleketlerine gönderilenlerle birlikte bu sayı 400.000'e ulaşmaktadır. Kafkasya'da ilk yıllarda Ruslara karşı ortalama 200.000 asker bulundurulduğu ve 4 yılda en az bir defa değiştirildiği düşünülürse 400.000 asker gönderilmiş olur. Genel kayıplarla beraber bu sayı 800.000'e ulaşmaktadır.

Rus Maslovski'nin verdiği bilgiler ile cephe ve diğer kaynaklardaki bilgilere göre (Larchen'e) Rus kuvvetlerinin sayısı 700.000 olarak verilmektedir. Maslovski ise Rus kuvvetlerini 472 tabur, 303 süvari bölüğü, 540 top olarak vermektedir ki geri hizmetlerle birlikte bu sayı 850.000 asker mevcuduna ulaşmaktadır. Bu ortalama olarak her yıl

¹⁶³ Büyük Harp, a.g.e. S.606

500.000 olarak kabul edilirse bizim askerimizin iki katı kadar bir kuvveti Kafkas cephesine sürdüğü anlaşılmaktadır. Cephe gerisindeki gelen-giden ölü, sakat, yaralı ve ikmal askerleriyle 1.500.000 rakamı karşımıza çıkmaktadır. 500.000'de ölü, sakat, çürük ve kaybolanlarla 2.000.000 sayısına ulaşılır ki, savaş boyunca Rusların çok büyük bir gücü burada tuttuğu anlaşılır.¹⁶⁴ Bu cümleden olarak 4 yıllık Kafkas savaşının kimlerin işine yaradığı üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Bu İngiltere olabilir mi?

Rusların planının başarılı olmamasının sebepleri, çok sarp olan arazinin durumu, yeni gelen Rus askerinin moral seviyesinin düşüklüğüydü. Rus 5. Kolordusundaki askerler, üçüncü tertip ihtiyatlarından, acemilerden, hastalardan ve döküntülerden ibaretti. Birlikler aciz bir durumda kaldıklarından faaliyet gösteremediler. Silahlı gruplara bile yeniliyorlardı. Esirlerden alınan bilgilerde, bunların gemilerle taşınırken kustukları, korkup istavroz çıkardıkları, sahile çıkarken düşüp yuvarlandıkları, kısaca harbe bitkin bir halde girdikleri anlaşıyordu. Diğer bir sebep de bu arazi sarp ve ormanlıktır. Burada yapısı sağlam birlikler gereklidir. Yerel birliklerimiz ve silahlı gruplar her yeri dahi iyi bildiklerinden, Rusları perişan ediyorlardı. Çok sarp arazide bir yandan diğer yana Ruslar kolaylıkla kuvvet kaydıramıyorlardı. Yüksek ve sarp dağları aşırıp yana kuvvet kaydırmak çok zordu ve uzun zaman istiyordu. Bizim böyle iç hattan yararlanmamız, Rusları aldatmıştı. **Bu faaliyet, 3. Ordunun kuvvetini Ruslara, üç kat fazla gösterdi.** Maslofski'nin açıkladığı sayılara göre Ruslar, 3. Orduyu; 15 Tümen ve 39 jandarma ve hudut taburu ki toplam dolgun mevcutlu 174 tabur, 74 süvari bölüğü olarak tahmin ediyorlardı.

Başarımızda etkili olan üçüncü bir sebep de, 3. Ordunun, 5. Kolordu birlikleriyle takviye edilmesidir. Çanakkale'de İngilizleri ve Fransızları yenen bu kahramanlar, yılmadan düşmanın üzerine atılıyorlardı. Yakın muharebeye alıştıklarından, Rusları yanlarına sokup onları bomba hücumları ve süngü muharebesiyle kaçırtıyorlardı.¹⁶⁵

---

¹⁶⁴ Büyük Harp, a.g.e. S.459

¹⁶⁵ Büyük Harp, a.g.e. S.242

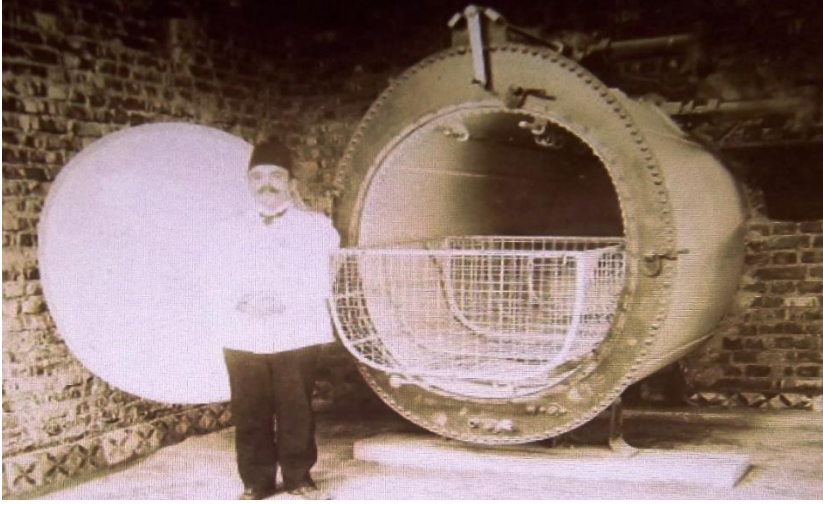
Savaş Sırasında Yaşanan Sağlık Sorunları ve Nedenleri

3. Ordu'nun 1914 yılı Kasım ayında ilk muharebeler sırasında 190.000 iâşe mevcudunun yaklaşık 120.000 askeri Erzurum civarında ve ilerisinde bulunuyordu. Bütün bu kuvvetin sağlık kuruluşu adına tümenlerde bir sıhhiye bölüğü, kolordularda üçer gezici hastane vardı. Bütün gezici hastanelerdeki yatak mevcudu 1.800'dü. Erzurum müstahkem mevki emrindeki hastanede 900 yatak vardı. Trabzon, Bayburt, Muş ve diğer lojistik destek hastanelerindeki 1.850 yatak da dikkate alınırca 190.000 kişilik bir orduda genel yatak sayısı 4.650'ye ulaşıyordu.

Ordunun; sert bir iklimde iyi giydirilmez, barındırılmaz ve iâşe edilmezse kabul edilebilir seviyeden fazla kayıp vermesi tabiidir Bu mevcuda göre, hiç olmazsa 20.000 yatağa ihtiyaç vardı. Yığınağın merkezini Erzurum oluşturuyordu. 10. Kolordunun gelişinden sonra bu çevrede 160.000 asker toplanmıştı. Erzurum'da ihtiyaç duyulan 16.000 yatağa karşılık 900 yatak bulunmaktaydı. Erzincan'da da 500 yataklı lojistik destek hastanesi vardı. Doktor, eczacı ve tıbbi malzeme eksikliği ise had safhadaydı.

Sarıkamış faciasından sonra 40.000 hasta Erzurum'a gelince sistem çökmüş ve askerler köylere dağıtılarak bakılmaya çalışılmış ise de köy ordugâhları kalabalık ve temiz değildi. **Askerin bir kısmı da çıplaktı.**

Anadolu'nun hemen her tarafında, daha 1914 Mayıs'ında lekeli humma, dönüslü humma, tifo, dizanteri tek tük vakalar veya küçük salgınlar halinde vardı. Özellikle lekeli humma, doğunun en büyük afetiydi. Seferberlikle beraber çiçek, tifo, kolera, dizanteri aşıları yapılyordu. Bunların etkisi iyiydi. Çanakkale muharebelerinde yüz binlerce insan olduğu halde bir salgın olmamıştı. 3. Ordu'ya gönderilen aşılar, ancak 70.000-80.000 kişiye yetebiliyordu. Yazık ki bunlar da tamamen yerlerine ulaşamamış, yalnız bir kısım asker aşılabilmişti. **Lekeli humma ve dönüslü hummada, bit mücadelesine önem veriliyordu.** Hâlbuki Trabzon'da ve Erzurum'da ikisi sabit ve ikisi gezici olmak üzere toplam 4 etüv (bitleri öldürmekte kullanılan kızgın buhar kazanı) vardı.

Etüv (Dezenfekte) Ekipmanı

Sarıkamış felaketinden sonra ordunun yeniden canlandırılması için birçok ikmal ve acemi askere almıyordu ancak gıda, giyecek ve barınma meselesi çok kötüydü. Hiçbir yerde askere tam istihkakı verilmiyordu. Tümen, alay, tabur komutanları iaşeyle uğraşamıyor bütün bu önemli işler görevli personelin sorumluluğuna bırakılmıştı. Diğer sınıflara göre daha düzenli olan topçular bile, gıdalarını üçte bir derecede eksik alıyorlardı. Bu da sağlık sorunlarına neden oluyordu.

Sarıkamış'tan sonra ordu döküntüleri yarı ölü hale gelmişlerdi. Yeni atanan 3. Ordu Komutanı Mahmut Kâmil Paşa ile Ordu Sağlık Başkanlığına yeni tayin edilen Doktor Tefvik Salim, bu durumu düzeltmeye giriştiler. Birçok ihmalle, eksikle, etkenlerle savaşmaya başladılar. **Tifüsün yayılma sebebi bitti. Bitin yok edilmesi için askerin temiz olması gerekiydi. Subaylar bit mücadelesi yaptılar.**

1915 yılı Mart ayında 3. Ordu'nun yüzde 45,5'i hastalanmış, bunların yüzde 24'ü ölmüştür. Ordunun bütününde ölümler, iaşe mevcudunun yüzde 11'ini bulmuştu. Salgın hastalıklar; Kara Humma, Lekeli Humma, Dönüşlü Humma ve Dizanteri gibi öldürücü başlıca dört hastalıktan ibaretti. İstatistiklerde nezle salgını olarak gösterilen vakalar ya lekeli humma veya dönüşlü hummaydı. Kara Humma diye gösterilenlerin büyük bir bölümü de lekeli humma vakasıydı.

Mart ayında, 8.381 asker salgın hastalıklara yakalanmış; hastanede yatanların yüzde 21,6'sı olan 3.288'i kişi ölmüştür. Bu sayı, bütün ölümlerin yüzde 35,5'idir. Ordu Sağlık Başkanlığına atanmış olan Doktor Tevfik Salim'in raporuna göre Lekeli Humma'ya yakalananların yüzde 53'ü; Kara Hummalıların yüzde 52'si; dizanterililerin yüzde 37,6'sı; dönüşlü hummaya yakalananların yüzde 29'u ölmüştür. **Bütün hastalıklar, iâşe barınma, giysi eksikliğinden ileri geliyordu. Orduyu tahrip eden bulaşıcı hastalıklar değil, askerin yokluk ve açlık içinde kalmasıdır.**

Hastaneden çıkarılan prevantoryumlara (veremle mücadele birimine) gönderip kuvvetlendirmek, lojistik destek noktalarında beslemek gibi tedbirler alındı. 1916 yılında 3. Ordu'da, Erzurum'dan geri çekilirken ve Of taarruzunda iki defa kolera salgını çıkmış, 1638 hastadan 1048'i ölmüştür. Ölüm oranı dikkat çekicidir.

Fevzi Çakmak Paşa'nın Üçüncü Bölge ve 3. Ordu Komutanlıklarında bulunduğu 1916 ve 1917 yıllarına ait sağlık ile ilgili elde ettiği bazı istatistiklere göre, 3. Ordunun dört yıllık sağlık vukuat çizelgelerindeki sonuç şöyledir.

1916 yılında Bayburt taarruzundan önce, 3. Bölge mevcudu 1212 subay ve 35.362 muharip askerdi. Geri çekilip de cephede sükûnet sağlandıktan sonra 3. Bölgenin mevcudu 24.551 askere düşmüş ve 11.000 kayıp verilmişti. Asker kaybı üçte bir olduğu halde, 608'e ulaşan subay kaybı yarı yarıya bulunuyordu. Bu da subayların görevlerini yapmak konusunda askerlere örnek olduklarını kanıtlamaktadır.

3. Ordunun dört yıllık sağlık istatistikleri incelendiğinde, ortalama 112.000 asker mevcudunun 4 yılda hastaneye giriş sayısı 689.959'a vardığı görülmektedir. Her askerin yılda bir buçuk defa hastaneye giriş yaptığını, ortalama olarak ordu mevcudunun yüzde 12,5'inin hastanelerde bulunduğu anlaşılmaktadır.

1917 yılında büyük harekât olmadığı için, hasta oranı ordu iâşe mevcudunun yüzde 10'unu geçmiyor ve bu hastaların yüzde 15'i ölüyordu. Hastaneye giren hastaların yüzde 11'ini yani 60.983'ünü yaralı

askerler oluşturuyordu. Askerleri, savaştan çok hastalıkların yıpratığı anlaşılmaktadır.

Dört yıllık sağlık istatistiklerine göre, hastanelerdeki ölümlerin toplamı 128.698 askerdi. Bu da bütün hastanelerde yatanların yüzde 18,6'sını teşkil ediyordu.

Dört yıllık sağlık istatistiklerine göre, hastanelerdeki ölümlerin toplamı 128.698 askerdi. Bu da bütün hastanelerde yatanların yüzde 18,6'sını teşkil ediyordu. Bunlara büyük salgınlar dâhildir. Hasta olarak toplam 66.028 asker hastaneye girmiş ve bunların 23.607'si ölmüştür. Bu da yaralıların yüzde 35,2'sine karşılık gelmektedir. Bulaşıcı ve salgın hastalıklardan ölenlerin sayısı, toplam ölümlerin yüzde 18,3'ünü oluşturmuştur. Doktor Tevfik Salim'in raporunda belirttiğine göre orduyu salgın hastalıklardan çok adi hastalıklar etkilemiştir. **Bunda elbise, iase ve barınmanın büyük etkisi olduğuna en birinci delil, harbin en sakin zamanlarında bile ölümlerin daima kışın çok, yazın az olmasıdır.**¹⁶⁶

Fevzi Çakmak Paşa'nın 3. Ordu Komutanlığına vekâlet ettiği beş ay içinde, özellikle bu oranı muharip kuvvet lehinde artırmaya uğraştı. Bu dönemde askerler iyi besleyerek, iyi yerlerde barındırılarak hastalıkları azaltılmış, zayıf durumda olanlar hava değişimine gönderip kısa sürede iyileşmelerine özen gösterilmiş, taşıma işin kısmen halktan yararlanarak yapılıp asker kullanmamak, yerel üretimin artırılmasına önem vermek gibi tedbirlerle muharip sayısı iase miktarının üçte birine çıkarılmıştı. Bu miktarın önemli kısmını lojistik destek hizmetleri tutuyordu.¹⁶⁷

3. Ordunun geri çekilmesiyle birlikte kolordumuzun Zıhar (Fevzi Çakmak)-Gelvaris (Hacı Hasan) köyüne konuşlanmasından sonra mevzilere yakın yerlerde acil sağlık dispanserleri kurulduğu geride Alucra'da ise Kamışlı köyünde 2 katlı bir konağın askeri hastane olarak kullanılmaya başlanıldığı ve burada bir yangın yaşanarak kullanılmaz hale geldiği bilinmektedir. Bu konağın yanmasından sonra Alucra merkezinde

---

¹⁶⁶ Büyük Harp, a.g.e. S.621-627

¹⁶⁷ Büyük Harp, a.g.e. S.617

bulunan Bulutçu ailesine ait yine 2 katlı konak askeri hastane olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Askeri hastane ile ilgili halk arasında anlatılan bir hikâyeye göre: Alucra Kamışlı köyü askeri hastanesinde görevli Osmanlı tebaası gayrimüslim bir doktor buraya gelen hastaları yanlış tedavi ile kasten öldürmüştür. İyileşmesi beklenen hastaların dahi beklenmedik bir şekilde ölmesi üzerine bu durum dikkat çekmiş ve doktor divan-ı harp usullerine göre cezalandırılmıştır. Bahse konu hastanenin yakınlarında bulunan bir alan ise köylüler tarafından şehitlik olarak bilinmektedir. Ancak bu alan zamanla düz bir alana dönüştüğünden burada yetkili birimlerce kazı yapılarak durum tespiti yapılması gerekmektedir. Bunun için tarafımdan iki defa başvuruda bulunulmuş olup, muhatap kurum olan Giresun Müze Müdürlüğü'nce keşif yapılmış ise de henüz bir kazı çalışması başlatılmamıştır.

9.BÖLÜM SAVAŞLA İLGİLİ YEREL BİLGİLER

Gelvaris (Hacı Hasan) Köyünden İbrahim (Hacı) Ünal'la Yapılan Söyleşi:¹⁶⁸

Tarih: 7.7.2018, Yaşı: 84, Yer: Alucra (Merkez)

---

¹⁶⁸ 7 Temmuz 2018 tarihinde Cumartesi günü Alucra'da Hacı Ünal'ın Sobacı dükkânında kendisiyle görüşülmüştür.

M.T. : Hacı amca Birinci Dünya Savaşı yıllarıyla ilgili büyüklerinden dinlediğin anıların olduğunu daha önceki söyleşimizde anlatmıştın, bu anlattığın anılara savaş yıllarını işlediğimiz bir kitap için yeniden ihtiyaç duyuldu. Bunları tekrar eder misin, ayrıca başka hatırladıkların varsa onları da dinlemek isterim.

H.Ü. : Büyüklerimizden dinlediğimize göre köyümüzdeki (Gelvaris'deki) kışlalar çeşmenin civarındaymış. İki uzun baraka şeklinde olan bu yapılar ahşap olup, çatıları dahi ahşap hartamadan (çam ağacından yapılmış ince levha) yapılmış. Karargâh merkezi burada olmakla birlikte Alucra'nın Zun (Boyluca) köyünde, Karabörk Yaylasında, Çakmanus Köyü (Yeşilyurt) kırsalında, Zihar (Fevzi Çakmak Köyü) ve Hacı Hasan Köyü (Gelvaris-İngölü) hattında cepheler ve karargâhlar da kuruluymuş. Karabörk Yaylasında askeri bir değirmen dahi varmış. Burada arpa öğütürler ve arpa ekmeği yerlermiş. Çakmanus Köyü kırsalındaki maden suyunun olduğu bölgeye taş döşeyip yol yapmışlar. O tarihlerde bölge tamamen ormanmış. Gerek ısınma gerekse savunma amaçlı olarak ağaçları kesmişler.

Cender Boğazı ve Musa Dağı Rusların en son ulaştığı noktalmış. Burada kışın kalmışlar. O sene kış çok sert geçmiş her iki tarafta çok mağduriyet çekmiş. 2 metre kar yağmış. Ama Ruslar soğukta epey kırılmışlar.

Halk Şiran'da Saruca Köyünde bulunan Hacı Mustafa Efendi (Şeyh-i Şeyranî)'nin tekkesine giderek¹⁶⁹ Rusların istilasının sona ermesi için dua etmişler. Yapılan bu duanın kerameti olarak Ruslar'da çözülme artmış. 24 saatte de kar erimiş ve halk rahat etmiş. Ruslar da bir kaç sene kaldığı bu bölgelerden çekilip gitmiş. Savaş boyunca ilerleme kaydetmiş olsalar da yaşadıkları ağır askeri kayıplar neticesi kendi içlerinde yaşadıkları karışıklık neticesi ortaya çıkan Bolşevik ihtilâlî de bunun vesilesi olmuş.

Ayrıca bir savaş hilesi olarak Fevzi Çakmağın Ruslara karşı mevzilere boruya benzer malzemeler yerleştirerek top süsü verdiği ve burada asker olduğu izlenimi vererek bu sayede Ruslara karşı psikolojik üstünlük sağladığı da rivayet edilmektedir.

---

¹⁶⁹ Tosun, Murat Dursun Tosun, Hacı Mustafa Farukî Rumi Çorumî Şeyh-i Şeyranî Nam-ı Diğer Kara Şeyh, S.22-27

Manevi bir gelişme olarak anlatacağım bu olayı anneannem anlatmıştı. Savaş zamanı Burga Baba ve Könger Tepesi ile Hacı Hasan Türbesi ve Zihar (Fevzi Çakmak) Köyündeki Çağırın Baba Türbe ve Ziyaretlerinden top atışları yapılmış ve bu top atışları çok güçlü ses yaydığı için kulaklarını tıkamak zorunda kalmışlar. Bu olay bölgemizdeki evliyaların kerametlerindedir.

Ayrıca bizzat yaşadığım bir anım daha var. Ben 1934 doğumluyum. 1939 depremi sonrasıydı. Sanırım ben de 8-10 yaşlarındaydım. O yıl çok sert kış olmuş ve 3 gün fırtınadan dışarı çıkamamış hayvanlarımızı da gereğince sulayamamıştık. Sonrasında hava yumuşayınca babam hayvanları çıkar da sulamaya götüreyim dedi. Ben de ahırdaki hayvanlarımızı çıkarıp hazırladım babam da aldı götürdü.

Akşam namazına doğru hayvanlarımız geldi ama babam ortada yoktu. Annem telaşlandı babamı aramaya çıktık. Sonra öğrendik ki halamın evinde imiş. Babam geri gelirken yerde yarı baygın bir adam görmüş. Adam el işaretleriyle kendisinden yardım istemiş, kurtar beni demiş. Babam Yunis de adamın haline acıyarak hayvanları kendi başlarına eve yollayarak adamı sırtladığı gibi 500 metre ileride bulunan halamın evine atmış. Adam donmak üzere imiş orada kendisine yardımcı olmuş, ısıtmışlar.

Akşam köy odasında babamı görmeyince nerede olduğunu sorduklarında durumu anlatınca büyükler gençlerden oluşan bir gurubu halamın evine göndererek adamı alın buraya getirin dedi. Gençler adamı sırtlayıp alıp getirdiler. Adamı sobanın arkasına yatırdılar, karnını doyurdular. 3 gün misafir ettiler. Burada yabancı adama sordular sen kimsin, nereden gelir nereye gidersin diye. O da anlattı. Ben çocuktum ama adamın anlattıklarını kulaklarımla duydum.

Adam dedi ki: Benim adım Yusuf, Bayburtluyum, seferberlikte asker idim, Ruslara esir düştüm. Toplam 770 kişi idik bizi Karadeniz'de neresi olduğunu bilmediğim karanın görünmediği bir adada hapsettiler. 17 yıl burada aç, susuz, çıplak perişan bir halde kaldık. Sonra bir gün adaya bir kadın idareci geldi, durumumuzu sordu, öğrendi. Geri kalanı ölmüş, bunları da ortadan kaldırım dedi, gitti. Aradan birkaç gün geçince pişman

mı oldu ne, geri geldi. Sonra da içinizde pehlivan var mı diye sordu. Çorum Sungurlulu olan arkadaşımız ben pehlivandım dedi. Bir fotoğraf göstererek bu adamla güreşebilir misin dedi. Sungurlulu arkadaşımız halimizi görüyorsun, senelerdir esaret altında aç-susuz yaşıyoruz, bu halimle ben nasıl güreşeyim. Bana 3 ay müsaade eder, bakarsanız güreşirim dedi. Kadın da tamam, bunlara üst baş verin, karınlarını doyurun diye emir verdi. Arkadaşımızın sayesinde bizim de karnımız doydular, vücudumuz elbise gördü.

17 yılın sonunda bizi askeri muhafızların eşliğinde bir tekne ile karaya çıkardılar. Orası mahşer yeri gibi kalabalıktı. Anladık ki burası güreşin yapılacağı yerd. Çorum Sungurlulu arkadaşımıza sabaha kadar hep birlikte dua etmiştik. Burada güreş yapıldı ve Rus güreşçiyi arkadaşımız ağır bir yenilgiye uğrattı. Sonra pehlivan arkadaşımızı aldı götürdüler, ondan bir daha haber alamadık. Bizleri de kör topal buldukları kadınlarla evlendirdiler. Her birimizi bir yere dağıttılar. Ben dağlardan odun kesip satarak 7 yıl kadar orada evli kaldım. Hep kaçıp kurtulmak hayaliyle yaşadım. Bazı arkadaşlarımızın orada çoluk çocuğu oldu, kaldılar. Benim çocuğum da olmadığı için önceden yaptığım hazırlıkla elde ettiğim bilgiler doğrultusunda 7 gün durup dinlenmeden yürüyerek Erzurum'a kadar geldim. Oradan da Bayburt'a memleketime geldim. Ailemi sordun soruşturdu, kardeşim Hasan'ın Samsun'a gidip yerleştiğini öğrendim. Tarif üzere de Samsun'a gitmek üzere yola çıktım ama havanın çok soğuk oluşu ve yorgunluk nedeni ile takatim kesildi, köyünüzün altında kendimden geçtim kaldım. Allah'ın lütfu ile beni kurtarmasa idiniz orada ruhumu teslim edecektim dedi.

Bi-avnilahi Te'ala adam 20 yıldan fazla esarete kaldıktan sonra kurtulup memleketine dönmüş iken babam görüp yardım etmese donup oracıkta ölecekmiş.

M.T. : Hacı İbrahim Ünal amca verdiği değerli bilgiler için teşekkür ederim.

Çalğan Köyünden İbrahim Közleme ile Yapılan Söyleşi:
Tarih: 14.7.2018, Yaşı: 84, Yer: Alucra (Merkez)

M.T. : İbrahim amca kendini tanıtır mısın?

İ.K. : Ben Çalğan köyüdenim. Köyde kalıyorum, haftalık Pazar nedeniyle merkeze Alucra'ya geldim. Yaşım 84. Babamın adı Arif, dedemin Hasan, büyük dedemin ise Arif'dir. Büyük dedem Arif Ağa

olarak bilinirmiş. Büyük dedem Şimdi Kürtün'e bağlı Kazıkbeli Yaylası olarak bilinen yerin yakınındaki Tilkicek'den gelerek Çalğan'ı yurt tutmuşlar.

M.T. : İbrahim amca bize anlatacağın anıyı kimden dinledin ve içeriği nedir?

İ.K. : Size anlatacağım anıyı amcazadem Mustafa Közleme'den dinledim. Kendisi 1960'larda vefat etti. 1. Dünya Savaşı'nda asker iken bir aralık izinli olarak köyüne gelmiş. O zamanlar daha sık kullanılan Karagöl ve Ağyatak'dan (Akyatak'dan) gelen ve Çakmanus, Zıhar ve Çalğan'a gelen yol ağzında bulunduğu bir sırada yerde yatan bir asker görmüş. Bu kimdir diye koşarak yanına gitmiş ki, adamın yüzünü bit sarmış, kim olduğu belli olmuyormuş. Bıçağını çıkarıp adamın yüzündeki bitleri sıyırıp atmış ki köylerinden Derdiyok (şimdiki soyadları Gökçe) olarak bilinen arkadaşımıymış. Hayrola bu ne hal diye sorunca adam can havliyle izne geldim, 3-4 gündür açıp, takatim kesildi buraya düştüm diyebilmiş.

Mustafa'nın çantasında ekmek ile su varmış, Derdiyok'un (adını hatırlayamadı, lakabı ile biliyor) karnını doyurmuş, biraz kendine gelince alıp köye getirmiş. Söz konusu olayın yaşandığı yer, bahse konu köylerin yayla yolu üzerinde Çalğan'a 5-6 mesafede bir yok çatağında bulunmakta imiş ve Harşit tarafından köye gelen askerlerin kullandığı yol üzerinde bulunmaktaymış.

M.T. : İbrahim amca, 1. Dünya Savaşı sırasında askerlerimizin durumunu yansıtan bu hikâyeyi bizimle paylaştığın için teşekkür ederim.

Değerlendirme: Diğer anlatımlarla İbrahim amcanın naklettiği bu hikâyeyi üst üste koyduğumuzda hikâyeye doğrulanmaktadır. 80 yaşında olan dayımla yaptığım değerlendirmede o da dedemin benzer şekilde bitin askerlerin yüzünden kasatura ile sıyırıldığını anlattığını söyledi. Bit'i öldürmek için de bulabilirlerse gazyağı kullanırlarmış. Tifo'nun varlığı da bunun belirtisidir. Zaten açıklıktan karnı sırtına yapışmış askerin kanını bitin emmesi onları daha da bitkin düşürmüş olmalıdır.

**Gelvaris (Hacı Hasan) Köyünden Hasan Yuyucu ile yapılan söyleşi:
Tarih: 15.7.2018, Yaşı: 85, Yer: Gelvaris (Hacı Hasan) Köyü**

M.T. : Hasan amca 3 senedir seninle konuşabilmek için fırsat kolluyoruz. Bir keresinde Erdem Ekşi ile birlikte Hacı Hasan Köyüne (Gelvaris'e) gelmiştik ama rahatsızlığımız nedeniyle sohbetimiz gerçekleşmemiştir. Sonrasında da birkaç kez niyetlendi isek de bir türlü imkân bulamadık. Nihayet buna imkân bulabildik. Sizin Birinci Dünya Savaşı yıllarına ait köyünüzde ve civar yerlerde yaşananlarla ilgili çok rivayet bilgilere vakıf olduğunuzu biliyoruz, bize bildiklerinizi anlatır mısınız.

M.T. : Önce kendinizden bahseder misiniz?

H.Y. : Ben 85 yaşındayım. 3 amcam savaşlarda şehit düşmüş. Ahmet, Sarıkamış'ta, Mehmet, Bağdat'ta, Hüseyin ise İstiklal Harbi'nde

kaybolmuş, şehit düşmüş. Babam Arif ise, 1. Dünya Savaşı'nda Cidde'de asker imiş. Asker bozulunca memleketine dönmek üzere yola çıkıp, önce Bağdat'a gelmişler. Bağdat'a geldiklerinde 3 kuruşa ekmek arası et satmışlar askerimize. Ucuz olduğu için neredeyse herkes yemiş. Sonra bunu yiyenlerde amel başlamış. Doktorlarımız kontrol edince yenilen etin insan eti olduğu anlaşılmış. Sonradan olay soruşturulunca daha önce bir şekilde tuzağa düşürüp öldürdükleri askerlerimizin etini diğerlerine yedirdikleri ortaya çıkmış. Çok sayıda askerimiz bu yüzden vefat etmiş, şehit olmuş.

Ayrıca babam Arif Efendi'den dinlediğime göre; geri çekilen askerlerimizin altın liraları yuttukları söylentisi üzerine İngilizlerle işbirliği yapan Araplar ellerine geçirdikleri askerlerimi şehit ederek, karınlarını yarıp altın para aramışlar.

Babama Şalvarsız Arif derlerdi köyde neden biliyor musunuz: Babam Bağdat'tan hareketle aç-susuz önce Sivas'a gelmiş. Köye Gelvaris'e geldikten ve Ruslar çekildikten sonra Kazım Karabekir'in ordusu ile Ermenilerin peşine önce Erzincan'a oradan da Van'a gitmiş. 14 ay oralarda savaşmış, geri geleceği zaman subayı ona sen nasıl olsa dönüyorsun, elbiseni çıkar da başka bir askere verelim demiş. O da bulduğu battal boy bir şeker çuvalının bazı yerlerini keserek kafasından aşağıya geçirip belini bağlamış ve kendisine elbise yaparak köyümüz Gelvaris'e gelmiş. 6 ay köyde bu şekilde gezmiş. Yokluk var, kendisine kıyafet alamamış. Bu nedenle adı Şalvarsız Arif kalmış.

Gelvaris'in Yoğurdukara Mahallesinde büyük kışla ve Fevzi Çakmak'ın 10 odalı konağı vardı. Ben bunlara yetiştim ve yıkılıp sökülmeden önce gördüm.

M.T. : Hasan amca bizi oraya götürüp yerlerini gösterebilir misin?

H.Y. : Tabi siz götürdükten sonra gideriz tabi ki.

Kolordu Çeşmesi'nin bulunduğu alan ve çeşme

Çeşmesinin orijinal hali bozularak tamir edilmiş ve kitabesi değiştirilmiş

Karargâh kışlasının başladığı yer şimdi bu su havuzunun olduğu yerden başlayarak ileriye doğru devam ediyordu

Fevzi Çakmak'ın komuta merkezi bu ağacın alt tarafında bulunmaktaydı. 1937 yılı Şubat ayında Halk Evleri'nin çıkardığı "Köy Tetkikleri" bölümü kapsamında Zıhar köyü de incelenmiştir.

Bu incelemeye göre 1937 yılında generallerin kaldığı söz konusu karargâh binası sağlam durumda imiş.¹⁷⁰

Konak tarafından kışla ve çeşme tarafına doğru görünüm.

Konak tarafına doğru görünüm. Bu alan korunaklı olarak bulunduğundan tercih edilmiştir. Gerçekten de bir Rus uçağı burayı bombalamak istemiş ama tepenin dibinde fark edemediğinden Zıhar köyünün Kıranmerek Mahallesi'ni bombalamış sonrasında coğrafyayı karıştırarak Alucra'yı Kelkit zannederek iniş yapmış ve pilotları esir edilmiştir. Uçak da pilotlarımızca Suşehri'ne getirilmiştir.

¹⁷⁰ Paçacı, Hülya, Dünden Bugüne Fevzi Çakmak Köyü, Giresun, S.81

Bir başka açıdan Kolordu Çeşmesi

Ordu'yu denetime giderken Enver Paşa'nın, 1.Dünya Savaşı sırasında Fevzi Çakmak'ın, Erzurum Kongresine giderken Atatürk'ün ve 1960'larda Aşık Veysel'in kaldığı Gelvaris (Hacı Hasan) köyüne sonradan adı verilen Hacı Hasan Efendi Hazretlerinin evinin yanındaki misafir ve zikir odası.

Mustafa Kemal Paşa, Samsun Kongresinden sonra Sivas'a geçerek orada da kongre yapmış, Erzurum'a giderken de Alucra'dan Gelvaris'e (şimdiki adı Hacı Hasan köyü) gelmiştir. Gelvaris'ten hareketinde köyden Şevket Delice, Şiran'a kadar Atatürk'ün heyetine mihmandarlık yapmış ve kafileyi Şiran'daki yetkililere ulaştırmıştır.

Şeyh-i Şeyrani Hazretlerinin¹⁷¹ talebelerinden Hacı Hasan Efendi'nin¹⁷² Gelvaris'deki (Hacı Hasan Köyü'ndeki) Türbesi. Alt taraftaki kabirde oğlu Ahmet Efendi'ye aittir.

M.T. : Hasan amca aklına gelen başka hatıralar var mı?

H.Y. : Kusura bakmayın ben yaşlıyım, hatırıma geldikçe anlatacağım. Belki parça parça olacak ama olsun, önemli olan hatırlamış olmam.

¹⁷¹ Tosun, Murat Dursun, Hacı Mustafa Farûkî Çorûmî, Şeyh-i Şeyrani, Nam-ı Diğer Kara Şeyh, 2018 İstanbul

¹⁷² Tosun, Murat Dursun, Alucra, Şiran ve Şebinkarahisarlı Ulema, S.1-6, 2018 İstanbul

Sarıkamış faciası öncesinde askerimiz için Almanya'dan bir gemi dolusu askeri elbise Trabzon'a geliyormuş. Oradan da cepheye gönderilecekti. Ancak Rus casuslar bunu haber alınca "Anası Karadeniz'e çıktı, yanında yavruları yok" diye şifreli mesaj geçmişler. Rus donanması da bu gemiyi Sinop veya Zonguldak önünde batırmışlar. Bu nedenle askerimiz kışa uygun kıyafeti olmadan soğuya yakalanmış ve bilinen üzücü sonuç yaşanmıştır.

Aslında Ruslar Enver Paşa'dan çok çekiniyorlarmış. Rusların Gümüşbacak diye bir komutanları varmış. Bu Rus komutan demiş ki: Enver Paşa askeri Sarıkamış'a getirir de mevzi alır bekler de baharla saldırıya geçerse bizi süpürüp atar. Eğer kışın geçmesini beklemez saldırı emri verirse ordusunu perişan eder. O zaman Türk ordusu çok gerilere kadar çekilmek zorunda kalır.

Gerçekten de bizim diğer subaylarımız da Enver Paşa'ya kışın geçmesini bekleyelim, askeri cepheye sürmeyelim demiş iseler de Enver Paşa baskın bir galibiyet almak umuduyla yorgun askeri taarruz emri vermiş ve Sarıkamış'ın soğuşuna askerimizi teslim etmiştir.

M.T. : Hasan amca Fevzi Çakmak Paşa'nın anılarında anlattığı bir hikâye var bu konuyla ilgili olarak anlatmış. Müsaadenle onu anlatayım.

Cengiz Han bir gün komutanları ve seçkin askerleri huzurunda askerlerinden Yesutay'ı göstererek onun bileğini bükecek, onun sırtını yere getirecek kolay kolay kimse çıkmaz, ancak onu ordularımın başına komutan yapacak olsam aynı başarıyı gösteremez ve ordumuz mağlup olur demiş. Bunu anlatırken de diğer asker ve komutanlarına ders vermek istemiş, nedenini de şöyle açıklamıştır. Yesutay çok güçlü ve dayanıklı olduğundan emri altındaki herkesi kendisi gibi sanmak hatasına düşeceğinden onların yorgunluğunu ve imkânlarının durumunu dikkate almayıp onları olduğu gibi savaşa süreceğinden yenilgi kaçınılmaz olacaktır. Bu nedenle komutan sorumluluğu altındaki askeri kendine göre değil onların durumuna göre değerlendirmeli ve askeri dinlendirmeli, şartları değerlendirmelidir. Kıssadan hisse.

H.Y. : Güzel bir örnek oldu. Şimdi hatırladım. Köyümüzden Yusuf Yuyucu (Yüce) 1965 yılında 65 yaşında iken vefat etti. Yusuf Çavuş babasıyla Sarıkamış'da birlikte asker iken babası vurulmuş. Babasını sırtladığı gibi hastahaneye yetiştirmiş ve sertabibin yardımıyla iyileşmesini sağlamış.

Yine Yusuf Çavuş nakletmişti. Bir köyde haşlanmış bir miktar bulgur bulmuşlar. Başlarındaki komutanları bunu alıp bir askere emanet etmiş ve bunu al sakla bize lazım olabilir demiş. Bir intikal sırasında karşılaştıkları zorluklar ve iase sorunu nedeniyle çok mağdur olup, aşmaları gereken bir tepenin dibinde bitkin düşmüşler. O sırada komutanın aklına askere emanet edilen haşlanmış bulgur gelmiş ve hemen bulguru sormuş. Asker burada komutanım demiş. Herkesin ağzına birer kaşık bulgur vermişler ve onunla yollarına devam etmişler.

Ruslar Kelkit'e geldiklerinde Alucra civarında da endişe başlayınca, bir gün Zihar (Fevzi Çakmak) köyünden Paçaoğlu Kâtip isimli birisi köyde bulunan 1342 tarihli vakfiyesi olan ve Sivas Salnamesi'nde ve muhtelif parekende belgelerde kendisinden bahsedilen Çağırğan Baba Türbesi'ne giderek "Oh sen serildin rahat rahat yatıyorsun, Ruslar Kelkit'e geldi ne olacak şimdi" demesiyle ortalık karışmış kafasını duvarlara vura vura kapıyı zor bulup kaçmış. O gece Çağırğan Baba, yine köyden Çıtıroğullarından Hacı Molla'nın rüyasına girmiş ve köyü boşaltmasınlar, Ruslar perişan olacak Salut'u geçemeyecekler demiş. Zihar köylüleri köyü terketmemişler fakat Gelvaris köylüleri terk ettiklerinden sıkıntı yaşamışlar.

Köyün erkekleri askere gittiği için özellikle kadınlar çok sıkıntıda kalmışlar. Gelvaris'den 70 kişi askere gitmiş 10 kişi geri gelebilmiş. Yaşlılar ile kadınlar köyde kalmış ama onlar da sıkıntıya düşmüşler. Annem Emine ve 4-5 kadın ile çocukları Mindeval'ın (Giresun'un Çamoluk İlçesi) Manuzara köyüne sığınmışlar, orada kendilerine Halil Ağa bakmış. Annem ona çok dua ederdi.

Fevzi Çakmak Paşa'nın bir ara İstanbul'a gittiği dönemde yerine Ali İhsan Paşa bakmış. Kadınların haline bakarak acımış ve Yoğurdukara'da bir pazaryeri açalım, kadınlar burada alış-veriş yapsın ve geçimlerine katkı

olsun diye düşünmüş ve bunu uygulamaya koymuş. Ancak Fevzi Çakmak Paşa döndüğünde bu pazarı hemen kapattırması. Askeriye'nin içinde kadınlar pazarı olmaz demiş. Paşa çok disiplinli olduğundan herhangi bir olumsuzluk yaşanmasından çekinmiş.

Ayrıca "Hababam Taburu" ile ilgili de bir bilgimi paylaşmak istiyorum. Bu ifadeyi alay konusu olarak kullanmaktadırlar, bu çok yanlıştır. İşin aslı şudur: Çanakkale Savaşı'ndan sonra cephe'deki bazı birliklerimiz Kafkas cephesine nakledilmiştir. Bu nakil 8 saat cebri yürüyüş, 4 saat istirahatle günlerce sürmüştür. İşte bu sırada askeri gayrete getirebilmek için komutanları "Ha babalarım, ha oğullarım, ha yavrularım" diyerek cepheye doğru gelmişler. Bunu bize o birlikte asker bulunan lakabı Tiryaki olan Hüseyin Yuyucu anlatmıştı.

Yine Tiryaki lakaplı Hüseyin Yuyucu'dan dinlemiştim, İngilizler Gelibolu'da bulunan Yazıcıoğlu Hazretlerinin¹⁷³ türbesine çok top atıkları halde Allahû âlem hiç isabet ettirememişler.

---

¹⁷³ Yazıcızade Mehmed Efendi (k.s.): 15. asrın ilk yarısında yetişen 2. Murat Han ve Fatih Sultan Mehmet Han'ın devirlerini de idrak eden Molla Fenari, Akşemsettin, Zeynel Arap gibi zamanın ünlü âlim ve Mutasavvıflarındandır. Gelibolu yöresinde yetişmiş Aşkî ve irfanî ile ün salmış bir velî şahsiyettir. Babası yazıcı Salih diye anılan Şemsiyye ve Risai Fit-Tıbb adlı eserlerin sahibi âlim bir zattır. Kardeşi Envarü'l-Aşıkın'ın yazarı Ahmed-i Bican Hz.'dir. Mehmet Efendi Malkara'nın Kadıköyü'nde doğmuş, daha sonra babasıyla Gelibolu'ya gelmiştir. Tahsilini kemale erdirmek üzere İran ve Maverâünnehir ve İstanbul'a giderek Haydar Hafî ve Zeynel Arap gibi meşhurlardan ders alsa da asıl manevî feyzini Hacı Bayram-ı Veli Hz.'den almıştır. Hacı Bayram-ı Veli, Sultan 2. Murat Han'ın davetine uyarak Edirne'ye gitmiş sonra Ankara'ya geri dönmüştür. Bu gidiş gelişlerde Mehmet Efendi ve kardeşi Ahmet-i Bican'ı görmüş, onlarla sohbet ve irşatta bulunmuştur. Kısa zamanda ikisi de evliyalık derecelerine ulaşmıştır. Mehmet Efendi'nin Hacı Bayram-ı Veli Hz. ile buluşmalarından bir süre sonra Sultan 2. Murad onu sefaretle Mısır'a göndermiş, daha sonra Gelibolu'ya dönmüş ve ömrünü ibadet ve tefekkürle geçirmiştir. Eserler yazmış, itikâf ve inziva ile yaşamıştır. Gelibolu'nun namazgâh yöresinde Hamzaköy sahillerinde büyük bir kayaya oyulmuş küçük bir hücrede ibadet ve tefekkürle meşgul olmuştur. Eserlerin büyük bir çoğunluğunu bu çilehanede yazmıştır. İlk eseri Megaribüz-zaman'dır ve Arapça'dır. İkinci eseri MUHAMMEDİYE 'dir. Muhammediye'nin yazılmasında Gelibolu'nun Hak Aşıklarının ziyarete gelip' Ey dost Hz. Peygamberimiz için niçin bir kitap yazmazsın demeleri ve rüyasında Hz. Peygamber Efendimizi görüp irşad almış bulunması büyük rol oynamıştır. Eserin yazılması muhtemelen 1446'da başlamış 1449'da tamamlanmıştır. Baştanbaşa bir naat ve münacat kitabı gibidir. Bu yüzden Süleyman Çelebi'nin mevlidi gibi yüz yıllarca okunmuştur.

İngilizlerin büyük gemisi vurulunca, diğer İngiliz gemileri yardımına gelerek denize saçılmış askerlerini toplamak için ağ açarak denizi taramışlar ve askerlerini toplamışlar.

Hasan amca verdiği bilgiler için sana çok teşekkür ederim.

Gelvaris köyünden bir görüntü. Tüm bu alanın savaş sırasında kolordunun Gelvaris'e naklinden sonra asker dolu olduğu rivayet edilmektedir. Öncesinde ise bu alanların savaştan ricat edenlerce muhacir dolu olduğu da...

Genel Değerlendirme:

Daha önce kendisiyle yapmış olduğum röportajda İbrahim (Hacı) Ünal Fevzi Çakmak'ın dağlarda bulunan mevzilere top görünümü verilmiş

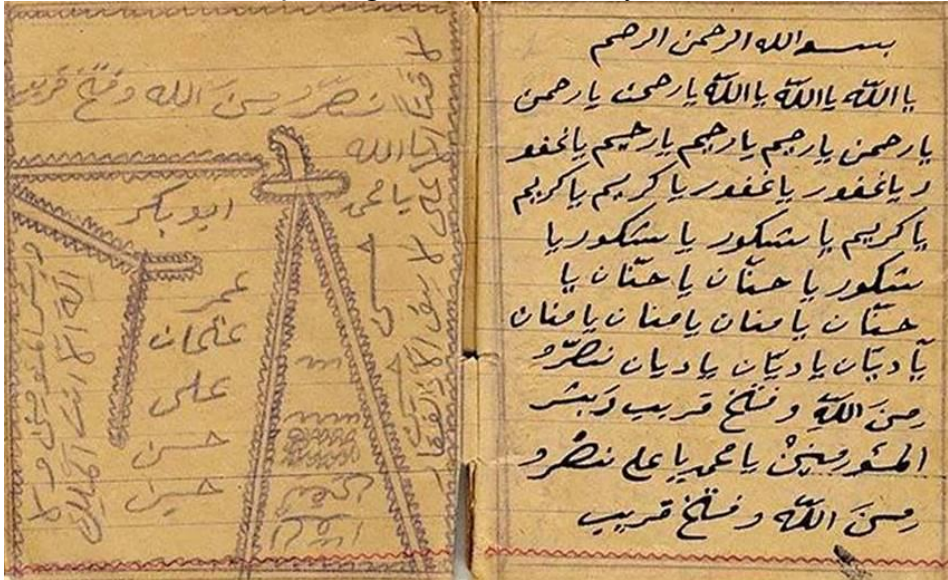

Evliya Çelebi nice insanın Muhammediye'yi ezbere bildiğini yazar. Eskiden hemen her evde veya en azından her camide bir Muhammediye nüshası olurmuş. Kış gecelerinde okunur yer yer ağlayanlar olur. Mevlid gibi besteli okunur ve okuyanlara da Muhammediyan denirdi. (Mevla okuyup amel etmeyi nasip etsin) Muhammediye'yi yazdıktan 2 yıl sonra da Gelibolu'da vefat etmiştir. Kabri Gelibolu'nun en önemli ziyaret yerlerindedir.

maketler koydurarak karşıdan dürbünle bakıldığında bütün mevziinin topraklarla tahkim edilmiş görüntüsü verilmiş olduğunu rivayet etmişti.

Yine halk arasında rivayet edilen duruma göre civarda bulunan bütün tepelerin Allah'ın hikmeti olarak karşıdan bakıldığında aynı topraklarla tahkim edilmiş gibi Mindaval'dan (Çamoluk'dan) itibaren kuzeye doğru dağların asker kaynadığı görülmüş, bu durum Ruslar tarafından Türklerin askeri yardım aldığı ve bütün cephe hattını kuvvetlendirdiği şeklinde algılanmıştır.

Yine birçok ziyaret tepesinden top atışlarının duyulduğunun anlatılmış olması da ilahi olarak Allah'ın yardımının da bizimle beraber olduğunun göstergesidir. Bu husus hiçbir zaman askerimizin kahramanlığını ve verdiği mücadeleyi önemsizleştirecek bir durum olmayıp, bilakis manevi yönünün kuvvetli olmasına delalet etmektedir. Fevzi Çakmak Paşa'nın da ne kadar dindar bir kişi olduğunu bütün tarihi kâynaklar nakletmektedir.

Bir askerin not defteri:

Bismillahirrahmanirrahim / Ya Allah, Ya Allah, Ya Rahman, Ya Rahman, Ya Rahman, Ya Rahim, Ya Rahim, Ya Rahim, Ya Gafur, Ya Gafur, Ya Gafur, Ya Kerim, Ya Kerim, Ya Kerim, Ya Şekûr, Ya Şekûr, Ya Şekûr, Ya Hannan, Ya Hannan, Ya Hannan, Ya Mennan, Ya Mennan, Ya

Mennan, Ya Deyyan, Ya Deyyan, Ya Deyyan, Nasrun minallahi ve fethun garib ve beşşri'l-mü'minin, Ya Muhammed, Ya Ali, Nasrun-minallahu ve fethen garib.

Tevbe Suresi 111. Ayet-i Kerime

İnnallâheşterâ minel mu'minîne enfusehum ve emvâlehum bi enne lehumul cenneh(cennete), yukâtilûne fî sebîlillâhi fe yaktulûne ve yuktelûne va'den aleyhi hakkan fittevrâti vel incîli vel kur'ân(kur'âni), ve men evfâ bi ahdihi minallâhi, festebşirû bi bey'ikumullezî bâya'tum bihi, ve zâlike huvel fevzul azîm(azîmu).

Türkçe Meali:

Şüphesiz ki Allah, Hak yolunda savaşarak düşmanları öldüren ve kendileri de öldürülen mü'minlerin canlarını ve mallarını kendilerine cennet verilmek karşılığında satın almıştır. Bu Allah'ın Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da, O'nun (Allah'ın) üzerine hak olan vaaddir. Allah'tan daha çok ahbine vefa eden kimdir? Öyle ise yaptığınız bu alışveriş ile sevinin! İşte en büyük kurtuluş ve saadet budur.

Zıhar (Fevzi Çakmak) köyü pek çok şehit ve gazinin olduğu bir köydür. Bunlardan bir kısmı bilinmekte bir kısmı ise bilinmemektedir. Mehmet Cemalettin (Gökçe) 1921'de Sakarya Meydan Muharebesinde Ankara Haymana'da, İbrahim (Kaptı) 1. Dünya Savaşı'nda Kafkas

Cephesi'nde Erzurum'da, Mehmet (Kaptı) 1. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde Erzurum'da, Şevket (Kaptı) 1. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde, Ali (Paça) 1. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesinde, Hacı (Paça) 1. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde, Aziz (Paça) Dünya Savaşı'nda, Yusuf (Dur) Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde Sarıkamış'ta, Ahmet (Karamustafaoğlu) 1. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde, Hasan (Karamustafaoğlu) 1. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde, Mustafa (Altınok) 1. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde, Salih (Bitmez) 1. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesinde Sarıkamış'ta, Yusuf (Bitmez) 1. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesinde Sarıkamış'ta şehit düşmüşlerdir.

Mehmet (Paçacı), Balkan Savaşı'na, Kafkas Cephesi'nde 1. Dünya Savaşı'na ve Irak Cephesi'nde Kut'ul Amare savaşına katılmıştır. Balkan Harbinde Sırlara, Kut'ul Amare'de İngilizlere esir düşmüştür. İngilizlerce Hindistan'a götürülmüş 18 ay esir tutulmuştur. Geri geldikten sonra Topal Osman'la birlikte 47 alayla Rum çetecilere karşı ve Koçgiri isyanının bastırılmasında savaşmıştır. Son olarak Kurtuluş Savaşı'na da katılmış Sakarya Meydan Muharebesi ile Büyük Taarruz'a katılmıştır.

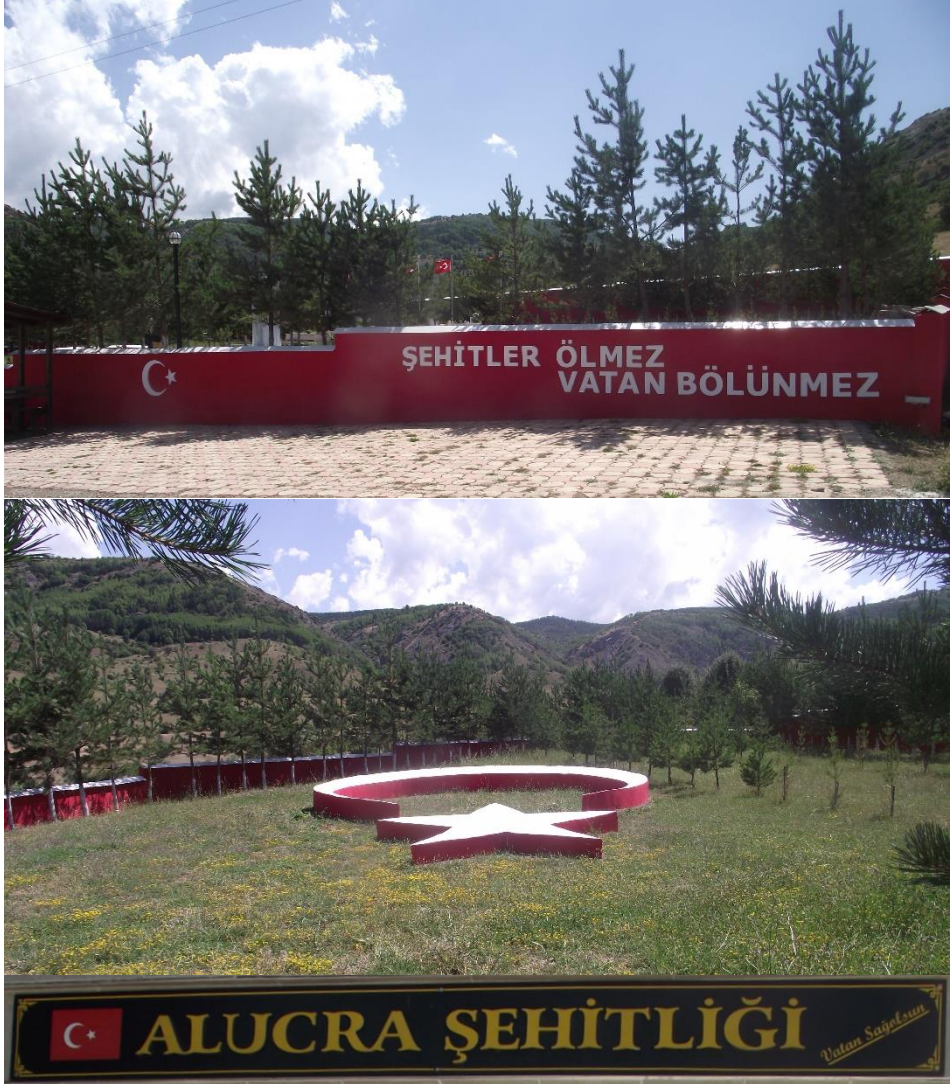
Molla Ahmet (Kaptı), 1 Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi'nde Kut'ul Amare'de İngilizlere karşı savaşırken yaralanmıştır, bilahare esir düşmüş, Hindistan'a götürülmüş ve uzun süre esir kalmıştır.

Mevlüt Onbaşı (Tamdoğan), Balkan Savaşları, 1. Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi'nde ve Kurtuluş Savaşı'nda Batı Cephesi'nde savaşmıştır. İstiklal Madalyası vardır.

Dedeoğlu Arif (Dede), 1. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde Ruslara esir düşmüş ve sonra kurtulmuştur.

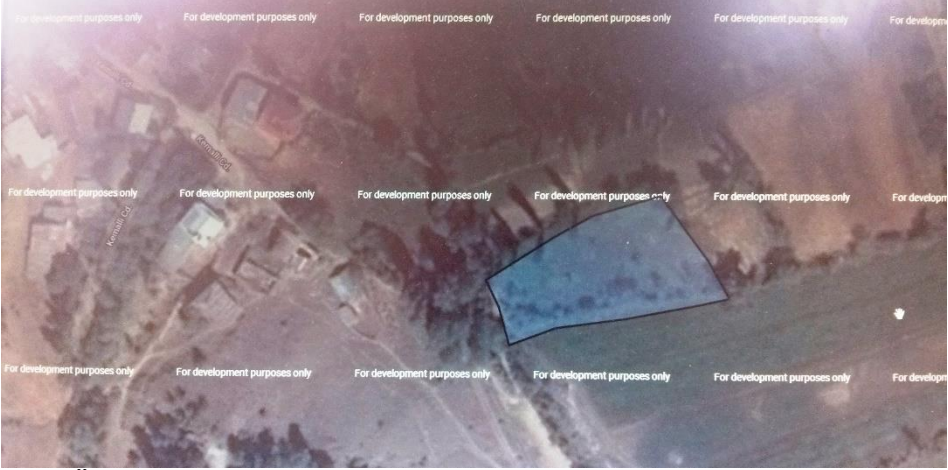
Süleyman (Göcen), Balkan Savaşlarında ve 1 Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi'nde İngilizlere karşı savaşmıştır. İngilizlere esir düşmüş ve diğer esirlerle birlikte Hindistan'a götürülmüştür. Esareten kurtulduktan sonra Topal Osman Ağa'nın 47. Alayına katılarak Pontusçu Rumlara karşı savaşmıştır. Kurtuluş Savaşı'nda Sakarya Meydan Muharebesi'ne ve Büyük Taarruza katıldı. İstiklal Madalyası vardır.

Ali (Kiracı), 1. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde ve Kurtuluş Savaşı'nda Batı Cephesi'nde savaştı. İstiklal Madalyası vardı.¹⁷⁴

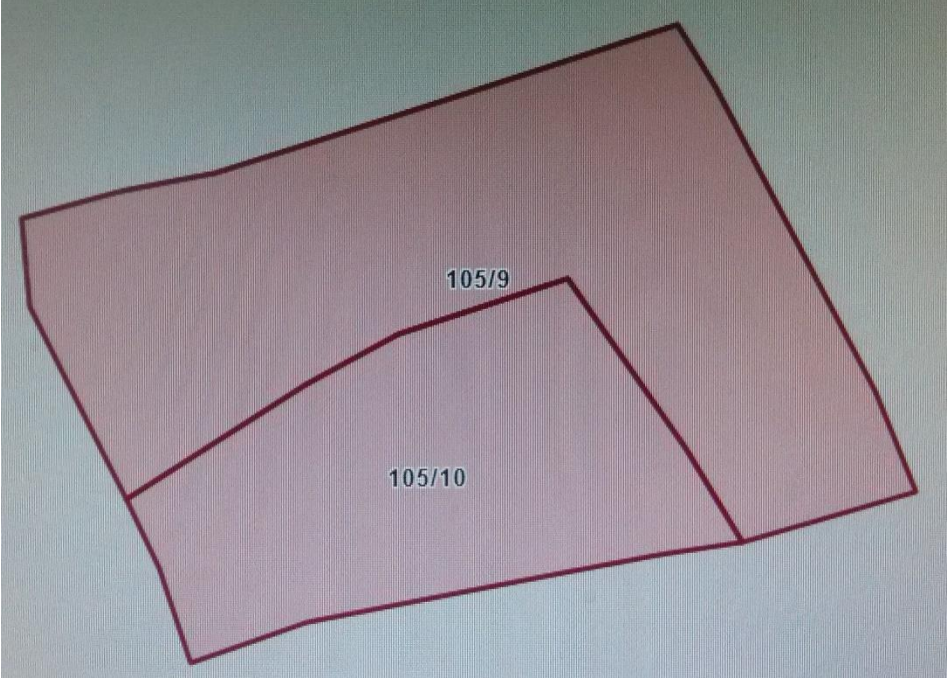

¹⁷⁴ Dünden Bugüne Fevzi Çakmak Köyü, a.g.e. S.59-70

10.BÖLÜM FOTOĞRAF ALBÜMÜ

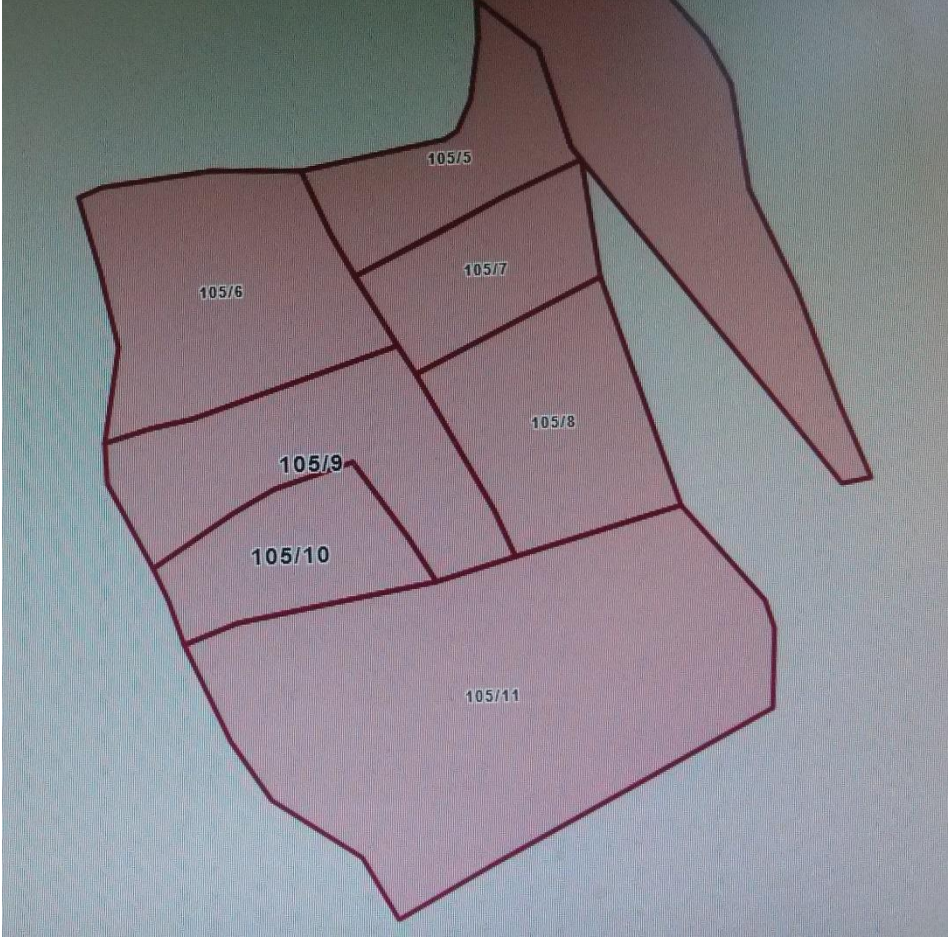

Köy Önü mevkiindeki şehitlik alanı derenin sol üstünde kalmaktadır

Alucra'nın Kamışlı köyünde şehitlik olarak bilinen yerde 105/9 ve 105/10 numaralı 2 parsel bulunmaktadır. Her iki parsel de mezarlık

olarak tapuda kayıtlıdır. 105/9, 3647 metrekare, 105/10, 2144 metrekaredir.

Şehitlik olan parsellerin bitişiğindeki yerler 105/5, 2314 metrekare, Halis Pural'a, 105/6, 4551 metrekare, Yakup Çakır'a, 105/7, 2131 metrekare, Dursun Fındık ve Güler Şatıroğlu'na, 105/8, 3294 metrekare, Hüseyin Şener'e, 105/11, 10.453 metrekare Osman Pural'a aittir.

Alucra'nın Kamışlı köyünde bulunan ve "Askeri Hastane" olarak kullanılan binada yangın çıkınca merkez kasabada bulunan 1870 yapımı bu binada "Askeri Hastane" hizmeti verilmiştir. Bina Bulutçu ailesine aittir.

Alucra'nın Pirili (Pürülü) köyünde bulunan 1231 (1815) tarihinde inşa edilmiş olan ve 1. Dünya Savaşı'nda askeriye tarafından kullanılmış olan Başyurtlara ait konak.

Konakla birlikte inşa edildiği rivayet edilen çeşmenin kitabesinde “...ve kâne sa'yüküm meşkûra” 1231 (1815) yazmaktadır. (Rableri onlara tertemiz içecekler içirir) İnsan Suresi 21. Ayet-i Kerime

Akyatak yaylasının uydu görüntüsünde 1. Dünya Savaşı sırasında askeriye tarafından kullanılmış eski yayla evlerinin kalıntısı görülmektedir.

Karabörk köylüleri tarafından dispanser yeri olarak rivayet edilen kalıntılar. Arka planda Burga Baba Tepesi görülmektedir. Burası Karabörk Yaylasının daha yukarısında Kanlıca mevkiindedir.

Söz konusu yerin karşı cepheden görünümü. Burası siperler ve koğuşların bulunduğu yere göre daha geride kalmaktadır.

Yörede Eğri Kar olarak da bilinen, kayıtlarda Kürt Mezarı olarak geçen geçiş noktası. Buradan Kürtün tarafına geçilmektedir.

Eğrikar'da Siper Kalıntıları

Eğrikar civarında siper kalıntıları üstte ve ne zamandan kaldığı bilinmeyen ilginç bir taş yığını

Birlikte keşfe çıktığım arkadaşlarım. Kaptan ve mihmandarımız Hayrettin Yelek, soldan sağa Beşir Tuncer, Hasan Coştur ve Süleyman Yaşkın

Nöbetçi noktası olması muhtemel bir kalıntı

Senelerce yaylada kaldığı için bölgeyi iyi bilen ve geçtiğimiz yıllarda vefat eden Cıngıllı olarak bilinen şahıstan rivayet edildiğine göre Fevzi Çakmak Paşa'nın cephe hattına geldiğinde komuta merkezi olarak kullandığı rivayet edilen yer. Önünde toprak yığını var.

07 Temmuz 2009'da çektiğim bir fotoğrafta Cıngıllı Dayı. Kendisi Alucra'da "Çetmi" olarak bilinirdi ve Trabzon'un Vakfıkebir ilçesindendi.

Üstten Görünümü. Buradan 500 metre sonra Torul sınırına müntehi (ulaşan) siper noktaları ve çok sayıda askeri koğuş kalıntıları bulunmaktadır. Bu alan Abdal Musa Dağı'nın hemen yakınında olup, civara hâkim bir noktadadır.

Sol taraf Abdal Musa, karşı taraf siper noktaları, sağ taraf Torul'un Artabel mevkiine geçen geçit noktası, fotoğrafın sol altında görülen toprak yığıntısı söz konusu komuta merkezi

Solda kalan sivri tepe Abdal Musa

Uzak çekimle koğuş kalıntıları

Yakın çekimle üç bölüm halinde koğuş kalıntıları

Nöbetçi noktası veya komutan odası olması muhtemel tek göz yer

Uzaktan çekimle diğer koğuş kalıntıları

En net duvarlar bu kalıntıda görülmektedir

Dönemin mevcut imkân ve olanaklarıyla yapılmış taş yığıntıları bölgenin coğrafi şartlarına en uygun yapı tarzıdır. Üzeri ağaçlarla kapatılıp, toprakla örtülmektedir.

Önde küçük, arkada ise boyutları 100 metreye varan altı bölümden oluşan koğuş kalıntıları mevcuttur.

Bu keşif gezisinde çektiğim fotoğrafların ve videoların tamamı <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2028232320554976&set=pcb.2028376563873885&type=3&theater> linkinden izlenebilir.

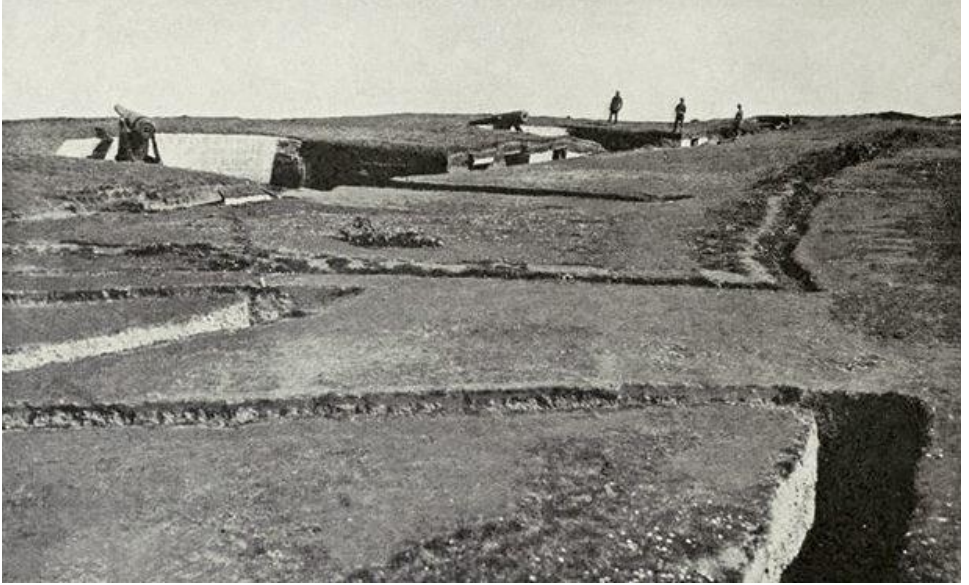
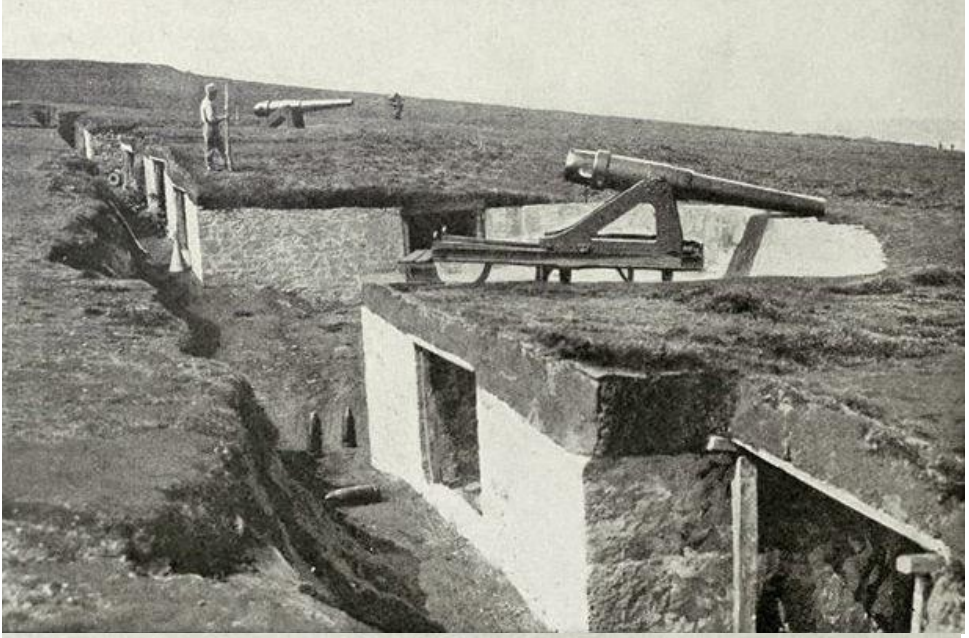

2800 metre rakımı olan Burga Baba Tepesinin etekleri

Alucra'nın Kurtbeli geçidinde bulunan şehit mezarı

18 Nisan 1916'da Ruslar tarafından ele geçirilen Trabzon'da bulunan tabyalarımız

11.BÖLÜM MAREŞAL FEVZİ ÇAKMAK'IN KİMLİĞİ KİŞİLİĞİ VE HAKKINDAKİ YAZIŞMALAR

Mustafa Fevzi Çakmak, 12 Ocak 1876'da İstanbul'da doğmuştur. Babası Topkapı Kâtibi Ali Sırtı Bey, annesi Hesna Hanım'dır. Askeri bir aileden gelen Fevzi Çakmak'ın kardeşlerinden Teğmen Muhtar, Balkan Savaşı sırasında Manasor'da, Üsteğmen Mehmet Nazif Çanakkale cephesinde şehit düşmüştür. Küçük kardeşi Sami ise Askerî Okulda okurken vefat etmiştir.

Fevzi Çakmak, ilköğreniminden sonra 1887 yılında girdiği Soğukçeşme Askeri Ortaokulunu 1890'da bitirmiş, aynı yıl Kuleli Askeri Lisesine kaydolmuş, 1893'te Harp Okuluna başlamıştır. 1896 yılında Harp Okulundan, Piyade sınıfının yedincisi olarak mezun olmuştur. Fevzi Çakmak da Harp Akademisinde öğrenime devam etmiş ve 1898 yılında, Kurmay Yüzbaşı olarak ordu saflarına katmıştır.

Fevzi Çakmak üç ay kadar kısa bir süre Genelkurmay Başkanlığında çalıştıktan sonra, 1899 Nisan'ında, Kosova'da (Mitroviçe) 18.Nizamiye Tümeni kurmay subaylığına atanmıştır. Görev yapacağı bölgedeki toplumsal yapıdan doğan şartlardan dolayı, Bulgarca, Sırpça ve Arnavutça'yı öğrenmesinin zorunlu olduğuna inanarak bu dilleri öğrenmiştir. Bölgede yayınlanan gazeteleri takip ederek kitapları okuyarak bilgi edinmiş ve 1900 yılında bölgeye ilişkin bir rapor hazırlayarak üst makamlara sunmuştur.

1902 yılında Binbaşı olan Fevzi Çakmak, aynı yıl patlak veren Makedonya isyanının bastırılması harekâtına katılmış, 1906'da Yarbay, 1907'de Albay rütbesine terfi etmiştir. Ertesi yıl Meşrutiyetin ilânından sonra, Fevzi Çakmak, 32 yaşında iken 35.Tugay Komutanlığı görevine tayin edilmiştir.

1909 yılı Ağustos ayında çıkarılan "Askeri Rütbelerin Tasfiyesi" Kanunu ile Fevzi Çakmak'ın rütbesi de Binbaşılığa tenzil edilmiştir (indirilmiştir). Bunun sonucunda bulunduğu komutanlık görevinden alınarak, Kosova Kolordu Kurmay Başkanlığına getirilmiş, ertesini yıl da gösterdiği başarılı çalışmalardan dolayı tekrar Yarbaylığa terfi ettirilmiştir. 1910 yılındaki Arnavutluk isyanından sonra Fevzi Çakmak, bölge halkının silahsızlandırılması önerisini yaparsa da İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin baskısıyla, bu girişim reddedilmiştir. Bunun acısı ise Balkan Harbinde yaşanmıştır.

1911 yılı boyunca, sırasıyla Genelkurmay Başkanlığı 5.Şube Müdürlüğü, İşkodra Kolordu Kurmay Başkanlığı, Batı Ordusu Komutanlığı, İpek Sancak Mutasarrıflığı görevlerinde bulunmuştur. 1912 yılı başlarında, kurulan Arnavutluk ve Selanik, Kosova, Manastır ıslahat kararlarını uygulama kurulu üyeliği yaptıktan sonra, 2.Yakova Nizamiye Tümen Komutan Vekilliğine atanmış, Eylül ayında ise Vardar Ordusu 1. Şube Müdürlüğüne getirilmiştir. Ekim ayında Balkan Harbi başladığında Fevzi Çakmak, Vardar Ordusu Harekât Şube Müdürü olarak görev yapmıştır. Mayıs 1913'ten itibaren de Kurmay Başkanlığını yürütmüştür.

Balkan Harbi'nin ardından, 1913 yılı Ağustos'unda önce Ankara Redif Tümen Komutanlığına, bir süre sonra da 2. Nizamiye Tümen

Komutanlığı'na tayin edilmiş, Kasım ayında ise Albay rütbesine terfi etmiştir.

1914 Aralık ayı sonunda Fevzi Çakmak, Ankara'da bulunan 5.Kolordu Komutanlığı görevine getirilmiş; Mart 1915'te de Tuğgeneralliğe yükselmiş, Çanakkale'de şiddetlenen çarpışmalar üzerine 5.Kolordu ile bu cepheye gönderilmiştir. Temmuz ve Ağustos aylarındaki muhaberelede düşman karşısında üstün başarılar elde eden Fevzi Çakmak, Aralık 1915'te Mustafa Kemal'in ayrılmasıyla boşalan Anafartalar Grup Komutanlığı'na atandı.

Doğu Cephesinde Ruslara karşı başlatılan geniş çaplı harekât üzerine 1916 Nisan ayında Doğu Cephesi 3.Bölge Komutanlığı'na atanmıştır. Bu dönemde Fevzi Çakmak önce Eylül 1916'da 2.Kafkas Kolordu Komutanlığı'na ardından Temmuz 1917'de 2.Ordu Komutanlığı'na, Ekim 1917'de Mustafa Kemal Paşa'dan sonra 7.Ordu Komutanlığı'na atanmıştır.

Suriye - Filistin cephesinde Gazze - Bi'ru's-sebi' - Kudüs - Yay muharebelerinde sevk ve idaresiyle ordu birliklerini imhadan kurtaran Fevzi Çakmak, Temmuz 1918'de Tümgeneralliğe terfi etmiştir. Bu sırada rahatsızlanınca 7.Ordu Komutanlığından ayrılmış ve Mustafa Kemal Paşa yeniden komutayı devralmıştır.

Mondros Ateşkes Anlaşması'nın imzalanmasından sonra ortaya çıkan karmaşa döneminde Fevzi Çakmak büyük bir sorumluluk alarak, Aralık 1918'de Genelkurmay Başkanlığını üstlenip İzmir'in işgalinden önce hükümeti uyarıp ve tedbir alınmasını istemiş, her türlü işgal girişimine karşı silahlı mücadelenin verilmesinin gereğini ortaya koymuştur. Onun bu çıkışları İtilaf Devletlerince hoş karşılanmamış ve baskılar sonucu hükümet tarafından 1. Ordu Birlikleri Müfettişliğine atanmıştır.

12 Ocak 1920'de, son Osmanlı Mebusan Meclisi İstanbul'da toplanın Şubat ayında hükümette yapılan değişiklikte, Fevzi Çakmak, Harbiye Nazırlığına getirilmiş, onun bu şekilde görev alması Anadolu'da başlayan Milli Mücadele için de yararlı olmuş, İstanbul'dan Anadolu'ya gizlice silah ve cephane yollanması işini hızlandırmıştır.

İstanbul'un işgalinden sonra, Anadolu'daki Milli Mücadeleye katılmak üzere, 27 Nisan 1920 tarihinde Ankara'ya gelen Fevzi Çakmak, bu arada Kozan Milletvekili olarak TBMM üyeliğine seçilmişti. TBMM'de oluşturulan ilk hükümette (Mayıs 1920'de) Fevzi Çakmak, Milli Savunma Bakanlığına seçildi. İsmet İnönü de Genelkurmay Başkanı olur. İsmet İnönü Garp Cephesi Komutanlığında çok fazla meşgul olmaya başlayınca Ankara'dan uzak kalır. Sonunda diğer görevlerine ek olarak Genelkurmay Başkanlığını da Fevzi Çakmak yürütmeye başlar. II. İnönü zaferinden sonra, yapmış olduğu hizmetlerden dolayı, TBMM tarafından rütbesi Korgeneralliğe yükseltilmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk'e 5 Ağustos 1921'de TBMM tarafından "Başkomutanlık" yetkisi verilirken, Fevzi Çakmak'ın Genelkurmay Başkanlığına daha fazla zaman ayırabilmesi için Milli Savunma Bakanlığı görevine Refet Bele getirilmiştir. Sonraki bir yıl içinde Sakarya Meydan Savaşı ve Büyük Taarruzun kazanılmasında hep Atatürk'le beraber olmuştur. 1922 Ağustos'unda Fevzi Çakmak Mareşal olmuş, Cumhuriyetin ilanından sonra da Türk Silahlı Kuvvetlerinin Genelkurmay Başkanlığı görevini sürdüren Fevzi Çakmak 1944 yılında yaş haddinden dolayı bu görevinden emekliye ayrıldı ve 10 Nisan 1950 tarihinde İstanbul'da vefat etti.¹⁷⁵

Mareşal Fevzi Çakmak'ın Cenaze Töreni

¹⁷⁵https://www.academia.edu/30579883/NHatemi-_Mare%C5%9Fal_Fevzi_%C3%87akmak%C4%B1n_Ailesi_ve_E%C4%9Fitimi.pdf

Mareşal Fevzi Çakmak'ın Kronolojik Hikâyesi**Aile Durumu**

12 Ocak 1876'da İstanbul'da Anadolu Kavağı'nda doğdu. Çakmakogullarından Topçu Albayı Ali Sırrı Bey'in oğludur. 10 Nisan 1950'de vefat etti ve İstanbul Eyüp Sultan Mezarlığına defnedildi.

Öğrenim Durumu

Beş yaşında iken Rumeli Kavağı'ndaki Sadık Hoca Mahalle Mektebine yazıldı. İki yıl sonra da Sarıyer'deki Hususi Hayriye Mektebine devam etti. 10 yaşında Selanik'te askerî ortaokula başladı. Daha sonra İstanbul'a gelerek 1887 yılında Soğukçeşme Askerî Ortaokuluna kaydoldu. Buradaki eğitimini tamamladıktan sonra Mart 1890'da Kuleli Askerî Lisesine devam etti. Şubat 1893'te ikinci olarak buradaki tahsil hayatını tamamladı. 29 Nisan 1893'te girdiği Harp Okulundan 28 Ocak 1896'da teğmen, devam ettiği Harp Akademisinden 25 Aralık 1898'de kurmay yüzbaşı olarak mezun oldu. Fransızca, İngilizce, Almanca, Rusça, Farsça, Arapça, Arnavutça ve Sırpça biliyordu.

Yükselme Tarihleri

28 Ocak 1896'da teğmen,
 16 Mart 1897'de üsteğmen,
 25 Aralık 1898'de kurmay yüzbaşı,
 6 Şubat 1901'de kurmay kıdemli yüzbaşı,
 20 Nisan 1902'de kurmay binbaşı,
 19 Temmuz 1906'da kurmay yarbay,
 17 Aralık 1907'de kurmay albay,
 19 Ağustos 1909'da binbaşı (rütbe tasfiyesinden dolayı),
 29 Eylül 1910'da kurmay yarbay,
 24 Kasım 1913'te kurmay albay,
 2 Mart 1915'te tümgeneral,
 28 Temmuz 1918'de korgeneral,
 3 Nisan 1921'de orgeneral,
 31 Ağustos 1922'de mareşal.

Askerî Görevleri

Harp Akademisinden mezun olduktan sonra Genelkurmay Dairesi 4'üncü Şubesine,

11 Nisan 1899'da 3'üncü Ordu 18'inci (Mitroviçe) Tümen Kurmaylığına atandı. 1908 yılında 18'inci Tümen merkezindeki Topçu ve Piyade birliklerine mensup subayların Selanik'teki arkadaşlarıyla temasa geçerek Mitroviçe'de kurdukları

İttihat ve Terakki Cemiyetinin bir şubesinde Gizli İdare Heyeti Başkanı olarak görev aldı.

29 Aralık 1908'de Taşlıca Mutasarrıfı ve 35'inci Tugay Komutanı olarak atandı.

19 Ocak 1910'da açığa alındı.

27 Nisan 1910'da Taşlıca Mutasarrıflığı uhdesinde kalmak üzere geçici olarak Mürettep Kosova Kolordusu Karargâhında görevlendirildi.

27 Temmuz 1910'da Mürettep Kosova Kolordusu Kurmay Başkanı,

15 Ocak 1911'de Genelkurmay Dairesi 5'inci Şube Müdürü,

18 Nisan 1911'de Mürettep İşkodra Kolordusu Kurmay Başkanı,

2 Ekim 1911'de Batı Ordusu Komutanlığı Kurmay Başkanı,

6 Ekim 1911'de İpek Sancağı Mutasarrıfı olarak atandı.

19 Ekim 1911'de İstanbul'a dönerek Genelkurmay'daki görevine devam etti.

11 Şubat 1912'de Arnavutluk ve Üç Rumeli Vilayeti (Selanik, Manastır, Kosova) hakkında alınmış olan ıslahat kararlarının uygulamasına geçmek üzere Dâhiliye Nazırı Hacı Adil Bey'in başkanlığında teşkil edilen kurulda görev aldı.

9 Mayıs 1912'de Sadarete teşkil edilecek sekreterlikte görevlendirildi.

3 Temmuz 1912'de 21'inci Yakova Tümen Komutan Vekili,

6 Ağustos 1912'de Kosova Genel Kuvvetler Komutanlığı Kurmay Başkanı,

29 Eylül 1912'de Vardar Ordusu Komutanlığı 1'inci Şube Müdürü,

2 Ağustos 1913'te Ankara Redif Tümeni Komutanı,

6 Kasım 1913'te 2'nci Tümen Komutanı,

22 Aralık 1914'te 5'inci Kolordu Komutanı olarak atandı. 13 Temmuz 1915'te komutanı olduğu 5'inci Kolordu ile Çanakkale Cephesi'ne katıldı. Bu cephede İkinci Kerevizdere Muharebesinde düşmanı püskürmeye muvaffak oldu.

10 Aralık 1915'te 5. Kolordu Komutanlığı uhdesinde kalmak üzere Anafartalar Grubu Komutan Vekili olarak görevlendirildi.

19 Nisan 1916'da Doğu Cephesi'nde 3. Mıntıka Komutanı olarak atandı. Bu cephede Çoruh - Kaledere - Tercan Muharebelerinde Ruslara karşı çarpıştı.

7 Eylül 1916'da 2. Kafkas Kolordu Komutanı,

5 Temmuz 1917'de Diyarbakır'da bulunan 2. Ordu Komutanı,

9 Ekim 1917'de Filistin Cephesi'nde bulunan 7. Ordu Komutanı olarak tayin edildi.

(9 Ekim 1917'de Filistin Cephesi'nde bulunan 7. Ordu Komutanı olarak tayin edildi. Bu cephede 30 Ekim - 3 Kasım 1917 tarihlerinde Gazze - Birüssebi, 3 - 5 Kasım 1917'de Çekilme Muharebeleri, 15 Kasım 1917'de Kudüs - Yafa Muharebelerine katıldı.)

Daha sonra hastalanarak tedavi için İstanbul'a gitti.

24 Aralık 1918'de Genelkurmay Başkanı,

14 Mayıs 1919'da 1'inci Ordu Kıtaatı Müfettişi olarak atandı.

3 Kasım 1919'da Meclis-i Vükela kararı ile Anadolu'daki komutan ve subayların durumunu tahkik için gönderilecek Nasihat Kurulunda görevlendirildi.

31 Aralık 1919'da Askerî Şura Üyesi,

3 Şubat 1920'de Harbiye Nazırı olarak atandı.

3 Mart 1920'de Sadrazam Ali Rıza Paşa'nın istifasıyla açığa alındı.

8 Mart 1920'de kurulan Salih Paşa Kabinesinde tekrar Harbiye Nazırı olarak atandı.

8 Nisan 1920'de kabinenin çekilmesiyle nazırlık görevi sona erdi.

Daha sonra Anadolu'ya geçip 27 Nisan'da Ankara'ya geldi.

3 Mayıs 1920'de Kozan Milletvekili sıfatıyla, Millî Savunma Bakanı olarak seçildi.

Aynı zamanda Heyet-i Vekile (Bakanlar Kurulu) Başkan Vekilliği görevini yaptı.

9 Kasım 1920'de diğer görevlerine ek olarak Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti Vekili,

24 Ocak 1921'de önceki görevlerinin yanı sıra Heyet-i Vekile Başkanı,

5 Ağustos 1921'de Millî Savunma Bakanlığı görevinden çekilip asaleten Genelkurmay Başkanı olarak atandı.

10 Temmuz 1922'de Heyet-i Vekile Başkanlığı görevinden istifa etti ve 12 Temmuz 1922'de Genelkurmay Başkanı olarak kaldı.

27 Ekim 1922'de İsmet Paşa'nın Dışişleri Bakanı olması üzerine Genelkurmay Başkanlığı uhdesinde kalmak üzere Batı Cephesi Komutanı olarak atandı.

14 Ağustos 1923'e kadar Kozan Milletvekili, bu tarihten sonra da İstanbul Milletvekili olarak görev yaptı.

31 Ekim 1924'te milletvekillikten istifa etti.

23 yıl Genelkurmay Başkanlığı görevinde bulunduktan sonra 12 Ocak 1944'te yaş haddinden emekliye ayrıldı.

Katıldığı Savaşlar

1911 - 1912 Trablusgarp Savaşı,

1912 - 1913 Balkan Savaşı,

1914 - 1918 Birinci Dünya Savaşı,

1919 - 1922 İstiklal Savaşı.

Nişan ve Madalyaları

23 Aralık 1899'da Gümüş İmtiyaz Madalyası,

23 Ağustos 1900'de Beşinci Dereceden Mecidî Nişanı,

17 Temmuz 1908'de Dördüncü Dereceden Osmanî Nişanı,

Temmuz 1915'te Harp Madalyası,

14 Kasım 1915'te Muharebe Gümüş İmtiyaz Madalyası,

26 Aralık 1915'te Alman İmparatorluğu'nun İkinci Sınıf Demir Salıp Nişanı,

21 Ekim 1916'da Alman Harp Madalyası,
21 Ekim 1916'da Avusturya - Macaristan İkinci Sınıf Meziyeti Askeriye Salıp Nişanı,
11 Kasım 1916'da Muharebe Altın İmtiyaz Madalyası,
23 Eylül 1917'de Kılıçlı Osmanî Nişanı,
7 Aralık 1917'de Yeniden Birinci Dereceden Kılıçlı Mecidi Nişanı
25 Şubat 1918'de Alman Birinci Dereceden Kron de Prus Nişanı,
Haziran 1918'de Croix de Fer Nişanı,
21 Kasım 1923'te Kırmızı Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası ile ödüllendirildi.
Askerlik Sonrası Aldığı Görevler
1946 yılında VIII. Dönem Demokrat Parti listesinden İstanbul Milletvekili olarak seçildi.
1948'de Millet Partisinin kurulmasında görev aldı ve şeref başkanlığı yaptı.

Yazdığı Eserler

Büyük Harpte Şark Cephesi Hareketleri,
Garbi Rumeli'nin Suret-i Ziyat ve Balkan Savaşı'nda Garp Cephesi, adlı eserleri vardır.¹⁷⁶

2018 Yılında Mareşal Fevzi Çakmak Paşa'nın Kabri Şerifleri Başında

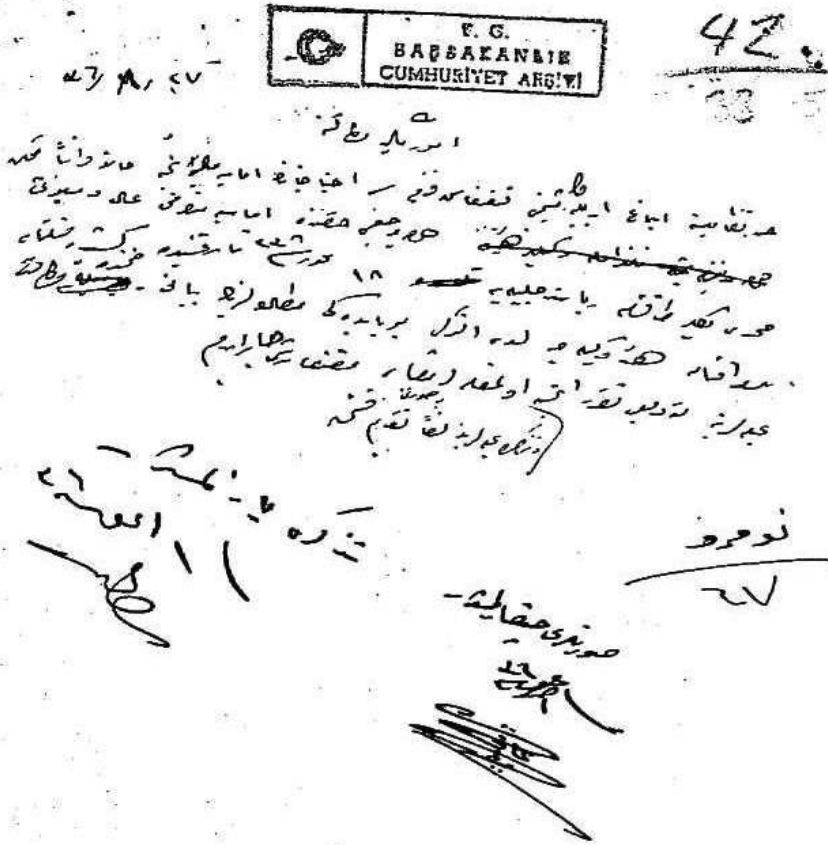
¹⁷⁶ http://www.ata.tsk.tr/06_milli_mucadele_komutanlari/mustafa_fevzi_cakmak.html

CUMHURİYET ARŞİVİNDE BULUNAN MAREŞAL FEVZİ ÇAKMAK BELGELERİ

30-10-0-0 / 49-320-4 5. Kafkas Fırkasının giyecek ve yiyeceklerinin devletçe karşılanması için Ziraat Bankası mevcudundan hiç değilse 30.000 liranın Amasya maliyesine gönderilmesinin temini (27.08.1920).

Hû

Umur-ı Maliye Vekâletine

27.8.(1)920

Hüsni nizamisine iblağ edilecek (tamamlanacak) Beşinci Kafkas Fırkası ihtiyacatının Amasya maliyesince halen ve atiyen mümkün olamayacağı hakkında Amasya mutasarrıfı Ali ve Meb'us Mehdi Bey'ler tarafından riyaset-i celileye 18 Temmuz Sene (1)336 (18 Temmuz 1920) tarihinden keşide kılınan telgrafname hey'et-i vekilece lede'z-zikr bu babdaki mutalalarının beyanı zımında vekâlet-i aliyyelerine tevdi'i takarrür etmiş tezkere-i aliyyelerinin bir sureti leffen takdim kılınmış olmağla muktezasını (gereğini) rica ederim.

Suretleri çıkarılmışdır. Fi 1 Ağustos Sene (12)36 (1 Ağustos 1920)

Tezkere yazılmışdır. Fi 1 Ağustos Sene (12)36 (1 Ağustos 1920)

30-18-1-1 / 2-32-2 İcra Vekilleri Heyeti Reisliği'ne Ferik Fevzi Paşa'nın seçilmesi (24.01.1921).

۹۶۵

۵۶۶

هیت وکیلان

مجلسه شورای ایشته

بروت منجلی باستانه هیئت ۱۰ / ۱ / ۱۹۱۷ تاریخ در فیصله ۱۹۱۷ روز دوشنبه ۱۰ / ۱ / ۱۹۱۷
 در بروج منجلی ۱۰ / ۱ / ۱۹۱۷ تاریخ که ۱۰ / ۱ / ۱۹۱۷ تاریخ که ۱۰ / ۱ / ۱۹۱۷ تاریخ که
 تقریری ماده ۱۰ در فیصله اجرا و کیدر هیئت باستانه اجرا و کیدر هیئت ۱۰ / ۱ / ۱۹۱۷ تاریخ که
 مبرکین زید فوزی باشا مقرری تقاضا آید انتخاب ایشته -
 ۱۰ تاریخ ۱۹۱۷

فایده ای که در کیدر هیئت باستانه در فیصله اجرا و کیدر هیئت باستانه در فیصله اجرا و کیدر هیئت باستانه
 در بروج منجلی ۱۰ / ۱ / ۱۹۱۷ تاریخ که ۱۰ / ۱ / ۱۹۱۷ تاریخ که ۱۰ / ۱ / ۱۹۱۷ تاریخ که
 تقریری ماده ۱۰ در فیصله اجرا و کیدر هیئت باستانه اجرا و کیدر هیئت ۱۰ / ۱ / ۱۹۱۷ تاریخ که
 مبرکین زید فوزی باشا مقرری تقاضا آید انتخاب ایشته -
 ۱۰ تاریخ ۱۹۱۷

فایده ای که در کیدر هیئت باستانه در فیصله اجرا و کیدر هیئت باستانه در فیصله اجرا و کیدر هیئت باستانه
 در بروج منجلی ۱۰ / ۱ / ۱۹۱۷ تاریخ که ۱۰ / ۱ / ۱۹۱۷ تاریخ که ۱۰ / ۱ / ۱۹۱۷ تاریخ که
 تقریری ماده ۱۰ در فیصله اجرا و کیدر هیئت باستانه اجرا و کیدر هیئت ۱۰ / ۱ / ۱۹۱۷ تاریخ که
 مبرکین زید فوزی باشا مقرری تقاضا آید انتخاب ایشته -
 ۱۰ تاریخ ۱۹۱۷

Hû

Hey't-i Vekile Kararnamesi

Muamelesi ikmal edilmiştir

Büyük Millet Meclisi Riyaset-i Celilesi'nin 22 / 1 / (1)337 (21 Ocak 1921) tarih ve zabıt kalemi 1111/2110 numarolu tezkiresiyle tevdi' buyurulan Büyük Millet Meclisi'nin 20 / 1 / (1)337 (20 Ocak 1921) tarihindeki 135'nci ictima'nda ekseriyet-i azime ile kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunnamesi'nin dokuzuncu maddesine tevfiikan icra vekilleri hey'eti riyasetine, icra vekilleri heyetinin 24 / 1 / (1)337 (24 Mart 1921) tarihindeki ictima'nda Müdafai Milliye Vekili Ferik Fevzi Paşa Hazretleri ittifak-ı ârâ ile intihab edilmiştir.

21 Kanun-i-sani Sene (1)337 (21 Ocak 1921)

Hariciye Vekâleti Vekili / Dâhiliye Vekâleti Namına / Müdafaa-i
Milliye Vekili / Şer'îye Vekili / İcra Vekilleri Hey'eti Reisi Vekili /
Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili / Sıhhiye Vekili / İktisat Vekâleti
Vekili / Nafia Vekili / Maarif Vekili / Maliye Vekili / Türkiye Büyük
Millet Meclisi Vekili

30-18-1-1 / 3-19-5 Bekir Sami'nin istifasına binaen, Hariciye
Vekilliği'ni Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa'nın yürütmesi
(08.05.1921).

۵۱۸

۸۶۷
ساده و غلام ایستاد

قرائت

خارجیه وکیمی بکر سلی بعلده وقوع استقامت بناؤ و کماله امورینک اجاؤ وکیمی هیئت رئیس وکیمی
وکیو برغید فرید خونی پیش حضرتی طرفه و کماله تدویر بیو طری اجاؤ وکیمی هیئت ۸/۵/۱۸
تاریخ و اجتماع قرار کید اولد - ۸۱ مارس ۱۹۲۱

۸۶۷
خارجیه وکیمی
داخله وکیمی
عدیه و کماله وکیمی
شرعی وکیمی
اجاؤ وکیمی هیئت رئیس
مدافع وکیمی

۸۶۷
اطراف وکیمی
صی وکیمی اجتماع وکیمی
اقضا وکیمی
داخله وکیمی
مسار وکیمی
مدافع وکیمی

تذکره ایلیا بوزلوک هیئت رئیس

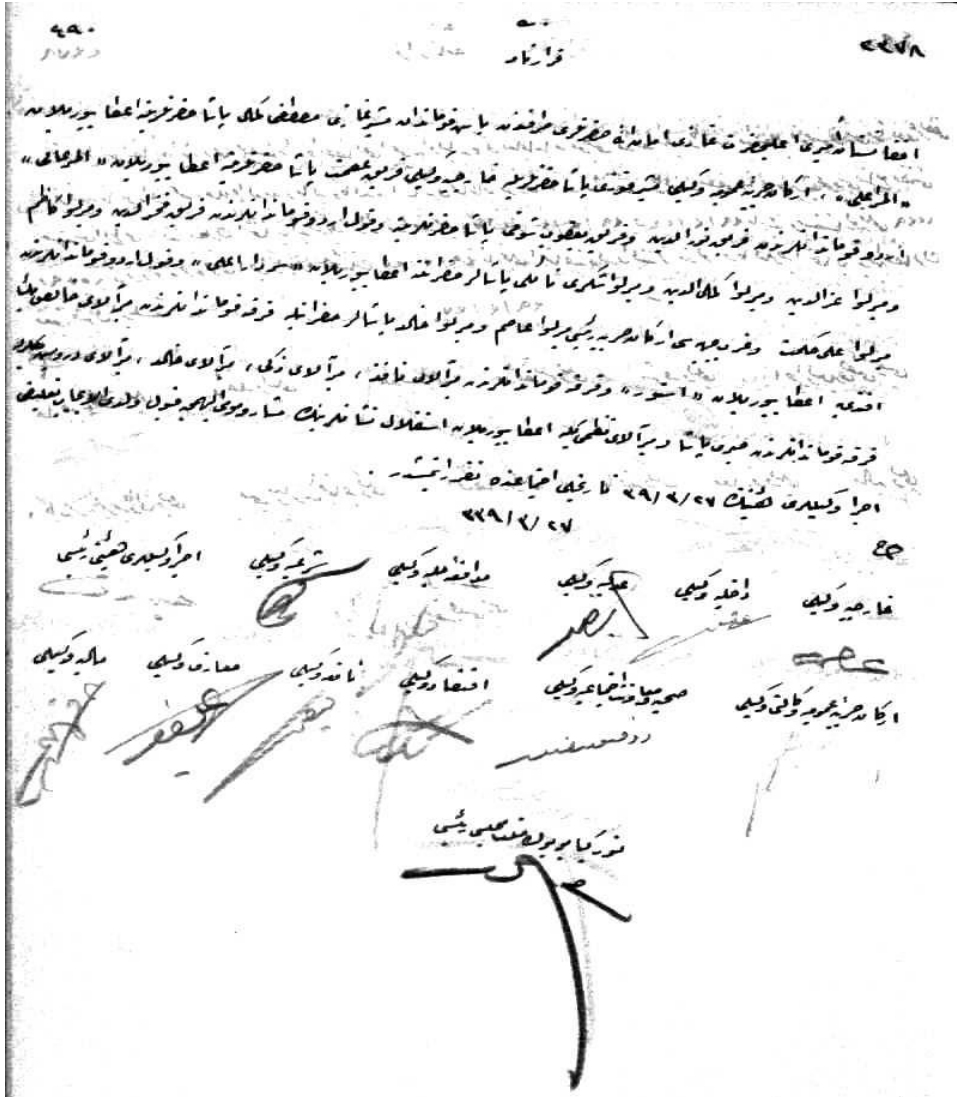
Memalik-i mahrusada bulunan müdafa-i milliye vekili ferik Kazım Paşa Hazretlerinin merkeze azimetine kadar vekâleten müşarün-ileyhaya aid umur-ı muamelatının erkân-ı harbiye-i umumiye vekili Müşir Fevzi Paşa Hazretleri tarafından vekâleten deruhte ve tenviri icra vekilleri hey'etinin 6.11.(1)338 (22 Temmuz 1920) tarihindeki içtimasında takarrür eylemiştir. 6.11.(1)338 (22 Temmuz 1920)

Sağdan Sola: Hariciye Vekili / Dâhiliye Vekili / Adliye Vekili / Müdafaa-i Milliye Vekâleti Vekili / Şer'îye Vekâleti Vekili / Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili / Sıhhiye ve Muavenet-i İctima'îye Vekili / İktisat Vekâleti Vekili / Nafia Vekili / Maarif Vekili / Maliye Vekâleti Vekili / Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Hey'eti Reisi

30-18-1-1 / 7-13-19 Afganistan Emiri Gazi Emanullah Han'ın Atatürk, Fevzi Çakmak, İsmet İnönü ile bazı ordu, kolordu ve fırka kumandanlarına verdiği nişanları takmaları (27.03.1923).

**Hû
Kararname**

Afganistan Emiri Ai Hazret Gazi Emanullah Hazretleri tarafından Başkumandan Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine ita buyurulan “El-mera âlâ” Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili Müşir Fevzi Paşa Hazretleriyle Hariciye Vekili Ferik İsmet Paşa Hazretlerine ita buyurulan “El-mera âlâ” ordu kumandanlarından Ferik Nureddin ve Ferik Yakub

Şevki Paşa Hazretlerine ve kolordu kumandanlarından Ferik Fahreddin ve Mirliva Kâzım ve Mirliva İzzeddin ve Mirliva Kemaleddin ve Mirliva Şükrü namlı paşalar hazeratına ita buyurulan “Serdar-ı âlâ” ve kolordu kumandanlarından Mirliva Ali Hikmet ve Garb Cephesi Erkân-ı Harbiye Reisi Mirliva Asım ve Mirliva Halid Paşalar Hazeratıyla fırka kumandanlarından Miralay Halis Bey Efendi'ye ita buyurulan “Astor” ve fırka kumandanlarından Miralay Nafız, Miralay Zeki, Miralay Halid, Miralay Derviş Beğlerle fırka kumandanlarından Hayri Paşa ve Miralay Nazmi Beğ'e ita buyurulan İstiklâl Nişanlarının müşar ve mumaileyhimaya kabul ve lede'l-icab ta'liki icra vekilleri hey'etinin 27.3.(13)39 (9 Aralık 1920) tarihli ictima'ında takarrür etmiştir. 27.3.(1)339 (9 Aralık 1920)

Sağdan Sola: Hariciye Vekili / Dâhiliye Vekili / Adliye Vekili / Müdafaa-i Milliye Vekili / Şer'îye Vekâleti Vekili / İcra Vekilleri Hey'eti Reisi / Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti Vekili / Sıhhiye ve Muavenet-i İctima'îye Vekili / İktisat Vekili / Nafia Vekili / Maarif Vekili / Maliye Vekili / Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal

30-18-1-1 / 7-26-6 Sivas ve Konya'ya geziye gidecek olan Başbakan ve Dışişleri Bakan Vekili Hüseyin Rauf'un yerine Mareşal Fevzi Paşa'nın vekâlet etmesi (31.07.1923).

10

2626 / 6

030	18	01	07	26	6

18	02	26	6

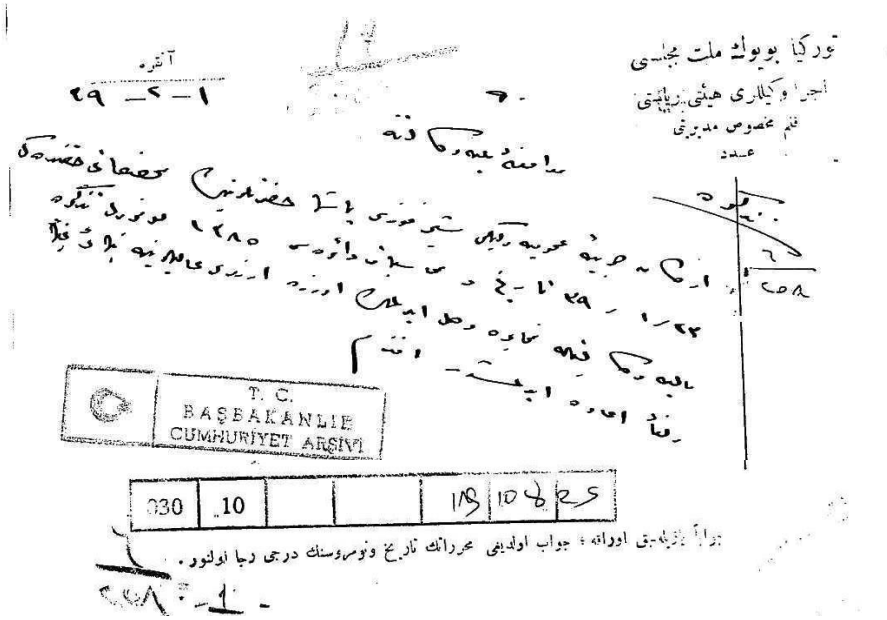
Kararname

Berâyî- devr Sivas ve Konya cihetlerine azîmet edecek olan İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Hariciyye Vekâleti Vekili Hüseyin Rauf beyefendinin gaybubotleri müddetince Riyâset ve Vekâleti * müşârûn-ileyhâ umûrünün Erkânı * Harbiyyei * Umûmiyye Vekili Müşir Fevzi Paşa hazretleri tarafından vekâleten tedviri İcra Vekilleri Heyetinin 31. 7. 339 târihindeki ictimâında Karargâr olmuştur. 31. 7. 39

Aynen)

30-10-0-0 / 19-108-25 Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın mahsusatı hakkındaki tezkerenin iade edildiği (01.02.1923).

Hû

Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Hey'eti Riyaseti Kalem-i Mahsus Müdiriyeti

Tezkere

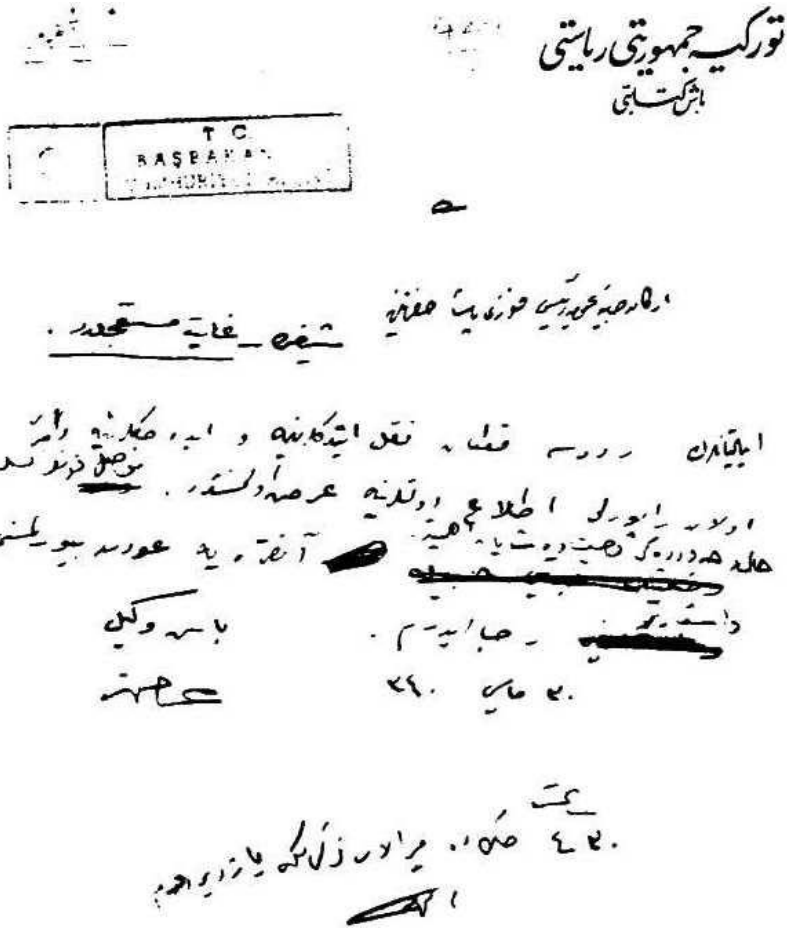
Müdafaa-i Milliye Vekâletine

Ankara 1.2.(13)39 (15 Ekim 1920)

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili Müşir Fevzi Paşa Hazretlerinin mahassesatı hakkındaki 23.1.(13)39 (7 Ekim 1920) tarih ve muhasebat dairesi 1385 numarolu tezkere maliye vekâletiyle muhabere ve halledililmek üzere arzu-yı alilerine binanen-aleyh ref'an iade edilmişdir, efendim.

30-10-0-0 / 236-594-11 İtalyanların Rodos'a asker nakletmeleri konusunu görüşmek üzere Fevzi Çakmak'ın, Ankara'ya çağrıldığı (31.05.1924).

Hû

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti Başkitabeti

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerine

Şifre – Gayet Müsta'celedir (aceledir).

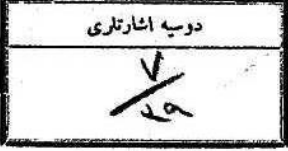
İtalyanların Rodos'a kıt'at naklettiklerine ve edeceklerine dair olan raporlar ıttılâ'ı devletlerine (bilgilerine) arz olunmuşdur. Musul konusu (ve) halen hududdaki vaziyet şayan-ı ehemmiyet (olduğundan) Ankara'ya avdet buyurulmasını istirham ve rica ederim.

30 Mayıs (1)340 (30 Mayıs 1924)

Başvekil İsmet

Saat 4.30 Hakkı: Miralay Zeki Bey'e yazdırdım.

30-11-1-0 / 31-11-5 Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'a Avrupa'daki tedavisi süresince Tümgeneral Fahreddin'in vekâlet etmesi (02.06.1927).

دوبه اشارتلى		
نومره :		
دوبه اشارتلى 960 مقابله ابدنر مصادره نومره سوق تاريخى مفیدك اساسى خاطره		
كلين اوراللك	تاريخى نومره	سود
تسويد تاريخى	ميد	ميدنى
تسويد تاريخى	مقابله ابدنر	مصادره
نومره	مصادره	نومره
سوق تاريخى	مفیدك اساسى	خاطره

Hû

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine

Reis-i Cumhur Hazretlerinin tasdik-i alilerine iktiran eyleyen Müdafaa-i Milliye Vekâletinin 960 numarolu kararnamesinin musaddak (onaylı) bir sureti bera-yı malumat leffen takdim olunmuşdur, efendim.

Başvekil Namına Müsteşar

olan 2.6.(1)927 tarihli kararnamenin musaddak (onaylı) sureti leffen takdim olunmuştur, efendim.

Başvekil İsmet

3

آقره

۱۱۷-۶-۲

T. C.
MÜDAFAA-i MİLLİYE VEKÂLETİ
MÜHÜRÜ

و قرارنامه

مقامت دایه رازی
کتابخانه شمس
نورنگ ۹۶

۱- ارکان حربیه عمیه رئیس مشیر فوزی پاشانک آبروپاده تداویلهری مدتجه اردو هفتشلیکی -
عهده سنده قالمق اوزره ریاست مشارالیها وکالتنک ایکنجی اردو هفتشی بیرنجی فریق قهرالدین
پاشا طرفندن اجرا س تنسیب ایدلمشدر.
۲- اشیو قرارنامه نك اجرا ی احکامنه مدافعه ملیه وکیللی مأموردر..

تورکیه رئیس جمهوری
خات

بانی وکیل
مدافعه ملیه وکیللی

درستی و تطابق مع

Türkiye Cumhuriyeti Müdafaa-i Milliye Vekâleti Muamelat-ı Zatiye Dairesi Erkân-ı Harbiye Şubesi

Kararname

Ankara 3.6.1927

1-Erkân-ı harbiye-i Umumiye Reisi Müşir Fevzi Paşa'nın Avrupa'da tedavileri müddetince ordu müfettişliği uhdesinde kalmak üzere riyâset-i müşarün-ileyha vekâletinin ikinci ordu müfettişi Birinci Ferik Fahreddin Paşa tarafından icrası tensip edilmiştir.

2-İş bu kararnamenin icrası ahkâmına Müdafaa-i Milliye Vekili me'murdur (yetkilidir).

**Müdafaa-i Milliye Vekili / Başvekil İsmet
Türkiye Reis-i Cumhuri Gazi**

آخرة
۱۹۲۷ = ۶ = ۲

باش وکالت جليله به

۴
معاونت ذمہ داری
ارکان غیر
۱۹۲۷

ارکان حربیہ عمومیہ رئیس مشیر فوزی پاشا حضرتلرئیک آریوادہ تداویلی مدتجہ اردوختشلکی
عہدہ سندہ قالمق اوزرہ ریاست مشارالہواکالتک ایکنبی اردوختشلی بیرنجی فریق نحرالدین -
پاشا حضرتلری طرفندن اجراسی تنسیب بیورلدیشی تقدیرده لانا عرض و تقدیم تلان قرار نامه تک -
تصدیق عالی به عرض و اقلندندن مکررا اطادہ سنہ مساعدہ دولتلی عرض و رجا اولنور افندیم .

مدافعه ملیه وکیللی

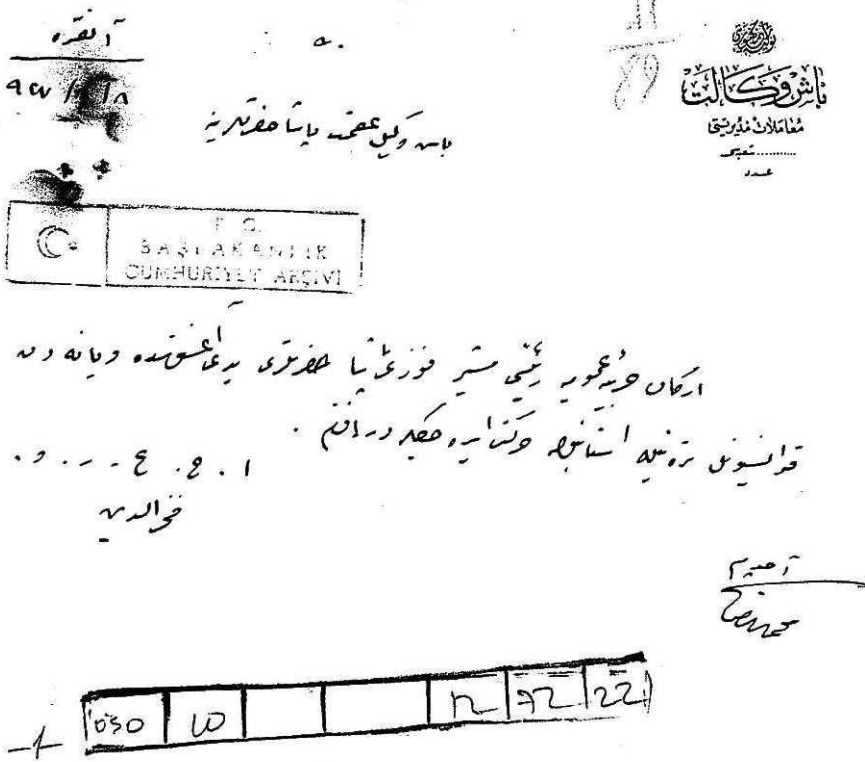

**Türkiye Cumhuriyeti Müdafaa-i Milliye Vekâleti Muamelat-ı Zatiye
Dairesi Erkân Şubesi / Numero 960
Baş Vekâlet-i Celileye
Ankara 3.6.1927**

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Müşir Fevzi Paşa Hazretlerinin Avrupa'da tedavileri müddetince ordu müfettişliği uhdesinde kalmak üzere riyâset-i müşarün-ileyha müdiriyetinin İkinci Ordu Müfettişi Birinci Ferik Fahreddin Paşa Hazretleri tarafından icrası tensip buyurulduğu takdirde leffen arz ve takdim kılınan kararnamenin tasdik-i aliye arz ve iktiranından sonra iadesine müsaade-i devletleri arz ve rica olunur, efendim.

Müdafaa-i Milliye Vekili

**30-10-0-0 / 12-72-22 Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın
Viyana'dan trenle İstanbul'a hareket edeceği (08.08.1927).**

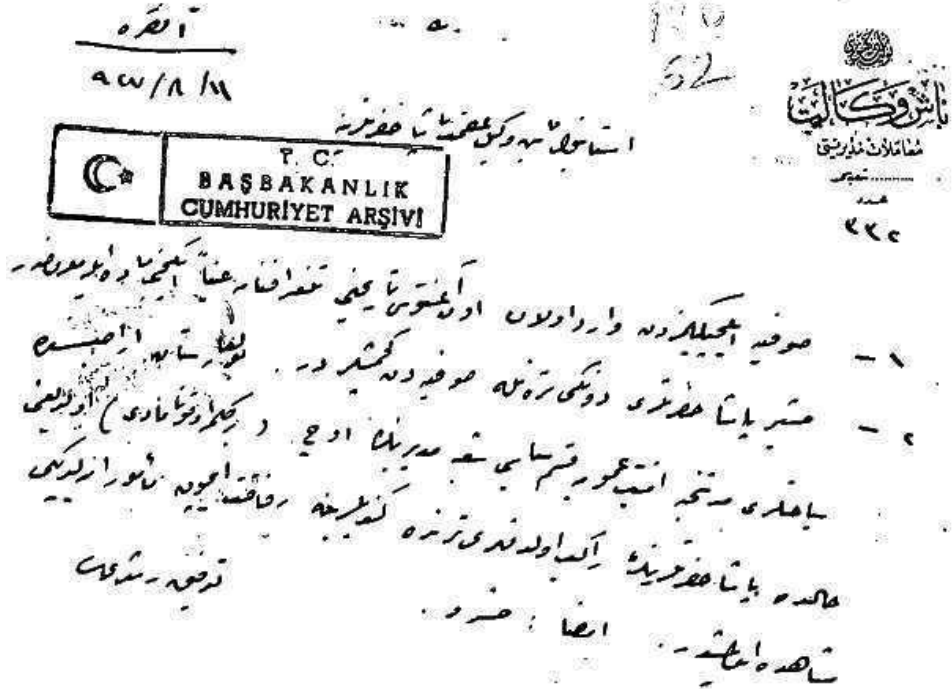
Hû

Türkiye Cumhuriyeti Baş Vekâlet Muamelat Müdüriyeti
Baş Vekil İsmet Paşa Hazretlerine
Ankara 8 / 8 / (1)927

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Müşir Fevzi Paşa Hazretleri 7 Ağustos'da Viyana'dan Karansyonel treniyle İstanbul'a hareket edeceklerdir, efendim.

Fahredden

30-10-0-0 / 239-616-38 Fevzi Çakmak Paşa'nın trenle Sofya'dan geçip, Bulgar topraklarından geçerken yanına Bulgar güvenlik görevlileri verildiğine dair Sofya Elçiliğimizden alınan yazı (11.08.1927).

Hû

Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet Muamelat Müdiriyeti
İstanbul Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine

11.8.(1)927

1-Sofya elçiliğimizden varid olan (gelen) on Ağustos tarihli telgrafname aynen ikinci madde ile ma'ruzdur (arz edilir).

2-Müşir paşa hazretleri dünkü trenle Sofya'dan geçmişlerdir. Bulgaristan arazisinde seyahatleri müddetince emniyet-i umumiye kısmı siyasi şube müdirinin üç (bir kısmı okunamadı) olduğu halde paşa hazretlerinin rakib oldukları (bindikleri) trende kendilerine refakat için me'mur edildiği müşahade edilmiştir.

İmza: Hüsrev

Tevfik Rüşdü

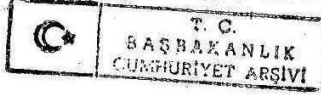
30-10-0-0 / 199-360-10 Fevzi Çakmak'ın donanmanın talim terbiye manevra teftişlerinde bulunmak üzere İzmit'e gideceğini bildirmesi (27.10.1931).

T. C.
Büyük Erkânıharbiye
Reisliği

XII. Şube

Sayı :

68919

Ankara

27 1931

Acelele

Baş Vekâleti celileye

Donanmanın talimterbiye ve manevre teftişlerinde bulunmak üzere 30/I.Teş/931 akşamı İzmit'e hareket edeceğimi ve seyahatin ikinci teğrin:931 ortasına kadar devam edeceğimi arz ederim efendim.

Baş Vekâleti celileye ve M.M.V.ne arzedilmiştir.

B . E . Rs .

Müşir

İzmit

Lefli

Takdim
27-X-931

arzedildi
28.10.1931

Cevaplarda şubenin ismi, tarih ve numaralarının yazılması lazımdır.

30-10-0-0 / 199-360-10 Fevzi Çakmak'ın donanmanın talim terbiye manevra teftişlerinde bulunmak üzere İzmit'e gideceğini bildirmesi (27.10.1931).

T. C.
M. M. V.
 Zati İşleri Dairesi
 Şube Kısım
 Şube - I
 Sayı:
 Evrak: -----

Özü :

Ankara
 12 / 1 / 1944

Kararname

78414

İlişgi:

I- Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak(311-C-7)in yaş haddini tamamladığından 1683 sayılı kanunun 3.ncü maddesini değiştiren 3360 sayılı kanunun 1.nci maddesinin (A) fıkrasına tevfikat ve ihtiyata naklen 12/2.Kanun/944 tarihinden itibaren tekaüdü tensip kılınmıştır .

2- İşbu kararname hükümünün icrasına M .M .V .memurdur .

12 Ocak 1944

Reisicumhur

İsmet İnönü

Başvokil

M .M .V .

Ş. Sarıca

A. B. Akın

30-18-1-2 / 59-84-15 Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın karısı ile birlikte tedavi için Avrupa'ya gidecek olan kızı ve aile doktoru Ekrem Şerif'e siyasi pasaport verilmesi (13.11.1935).

T. C. BAŞVEKÂLET KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ Şube: 2 Sayı: 3929		Dosya işaretleri 112 173	
Evrakın Numarası II/II/935		Kararname	
Evrakın Tarihi	23463/6I7	K	
Yazan memur	K. Çakmak	Genelkurmay Başkanı & Mareşal Fevzi Çak-	
Yazı tarihi	13/II/935	mağın refikası Fitnat ile birlikde tedaviliğin	
Muavin	M. Çakmak	Avrupaya gidecek olan kızı Muazzez Bürhan ve	
Beyaz eden	am. g.	bunlara refakat edecek ~~acak~~ Dr. Tefvik Sağlamın	
Beyaz tarihi	13.11	refikası Naile ile aile doktoru Ekrem Şerife	
Karşılaştıranlar	M. Çakmak	siyasal pasaport verilmesi; Hariciye Vekilliği-	
Sadıra No.	3425	nin II/II/935 tarih ve 23463/6I7 sayılı tez-	
Merbutat	1	keresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 13/II/935	
Sevk tarihi	26-11-35	de onanmıştır . yaz K.g.	
Kaydeden	H. Çakmak	Hariciye Vekilliğine	
Düşünceler		Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmakın Fitnat refikası Naile, kızı Muazzez ve Dr. Tefvik Sağlamın Sağlamın refikası Naile ile Dr. Ekrem Şerife siyasal pasaport verilmesi hakkında İc. V. H. nin kararnamesi sureti gönderilmiştir .	
		yaz K.g. Başvekil n. Müsteşar	

Türkiye Cümhuriyeti
Hariciye Vekâleti

Protokol Dairesi Şefliği

U. No

H. No

Lef

Ankara 11 Kasım 1935 193

Hulâsa

Yüksek Başbakanlığa

Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmağın
refikası Bayan Fitnat ile birlikte berayi tedavi Avrupaya
gidecek olan kızı Bayan Muazzez Burhan ve bunlara refakat
etmekte bulunan Doktor Tefvik Salim Sağlamin refikası
Bayan Naile ve aile doktoru Bay Ekrem Şerife siyasi pasaport
itası zımında icabeden Yüksek İcra Vekilleri Hayetinden
karar istihsaline müsaadei Devletlerini dilerim.

SK

Hariciye Vekili Y.

Elçi

Jura V. H. me

12.11.935

Onay
13.11.935

Elçi
Murat Dursun Tosun

T. C.
M. M. V.
Zat İşleri Dairesi
Ş. Erkân
Sayı: 2076

Ankara
72 / 2. Sep. / 1935

ÖZ: Mareşal Fevzi Çakmak ailesi için Pasaport Diplomatik verilmesi H .

Başvekâlet Yüksek Katına

İlişiği

Berline gidecek olan Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın refikası bayan Fitnat Fevzi Çakmak ve kızı bayan Muazzez Ümit Toprak için Pasaport Diplomatik verilmesi hakkında yüksek müsaadelerini saygılarımla dilerim .

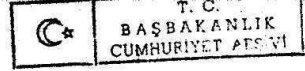
M. M. V.
K. Çakmak

Yera V-H-me
13-11-35

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ

Kararname

Karar sayı

2

3449

Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmağın refikası Fitnat ile birlikte tedavi için Avrupaya gidecek olan kızı Muazzez Bürhan ve bunla ra refakakat edecek Dr. Tevfik Sağlamin refikası Naile ile aile doktoru Ekrem Şerife siyasal pasaport verilmesi ,Hariciye vekilliğinin II/II/935 tarih ve 23463/6I7 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince - 13/II/935 de onanmıştır.

13/II/935

REİSİCUMHUR

K. Atatürk

Baş. V.

J. İsmi

Ad. V.

Z. Saunç

M. M. V.

K. Baş

Da. V.

S. Kaya

Ha. V.

H. R. Çakmak

Ma. V.

D. Arıoğlu

Mi. V.

S. Arıoğlu

Na. V.

A. Çetinkaya

İk. V.

C. Baş

S. İ. M. V.

S. R. Haydaroğlu Rana Arslan

G. İ. V.

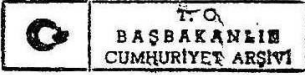
Zr. V.

M. Baş

1. Dünya Savaşı'nda Alucra ve Fevzi Çakmak Paşa

Murat Dursun Tosun

**30-10-0-0 / 13-75-27 Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın,
Ankara'da bulunup bulunmadığının bildirilmesi hakkında.
(04.08.1935)**

Giresun : 4.8.935

Ş İ F R E

Dahiliye vekâletine

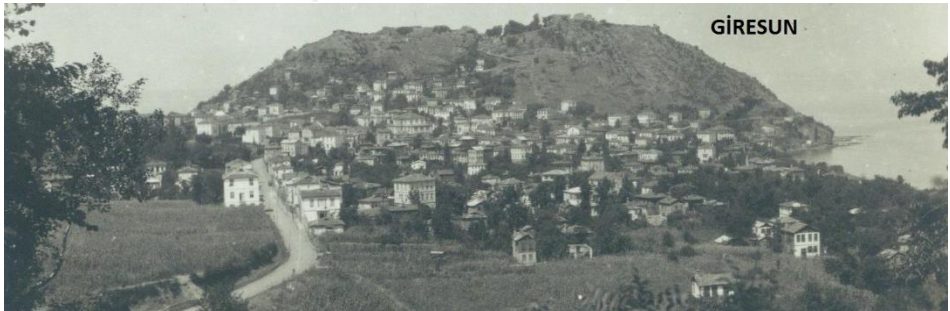
Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın Ankarada bulunmadığını ve yoksa hangi tarihte orada bulunacağını - Genel Kurmaydan tahkik edilerek şimdi bildirilmesini rica ederim.

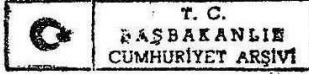
Seyahat 121 sayılıdır.

Başvekâlet hususi kalem
müdürlü
Vedit Uzgören

Giresundan şifre ettim.4.8.935

020 10 13 75 27

Ankara : 4.8.935 13.10

Alındığı: 4.8.936 14.30

Giresun : 4.8.935 14.20

Açıldığı: 4.8.935 14.35

Ş İ F R E Makina başında

Giresunda Başvekâlet Hususi Kalem
müdürü Vedit Uzgörene

C, 4.8.935 ve Seyahat 12â sayılı şifreye.

Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak dün sabah
İstanbuldan Ankaraya gelmişlerdir. Halen Ankaradadır. Arz.
Hususi kalem 2929 sayılıdır.

Dahiliye vekili M.
S. Çitak

03	10			73	75	22

30-10-0-0 / 13-76-2 Başbakan İsmet İnönü'nün, Elazığ'a gideceği orada Mareşal Fevzi Çakmak, Abidin Özmen, Hüseyin Abdullah Alpdoğan, 3. Ordu Müfettişi Orgeneral Urbay ile beraber çalışacağı ve Elazığ'dan Adana'ya geçeceği (28.09.1936).

T.C. DAHİLİYE VEKÂLETİ Hususi Kalem Müdürüğü	Geldiği yer	Elâziz	Telgraf Merkezi numarası	1189
	Şifrenin tarihi	28.9.936	Kaleme geldiği tarih	29.9.936
	No.		Açıldığı tarih	29.9.936

Dahiliye Vekâletine

Başvekâlet Müsteşarlığına

Salı akşamına doğru Elâziz'den hareketle Çarşamba sabahı dokuzdan itibaren bütün - gün Adana'da bulunacağız.

Başvekâlet Hususî Kalem
Müdürü
Vedit Uzgören

Madde - 1 - 27/9/1936 pazar sabahı saat 9 da Ankaradan trenle hareket ederek 28/9/1936 Pazartesi saat 16 da Elazize varacağım. Ne harekette, ne yolda, ne de varışlarda ve avdette hiç bir merasim yapılmamasını dilerim.

Madde 2 - Elâzize vardığımda Mareşal Fevzi Çakmak, Abidin Özmen , Hüseyin Abduhhal Alpdoğan ve üçüncü Ordu Müfettişi Orgeneral Urbay ile beraber çalışacağım.

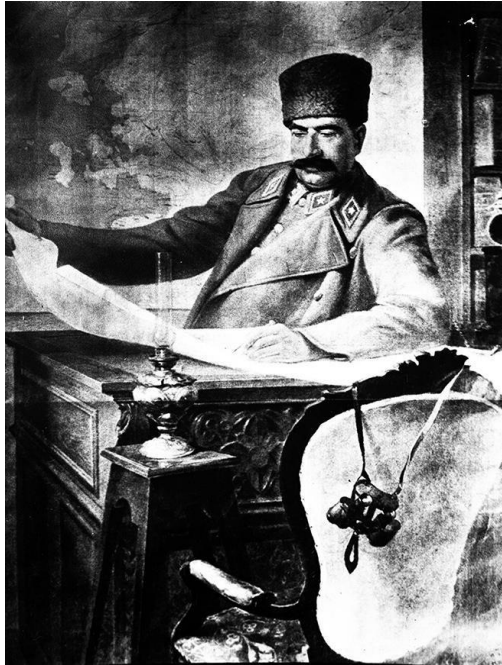
Madde - 3 - Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmağa , Dahiliye, M.M., S ve İç Mu. Vekâletlerine , Genelkurmay Başkanlığına, Birinci ve dördüncü Umumi Müfettişliklere ve bilgi için üçüncü Umum Müfettişliğe yazılmıştır.

Bağvekil

i. İnönü

Aslı gibidir.

030	10			73	76	2

T. C. DAHİLİYE VEKÂLETİ Hususi Kalem Müdürlüğü	Geldiği yer Erzurum			Telgraf Merkezinin No. 1880		
	Tarihi	Sa.	Da.	Kaleme geldiği	Tarihi	Saat Dakika
	19/7/935	23			20/7/935	3 10
	No.	Açıldığı				
	Seyahat.50			20/7/935	8 20	
DAHİLİYE VEKÂLETİNE						
T. C. BAŞBAKANLIĞI İÇİŞİLERİ VE KURUMSAL İŞLER BAKANLIĞI						
Kültür Bakanına						
Erzurum öğretmen okulunu gördüm. İlbaylıktan raporu aldım. Özmen'den tafsilâtı diledim. Son fenniğ savkurun tavsiyesi ve Finans Bakanlığının fikrine göre hareketi zarurîğ görüyorum. Yeni şartnamede yapılariken dikkatli davranılması, yapının Nafiaca yakından kontrolü ve yapının damını şimdiki düz şekilden çıkarıp karlık memleketlerde olduğu gibi dik yapılması mütalâaları hatırıma gelmektedir. Nafia Vekâleti fen hey'etine hatırlatılmasını dilerim. Başvekil İsmet İnönü						

30-18-1-2 / 69-83-18 Balkan Paktı Dörtlü Askeri Sözleşmesi'nin müzakere ve imzası için Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın başkanlığında Bükreş'e gidecek heyete döviz ve siyasi pasaport verilmesi (22.10.1936).

T. C. 03391 sayılı Kanunla KALDIRILDI
 BAŞVEKÂLET
 KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ
 Karar sayı: 2
 5481
 Karamame

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞ.Vİ

Genelkurmay Başkanlığı'ndan yazılan 22/10/936 tarih ve I7088 sayılı iki kıta tezkerelede; geçen sene Belgrad'da paraf edilmiş olan Balkan Paktı Üçlü askerî mukavelesinin Bükreşte üç devlet erkânı harbiye reisleri arasında görüşülerek imza edilmesi ve bunun sonunda Yunan Erkânı Harbiye Reisinin de iştirakile Dörtlü Askerî Mukavele'nin bilmişzake tesbit ve intacı için 5. teşrinisani. 936 tarihinde Bükreşte yapılacak toplantıya Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın başkanlığı altında Harekât Şubesi Müdürü Tuğbay İsmail Hakkı, Hava Alay Komutanı Albay Şefik ve Genelkurmay Şube müdürlerinden Yarbay Yusuf Adilden toplu heyetin Hamidiye krovazörü ile Bükreşe gönderilmeleri ve Hariciye Vekâleti şube müdürlerinden Faik Zihninin tercüman ve Emniyet Umum Müdürlüğü Birinci Şubesinden Ankara 20 sayılı sivil üçüncü komiser Tutrakanlı Mehmed Salim Demircanın da muhafız olarak heyete refakatine memur edilmeleri - teklif edilmiştir.

Bu iş İcra Vekilleri Heyetinin 22/10/936 toplantısında görüşülerek, Mareşal Fevzi Çakmak'ın başkanlığı altında yukarıda isimleri yazılı heyetin teklif ve hile Romanyaya seyahatleri ve kendilerine Türkiye sınırları dışından bağlamak üzere 2/4798 sayılı kararnameye bağlı formüle göre gündelik verilmesi ve başkanın gündeliğinin 124, 21 Fr. Fr. artırılması ve icap edenlere siyasi pasaport ve lüzumu kadar döviz ve mukavelelerin imzası için Mareşal Fevzi Çakmak'a salâhiyet verilmesi ve yevmiyelerinin 2/4798 sayılı kararname tarihindeki kurs üzerinden hesap edilmesi onanmıştır.

22/10/936

REİSİCÜMHUR

H. Ottaviani

Bş. V.
H. Ottaviani

Ad. V.
E. S. S. S. S.

M. M. V.
K. Ö. Ö.

Da. V. V.
S. A. A.

Ha. V.
S. P. P.

Ma. V.
E. S. S.

Mf. V.
S. A. A.

Na. V.
A. P. P.

İk. V.
C. B. B.

S. İ. M. V. V.
R. S. S.

G. İ. V.
R. S. S.

Zr. V. V.
C. B. B.

30-18-1-2 / 69-85-2 Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak başkanlığında Romanya'ya gönderilecek heyetin masrafları (28.10.1936).

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ

Karamame

Karar sayısı

2

5805

22/10/936 tarih ve 2/5481 sayılı kararnameye ekdir.

Millî Müdafaa Vekillîğinden yazılan 27/10/936 tarih ve 48102 sayılı tezkerede; Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmağın Başkanlığında Romanya'ya gidecek olan heyetin masraflarının masarifi gayri melhuzadan tesviyesi için bir karar verilmesi istenilmiş ve Maliye Vekillîğinden yazılan 28/10/936 tarih ve III83/4475 sayılı mutalenamede, bahsi geçen heyetin tahakkuk edecek masraflarının 1936 malî yılı Maliye bütçesinin 182 inci gayri melhuz masraflar tertibinden verilmesinde bir mahzur olmadığı bildirilmiştir.

Bu iş İcra Vekilleri Heyetince 28/10/936 da görüşülerek, gerek Genelkurmaydan ve gerek Hariciye ve Dahiliye vekâletinlerinden Romanyaya gidecek heyetin takriben 5500 lira tutacağı anlaşılan yol parası ve yevmiyelerinin gayri melhuz masraflar tertibinden verilmesi onanmıştır.

28/10/936

REİSİCÜMHUR

K. Atatürk

Bş. V.

J. İ. İmni

Ad. V.

S. Sarıca

M. M. V.

K. Özalp

Da. V.

S. Kaya

Ha. V.

S. R. Aras

Ma. V.

B. Atgün

Mf. V.

S. Arıkan

Na. V.

A. Çetinkaya

İk. V.

C. Beyaz

S. İ. M. V. V.

Rana Karahan Rana Karahan

G. İ. V.

Zr. V.

30-18-1-2 / 70-98-15 Tedavi için Viyana'ya gidecek olan Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın beraberinde gidecekleri siyasi pasaport verilmesi (28.12.1936).

T. C. BAŞVEKÂLET KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ Sayı : <u>2</u> 5748		T. C. BAŞBAKANLIK EMİRLİK ARŞİVİ		Dosya işaretleri <u>112</u> <u>187</u> 130
Evrağın Numarası	"	.. Kararname ..		
Tarihi	..			
Yazan memur	Z. Eronat	Tedavi için Viyanaya gidecek olan Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak Paşa'nın yanında beraberinde gidecekleri siyasi pasaport verilmesi hususunda Kararname ile 28.12.1936 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından karar alınmıştır. Yaz K.g.		
Yazı tarihi	25-12-1936			
Muavin				
Beyaz eden	H. K.			
Beyaz tarihi	30			
Karşılaştıranlar	K. L.			
Sadira No.	8			
Merbutatı	1			
Sevk tarihi	5-1-37			
Kaydeden	H. K.			
Düğünceler	Ahmede	Kıvıncıya Vekilliğine		
		Tedavi için Viyanaya gidecekleri Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak Paşa'nın yanında beraberinde gidecekleri siyasi pasaport verilmesi hususunda Kararname ile 28.12.1936 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından karar alınmıştır. Yaz K.g.		
		T. C. Başbakanlık Emirlik Arşivi		

T. C.
Genelkurmay Başkanlığı
Emir Subaylığı
Sayı : 563

Ankara
24 / 12 / 1936

67

130

Baş bakanlığa .

Rahatsız bulunan kızım Muazzezi tedavi için Viyanaya göndereceğim. kızıma ve kendisine refakat eden refikam bayan Fitnat Çakmak ,bayan Naile tevfik sağlam ve bayan Necmiyeye diplomatik pasaport verilmesine müsaadelerini arzeylerim.

İlişigi

Genelkurmay Bşk.
Mareşal
Fevzi Çakmak

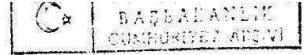

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ

Kararname

Karar sayıs
2

5448

Tedavi için Viyanaya gidecek olan Genelkurmay Başkanı Marşal Fevzi Çakmağın kızı Muazzez ile yanında gidecek refikası Fitnat Çakmak ve Naile Tevfik Sağlam ve Necmiye Ahmede siyasi pasaport verilmesi; icra Vekilleri Heyetince 28/12/1936 da onanmıştır.

28/12/1936

REİSİCUMHUR

K. Atatürk

Bş. V.

[Signature]

Ad. V.

[Signature]

M. M. V.

[Signature]

Da. V.

[Signature]

Ha. V.V.

[Signature]

Ma. V.

[Signature]

Mf. V.

[Signature]

Na. V.

[Signature]

İk. V.

[Signature]

S. İ. M. V.

[Signature]

G. İ. V.

[Signature]

Zr. V.

[Signature]

30-10-0-0 / 266-798-25 El Mukattam gazetesinin Türk İngiliz askeri anlaşmasının esasları, Akdeniz'deki yeni hazırlıklar ve Fevzi Çakmak'ın başkanlığında bir heyetin Londra ziyareti hakkında yazısı (08.12.1936).

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
I nci Daire Umum Müdürlüğü

I Şube

23702-590

İlişik : 1

8 K.Evvel 1936

Ankara

1936

Habûse " El Mukattam " da Londra ziyareti ve saire hakkındaki yazının gönderildiği .

Yüksek Başvekâlete

"El Mukattam " gazetesinin 2 ilk teğrin 1936 tarihli nüshasında " bir türk askeri heyetinin Londra'yı ziyareti, Türk-İngiliz askeri anlaşmasının esasları ve Akdenizdeki yeni hazırlıkların nenası " başlığı altında nesrolunan nakalenin Kahire Elçiliğimizin gönderilmiş olan türkce tercümesi, yüksek bilimleri için, bağlı olarak takdim kılını .

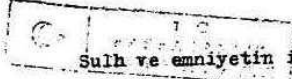
Hariciye Vekili

Şinçü

8-12-36

[Handwritten signature]

El Mokattam gazetesinin 2/10/936 tarihli nüshasında "Bir türk heyeti askeriyesi Londra'ya ziyaret edecek" - Türkiye-İngiltere arasındaki yeni anlaşma anlaşmanın esasları nedir - Ak Deniz'deki bu "yeni hazırlıkların manası ne olabilir" başlığı altında neşrolunan yazının türkçesidir.

Sulh ve emniyetin idamesi ve Ak Deniz'deki vaziyeti hazırların korunması maksadile Türkiye-İngiltere arasında yapılacak askerî anlaşma misakı projesini İngiliz arkadaşlarıyla müzakere etmek üzere Türkiye Büyük Erkânı Harbiye Reisi Mareşal Fevzi Çakmak'ın riyaseti altında askerî bir heyetin yakında Londra'ya ziyaret edeceği türk kaynaklarından gelen haberlerinden anlaşılmaktadır.

Geçen Eylül ayında Türkiye'ye uğrayan İngiltere Kralının vuku bulan daveti üzerine Türkiye Baş Vekili General İsmet İnönü'nün pek yakında Londra'ya ziyaret edeceği şayi olmuş ve fekat türk kaynakları, Baş Vekilin ziyareti zamanının henüz tesbit edilmediğini ve Büyük Erkânı Harbiye Reisi ile arkadaşlarını, Baş Vekilden evvel Londra'ya ziyaret etmelerinin müreccah olduğunu söylemektedirler.

Türk heyeti askeriyesinin Londra'ya gidişi tahakkuk ederse böyle bir ziyaret tarihte ilk defa olacak vaki olmuş olacaktır. Çünkü istisnaiyet ve mecburiyeti icap ettirmeyen bir zamanda, eş olmak ve aynı hukuku haiz bulunmak üzere İngiltere ile askerî anlaşma akdi için bir türk heyeti askeriyesinin Londra'ya ziyareti hiç vaki olmamıştır. Evet, tarihte müsbet üç hadisede türklerle İngilizler yardımlaşmışlardır. Bu hadiseler de şunlardır :

1.- 1798 de Napoleon'un kumandası altında bulunan Fransa ordusu Mısır'a hücum ettiği zaman, İngilizler, kara ve deniz kuvvetleriyle türklerle yardım etmiş, Fransızları Mısır'dan çıkardıktan başka Suriye'ye karşı olan tecavüzlerini püskürtmüş ve "Akkâ"'nın müdafaasında türkleri teyit eylemişlerdir ki, bu yardımlaşma olmasaydı Fransızlar Mısır'da ve belki de Şark'ta yerleşmiş bulunacaklardı.

2.- İngilizler 1840 da İbrahim paşanın kumandası altında bulunan Mısır ordusunu Suriye'den çıkarmak için türklerle yardım etmiş, donanma ve ordularını Suriye'ye gönderip türklerle umuz umuza savaşmak suretiler mısırlıları Suriye'den çıkarmışlardır ki, bu yardımlaşma olmasaydı, arap memleketlerinin tarihi değişecek, teessüsüne çalışılan ve hatta 2-

2.

büyük Mehmet Ali paşa tarafından -arap ülkelerinin bir çoğunun ilhaki ile fflen temeli kurulan Büyük Arap İmparatorluğu kaim olacaktı.

3.- İngilizler 1855 te yâni Kırım muharebesinde de Türkiye'ye karşı aynı vaziyeti almış ve Türkiye'yi, evvelce mısırlılardan kurtardıkları gibi Rusya'dan da kurtarmışlardır. Donanmalarını ve ordularını Sivas-topol'a göndermiş, Türkiye İmparatorluğunu mahvetmek isteyen Çar ordularına karşı muharebe etmişlerdir. O sırada Fransa ve Sardinya (İtamya) Hükümetleri de türklerle ingilizlere iltihak etmiş ve Rus ordularını bozarak Osmanlı İmparatorluğunu kurtarmışlardır.

İngilizlerin yukarıda zikredilen üç muharebede türklerle beraber muharebe etmeleri, aralarında yapılmış bir misakin ahkâmını tenfiz etmek için değildi; Siyasî, askerî ve istimlâki menfaatleri, Osmanlı İmparatorluğunun bekasını ve emlâkinin kuvvetli yeni devletlere geçmemesini icap ettiriyor ve yahut Osmanlı toprağından bir kısmının kendi ellerine geçmesini istemelerinden ileri geliyordu. Neta-kim, ahiren dilediklerine vasil olmuş ve Osmanlı İmparatorluğunun terekesinde aslan payına mâlik olarak takriben bütün arap memleketlerine sahip olmuşlardır. Eğer Napoleon'un Şark'ta büyük bir İmparatorluk tesis hakkındaki düşüncesi tahakkuk etmiş ve yahut Mehmet Ali paşanın tesisine çalıştığı İmparatorluk vücade gelmiş ve yahut ta ruslar İstanbul'u işgal ederek Ak Deniz'e ulaşmış olsalardı ingilizlerin bu gün elde ettikleri yerleri elde edebilmeleri imkânı olmayacaktı.

Türkiye-İngiltere arasında şimdi yapılması düşünülen askerî yardımlaşma esaslarının eski yardımlaşma esaslarından başka olacağı bedihidir. Çünkü yeni yapılacak yardımlaşma mukavelesinde ingilizler geçmişte olduğu gibi türkleri ânî bir tehlikeden kurtarmak için Türkiye'ye yardım etmeyecek, bilakis Ak Deniz'de içlerinden birine karşı vuku bulacak tecavüze karşı birbirlerine yardım eyleyeceklerdir. Türkler meselâ Avustralya'da yahut Uzak Şark'ta ve yahut Ak Deniz sahesinden hariç bulunan yerlerdeki ingiliz müstemlikelerine hücum edildiği takdirde ingilizlere yardım etmek mecburiyetinde bulunmayacaklardır. Çünkü türklerin bunda hiç bir menfaatleri yoktur. Şundan anlaşılabilirki Türkiye-İngiltere arasında yapılacak askerî mukavelede yardımlaşma keyfiyeti tahdit edilecek ve yalnız Ak Deniz'de vaki olacak tecavüze karşı durmak keyfiyetine münhasır olacaktır.

362/10

43
70

3.

Mevzû bahs yardımlaşma mukavelesi henüz neşredilmemiştir. Şartlarını öğrenmek ve bu mukavelede bilmediğimiz esaslı diğer şeyler bulunup bulunmadığını, anlamak için mukavele ahkâmına muttali olmak icap eder.

Türkiye-İngiltere arasında ~~tedafin~~ bir misakin akdi mevzû bahs bulunduğu bir sırada Irak Erkânı Harbiye Reisi Taha El-Haşimî paşanın Londra'yı ziyaret etmesi nazarı dikkati caliptir. Hele İngiltere'nin Filistin'deki askeri mevkilerini takviye etmekte ve orada yeni karargâhlar kurarak yeni hatlar tesis eylemekte bulunduğu bir sırada Taha paşanın Londra'yı ziyareti manalı sayılır. Çünkü İngilizler Filistin meselesini halletmek isteyorlarsa orada bu mühim tedbirleri almalarına lüzum yoktur.

Birbirine bağlı olup yukarıda sayılan hadiseleri tetkik edecek olan bir kimse, siyaset ricalinin Ak Deniz'de vukuunu bekledikleri yeni hadiseler arifesinde bulunduğumuza kanî olacaktır. Bu olmasaydı bu kadar hazırlıklara mahal kalmazdı. Ateşsiz duman olmaz derler. Bununla beraber, bu hazırlıklar belki de ihtiyat kabilindedir. Yahut muhasım ve rakipleri korkutmak ve yeni bir harp çıkarmalarına manî olmak içindir. Biz, hali hazırda son şiki tercih ediyoruz. Zira bu gibi tedbirlere müsallah emniyet namı verilmesi adet edilmiştir.

30-18-1-2 / 71-6-8 Tedavide bulunan Mareşal Fevzi Çakmak'ın kızını görmek üzere Viyana'ya ve oradan Almanya'ya gidecek olan Dr. General Tevfik Sağlam'a siyasi pasaport verilmesi (27.01.1937).

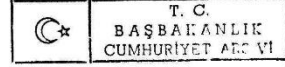
T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ

Kararname

Karar sayı:

2

5901

Tedavide bulunan Mareşal Fevzi Çakmak'ın kızını görmek üzere Viyanaya ve oradan da Almanya'ya gidecek olan Dr. General Tevfik Sağlam'a siyasi pasaport verilmesi; Genelkurmay Başkanlığının 26/I/937 tarih ve 17 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 27/I/-937 de onanmıştır.

27/I/937

REİSİCUMHUR

K. Atatürk

Bş. V.

J. İmri

Ad. V.

S. Sağlam

M. M. V.

K. Özalp

Da. V.

S. Kara

Ha. V. V.

S. Sağlam

Ma. V.

A. Özalp

Mf. V.

S. Arıkan

Na. V.

A. Çetinkaya

İk. V.

C. Başgöçer

S. İ. M. V.

S. P. Özalp

G. İ. V.

Rana Karahan

Zr. V.

M. Özalp

30-10-0-0 / 199-360-15 Mareşal Fevzi Çakmak'ın Kayseri'ye ve doğu illerine yapacağı gezi programını bildiren yazı (20.10.1936).

T.C.
Genelkurmay Başkanlığı

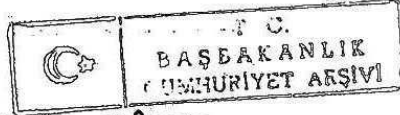
XII. Şube

Sayı : 67233

237

ANKARA

20/10/1936

Yüksek Başvekâlete

22-9-936 Tarih ve 66783 sayılı yazıya
ektir :

Mareşalın 20-10-936 günü Kayseriden hareket
ile 21-10-936 günü saat 11,40 da Ankaraya muvasalat
edeceklerini saygılarımla arz ederim .

Gnkur. Bşk. Y.

Korgeneral

Mustafa Kemal Atatürk

İlişiği

Haber

T. C.

Genelkurmay Başkanlığı

XII. Şube

Sayı 67222

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

ANKARA

19/10/1936

Yüksek başvekâlete

9-10-936 tarih ve 67151 sayılı tamime ektir:
Mareşalin 17-1.teşrin-936 akşamı Maraşta,18-
1.teşrin de Pınarbaşında ,19 ve 20-1.teşrin de xx
Kayseride bulunacaklarını saygılarımla arz ederim.

Genelkurmay Bşk.Y.

Korgeneral

[Handwritten signature]

İlişigi

[Handwritten signature]

19-10-36

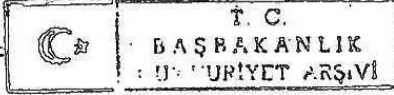

T. C.
Genelkurmay Başkanlığı

ANKARA

91 10 1 1936

XII. Şube
Sayı : 67151

Yüksek başvekâlete

1-10-936 tarih ve 67047 sayılı yazıya ektir:
Mareşal 8-1. teşrin Sabahı Diyarıbekirden Cizreye
hareket edeceklerdir. Sıra ile Basbirin-Cizre-Mardin
de birer gün, Diyarıbekirde iki gün, Urfada ve Behis-
nide bire gün kalarak 15-1. teşrinde Gaziantep'te xx
bulunacaklarını saygılarımla arz ederim.

Genelkurmay Bşk.Y.
Korgeneral

İlişigi

Lunga

Kemal Gündüz
araberi

T. C.
Genelkurmay Başkanlığı
XII. Şube
Sayı : 66783

237
T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

ANKARA
22 Eylül 1936

Yüksek başvekkâlete

Mareşal 23-Eylül Erziş 24-Eylül Bulanık 25-Eylül Bitlis 26-Eylül Muş 27-Eylül Kığı 28 ve 29 Eylül de Elaziz 30-Eylül Hozatta bulunacaklarını saygılarımla arz ederim.

Genelkurmay Bşk.Y.
Korgeneral

M. G. G. G.

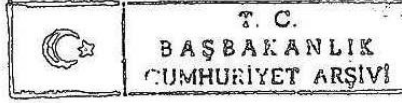

T. C.
Genelkurmay Başkanlığı

ANKARA

29 10 / 1936

XII. Şube
Sayı : 67309

Yüksek Başvekâlete

Mareşalın 30-10-936 cuma günü saat 19,10 da Ankaradan Trenle Haydarpaşaya hareket edeceklerini üstün saygılarımla arz ederim .

Gnkur . Bşk. Y.
Korgeneral

İlişiği

Hifiz

M. G. Tosun

30-18-1-2 / 73-21-16 Türkiye-Romanya-Yugoslavya ve Yunanistan arasında yapılan askeri anlaşmanın tasdiki (10.04.1937).

Türkiye Cumhuriyeti:

Hariciye Vekâleti

2. nci Daire Umum Müdürlüğü

I. Şube

No. 5765/179.

Ankara 22 Mart 1937.

Hulâsa DörtlÜ Askerî Mukavelenin
tasdiki .

Yüksek Başvekâlete

Gayet mahremdir

22 Teşrinievvel 1936 tarih ve 2/548I nümerolu İcra Vekilleri Heyeti kararı ile, Balkan İtilafı ve müzeyyelatı icabatından olarak, Türkiye Cumhuriyeti ile Rumanya Kırallığı, Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya Kırallığı ve Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Kırallığı arasında akdine müsaede buyurulmuş olan DörtlÜ Askerî Mukavelename, Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak tarafından, 27 Teşrinievvel 1936 tarihli selâhiyetnameye tevfiikan, Bükreş' de, 6 Teşrinisani 1936 da imza edilmiş olduğundan, işbu Mukavelenamenin Cümhuriyet Hükûmetince tasdiki için lazım gelen İcra Vekilleri Heyeti kararının isdarına yüksek müsaadelerini arz ve rica ederim .

k.z.

a.e.

Hariciye Vekili

D. R. Çakmak

İcra V. H. me

23.3.37

Onay
10.4.37

10.

m2 dn

T. C.
Genelkurmay Başkanlığı

III. Şube

Sayı: I7088

Ankara

22 / 10 / 1936

Z.M.

Yüksek baş bakanlığa

22/10/936 tarih ve I7088 sayılı yazıya ektir:

Bükreş seyyahatına , Hariciye vekâleti şube müdürlerinden Bay Faik Zihniyi tercüman olarak ve emniyet umum müdürlüğü birinci şubesinden Ankara (20) sayılı sivil üçüncü komiser Tutrakanlı Ahmet oğlu Mehmet Salim demircanı da muhafız olarak refakatimde götürüleceğinden gereğinin yapılmasına müsadelerinizi saygılarımla arz ederim.

Gnkur.Bşk.

Marşal

Fevzi Çakmak

İlişigi

T. C.

Genelkurmay Başkanlığı

III. Şube

Sayı: I7088

Ankara

22 / 10 / 1936

Yüksek baş bakanlığa

Z.M.

Geçen sene Belgratta Parafa edilmiş olan Balkan pak-
tı üçlü askeri mukavelesinin Bükreşte üç devlet erkânı harbiye re-
isleri arasında görüşülerek imza edilmesi ve bu üçlü toplantının
5/2.Teşrinde başlayarak 6 ve 7 /2.teşrin günlerinde devam edilmek
üzere (3) gün imâdat edeceği , bunun sonunda Yunan erkânı harbi-
ye reisininde iştirakile Dörtlü askeri mukavelenin 8 , 9 , 10 gün-
lerinde bilmüzakere tesbit ve intaç olunması Romanya erkânı harbi-
ye reisinin bir sureti ilişik olan mektubundan anlaşılmaktadır.
Ewlce Hariciyemiz vasıtasıyla söz verilmiş olduğu için bu davete mu-
vafakat cevabı verileceksede bu hususda ewel emirde yüksek tasvib-
lerinin işaretine müsadde buyurulmasını istirham ederim.

İlişigi

Bükreş seyyahatı kabul buyurulduğu taktirde 3/2.Teşrin-
de Hamidiye ile İstanbuldan hareket olunacağı ve beraberimde Gn-
kur. Harekât şubesi müdürü Tuğbay İsmail hakkı , Hava Alay komuta-
nı Albay Şefik , ve Gnkur.şube müdürlerinden Yarbay Yusuf Adili gö-
türeceğimi arz eder ve gereğinin yapılmasına müsadelerini dilerim.

Gnkur.Bşk .

Maraşal

Yera V. H. me

22 - 10 - 36

Romanya Ordusu erkânı harbiyeyi umumiye
reisi General Samsunoviçten

Türk Ordusu erkânı harbiyeyi umumiye reisi
Marşal Fevzi Çakmak.

Marşal Hazretleri ;

Romanya hariciye vekili Balkan paktını imza eden memleketler erkânı harbiye reislerinin , Askeri mukaveleyi imza için Bükreşteki içtimalarınin , II.Teşrin ayında vaki olmasını Türkiye hükümetinin kabul ettiğini bize bildirdi.

Bu sebeble Romen erkânı harbiyesinin atideki Programı tesbit ettiği bu içtima sızı davet etmekle kesbi şeref eylerim.

5-7/II.Teşrin arasında :

Montröde General Asım Gündüzle imza ettiğim anlaşmalar göz önünde tutularak kati metni tesbit edilecek olan Türkiye , Yugoslavya ve Romanya arasındaki askeri mukaveleyi imza etmek .

Balkan paktı gerçevesi dahilinde Yunanistanın bir askeri teşriki mesaiye muvafakat etmiş bulunduğu hususi şerait göz önünde tutularak Yunan erkânıharbiyesine teklif edilecek olan askeri mukavelenin esaslarını tesbit etmek.

8-10/II.Teşrin arasında :

Türkiye , Yugoslavya , Romanya,Yunanistan arasında askeri mukavelenin tetkik ve imzası.

Romanya erkânıharbiyesi tarafından ihzar olunmuş olan bu mukaveleye dair Proje işbu mektuba bağlanmıştır.

5/II.Teşrinde mesaiye başlaya bilmek için Bükreşe 3/II.Teşrin sabahı muvasalat buyurmanız faydeli olacaktır.

İki mukavelenin imzası için atideki vesaikin lutfen beraber getirilmesini rica ederim.

a) Türkiye - Romanya - Yugoslavya arasındaki askeri mukavele için

(Üç musha olarak) Selahiyetname

(2)

b) Türkiye-Romanya-Yuğoslavya ve Yunanistan arasındaki as-
keri mukavele için (Dört nusha) Selahiyetname;

Aşağıdaki hususları lütfen bildirmenizi rica ederim:

Tesbit edilen Program hakkında mutabık olup olmadığınızı ,
Bükreşte zati alinize refakat edecek zabitlerin isimlerini,
En yüksek saygılarımla.....

Romanya ordusu erkanıhar-
biyeyi umumiye reisi
General Sansunoviçi

Aslının tercümesidir.

H. Akoguz

GİZLİLİĞİ 20.06.1994 tarih ve
03371 sayılı Onayla KALDIRILDI

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ

Kararname

Karar sayı
2

6210

Gizlidir

22/10/1936 tarih ve 2/5481 sayılı kararnameye ektir.

Balkan İtilâfı ve müzeyyelâtı hükümlerine göre Türkiye Cumhuriyeti ile Romen Krallığı, Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya Krallığı ve Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Krallığı arasında hazırlanarak Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak tarafından 27. teşrinievvel. 1936 tarihli selâhiyetnameye tevfi kan Bükreşde imza edilmiş olan Dörtlül Askerî Mukavele nâmenin tasdiki; İcra Vekilleri Heyetince 10. nisan. 1937 tarihinde onanmıştır.

10. nisan. 1937

REİSİCUMHUR

K. Atatürk

Bş. V. V.

S. R. Haydary

Ad. V.

S. Sarıca

M. M. V.

K. Çakar

Da. V.

S. Kay

Ha. V. V.

S. Sarıca

Ma. V. V.

S. Boş

Mf. V.

T. Ankar

Na. V.

A. Çetinkaya

İk. V.

C. Bay

S. İ. M. V.

S. R. Haydary

G. İ. V.

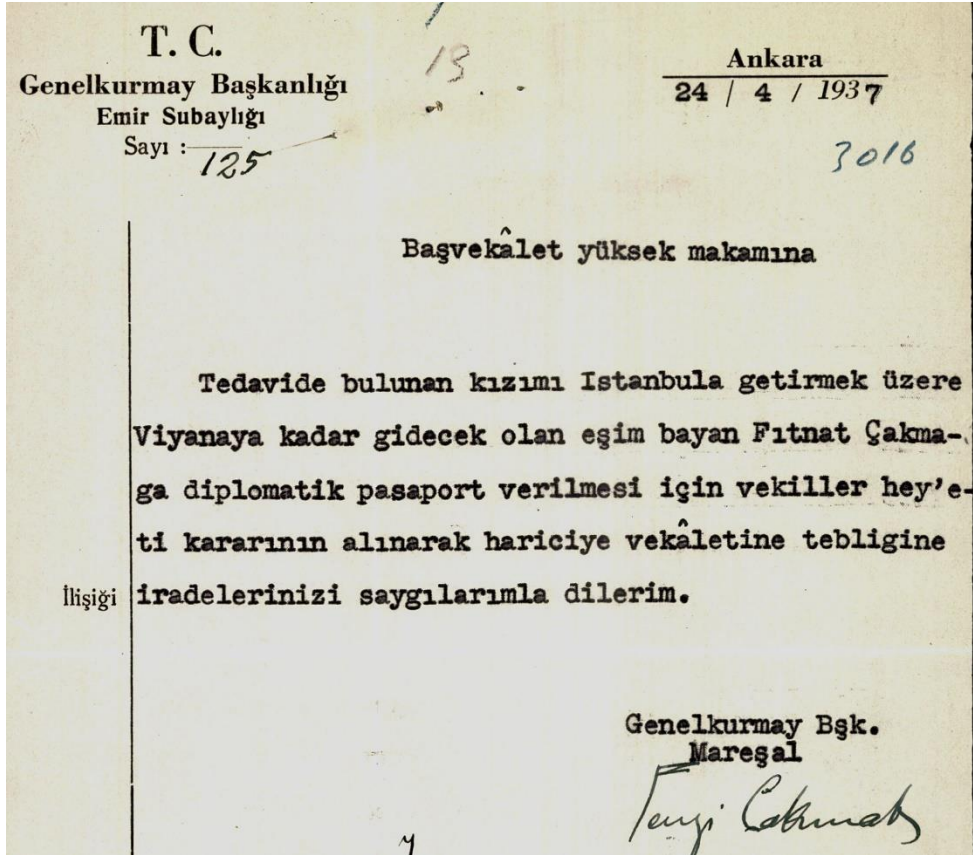
Kama Karan

Zr. V.

M. Kaya

30-18-1-2 / 74-33-18 Tedavide bulunan kızını getirmek üzere Viyana'ya gidecek olan Mareşal Fevzi Çakmak'ın eşine siyasi pasaport verilmesi (26.04.1937).

T. C. BAŞVEKÂLET KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ Sayı: <u>2</u> <u>6463</u>		T. C. BAŞBAKANLIK UZAK İLETİŞİM VE TELEFON ARAŞTIRMA MÜDÜRLÜĞÜ <u>112</u> <u>196</u>		Dosya işaretleri <u>3016</u>	
Evrakın	Numarası	125			
	Tarihi	24. 4. 1937			
	Yazan memur	K. Çakmak			
	Yazı tarihi	26. 4. 1937			
	Muavin	M. Çakmak			
	Beyaz eden	A. K.			
	Beyaz tarihi	26.			
	Karşılaştıranlar	K. Ç.			
	Sadıra No.	1491			
	Merbutatı	1			
Sevk tarihi	4-5-37				
Kaydeden					
Düşünceler		Kararname Tedavide bulunan kızını İstanbula getirmek üzere Viyana'ya gidecek olan Mareşal Fevzi Çakmak'ın eşi Bayan Fitnat Çakmağa siyasi pasaport verilmesi; Genelkurmay Başkanlığının 24/3/1937 tarih ve 125 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 26/4/1937 de onanmıştır . yaz K.g. Hariciye Vekilliğine Genelkurmay Bş. K Viyana'ya gidecek olan Bayan Fitnat Çakmağa siyasi pasaport verilmesi hakkında İc.V.H.nin kararnamesi sureti gönderilmiştir. Hariciye Vekilliğine ve Genelkurmay Başkanlığına yazılmıştır . Başvekil n. Müsteşar <i>E. Çakmak</i> yaz K.g.			

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ

Kararname

Karar sayı

2

6463

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Tedavide bulunan kızını İstanbula getirmek üzere Viyana'ya gidecek olan Merağel Fevzi Çakmağın eşi Dayan Fıtnat Çakmağa siyasi pasaport verilmesi; Genelkurmay Başkanlığının 24/3/937 tarih ve 125 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 26/4/937 de onanmıştır.

26/4/937

REİSİCUMHUR

K. Atatürk

Ba. V.

J. Hüri

Ad. V.

B. Soyug

M. M. V.

K. Özalp

Da. V.

S. Karay

Ha. V.

S. B. Baş

Ma. V.

A. Çiğdem

Mf. V.

S. Ankar

Na. V.

A. Celikozay

İk. V.

C. Baş

S. İ. M. V.

S. P. Baydury

G. İ. V.

Kana Sarıca

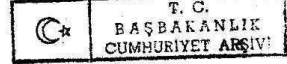
Zr. V.

M. Hüseyin

30-18-1-2 / 78-74-9 Yugoslavya'da yapılacak manevralara Mareşal Fevzi Çakmak'ın başkanlığında katılacak heyete ödenek verilmesi (26.08.1937).

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR Dairesi MÜDÜRLÜĞÜ
MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısın
2
~~1279~~

Kararname

Mareşal Fevzi Çakmak'ın Riyasetinde Kurmay Albay İzzet Akselur, Tayyareci Kurmay Albay Şefik Çakmak, Kurmay Yarbay İhsan Eriç, Kurmay Yarbay Övdet Çulpan'dan müteşekkil heyetin 21 Eylülde Yugoslavyada yapılacak olan manevralara gitmeleri ve bu seyahat için muktazi tahsisatın 216 ıncı masarifi gayri melhuza faslından verilmesi; Genelkurmay Başkanlığının 9/8/937 tarih ve 66478 sayılı tezkere ve Maliye Vekillığının 25/8/937 tarih ve 17152/14/3790 sayılı mutalaası üzerine İcra Vekilleri Heyetince 26/8/937 tarihinde onanmıştır.

26/8/937

REİSİCUMHUR

K. Atatürk

Bg. V.

Y. İsmail

Ad. V.

E. Sancar

M. M. V.

M. Özalp

Da. V.

S. Kaya

Ha. V.

B. Rıza

Ma. V.V.

S. Bayraktar

Mf. V.

S. Akkaya

Na. V.

A. Çelikbayrak

İ. V.

C. Bayraktar

S. İ. M. V.

S. P. Aydoğan

G. İ. V.

R. Karacabey

Z. V.

H. Akkaya

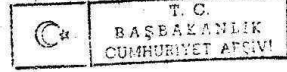

30-18-1-2 / 78-78-14 Yugoslavya'da yapılacak harekâtı izlemek üzere Mareşal Fevzi Çakmak başkanlığında gönderilecek heyete döviz verilmesi (13.09.1937).

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR Dairesi MÜDÜRLÜĞÜ
MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayı
2

7365

Kararname

26/8/937 tarih ve 2/7279 sayılı kararnameye ektir:

21 Eylülde yapılacak mevzuatlar için Mareşal Fevzi Çakmakın riyasetinde Yugoslavyaya gidecek olan Kurmay Albay İzzet Aksalır, Tayyareci Kurmay Albay Şefik Çakmak, Kurmay Yarbay İnsan Eriş, Kurmay Yarbay Cevdet Çulpan'dan müteşekkil heyete Türkiye sınırlarından başlamak üzere 2/5690 sayılı kararnameye göre gündelik ve siyasal pasaport verilmesi, reisain yevmiyesine on türk lirası zam yapılması ve masrafları için 1937 takvim yılı itibarile tanzim olunan döviz cetvellerinin "resmî dairelerin harcırahları" faslına Millî Müdafese Vekâleti namına mevzu 76000 liralık tahsisattan 7000 liralık serbest döviz verilmesi Genelkurmay Başkanlığının 29/8/937, 13/9/937 tarih ve 73 sayılı teskereleri ve Maliye Vekillığının 13/9/937 tarih ve 54842/1/13481 sayılı mütaleamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetininin 13/9/937 tarihli toplantısında onanmıştır. 13/9/937

REİSİCUMHUR

K. Atatürk

Bş. V.

J. L. ...

Ad. V.

S. ...

M. M.-V.

S. ...

Da. V.

S. Kaya

Ha. V. V.

M. ...

Ma. V.

M. V.

S. ...

Na. V.

A. Çelikbayrak

İk. V.

C. ...

S. İ. M. V.

S. P. ...

G. İ. V.

R. ...

Zr. V.

S. ...

30-18-1-2 / 80-98-18 Tedavi için Viyana'ya ve oradan İsviçre'ye gidecek olan Mareşal Fevzi Çakmak'ın kızı ve refakatindekilere diplomatik pasaport ve 1750 liralık serbest döviz verilmesi (10.12.1937).

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısın
2

Kararname

7790

Tedavi için Viyanaya ve oradan da İsviçre'ye gidecek olan Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın kızı Bayan Muszzez ile kendisine refekat edecek olan refikası Bayan Fitnat Çakmak ve Bayan Naile Tevfik Sağlam'a diplomatik pasaport ve yol masrafları ile tedavi ücretlerine karşılık olmak üzere 1750 liralık serbest döviz verilmesi; Genel Kurmay Başkanlığımın 9/12/1937 tarih ve 143 sayılı tezkeresiyle yapılar teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 10/12/1937 tarihli toplantısında onanmıştır.

10/12/1937

REİSİCÜMHUR

K. Atatürk

Bg. V.

C. Bayazıt

Ad. V.

F. Samancı

M. M. V.

M. Özalp

Da. V.

S. Kaya

Ha. V.

R. Baş

Ma. V.

F. Özalp

Mf. V.

S. Arıkan

Na. V.

A. Çetinbaş

İk. V. ve Zr. V. V.

İ. H. Akbulut

S. İ. M. V.

Dr. H. Akbulut

G. İ. V.

R. Kaya

Zr. V.

30-10-0-0 / 199-360-17 Mareşal Fevzi Çakmak'ın, güney ve güneybatı bölge ve kıyılarına 20 gün sürecek inceleme gezisine çıkacağını bildirmesi (06.07.1938).

T. C.

Genelkurmay Başkanlığı

XII. Şube

Sayı : 66803

Ankara

6 / 7 / 1938

acelenet

Baş Vekâlete

I- 6-Tem-938 Çarşamba günü Akşam trenle Saat-21,18 de Ankaradan hareketle (Kayseri-Ülukişla-Karaman-İçelden)itibaren cenup ve cenubu garbi bölge ve kıyılarımızda bir tetkik seyyahatına çıkıyorum.Bu seyyahatımın takriba 20 gün devam edeceğini ve Kütahya-Eskişehir üzerinden Ankaraya döneceğimi arz ederim.

2- Baş.Vekâlete ve M. M . V . ne arz edilmiştir

Genkur . Bşk .

Mareşal.

Fevzi Çakmak

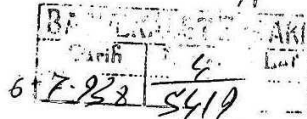
Lingü

6.7.1938

İlişiği

Telefonla Baş Bşk'a Sedese mot edildi.
6.7.1938 14.10 İlişiği

4-

Hyfz
7-7-1938

30-10-0-0 / 199-360-18 Mareşal Fevzi Çakmak'ın Tunalı harekâtını tetkik ve 3. Ordu manevrasında bulunmak üzere inceleme gezisine çıkacağı (12.08.1938).

T. C.

Genelkurmay Başkanlığı

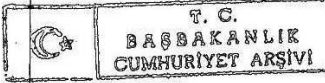
XII. Şube

Sayı: 67455

Ankara

12 / 8 / 1938

Baş Vekâlete

Tunçeli Harekâtını tetkik ve 3. Ordunun Manevresinde Bulunmak Üzre 15 / 8 / 938 Pazartesi Günü Saat 20 de Ankara-dan Trenle Elazığa Hareket edeceğim. 2. Başkanda beraberim-de dir. Seyahatım Takriben 10 / Eylülü kadar devam edecektir. Mühim ve Müstacel hususata ait Şifre ve telgraflar bana bildirilmekle beraber Ankarada Genelkurumaya da yazılmasına Mü-sadelerini Saygı ile arz ederim.

Gnkur. Başkanı

Mareşal

Fevzi Çakmak

Yazı İşlerine
13-8-1938

İtişigi

T. C.
Genelkurmay Başkanlığı

XII. Şube Ks.

Sayı: 67049

İlişigi:

Ankara

25/7/1938

Başvekâlete

Aceledir:

I- Tetkik gezisinde bulunan Genkur. Bşk. Mareşal Fevzi Çakmak Başvekaletin daveti x üzerine 25-7-938 de Eskişehirden hareketle xx 26-7-938 sabahı İstanbula muvasalat buyuracaklar ve dönüşlerinde müteakip teftiş programına devam edeceklerdir. İstanbuldan hareketleri ayrıca arz edilecektir.

2- Başvekalete, M.M.V., Ordu Mf.liklerine, Kolordulara, İzmir, Çanakkale Mst. Mv. K.liklerine, Hr. Ak.k., IV. Umum Mf., Donanma K.lığına yazılmıştır.

Genkur . Bşk . Y .
 Orgeneral.

Hıfz
 25 - 7 - 938

Genkur

30-10-0-0 / 199-360-20 Mareşal Fevzi Çakmak'ın güney ve doğu bölgelerine yaptığı tetkik gezisi programı (15.09.1938).

**T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ**

Emniyet Umum Müdürlüğü

Şube : 6

Hususi:

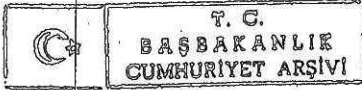
Umumî: 46663

237
20

15. IX. /1938 193

Özü : Mareşal Fevzi Çakmak
in seyahatları hakkında.

Başvekâlet yüksek-makamına

8/9/938 gün ve 45588 sayılı yazıya ektir .

I - Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak maiyetleriyle birlikte 7/9/938 günü Dörtyol'dan İslahiye'ye hareket buyurmuşlardır .

2 - Kafile 8/9/938 günü saat 10 da G.Anetep'e tekrar avdet buyurmuştur .

3 - Müşarünileyhin maiyetleriyle birlikte 14/9/938 günü Fevzipaşa'dan Ankara'ya müteveccihen hareket buyurduklarını saygılarımla arz ederim .

v. c

Dahiliye Vekili

Hifz
16-9-938

[Handwritten signature]

m.g.

T. C.
BAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü

Şube : 6

Husuf : .....

Umumi : 45588

Başvekâlet yüksek makamına

237
21
8. IX, 1938¹⁹³

Ön Genel Kurmay Başkan
Fevzi Çakmak'ın
seyahatları H.

1 - Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak maiyetindeki Generaller ile birlikte 15/8/938 günü Ankara'dan Elâzığ'a hareket buyurmuşlardır . Aynı gün saat 4/10 da Kayseri'ye muvasalat ve 4/40 ta da buradan hareket etmişlerdir .

2 - 16/8/938 günü saat 0/30 da Yerköyü istasyonuna gelerek Üç dakika tevekküftan sonra seyahatlarına devam eylemişlerdir .

3 - 16/8/938 günü saat 2/48 geçe Avanos kazası mntakasından geçmişlerdir .

4 - 16/8/938 günü saat 9/45 te Sivas'a ve Saat 18/30 da Malatya'ya ve aynı gün saat 18/45 te Malatya'dan hareketle Yolçatı'ya gelerek geceyi burada geçirmişlerdir .

5 - 17/8/938 günü saat 8/30 da Elâzığ'a muvasalat buyurarak burada yarım saat kadar kaldıktan sonra Hozat'a hareket etmişlerdir .

6 - Mareşal geceyi Hozat'ta geçirdikten sonra sabahlayın saat 9/30 da Ovacık'a hareket buyurmuş ve aynı gün saat 18 de Hozat a avdet etmişlerdir .

7 - Müşarünileyh maiyetleri ile birlikte 19/8/938 günü Saat 18/45 te Hozat'tan Elâzığ'a dönmüşlerdir .

8 - 18/8/938 gününden 1/9/938 gününe kadar Tunceli mntakasında manevra harekâtını takip buyurmuşlardır .

9 - 1/9/938 günü de Elâzığ'dan Diyarbakır'a ve 3/9/938 günü Diyarbakır'dan ayrılarak 4/9/938 günü Narlı İstasyonuna gelmiş ve aynı gün G.Antep'i teşrif etmişlerdir .

10 - Mareşal maiyetleriyle 5/9/938 günü Urfa'nın Birecik kazasına muvasalat buyurarak burada bir müddet kaldıktan sonra G.Antep'e dönmüşlerdir .

(2)

T. C.
DAHLİYE VEKÂLETİ
Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü

Öz: / / 193
/ /
/ /

Şube :

Hususi :

Umumi :

II - Sayın Başkan 6/9/938 günü saat 19/50 de maiyetleriyle birlikte Dörttyol'a teşrif buyurmuşlardır .
saygılarımla arz ederim .

Dahiliye Vekili

A.

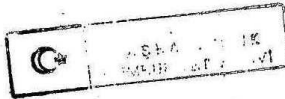
S. Kara

Hizir

9-9-938

237

T. C.
BAŞVEKÂLETİ
EMNİYET MÜDÜRLÜĞÜ
Şube :
Sayı :

Kara
9972Aab Karaka
95

Şişli Villajlerinde seyahat eden B. E. H. Reisî Hilmi Fevzi x Paşa Hazretlerinin tetkikata neticesinde bulun gsterölen tedibat ve kırtlık cereyanını iltizan ve teşci edenlerin doğığtırılmeleri hakkında İcra Vekilleri Heyetinin kararnameci sureti leffen göndö- rülmüştür e .

Kararname alındığına göre muktazasının ifasına emir buyrulmasının rica ederim ofondin .

Beyvekil namına

Müsteğar - F .

30-10-0-0 / 199-360-21 Mareşal Fevzi Çakmak'ın, Edirne mıntkasını teftiş etmek üzere İstanbul'a gideceği (03.10.1938).

T. C.
Genelkurmay Başkanlığı
XII. Şube
Sayı : 68226

Ankara

3110 / 1938

Acele

Baş Vekâlete

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

I- Edirne mıntkasını teftiş etmek üzere
3-I.Teş-938 Pazartesi günü akşam trenile Ankara-
dan İstanbul a hareket edeceğim.

2- Baş.Vekâlete ,M.M.V.,Dahiliye Ve Hariciye
vekaletlerine arz edilmiştir.

İlişigi

Genkur . Bşk .

Maraşal

Fevzi Çakmak

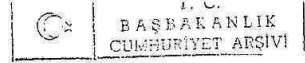

30-18-1-2 / 85-95-9 Tedavi için Avrupa'ya gidecek Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın kızına ve beraberindekilere siyasi pasaport verilmesi (12.11.1938).

T. C. BAŞVEKÂLET KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ Sayı : ..... <i>2</i> <i>9854</i>		Dosya işaretleri <i>112</i> <i>238</i>
T. C. BAŞBAKANLIK MÜHÜRÜ		
Evrakın Numarası		Kararname tedavi için Avrupaya gidecek olan Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın kızı Bayan Muazzez Bürhan Tokat ile ~~fanında gidecek~~ ile kendisine refakət edecek olan refikası Bayan Fitnat Çakmak ve ~~xxxx~~ ve Dr. Tevfik Sağlam ile bayan Naile Sağl'm'a siyasi pasaport verilmesi; İcra Vekilleri Heyetince 12/II/1938 tarihinde onanmıştır. yaz K.g. Hariciye Vekilliğine tedavi için Avrupaya gidecek olan Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın kızı Bayan Muazzez Bürhan Tokat ile Refikası Fitnat Çakmak, Dr. Tevfik Sağlam ve Naile Tevfik Sağlama siyasi pasaport verilmesi hakkında İc.V.H.nin kararnamesi sureti gönderilmiştir. yaz K.g. Başvekil n. Müsteşar
Tarihi		
Yazan memur	<i>A. Coşkun</i>	
Yazı tarihi	<i>2.11.38</i>	
Muavin	<i>M. Rıza</i>	
Beyaz eden	<i>Coşkun</i>	
Beyaz tarihi	<i>3-11</i>	
Karşılaştıranlar	<i>M. Rıza</i>	
Sadira No.	<i>on. E. 4697</i>	
Merbutat	<i>1</i>	
Sevk tarihi	<i>18-11-38</i>	
Kaydeden		
Düşünceler		
<i>Anvar</i>		

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
MÜDÜRLÜĞÜ
 Karar sayısı:
 2

Kararname

9854

Tedavi için Avrupaya gidecek olan Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın kızı Bayan Muazzez Bürhan Toprak ile yanında gidecek olan Bayan Fitnat Çakmak ve Dr. Tefvik Sağlam ile Bayan Naile Sağlama siyasi pasaport verilmesi; İcra Vekilleri Heyetince 12/II/938 tarihinde onanmıştır.

12/II/938

REİSİCÜMHUR

Bş. V.

Ad. V.

M. M. V.

Da. V.

Ha. V.

Ma. V.

Mf. V.

Na. V.

İk. V.

S. İ. M. V.

G. İ. V.

Zr. V.

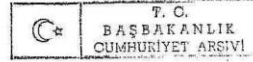
30-18-1-2 / 85-95-10 Atina'da toplanacak Balkan Antantı Genelkurmay Başkanları Toplantısı'na Fevzi Çakmak başkanlığında katılacak heyetin masrafları (12.11.1938).

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayı

2

9857

Kararname

28/II/938 tarihinde Atinada toplanması mukarrer Balkan antantı Genelkurmay Başkanları toplantısına Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmağın Reislığı altında ilişik listede isimleri ve memuriyetleri yazılı heyetin iştiraki ve kendilerine harcı - rahlarından başka Türkiye sınırları dışından başlamak üzere 2/9390 sayılı kararnameye göre gündelik verilmesi ve Reisin gündeliğine on lira zam yapılması ve tahakkuk edecek masraflarının 1938 takvim yılı döviz cetveline, kongre ve konferanslar faslına Hariciye Vekâleti namına konulan tahsisattan ödenmesi, muhabere, kırtasiye, otomobil ve ziyafet masraflarının kabulü ve birer siyasi pasaport verilmesi; Genelkurmay Başkanlığının 7/IO/938 , I/II/-938 tarih ve 18884 , Hariciye Vekillığının 12/IO/938 tarih ve 21528 sayılı tezkereleri ve Maliye Vekillığının 2/II/938 tarih ve 13248/6150 sayılı mütalânamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 12/II/938 tarihinde onanmıştır.

12/II/938

REİSİCUMHUR

İsmail İsmail

Bş. V.

C. Beyaz

Ad. V.

Hüsnü Uzun

M. M. V.

M. M. V.

Da. V.

M. P. Ağayev

Ha. V.

S. Saçlıoğlu

Ma. V.

M. V.

Mf. V.

S. Akman

Na. V.

A. Çetinkaya

İk. V.

İ. K.

S. I. M. V.

S. I. M. V.

G. I. V.

G. I. V.

Zr. V.

Zr. V.

080 18 01 02 85 95 10

30-10-0-0 / 227-530-18 Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın Balkan Antantı toplantısına katılmak üzere Atina'ya gideceği (22.11.1938).

T. C.

Genelkurmay Başkanlığı

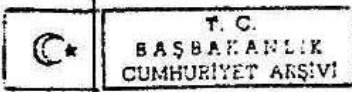
XII. Şube

Sayı: 68675

403

Ankara

22 / XI / 1938

Baş Vekâlete

I- 22-II.Teş-938 Salı günü Akşam trenile Balkan Antantı toplantısına iştirak etmek üzere x Ankaradan Atinaya hareket edeceğiz.

2- Baş V.,M.N.V.,D.V. ve Hariciye Vekâletlerine arz edilmiştir.

İhtişgi

Genkur . Bşk .

Maraşal

Hyfiz

22 . XI . 938

Fevzi Çakmak

30-18-1-2 / 88-83-1 İngiltere Yorkshire'de yapacağı manevralara katılıp dönüşte Fransa'ya uğrayacak Mareşal Fevzi Çakmak başkanlığındaki heyete döviz verilmesi (25.08.1939).

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı

Kararname

2

77276

Eylül 1939 tarihinde İngiltere Hükümetinin Yokgirde yapacağı manevralarda hazır bulunmak ve dönüşte bir müddet de Fransada kalmak üzere Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmakın reisliği altında İngiltereye gönderilecek olan tayyareci kurmay albay Şefik Çakmak ile Harp akademisi öğretmenlerinden kurmay albay Nazmi Ataç'a Müşarunileyh Mareşal ile birlikte geliş ve gidiş yol masraflarından başka Türkiye sınırlarından itibaren ve seyahatlerinin devamı müddetince 2/9390 sayılı kararnameye göre yevmiye verilmesi ve sair müteferrik masraflarının kabulü ile bu seyahatin icabettireceği dövizin 1939 döviz cetvellerinin "Resmî Daireler harcırahı" faslına Millî Müdafaa Vekâleti namına mevzu tahsisattan tediyesi, Genelkurmay Başkanlığının iş'arile Millî Müdafaa Vekillığının 10/8/939 tarih ve 48069 sayılı teklifi ve Maliye Vekillığının 15/8/939 tarih ve 4630 sayılı mutalâa- nemesile istenilmiştir.

Bu iş İcra Vekilleri Heyetince 25 AĞUSTOS 1939 tarihinde görü- gülerek Reise on Türk lirası Reislik zammı verilmek suretile vaki tek- lifin kabulü tasvip olunmuştur.

REİSİCÜMHUR

İsmet İnönü

08 18 01 02 83 1

Bş. V.

B. Ç. Akşoncu

Ad. V.

Fevzi Çakmak

M. M. V.

B. Tuna

Da. V.

Fayik Özalp

Ha. V.

E. İsmail

Ma. V.

Y. İsmail

Mf. V.

Y. İsmail

Na. V.

A. F. Aksoy

İk. V. ve

Ma. V. V.

S. İ. M. V.

A. Aksoy

G. İ. V.

B. Aksoy

Zr. V.

M. Aksoy

Ma. Mü. V.

A. Çetinkaya

Ti. V.

A. Aksoy

30-18-1-2 / 89-102-12 Fransız ve İngilizlerle hazırlanan karşılıklı yardım anlaşmasına ek askeri sözleşmeyi imzalamak üzere Fevzi Çakmağa yetki verilmesi (18.10.1939).

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAIRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2

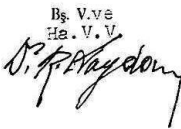
Kararname

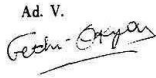
12191

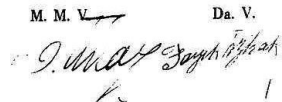
Fransız ve İngilizlerle hazırlanan karşılıklı yardım muahedesine müzeyyel Askerî mukaveleyi Başvekil Doktor Refik Saydam ile birlikte imzalamak üzere Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmağa salâhiyet verilmesi; Hariciye Vekilliğininin 18/10/939 tarih ve 50682/-42I sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 18/10/939 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCUMHUR

Bş. V.ve
Ha. V. V.

Ad. V.

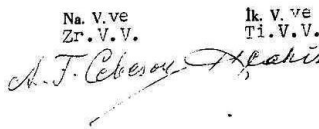
M. M. V.

Da. V.

Ha. V.

Ma. V.

Mf. V.

Na. V.ve
Zr. V. V.

İk. V.ve
Ti. V. V.

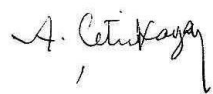
S. İ. M. V.

G. İ. V.

Zr. V.

Mü. V.

Ti. V.

30-10-0-0 / 149-62-4 Mareşal Fevzi Çakmak'ın Devlet Demiryolları ve Erzurum-Sarıkamış, Sarıkamış-Leninakan hatları ile ilgili incelemeleri (01.02.1940).

T. C.

Genelkurmay Başkanlığı

K. Şube

Kısım:

Sayı: 26125

Ankara

11 2 1940

Özü:

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET BAŞKANLIĞI

Başvekalette

Şark seyahatini esnasında devlet demiryollarını ve bilhassa Erzurum - Sarıkamış dar hattıyla Sarıkamış-Leninakan geniş hattını da inceledim.

1- Sarıkamış - Leninakan hattı Rus inşası olup Kafkas demiryolu ile aynı açıklıktadır. Bu günkü durumun nezaketi nazarı dikkata alınırsa bu hat Rusların zırhlı tren baskınlarına ve ya bu cebbeden taarruflarında Kars müstahkem mevkiine tesir için büyük çaplı toplar getirmelerine imkana verebilir. Bu gibi ahvalde büyük zararlar dugurabilir.

Mevcut bu hattın nakliyat istatistiklerine bakılırsa ve Rusyadan bundan böyle Şeker, Demir, ve Çimento gelmeyeceğine göre senevi idhaletimiz 4200 ton ve ihracatımız vasatı 500 ton kadar olabilir. Pek özsidir. ve uzun senelerdenberi tamir görmeyen bu hattın tamir masrafı da bu tarzdaki gelirine takabül etmez. Bunun yerini dar hat fazlasıyla temin edebilir.

Erzurum-Sarıkamış dar hattı ise iktisaden, siyaseten acemlik ve Türk tipinde geniş hattın temdidini bakımından takviyeye muhtaçtır. Birinci maddede arz edilen mahzurları dolayısıyla Sarıkamış-Leninakan mevcut geniş hat üzerinden geçirilerek Erzurum-Sarıkamış tipi dar hat temdidini halinde hem maruz zararları ortadan kaldırır ve hem de Ruslarla mevcut ticari itilaf mucibince yine hudedu kadar bir demiryol bulunmuşve bu suretle Rus tipi olan Sarıkamış-Leninakan hattının da tedricen kaldırılması fırsatı elde edilmiş olur.

Bu itibarla:

- Erzurum-Sarıkamış dar hattının (bilhassa traverselerinin) derhal takviyesine.
- Sarıkamıştan itibaren Karsa doğru dar hat uzatılmasına ve başlanmasına.
- Sarıkamıştan dar hat temdidini ile birlikte Kars ile hudut arasındaki geniş hat kısmının kaldırılmasını düşünmekteyim.

2- Bu günkü nazik duruma karşı muteyakkız bulunmak üzere Sarıkamış - Leninakan demiryoluna nakliyatın azami haftada bir trene indirilmesini ve pek mahrem olarak mahallinde verdigin emirle de

030	10			149	32	5

T. C.
Genelkurmay Başkanlığı
E. Şube

Kısım:

Sayı:

Ankara

/ /1913

Özü:

tren geçmeyeceği günler için hudut kıtalarının yardımıyla raylardan bir kaçının sökülüp alınmasını emrettiğim ve bu husus Münakalat vekaletine de arz edilmiştir .

Aldığım malumata göre bu icraat tatbikat sahasına konmuştur.

3- Gereği yapılmak üzere yukardaki tekliflerimi tasvib ve tensiblerine arz ederim.

4- Başvekalet , Münakalat vekaletine arz edilmiştir.

Onkur .Bşk .

Mareşal

Fevzi Çakmak

Başığı

Harbindeki sınırlar

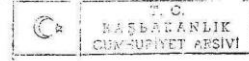

1- Harbindeki sınırlar
1913
Harbindeki sınırlar

30-18-1-2 / 91-49-17 Müttefiklerle Beyrut'ta Başkomutanlar seviyesinde yapılacak askeri görüşmelere Mareşal Fevzi Çakmak, Fasih Kayabalı ve Emin Dirvana'dan oluşan heyetin gönderilmesi (27.05.1940).

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı:
2

GİZLİLİĞİ 20/06/1994 tarih ve
03371 sayılı Onayla KALDIRILDI

Kararname

17552

Müttefiklerle Beyrutta Başkomutanlar arasında yapılacak Askerî müzakerat için Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın Reisiliğinde Kurmay Albay Fasih Kayabalı, Yarıbay Arif Olgaç ve Kurmay Yüzbaşı Emin Dirvanadan mürekkep heyetin gönderilmeleri ve bunlardan Fasih Kayabalı ile Emin Dirvanadan gidecek Askerî heyete iltihak etmek üzere Beyrutta kalmaları ve kendilerine yol ve icabında yapılacak tayyare masraflarından başka Türkiye sınırlarından itibaren 2/9390 sayılı kararnamaya göre gündelik verilmesi ve Reisin gündeliğine on lira zam yapılması ve ziyafet, kırtasiye masraflarının ödenmesi; Hariciye Vekilliğinin 15/5/940 tarih ve 73823/244 sayılı tezkeresile yapılan teklifi ve Maliye Vekilliğinin 18/5/940 tarih ve 13248/2583 sayılı mütelaanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 27 MAYIS 1940 tarihinde kabul olmuştur.

RESİDÜLHUR .

İsmet İnönü

B. V. *M. F. Bayraktar* Ad. V. *F. Okyar* M. M. V. *S. Akın* Da. V. *S. Bayraktar* Ha. V. *S. Sarıgözü*

Ma. V. *S. Akın* Mf. V. *Yücel* Na. V. *A. F. Cebesiz* İ. V. *S. Akın* S. İ. M. V. *S. Akın*

G. L. V. *P. Karadayı* Zr. V. *M. Akın* Mü. V. *A. Çetinkaya* Tl. V. *M. Akın*

1940 27 0 08 11 49

30-10-0-0 / 77-507-6 İstanbul ve Kastamonu milletvekilliklerine seçilip İstanbul'u tercih eden Fevzi Çakmak'ın yerine Kastamonu milletvekilliği için seçim yapılması (19.08.1946).

T. C. BAŞBAKANLIK YAZI İŞLERİ VE SİGEL MÜDÜRLÜĞÜ		ÖZÜ:
		T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARSIVI
Gelen Evrakın Tarihi	15/8/1946	İçişleri Bakanlığına İstanbul ve Kastamonu Milletvekillikleri ne seçilen Mareşal Fevzi Çakmak, İstanbul Milletvekilliğini tercih ettiğinden, Kastamonu Milletvekilliğine özel kanununa göre, bir başkasının seçilmesi Büyük Millet Meclisi Başkanlığından alınan 15/8/946 tarihli ve 58/38 sayılı tezkerede bildirilmiştir. Arz ederim. Başbakan yerine Müstefer
Gelen Evrakın No.	58/38	
Yazan Memur	F. Çakmak	
Yazı tarihi	16/8/1946	
Beyaz eden	4/3525	
Beyaz tarihi		
Karşılaştıranlar		
Dosya No.	6/1	
Gidiş No.	6/2035	
Ekleri		
Sevk tarihi	19-8-46	
Kaydeden	16-8-46	
Not:		
-2-		
[No : 9]	030 10	77 507 6

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

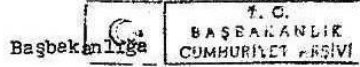
GENEL KATİP

Kanunlar Müdürlüğü

15 / VIII / 1946

Sayı : 58

İlişki : 38

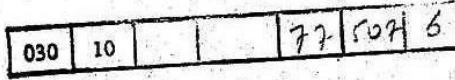
Istanbul ve Kastamonu Milletvekilliklerine seçilen
Maraşal Fevzi Çakmak, İstanbul Milletvekilliğini tercih
ettiğinden, Kastamonu Milletvekilliğine, Milletvekilleri
Seçimi Kanunu uyarınca bir başkasının seçilmesini rica ede
rim.

V.P. F.S.

B.K.M. Başkanı

K. Karabekir

*Fevzi Ç. No.
15-8.*

BAŞBAKANLIK EVRAKI

Tarih 4 Mart 1946

15-8-46 3975

Mareşal Mustafa Fevzi Çakmak
(1876 - 1950)

30-10-0-0 / 77-509-15 Erzurum Milletvekili Mesut Çankaya ve İstanbul Milletvekili Fevzi Çakmak'ın vefatı (11.05.1955).

T. C. BAŞBAKANLIK YAZI İŞLERİ VE SİGH. MÜDÜRLÜĞÜ		ÖZETİ :
		T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ
Gelen evrakın	Tarihi	10/5/1950
	No.	23302-64 4389
Yazan Memur	F. Erkey	
Yazı tarihi	11/5/1950	
Beyaz eden	<i>[Signature]</i>	
Beyaz tarihi	11-5-950	
Müşavirler		
Dosya No.	6/1	
Gidiş No.	1634	
Ekleri	6-1869	
Sevk tarihi		
Kaydeden	11-5-955	
Not :	950	

Büyük Millet Meclisi Yüksek
Başkanlığına

Erzurum Milletvekili Mesut Çankaya'nın 6/5/-
1950 tarihinde öldüğü, İçişleri Bakanlığından alınan
10/5/1950 tarih ve 23302-64
4389 sayılı tezkerede bildirilmiştir.

Teessürle arz ederim.

Başbakan

M.Ö.
11-5-950

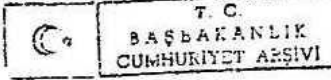
11/5

T. C.
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
İller İd. G. M.

Öz: 70/75/1950

Ş. M.
Sayı: 23302-68

4389

Yüksek Başbakanlığa

Erzurum Milletvekili Mesut Çankaya'nın 6/5/1950 tarihinde vefat ettiği Ankara Valiliğinin iş'arından anlaşılmıştır.

Teessür ve saygılarımla arz ederim.

İçişleri Bakanı Y.

y.i. Md.
10-5-1950

J. J. J.

YAZI İÇİŞLERİ ve SİCİL Md.
T. C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
17-5-1950   1634

10-5-950 3425

Karşılık yazılacak yazıya, karşılık olduğu yazının gün ve sayısı ile hangi daire ve şubeden yazıldığına konulması rica olunur.

030	10			77	509115

2

T. C. BAŞBAKANLIK YAZI İŞLERİ VE SİCİL MÜDÜRLÜĞÜ		ÖZETİ :
		T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ
Gelen evrakın	Tarihi	12/4/1950
	No.	23302/64 3577
Yazan Memur		Büyük Millet Keclisi Yüksek Başkenliğine
Yazı tarihi	13/4/1950	
Beyaz eden		
Beyaz tarihi	13-4-1950	
Karşılaştıranlar		Istanbul Milletvekili Meraşal Fevzi Çakmak ın 10/4/1950 tarihinde öldüğü, İçişleri Bakanlığın- dan alınan 12/4/1950 tarih ve <u>23302/64</u> 3577 sayılı tez- kerede bildirilmiştir.
Dosya No.	6/1	Teessürle arz ederim.
Gidiş No.	1217 6/1541	Başbakan
Ekleri		13-4-1950
Sevk tarihi	14-4-1950	19-6-1950
Kaydeden		13/4
Not :		

T. C.
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI

İller İd. G. M.

3 Ş. M.

Sayı: 23303-64

C

BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Oza: 12/4/1950

Karaisal Fevzi Çakmak'an
vefatı Hk.

3372

Yüksek Başbakanlığa

Istanbul Milletvekili Karaisal Fevzi Çakmak'ın
10/4/1950 tarihinde vefat ettiği İstanbul Valiliğinin
iş'arından anlaşılmıştır.

Derin teessürlerimle ve saygılarla arz ederim.

İçişleri Bakanı

Y. İ. Uld.
12-4-1950

D. Tosun

82

13.4.1950 1217

12-4-1950 79131

Karşılık yazılacak yazıya, karşılık olduğu yazıya vâkıf ve mevzuatla hangi dâire ve ambara kaydedildiğinin konulması
riht olmalıdır.

030

10

.

77

509

15

T.C.
İZMİR
İL SEÇİM KURULU
BAŞKANLIĞI
SAYI

338

ek-34

T.C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Gök Acele

SEÇİM

Yüksek başbakanlığına

Ankara

İzmir Millet vekillğine seçilen adaylara
ait ikişer adet tutanak bağlı olduğu halde ,bü-
yük Millet meclisi başkanlığına verilmek üzere
sunulmuştur.

İzmir İl seçim Kurulu başkanı
Servet Tan.

Y. İ. Md.
18.5.1950

YAZI KAYIT VE SİGİL NO.		
TARİH	SAYI	EK
18.5.1950	1754	34

BAŞBAKANLIK ARŞİVİ
18-5-1950 3550-34 3.

Her zaman Atatürk'le beraberdi

2018 yılı Nisan ayındaki anma merasiminden

Mareşal Fevzi Çakmak Paşa'nın halk nezdindeki değeri olumlu ve pozitif olduğundan Alucra'nın Zıhar köyü de paşanın 1. Dünya Savaşı sırasında bir süre köylerinde kalmış olması nedeniyle kendisine karşı özel bir muhabbet besleyerek köylerinin adını Fevzi Çakmak olarak değiştirmişlerdir.

SONUÇ:

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Alman hayranı Enver Paşa'nın padişahlık makamını atlayarak bireysel olarak aldığı kararlar daha yeni 2 Balkan Savaşı yaşamış ve yaralarını saramamış ülkeyi tekrar büyük bir savaşta sokmuş olması devleti bir beka sorunu ile karşı karşıya bırakmıştır.

1. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra Almanya'nın çabaları, Osmanlı Devleti'ni savaşa katılmaya sürükledi. Hiç şüphesiz bunda Enver

Paşa'nın Almanya'nın yanında savaşa girersek, Rusya'nın yenileceğini düşünmesi ve 93 Harbinde kaybettiğimiz Kars, Ardahan ve Sarıkamış'ı ve daha önce Kafkasya'da Osmanlı toprağı olan yerleri de alabileceğimizi düşünmesi de etkili olmuştur. Bunda Almanlara karşı bir hayranlık duymasının verdiği güven de vardır.

Sonuç olarak savaştan 5 gün sonra 2 Ağustos 1914'te Osmanlı – Alman ittifakı imzalandı. Osmanlı Devleti tarafsızlığını ilan etti. Aynı gün Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığından şüphe duyan İngiltere, yapım ve tamirat için önceden siparişi verilen Sultan Osman ve Reşadiye zırhlılarına ambargo koyduğu gibi bu iki geminin ikmal ve teslim muamelelerini ambargo tarihine kadar kasten geciktirmişti. Bu anlaşmaya 5 Ağustos'ta Avusturya-Macaristan da katıldı.

10 Ağustos 1914 günü Goeben ve Breslau adlı Alman gemilerinin, İngilizlerin takibinden kurtulması için Çanakkale Boğazı'ndan içeri girmelerine izin verilmesi, savaşa girmemizin bir nevi sebebi oldu. Osmanlı Devleti'nin, imzalanan tarafsızlık anlaşmasına göre bu gemileri 24 saat içinde kara sularından çıkarması veya silahlarından tecrit etmesi gerekiyordu; bunların hiçbirisi yapılmadı. Enver Paşa'nın gizli izni ile boğazdan girmesine izin verilen bu gemiler heyet-i vükelâca, Osmanlı Devleti tarafından satın alınmış gibi gösterildi ve Almanya'dan iki gemi satın alındığı ilan edildi. Goeben'e "Yavuz Sultan Selim" ve Breslau'a da "Midilli" adı verildi." Personeline de Osmanlı askeri elbisesi giydirilerek orduya dâhil edildiler.

Alman Amirali Souchon'un idaresindeki Osmanlı Donanması ve Yavuz zırhlısı tarafından 29 Ekim 1914'de Karadeniz'deki Sivastopol ve Odessa Rus limanlarına başarısız bir saldırı yapılarak¹⁷⁷ bir oldu-bitti ile 1. Dünya Savaşına girmemize neden olundu. Bu olay sonrası Rusya uzlaşma girişimlerimizi kabul etmeyerek 1 Kasım 1914'de Kafkas Ordusuna taarruz emri verdi.¹⁷⁸

---

¹⁷⁷ Büyük Harp, a.g.e. S. 24-25

¹⁷⁸ Büyük Harp, a.g.e. S. 40

Rusya'nın bağlaştığı İngiltere ve Fransa, 3 Kasım 1914 günü Çanakkale Boğazı önlerine gelerek boğaz giriş tabyaları olan Seddülbahir ve Kumkale'yi bombardıman etti. 5 Kasım'da İngiltere'nin ve 6 Kasım'da da Fransa'nın, Osmanlı Devletine savaş ilan etmesi üzerine, Osmanlı Devleti de 11 Kasım'da mukabelede bulundu ve 14 Kasım'da da Cihad-ı Mukaddes (seferberlik) ilan etti.¹⁷⁹

Bu ani gelişme üzerine zamanında Kafkas Cephesine yeteri kadar asker sevkiyatı yapamamış olmamız Rusların hızlı ilerlemesine sebebiyet vermiştir. Yavuz zırhlısının boğaz girişinde mayına çarparak yaralanması üzerine denizden hızlı bir sevkiyat yapamadığımızdan, mecburen karayolunu kullanarak asker sevk edilmeye çalışılmış, bu ise askerin yorgun vaziyette cepheye ulaşarak savaşa girmesine sebebiyet verdiğinden zor durumda kalındı.

Halk arasında 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan beri Kars ve civarı Rus işgalinde olduğundan aradan geçen zaman içinde Ruslar buraları tahkim etmiş, karayolu ve tren yolu ile ulaşımı kolaylaştırmıştı. Ayrıca, Ruslar gerek askeri teçhizat olarak, gerekse asker sayısı olarak Osmanlı'dan daha iyi durumdaydı. Buldukları yerden hareketle Ruslar hızla ilerlemeye başladılar, Trabzon, Bayburt, Gümüşhane işgal edildi. Bu işgal hattı Şiran'dan kuzeye doğru Harşit'dan Görele'ye uzanıyordu.

Savaşla birlikte Ruslar 1915–1916 yıllarında Rize, Trabzon, Vakfikebir ve Görele limanlarından karaya asker çıkarmaya başladı. Rize ve Trabzon'dan çıkan birlikler Çoruh Vadisi'ni kullanarak Bayburt ve Gümüşhane bölgelerini bir ay gibi kısa bir zamanda işgal ettiler.

Vakfikebir limanına çıkan askerler ise Tonya'dan Erikbeli'ne çıkıp ikiye bölündüler. Birinci bölümdeki askerler Kürtün'e, ikinci bölümdeki askerler Torul'a giderek bu bölgeleri işgal ettiler. Bayburt ve Gümüşhane'yi işgal eden birlikler Torul'u işgal eden birlikle Torul'da bir araya geldiler. Buradan itibaren oldukça sayısal bir üstünlük sağlayan düşman, Demirkapı'dan Araköy'e gelerek büyük bir karargâh kurdu.

---

¹⁷⁹ <http://www.canakkalekutup.gov.tr/TR,84183/osmanli-devletinin-savasa-girmesi.html>

Kürtün'ü işgal eden diğer askerler de buradaki karargâha geldiler. Araköy'de birleşen düşman birlikleri Harşit üzerinden hareketle Kabaktepe'yi de işgal ettiler. Aynı şekilde Erikbeli, Süme Geçidi ve Kızılalı yönünde ilerleyen düşman, Harşit'in işgali için Keldaş Geçidi'ne ulaştılar. Buradan Şadı Köyü'ne inen düşman birlikleri ilerlemelerini sürdürerek 30 Ekim 1915 tarihinde Harşit'in doğu yakasını ele geçirdiler. Ağustos 1916'da Görele limanından karaya çıkarma yapan Ruslar, Görele'nin işgalinin ardından, buradan ilerlemeye devam edip ikinci bir destek hattı oluşturdular. Düşman askerlerinin önemli bir bölümü, Çanakçı üzerinden gelerek Keldaş'a ulaşıp, bu hat ucunda bulunan birliklerine yeni koridor açtılar. Ayrıca bu birliklerin bir kısmı da Eynce ve Sığırlık (Aydınlar Beldesi) üzerinden geçip Kestanebel mevkiine ulaştılar.

Harşit Vadisi'nin işgali, stratejik öneme haiz olan Harşit'a bağlı Keldaş Geçidi'nden gerçekleşmiştir. Rus birliklerine karşı koyan Türk askerleri ve Gönüllü Milisler, 28 gün düşmana karşı büyük mücadele örnekleri sergilemelerine rağmen geri çekilmek zorunda kaldılar. Keldaş'ın kontrolünü ele geçiren Rus birlikleri, 30 Ekim 1915 tarihinde buradan Şadı Köyü'ne inerek bölgedeki en büyük karargâhlarını Gölyanı ve Çayır mevkilerine kurmuşlar ve Şadı'dan Aydınlar Beldesi (Sığırlık Köyü)'ne kadar işgal ettikleri alanlardan top arabaları geçebilecek şekilde yol yapmışlardı.

Harşit Vadisi'nin doğu yakası Rus güçlerince işgal olurken, batı yakasında Osmanlı güçleri savunma hattı oluşturma çabası içindeydi. Harşit savunmasında, Rus ilerlemesine karşı dağılan Kafkas cephesi alaylarından yeniden yapılandırılarak 3. Ordu kuruldu. Kurulan 3. Ordu yedi kısma ayrılmıştı. 7. Kısım Hacı Hamdi Paşa komutasındaki 37. Tümen adıyla kurulmuş ve merkezi Espiye'nin Arpacık köyündedir.

Bağlı birlikler;

1. Teşkilatı Mahsusa Alayı
2. Trabzon Müfreze Taburu
3. Giresun ve Tirebolu Müfreze Taburu
4. 15 tane topçu Taburu
5. 5 tane Hudut Taburu

6.9 tane Piyade Taburu

7.Nizamiye Alayı

Ağaçbaşı Yaylası'nda Asım GÜNDÜZ komutasındaki Alay.

Alucra'nın Zihar (Çakmak) köyünde Mustafa Fevzi Çakmak komutasındaki birlik.

کیمی نطقه و ریحانی
 اوله کیمی قفقاس قول سوتک (ظمان) قوتی نطقه

3. ncü Mıntıka (2 nci Kafkas Kolordusu) karargâhı, Şiran - Alucra
 üzerinde Zihar'dadır.

دویم نطقه و ریحانی قوتی نطقه و ریحانی
 قوتی نطقه و ریحانی قوتی نطقه و ریحانی
 نطقه و ریحانی قوتی نطقه و ریحانی
 نطقه و ریحانی قوتی نطقه و ریحانی
 نطقه و ریحانی قوتی نطقه و ریحانی
 نطقه و ریحانی قوتی نطقه و ریحانی
 نطقه و ریحانی قوتی نطقه و ریحانی
 نطقه و ریحانی قوتی نطقه و ریحانی
 نطقه و ریحانی قوتی نطقه و ریحانی
 نطقه و ریحانی قوتی نطقه و ریحانی

Üçüncü Mıntıka Karargahını teşkil eden Beşinci Kolordu Karargahı (Zihar) Karvesindedir (Köyündedir).

Mıntıkaya merbut kıtaat (birlikler) :

Süvari 22 nci Alay, Süvari Mürettep 241 nci Alay 7 makinalı tüfek, 2 seri cebel (dağ) topu, Mürekkeb kalan İkinci Nizamiye Süvari Fırkası (Tümeni) ve karargahı Körabdus civarında, Fırka (Tümen) 9 Kernide ihtiyattadır. Gümüşhane Mustahfaz Taburu, Süvari Alay 11 zihardadır. İstihkam 1 nci Tabur 7 nci Bölük Karayakup şarkında yol tamiratiyle meşguldür.

Ayrıca gönüllü birliklerimiz Hüseyin Avni ALPARSLAN komutasındaki 42. Alay ile Topal Osman Ağa komutasındaki 47 Alay Harşit Vadisi'nin savunması için bir araya geldi. Bu birliklerin elinde 8 makineli tüfek, 8 dağ topu, 6 tane 15,6 milimlik makineli top ve 6 tanede makineli tüfek vardı. 3. Ordu komutanı Vehip Paşa, Erzincan (Refahiye)-Tirebolu arasında bir çizgi çekerek savunma hattını bu çizgi üzerine konuşturdu.

30 Ekim 1915 yılında Ruslar tarafından işgal edilen Harşit Vadisi 16 Aralık 1917 Osmanlı ve Rus yetkililerin yapmış olduğu Erzincan anlaşması ile işgalden kurtuldu. Yaşanan bu gelişmede, Rusya'nın özellikle 1917 yılında ve savaş boyunca yaşadığı kayıpların etkisiyle Rusya'da başlayan iç çekişmeler neticesi oluşan ve Ekim Devrimi olarak bilinen Bolşevik İhtilali'nin de katkısı bulunmaktadır.¹⁸⁰

Harşit Çayı aynı zamanda Rus işgali karşısında evini barkını her şeyini bırakıp Rize'den ve Erzincan'dan berisi göç eden kadın, çocuk ve muhacirlerin Tirebolu gerisinde sığındığı yerlerdi. Açlık ve salgın hastalıklar baş göstermişti ve ilaç yoktu. Çok sık ölümler oluyor, ekseriya çocuklar hemen orada gömülüyordu. Bugün dahi bölge sahipsiz mezarlarla doludur. Halk o yıllarda savaşın etkisiyle tarım ekimi yapamamıştı. Bölgeye yardıma gelen yabancılar öncelikle Hıristiyanlara yardım ediyor, gelen yiyecekler ve ilaçlar onlara ulaştırılıyordu. Giresun'da açlık, tifo almış başını yürümüştü. Cesetler sokaklardan toplanıyordu. Günde 100-150 kişi ölmekteydi.¹⁸¹

Günümüzde Alucra'da kullanılan Karşioğlu, Bayburtlu, Şiranlı gibi soyadları hep bu muhacirlik hikâyelerinin özellikle 93 harbinin sonucudur. 1. Dünya Savaşı'nda Alucra'dan da çok göç edenler oldu. Başlangıçta savaşın sonucu kestirilemediğinden bazı bölgeler askeri bölge ilan edilmiş ve halk Tokat ve Amasya gibi daha güvenli bölgelere nakledilmişti. Bu konudaki bir yazışmanın konu özeti "askeri sebeplerden

¹⁸⁰<http://www.gumushane.gen.tr/v2/harsit-vadisi-savunma-hatlari-makale,650.html#ixzz59uurCKsU>

Seyit Güvendi: Emekli Öğretmen- Araştırmacı

¹⁸¹ <http://www.harsitvadisi.com/Guncel/625-Karadenizin-Canakkalesi-Harsit-Savunmasi.html>

dolayı Tokat'a sevk edilen Suşehri, Alucra, Refahiye ve sair kazalar ahalisinden yardıma muhtaç olanların işlerinin karşılanması gerektiğine dair Sivas Vilayetine çekilen telgraf' şeklindedir.¹⁸²

Eşgüne (Demirözü), Zun (Boyluca), Karabörk, Çakmanus (Yeşilyurt), Zihar (Fevzi Çakmak), (Gelvaris) Hacı Hasan köyleri boyunca yaylalarda mevziler oluşturulmuş, dispanserler ve koğuşlar inşa edilmiş, Alucra'nın Kamışlı köyünde bir binada askeri hastane teşkil edilmişti.¹⁸³ Bu köyümüzde ilgi bekleyen bir de askeri şehitlik bulunmaktadır.¹⁸⁴ Kolordu'nun burada konuşlanması sonucu Alucra'da ve köylerinde muhtelif yapılar da askeriye tarafından komuta merkezi ve diğer amaçlarla kullanılmaya başlanmış, dağlardaki kesif ormanlar kesilerek mevzi ve yapı inşaatlarında ve ısınma amaçlı yakıt olarak kullanılmıştır. Bu yıllarda Zun (Boyluca) köyünde iki güzel de mektep inşa edilmiştir.¹⁸⁵

Alucra'da askeri olarak çekilmiş ender fotoğraflardan birisi de aşağıda bulunan fotoğraftır. Aynı alana yanlışlıkla bir de Rus uçağı inmiştir.¹⁸⁶

---

¹⁸²<https://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/02/08/i-dunya-savasinda-kafkas-cephesi-alucranin-durumu/>

¹⁸³ <https://wordpress.com/post/muratdursuntosun.wordpress.com/2599>

¹⁸⁴<https://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/01/30/alucranin-kamisli-koyunde-garip-kalmis-bir-sehitlik/>

¹⁸⁵<https://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/03/06/birinci-dunya-savasi-esnasinda-kafkas-ordu-komutanligi-tarafindan-alucranin-zun-koyunde-insa-edilen-ctihad-ve-zafer-mektepleri/>

¹⁸⁶<https://muratdursuntosun.wordpress.com/2015/04/15/1916da-susehrinin-susar-mevkiine-dusen-ucak-ve-ucagi-kelkite-indirdigini-zannederek-alucraya-indiren-rus-pilot/>

Kafkas 2. Kolordu hatırası: Ruslardan iğtinam edilen (ele geçirilen) top ve makineli tüfenkleri Yakub Şevki Paşa'nın Alucra imalathanesi önünde muâyenesi 18 Teşrin-i-sani 1333 (18 Kasım 1917) yazmaktadır.¹⁸⁷

Bu yıllarda yaşanan göçler nedeniyle özellikle erkekleri savaşa gittiği için sahipsiz kalan kadın ve çocukların güvenli bölgelere nakledilmesinde de zorluklar yaşanmıştır. Erkekleri asker olduğu için kimsesiz kalan ailelerin, Ermeni ve ecnebi bulunmayan kazalara dağıtılmasıyla muhacirin tahsisatından iaşelerinin temini, genç ve dul kadınların evlendirilmesi, çocukların darüleytam ve öksüz yurtlarına yerleştirilmesi veya Müslümanların yanına verilmeleri bu da mümkün değilse muhacirin tahsisatından masrafı verilerek köylülere dağıtılması işlemleri yapılmıştır.¹⁸⁸

¹⁸⁷<https://muratdursuntosun.wordpress.com/2016/09/27/birinci-dunya-savasi-sirasinda-alucrada-cekilen-askeri-fotografin-okunmasi/>

¹⁸⁸<https://muratdursuntosun.wordpress.com/2015/03/09/birinci-dunya-savasinda-memleketin-dustugu-durumu-yansitan-bir-belge/>

Bu dönemde Şebinkarahisar ve Alucra'da birinci öncelik askerinin iaşesinin temini olduğu için halk büyük açlık çekmişti. Sivas'dan temin edilen erzaklar Şebinkarahisar üzerinden Alucra'ya cepheye yollanıyordu. Bu dönemde Şebinkarahisar'da ölen bir katırın leşinin insanlar tarafından parçalanarak götürüldüğü hatıratlara yansımıştır. “Ermeni Olaylarının Gelişimi ve Şebinkarahisar'da Yaşananlar” kitabının 2. cildinde de bu hususların detaylarına yer verilmiştir.¹⁸⁹ Savaş boyunca Alucra'nın Çakmanus (Yeşilyurt) köyünde bulunan fırında pişirilen ekmekler askere tayın olarak verilmiştir. Halk elinden gelen yardımı canla başla yaparak cephe gerisinden ordumuza destek olmuştur.

Netice olarak Harşıt'da Rus, diğer yerlerde Ermeni ve Pontusculara karşı nasıl çetin bir mücadele verilmiş ise bunun benzeri aynı hat üzerinde bulunan Alucra dağlarında da verilmiştir. Çanakkale'de 7 düvele karşı yapılan savaşın bir benzeri de Refahiye-Tirebolu hattında verilerek bir destan daha yazılmıştır.

Bu vesile ile tekrar etmek gerekirse tüm imkânsızlıklara ve içeride yaşanan Ermeni ve Rum isyanlarına rağmen Ruslar bahse konu savunma hattında durdurulmuştur. Bu hattın adı Harşıt Savunması ve Savaşı olsa da bu savunma hattı Refahiye'den Tirebolu'ya kadar yapılan savaşın ortak adıdır. 18 Mart 1915 Çanakkale Deniz Zaferinin hatırlattığı üzere Kafkas Ordumuzun bu mücadelesi ve başarısı çok ama çok önemlidir. Aynı Çanakkale Boğaz Savaşı gibidir. Tarihte eşi benzeri az bulunan bir mücadele neticesi kazanılmıştır. Her bir anının, hatıraları anlatmakta, ifade edilmekte zorlanılacak hikâyeler barındırmaktadır.

Tarihi olaylar anlık fırsatları veya dönüm noktalarını da beraberinde getirmektedir. Bu cümleden olarak Sarıkamış faciası öncesinde tarihin seyri değişebilirdi. Sarıkamış faciası birçok konu açısından dönüm noktası olmuştur. Bahse konu olay sonrasında Ermeniler her yerde isyana başladılar. Ayrıca biz bunun şokunu atlatana kadar Ruslar cepheye önemli ilerlemeler kaydetteler. Oysa Sarıkamış faciası öncesinde Rus telsizleri donmuş, haberleşmeleri kesilmişti. Bu şartlarda biz ileri

¹⁸⁹<https://muratdursuntosun.wordpress.com/2016/03/06/ermeni-olaylarinin-gelisimi-ve-sebinkarahisarda-yasananlar/pdf-2-cilt/>

harekâta kalkışınca tarihi facia yaşandı ve 40 bin civarında askerimiz donarak şehit oldu. Ancak savaş öncesinde daha önce Ruslar yollara yaptırdığı için askerlerini arabalarla nakletmişti. Askerinin elbiseleri de kış şartlarına uygundu. Bizim askerimiz ise son konuşlandığı noktadan 14-15 saatlik yürüyüş sonrası düşman karşısındaki yerini almıştı. Kıyafet ve teçhizat olarak da mevcut şartlara çok da uyumlu değildi.

Aslında bu facia öncesinde tarihin seyrini değiştirecek bir gelişme daha yaşandı. 12 Aralık 1914'de Erzurum'a gelen Enver Paşa Sarıkamış Harekâtını hazırlarken, Rus Çarı da ordusunu ziyaret etmiş, konuşmalar yaparak ordusunun moralini yükseltmişti. **Albay Hafız Hakkı'nın** ileri gönderdiği silahlı gruplar ormanda bulunurken Rus Çarının önlerinden geçtiğini görmüşler, ancak emir olmadığından ateş açmamışlardı.¹⁹⁰ Bu durumda müdahale edilseydi ne olurdu veya müdahale etmeliler miydi bunu ayrıca düşünmek gerekmektedir. Düşman kuvvetlerin içine sızmış kuvvetlerin zaten orada bulunmaları bir emirle olduğundan ayrıca bir emire gerek var mıydı acaba... Bu durum 1402'de yaşanan Ankara Savaşı'nda yaşanan bir durumu hatırlatmaktadır. Ankara Kalesi civarında Yıldırım Bayezid, Timur'u kuvvetleriyle birlikte geçerken görmüş fakat onu pusuya düşürmeyi cengâverliğine yedirememişti. Neticede yaşanan savaşta ordusundaki Tatar askerlerinin ihanetiyle savaşı kaybetmiş ve esir duruma düşmüş hatta devleti parçalanmıştır. Savaş hiledir diye bir söz vardır. Dolayısıyla fırsatları değerlendirmek gerekmektedir.

Durum böyle olmakla birlikte savaş devam ederken Mahmut Kâmil Paşa 6 Ocak 1916'da İstanbul'a gelerek Enver Paşa'dan¹⁹¹ kuvvet istediğinde nasihat almış ve "Ruslar sıkıştırırsa Sivas'a kadar çekilebilirsin" diye kendisine izin verilmişti.¹⁹²

Daha önce de belirtildiği gibi Rusların ilerleyişi ile ordumuz ricat ederek (geri çekilerek) Erzincan Refahiye'den kuzeye doğru Tirebolu'ya

---

¹⁹⁰ Büyük Harp, a.g.e. S. 71

¹⁹¹ Enver Paşa, (d.1881-ö.1922) 1899'da Harp Okulu'ndan 1902'de Harp Akademi'nden mezun oldu. 1. Dünya Harbi başından itibaren Harbiye Nazırlığı ve Genel Kurmay Başkanlığı görevlerinde bulundu. Harbin bitiminde yurttan ayrıldı. Gıyabında yargılandı ve askerlikten ihraç edildi. Orta Asya'da Ruslarla savaşırken öldü.

¹⁹² Büyük Harp, a.g.e. S. 210

kadar yeni bir savunma hattı oluşturdu ve Rusları durdurmayı başardı. Bu savunma hattında Alucra çok önemli bir adım teşkil etti. Kolordumuzun ana karargâhı Zıhar (Fevzi Çakmak) köyünde kuruldu.

Harşit Savunması tarihimizde çok bilinen bir mücadele olmakla birlikte adından da kaynaklandığı şekilde bu savunmanın sadece Harşit'da yapıldığı izlenimini vermektedir. Oysa adı her ne kadar Harşit Savunması olsa da Atatürk'ün de belirttiği gibi bu "hatt-ı müdafaa değil sath-ı müdafaadır" ve bu sath bütün vatan toprağı olduğundan başlangıçta da belirtildiği gibi Refahiye'den Tirebolu'ya kadar uzanan sathıdır. Dolayısıyla Harşit Savunması denilince sadece Harşit Irmağı civarında yapılan savaş anlaşılmalıdır. Alucra - Şiran sınırında bulunan Kengil Dağı'ndaki savunma ve ileri harekât mevzilerimiz hatırlanmalı, burada yatan şehitlerimiz rahmet ve minnetle anılmalıdır.

Karşıda ortada Kengil dağı, aşağıda Kengil dağındaki mevzilerimiz

Alucra'nın sınır komşusu Şiran'ın bazı bölümleri Ruslar tarafından istila edildiğinden¹⁹³ kıtlık ortaya çıkmış, Şiran sokaklarında açlıktan ölenler olmuş ve can çekişenler görülmüştür.¹⁹⁴ Daha sonraki yıllarda Şiran'ın bazı yerlerinde Ruslardan kalan bombalar patlayarak ölümlerin yaşanmasına neden olmuştur.¹⁹⁵ Yaşanan durum nedeniyle Şiran geçici olarak Karahisar-i Şarki'ye bağlanmış ve Alucra'dan yönetilmiştir.¹⁹⁶

İşte bu dönemde Alucra'da Askeri Hastane açılmış, savaşta yaralananlar burada tedavi edilmeye çalışılmıştı. Söz konusu askeri hastanenin alt tarafında gün yüzüne çıkarılmayı bekleyen bir de tarihi şehitlik bulunmaktadır.

Yaşanan bu savaşın bir de Ermeni isyancılar yönü bulunmaktadır. Rus askeri birliklerinde önemli sayıda Ermeni asıllı asker mevcuttu. Ayrıca Ermeni çete ve gönüllüler de Ruslarla birlikte savaşıyordu. Savaşla birlikte Şebinkarahisar'da da yeniden Ermeni İsyanı başlamıştı. Askerden

¹⁹³ <https://alucradantarihebakis.files.wordpress.com/2018/01/c59firan-ziraat-bankasc4b1.pdf>

¹⁹⁴ <https://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/11/23/birinci-dunya-savasinda-siranda-acliktan-olenler/>

¹⁹⁵ <https://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/11/02/1919da-1-dunya-savasi-sonrasi-siranda-sagda-solda-kalan-rus-bombalarinin-sebep-oldugu-kazalar/>

¹⁹⁶ <https://muratdursuntosun.wordpress.com/2015/03/03/1917de-siranin-gecici-olarak-karahisar-i-sarkiye-baglanmasi/>

kaçtığı için hapiste tutulan Ermenileri kurtarmak için saldırı başlatan Ermeniler yüzbaşıyı şehit etmiş ve kaleye çekilerek topyekûn isyan etmişlerdi. Gayeleri Şiran'a kadar geldiklerini bildikleri Ruslara destek olmak için Alucra'da bulunan askerlerimizi arkadan kuşatarak Ruslara yardımcı olmak ve onlarla birleşmekti. Bunun başarabilselerdi Şebinkarahisar ve Suşehri'ni tamamen işgal edeceklerini umuyorlardı.¹⁹⁷ Bunun için isyanı bastırmak üzere Alucra'dan da çok sayıda gönüllü Şebinkarahisar'a gitmişti. Bunlardan birisi de Eşgüneli Kuru Mustafa'dır.¹⁹⁸

İngilizler, Ruslarla eşgüdüm halinde hareket ediyor ve Osmanlı ordusuna güneyden saldırarak sıkıştırıyordu. Bu durum ordumuzun oraya da kuvvet ayırmasına neden olduğundan Kafkas cephesini de olumsuz etkiliyordu. Ancak İngilizler Musul petrollerine sahip olmak istediklerinden Rusların daha fazla güneye inmesini de istemiyordu. Buna karşın Ruslar da sıcak denizlere inme isteğinde olduğundan İngiltere ile aralarında bir çıkar çatışması yaşanıyordu. Savaşın beklenenden uzun sürmesi ise diğer devletlerde olduğu gibi Ruslarda da yılgınlık başlatmıştı. Üstelik Kafkas cephesindeki kayıplarının da toplamda 600.000'e dayanması, hayvanlarını dahi besleyememeleri Rusya'da iç politikayı da etkilemiş ve bir huzursuzluk yaşanmasına neden olmuştu. Hatta askerler komutanlarına karşı itaatsizlik göstermeye, savaş istemiyoruz sesleri yükselmeye başlamıştı. Cephede ordumuzun yetkilileri ile görüşme talep etmeye ve ateşkes istemeye başlamışlardı ki bu arada bu hoşnutsuzlukların da etkisiyle Bolşevik ihtilali yaşandı ve akabinde görüşme trafiği hızlanarak önce Erzincan mütarekesi ardından da 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk Barış Antlaşması imzalandı

Sonrasında Ruslar işgal ettikleri topraklardan çekildiler. Ordumuz da ileri harekâta geçerek kaybedilen topraklarımızı geri aldı. Bu esnada Ermeniler ordumuza karşı koymaya çalıştılsa da bunda başarılı olamadılar. Ancak sivil halka olmadık mezalimlerde bulundular. Erivan'a kadar alınan topraklar, Mondros mütarekesi sonrasında geri verilmek zorunda kaldı.

---

¹⁹⁷<https://wordpress.com/post/muratdursuntosun.wordpress.com/7934>

¹⁹⁸<https://wordpress.com/post/muratdursuntosun.wordpress.com/8920>

Osmanlı devleti ile müttefikleri Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan Eylül 1918'de savaşı sürdüremeyeceklerini anlamışlardı. Önce Bulgaristan 29 Eylül'de ateşkes antlaşmasını imzalayarak savaştan çekildi. Bu nedenle Osmanlı devletinin Almanya ile bağlantısı kesilmiş, Trakya ile İstanbul Yunanistan üzerinden gelebilecek saldırılara açık kalmıştı. Artık kendisine bile yetişemeyen ekonomisi ile Almanya'nın Osmanlı ordusuna askeri malzeme yollaması da tamamen olanaksız duruma gelmişti. Bu arada Almanya'da 3 Ekim 1918'de ateşkes önerisinde bulundu.

Bunu Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı devletinin ateşkes için ABD başkanı Wodrow Wilson'un yayınladığı Wilson ilkelerine başvuruları izledi. Yenilgiyi kabul eden bu devletler Wilson'un 8 Ocak 1918 yılında çıkardığı 14 maddelik sözde barış programı çerçevesinde bir anlaşma yapmak istiyorlardı. Ama İngiltere ve Fransa buna karşı çıkınca ABD'de bunlara uyararak daha sert bir tutum takındı. ABD, Almanya ve Avusturya-Macaristan ile anlaşma devletlerinin istekleri doğrultusunda barış görüşmelerini başlatırken Osmanlı devletinin başvurusuna yanıt bile vermedi.

Bütün bu gelişmeler üzerine, İttihat ve Terakki Partisi hükümeti, sadrazam olan Talat Paşa'ya ateşkes için girişimde bulunma yetkisi verdi. Osmanlı hükümeti, Wilson İlkeleri'nin ışığında bir ateşkes imzalamaya hazır olduğunu bildirdi. **Yenilen bir devletin ateşkes isteyen bir hükümetinin başbakanı olan Talat Paşa istifa etti.** Talat Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirilen Tefik Paşa, İsviçre aracılığıyla ateşkes başvurusunu yinelemiş ancak olumlu bir cevap alamamıştır. Zira İngilizler güneyde mümkün olduğu kadar hızlı ilerleyip ele geçirebilecekleri kadar toprak elde etmek istiyorlardı. Ateşkes imzasını başaramadığı için görevden alınan Tefik Paşa'nın yerine Ahmet İzzet Paşa sadrazam atanmıştı. Sonunda büyük uğraşlar sonucunda anlaşma devletleri ateşkes görüşmelerine razı olmuşlardı.

İngilizler, 23 Ekim'de Osmanlı hükümetine Limni Adası'nın Mondros limanında ateşkes görüşmeleri yapılacağını ve anlaşma devletleri adına İngiliz Amirali Calthorpe'nin yetkili olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Bahriye (denizcilik) bakanı Rauf Bey (Orbay) başkanlığındaki

kurul hemen Mondros'a gönderilmişti. Osmanlı delegeleri, Wilson ilkeleri ışığında ortak bir metin üzerinde uzlaşmaya varılacağını sanıyorlardı.¹⁹⁹ Fakat antlaşma devletleri delegesi daha önceden hazırlanmış ve bir ateşkes anlaşmasından çok kayıtsız-şartsız teslim belgesine benzeyen bir metni Osmanlı temsil kurulu üyelerine çok sınırlı söz hakkı tanımıştır. Beş gün süren görüşmeler sonunda demirli Agamemnon zırhlısında 30 Ekim 1918 günü Osmanlı devleti ile antlaşma devletleri arasından Mondros ateşkes antlaşması imzalandı. Müzakerelerde Rauf Bey'e Dışişleri Müsteşarı Reşat Hikmet Bey eşlik etti. 31 Ekim günü yürürlüğe giren ve 25 maddeden oluşan kısa ama çok önemli olan bu antlaşmanın hükümleri arasında bulunan ünlü **7. maddesi ile bir tehdit karşısında stratejik noktaları işgal etme hakkının verildi.** Bu durum Osmanlı devletinin daha barış antlaşması bile beklenilmeden antlaşma devletlerince parçalanıp paylaşılacağına göstergesi olmuştu. Ateşkes ile ilgili görüşme Ege'de Limni adasının Mondros limanında yapıldı. Görüşmelere itilaf devletlerinin adına İngilizlerin Akdeniz filosu komutanı Amiral Calthorpe, Osmanlı devleti adına Bahriye nazırı Rauf Bey katılmıştır. 27 Ekim de başlayan ateşkes görüşmeleri 30 Ekim'e kadar devam etti Türk heyeti önerilen koşulların hafifletilmesi istediye de Amiral Calthorpe bunun mümkün olmadığını belirtti. **30 Ekim 1919'da imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması** 25 maddeden oluşmuştur.

13 Kasım 1918'de İtilaf donanmalarına mensup bir filo, ateşkesin 1. maddesi uyarınca Çanakkale İstanbul boğalarındaki askeri tesisleri işgal etti. Aralık 1918 ve Ocak 1919 aylarında Fransız ve İngiliz birlikleri, 10. ve 16. maddeler uyarınca Antakya, İskenderun, Adana, Tarsus, Kilis ve Antep'e girdiler. 11-26 Kasım tarihleri arasında Türk ordusu Batum, Ardahan, Ahıska ve Kars'ı tahliye etti. Bu yerlerde Türk direniş örgütlerinin denetiminde milli şura hükümetleri kuruldu. İtalya, Fransızların Kilikya (Adana) bölgesine girmesinin kendi çıkarlarına yönelik bir tehdit sayarak protesto etti. **22 Mart 1919'da antlaşmanın 7. maddesini gerekçe göstererek tek taraflı olarak Antalya'yı işgal etti.**

---

¹⁹⁹ Wilson'un hazırladığı ve Anadolu'nun bir kısmının kurulacak Ermeni devletine bırakıldığı haritayı hatırlayalım.

Antlaşma süreci sürerken, Mayıs 1919 yılında Paris Barış Konferansı, Mondros'ta verilmiş olan söz uyarınca Yunanlıların antlaşmaya dâhil edilmemesi hükmü çiğnenmiş ve Yunanlıların İzmir'i işgaline karar verilmiştir. Aynı günlerde Osmanlı devletinin birçok köşesi İtilaf devletleri tarafından işgal edildi. Öncelikle Kars ve Batum'daki milli şura hükümetleri İngilizler tarafından dağıtıldı. Aynı günlerde açıklanması beklenen barış antlaşması belirsiz bir tarihe ertelendi. Daha önceki dönemlerde Anadolu üzerinde birçok emelleri ve oyunları olan Avrupa devletlerinin bu işgalci ve işgalci tavrı kamuoyunu şaşırtmamış; fakat aksine Anadolu'da eş benzeri görülmeyen bir Kurtuluş Savaşı'nın da fitilini ateşlemiştir.

Mondros antlaşmasının hükümleri incelendiğinde zaten itilaf devletlerine boyun eğen ve tamamen savunmasız bir Anadolu kalmıştır. Boğazların İtilaf devletleri tarafından işgal edilmesiyle, Anadolu ile Trakya bağlantısı kesilmiş İstanbul'un güvenliği tehlikeye düşmüştür. İtilaf devletlerinin kendi güvenliklerini tehdit edecek bir durumda koydukları **7. madde apaçık anlaşma devletlerine Anadolu'yu işgal etmenin kapısını açmıştır**. Altı doğu ilinde çıkacak herhangi bir iç karışıklık halinde bu illerin İtilaf devletleri tarafından işgal edileceğine dair 23. madde ise İtilaf devletlerinin Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurmak istemelerinin aslında temellerini atmaktaydı. Stratejik noktaların işgali, ordunun terhisi ve donanma ile cephanelerin teslimi gibi askeri tedbirler, yenilen tarafın savaşa devam edemez hale getirmeye yöneliktir.

Neticede Enver Paşa'nın Almanya ile yaptığı gizli ittifak sonucu girilen 1. Dünya Savaşı sonunda İttifak Devletlerinin mağlubiyeti kabul etmesiyle Osmanlı devleti de tek başına İtilaf Devletlerine karşı savaşı sürdüremeyeceğinden yenilgiyi kabul etmek durumunda kalmıştır. Bunun sonucunda orduları dağıtılmış, savaşta birçok insanını kaybetmiş ve ekonomik olarak da çökme noktasına gelmiş ve Sevr'i imzalamak zorunda bırakılmıştır.

Sevr Antlaşması, I. Dünya Savaşı sonrasında İtilâf Devletleri ile Osmanlı İmparatorluğu hükümeti arasında 10 Ağustos 1920'de Fransa'nın başkenti Paris'in Sevr (Sèvres) kentinde imzalanmış antlaşmadır. Antlaşma imzalandığı dönemde devam eden Türk Kurtuluş Savaşı'nın

sonucunda Türklerin galibiyetiyle, bu antlaşma yerine 24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması imzalanıp, uygulamaya konulduğundan Sevr Antlaşması geçerlilik kazanmadan belge niteliğinde kalmıştır. Sevr Antlaşması 433 maddeden oluşmaktaydı. 433 maddelik antlaşma mı olurmuş diye düşünülebilir, şeytanın aklıyla hareket ederek en küçük detayı bile yazmışlar ve kıpırdayacak en küçük bir hal bırakmamak üzere çok ağır şartlar içeren bir antlaşma taslağı hazırlanmıştı.

Ancak İtilaf Devletleri antlaşma şartlarını kabul ettirebilmek ve Osmanlı Devleti'ni barış antlaşmasını imzalamaya zorlamak için her şeyi yaptılar.

- 1- Yunanlılar; Bursa, Balıkesir ve Edirne'yi işgal etti.
- 2- İngilizler; Bandırma ve Mudanya'ya asker çıkardı.

Sonuç olarak Sevr Antlaşması 10 Ağustos 1920'de İtilaf Devletlerini oluşturan Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Ermenistan, Belçika, Yunanistan, Hicaz Krallığı, Polonya, Portekiz, Romanya, Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı, Çekoslovakya ile mağlup Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalandı. ABD Osmanlı İmparatorluğu ile savaşmadığı, SSCB ise henüz Milletler Cemiyeti üyesi olmadığı için imza atmadılar.

Antlaşmanın yürürlüğe girmesi için önce Meclis-i Mebusan'ın antlaşmayı görüşüp kabul etmesi, sonra da imzalamak üzere Sultan Vahdettin'e göndermesi gerekiyordu. Fakat antlaşma imzalandığı tarihte Meclis-i Mebusan kapalı (Mart 1920'de faaliyeti sonlandı ve Nisan 1920'de kapatıldı) olduğundan antlaşma mecliste görüşülemedi ve padişahın önüne gelmedi.

Ankara'daki Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti bu antlaşmayı tanımadı. Meclis "Misak-ı Milli"ye yemin ederek, Türk topraklarının parçalanmasına müsaade etmeyeceğini dünyaya ilân etti. Antlaşmayı imzalayanlar ile Saltanat Şurası'nda olumlu oy kullananları 19 Ağustos 1920 tarihinde vatan haini ilan etti. Antlaşmada imzası bulunan Heyet üyeleri 23 Nisan 1924 tarihinde TBMM tarafından 150'likler listesine eklendi. 28 Mayıs 1927 tarihli yasayla ise yurttaşlıktan çıkarıldılar.

Sevr Antlaşmasının Önemli Maddeleri:

Sınırlar (madde 27-36): Edirne ve Kırklareli dâhil olmak üzere Trakya'nın büyük bölümü Yunanistan'a; Ceyhan, Antep, Urfa, Mardin ve Cizre kent merkezleri Suriye'ye (Fransız Mandası); Musul vilayeti en kuzeydeki kazası İmadiye dâhil tamamen El Cezire'ye (Birleşik Krallık Mezopotamya Mandası, sonradan Irak) İstanbul Osmanlı Devleti'nin başkenti olarak kalacak;

Boğazlar (madde 37-61): İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Marmara Denizi silahtan arındırılacak, savaş ve barış zamanında bütün devletlerin gemilerine açık olacak; Boğazlarda deniz trafiği on ülkeden oluşan uluslararası bir komisyon tarafından yönetilecek; komisyon gerekli gördüğü zaman Müttefik Devletlerin donanmalarını yardıma çağırabilecek;

Kürt Bölgesi (madde 62-64): İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcilerinden oluşan bir komisyon Fırat'ın doğusundaki Kürt vilayetlerinde bir yerel yönetim düzeni kuracak; bir yıl sonra Kürtler dilerse Milletler Cemiyeti'ne bağımsızlık için başvurabilecek,

İzmir (madde 65-83): Yaklaşık olarak bugünkü İzmir ili ile sınırlı alanda Osmanlı İmparatorluğu egemenlik haklarının kullanımını beş yıl süre ile Yunanistan'a bırakacak; bu sürenin sonunda bölgenin Osmanlı veya Yunanistan'a katılması için plebisit yapılacaktır;

Ermenistan (madde 88-93): Osmanlı, Ermenistan Cumhuriyeti'ni tanıyacak; Türk-Ermeni sınırını hakem sıfatıyla ABD Başkanı belirleyecek (ABD Başkanı Wilson 22 Kasım 1920'de verdiği kararla Trabzon, Erzurum, Van ve Bitlis illerini Ermenistan'a verdi.)

Arap ülkeleri ve Adalar (madde 94-122): Osmanlı savaşta veya daha önce kaybettiği Arap ülkeleri, Kıbrıs ve Ege Adaları üzerinde hiçbir hak iddia etmeyecek;

Azınlık Hakları (madde 140-151): Osmanlı din ve dil ayrımı gözetmeksizin tüm vatandaşlarına eşit haklar verecek, tehcir edilen

gayrimüslimlerin malları iade edilecek, azınlıklar her seviyede okul ve dini kurumlar kurmakta serbest olacak, Osmanlı'nın bu konulardaki uygulamaları gerekirse Müttefik Devletler tarafından denetlenecek;

Askeri Konular (madde 152-207): Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri kuvveti, 35.000'i jandarma, 15.000'i özel birlik, 700'ü padişahın yanındaki güvenlik birliği olmak üzere 50.700 kişiyle sınırlı olacak ve ağır silahları bulunmayacaktı. Türk donanması tasfiye edilecek, Marmara Bölgesi'nde askeri tesis bulunduramayacak, askerlik gönüllü ve paralı olacak, azınlıklar orduya katılabilecek, ordu ve jandarma Müttefik Kontrol Komisyonu tarafından denetlenecek;

Savaş Suçları (madde 226-230): Savaş döneminde katliam ve tehcir suçları işlemekle suçlananlar yargılanacak;

Borçlar ve Savaş Tazminatı (madde 231-260): Osmanlı İmparatorluğu'nun mali durumundan ötürü savaş tazminatı istenmeyecek, Türkiye'nin Almanya ve müttefiklerine olan borçları silinecek; Ancak, Türk maliyesi müttefikler arası mali komisyonun denetimine alınacak; Kapitülasyonlar (madde 260-268): Osmanlı'nın 1914'te tek taraflı olarak feshettiği kapitülasyonlar müttefik devletler vatandaşları lehine yeniden kurulacak;

Ticaret ve Özel Hukuk (madde 269-414): Türk hukuku ve idari düzeni hemen her alanda Müttefikler tarafından belirlenen kurallara uygun hale getirilecek; sivil deniz ve demiryolu trafiği Müttefik devletler arasında yapılan işbölümü çerçevesinde yönetilecek; iş ve işçi hakları düzenlenecek hükümlerini içeren bir antlaşmadır.

Bu maddelerin kabul edilmesi ve şartlara teslim olunması demek bir milletin ölüm fermanını kabul etmesi ile eş anlamlı olacağından Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki komutanlar basiret göstererek Türk kurtuluş savaşını başlatmışlardır.

Tarih boyunca pek çok kez savaştığımız son olarak 1. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesinde savaştığımız Rusya Kafkasya'daki savaşın sona ermesinden sonra Kurtuluş Savaşı süresince Ankara hükümetine **37**

binden fazla tüfek, 300'den fazla ağır ve hafif makineli tüfek, 44 bin sandıktan fazla mermi ve 66 top olmak üzere çok sayıda silah göndermiştir.

Rusya'nın bu yardımı yapmasındaki neden öncelikle 1. Dünya Savaşı'nda bir arada hareket ettiği İtilaf Devletleriyle çıkar çatışması yaşamış olmasıdır. O dönemde Sovyet hükümetini oluşturan Bolşevikler İtilaf devletlerinin ülkemizi paylaşmak için gizli ittifak içinde olduklarını da Ankara hükümetine haber verdiler.

Ruslar, İngiltere ve giderek güçlenmekte olan Amerika'nın Anadolu'yu ele geçirerek kendisine komşu olmalarını istemediğinden bağımsızlık mücadelesi yürüten Ankara Hükümetine yardım etmiştir.

Kurtuluş Savaşı'nın ardından Ankara hükümeti ile Sovyet cumhuriyetleri arasında 1921 yılında iki anlaşma imzalandı. Bunlardan biri Rusya ile imzalanan Moskova anlaşmasıydı. "Moskova anlaşmasıyla Türkiye ve Rusya sınırlarını karşılıklı güven altına almayı amaçlamışlardı.

Aynı yıl Kafkaslar'daki Sovyet Cumhuriyetleri ile imzalanan Kars anlaşması ise Ankara ile Kafkas ülkelerinin birbirlerini ve sınırlarını tanıdıkları bir anlaşma olarak tarihe geçti. "Kars antlaşması, tarihte üzerinde çok durulmayan bir antlaşma olsa da son derece önemlidir" Bu anlaşma ile "daha önce birçok kez TBMM hükümetini meşgul eden Doğu Cephesi, Ermeni Sorunu gibi durumlar ortadan kalktı."²⁰⁰

Mondros Antlaşması, Türk milleti için kabul edilemez şartlar içerdiğinden Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde "Kurtuluş Savaşı" başlatıldı ve başarılı olundu. Neticede Lozan Antlaşması ile savaş sonlandırıldı. Lozan'ın ne getirip, ne götürdüğü veya o şartlarda başka bir şey yapılabilir miydi bu ayrı bir değerlendirme konusudur. Ancak Sevr Anlaşması ile mukayese edildiğinde her ne kadar tavizler verilmiş veya verilmek zorunda kalınmış ise de yine de Sevr'den daha iyi şartları içerdiği söylenebilir.

---

²⁰⁰ <http://www.korhaber.com/yhaber.asp?haberid=243790>

Gerek Alucra, gerekse Giresun'un geneli halkı muhtelif cephelerde vatanı için savaştığı gibi Çanakkale Savaşı'nda, Kafkas Cephesinde ve Kurtuluş Savaşı'nda da canla başla mücadele etmişler cepheden cepheye koşmuşlardır. Kadınları ve çocukları dahi yaşanan savaşta, güçleri yettiğince cephe gerisinde askerlerimize yardımcı olmuşlar, erzakını taşımışlar, ellerinden gelen katkıyı sağlamışlardır.

Vatan için canından cananından vaz geçerek mücadele etmiş ve bu güzel vatanı bize emanet etmiş bütün şehitlerimizden Allah razı olsun, cümle şehitlerimize rahmet eylesin.

Öte yandan Fevzi Çakmak Paşa'nın (Mareşal) emrindeki kuvvetlerle Rusların karşısında kapı gibi dikilmesi ve onları savaştan çekilmeye razı etmesi üzerine bölgemiz insanı kendisine son derece muhabbet beslemiştir. Bu nedenle onunla ilgili türkü dahi yakmışlardır. 2018 yılı çalışmalarım kapsamında kendisi ile söyleşi geliştirdiğim Hapu (Yükselen) köyünden Halil Ekiz'den dinlediğime göre Civrişon (Kavaklıdere) köyünden Kemeñçeci Osman Uçar bu türküyü yakmıştır (yazmış/söylemiştir). Sözleri şöyledir:

Hiç kırılmaz, kırılmaz çiftçilerin yabası Fevzi, Fevzi Mareşal Türk askerinin babası...

Savaş Alucra'nın sosyal hayatında da çok büyük etkiler yapmış, aileler dağılmasına, muhtelif olumsuzlukların yaşanmasına neden olmuştur. Gelen gidenin eksik olmadığı demokratik yapının değiştiği bir ortamda gerek askeri için gerekse köylerde kalan halk için gelen yardımların dağıtım ve değerlendirmesinde de bazı suiistimallerin yaşandığı ihbar olunarak kaymakam dâhil, yazı işleri müdürü ve bir iki görevli hakkında soruşturma açılmıştır. Açılan dava Şûrâ-yı Devlet'e yani Danıştay'a havale edilerek orada görülmüştür.²⁰¹

---

²⁰¹Murat Dursun Tosun, Osmanlı Döneminde Alucra'da Kaymakamlıkla İlgili Yaşananlar Sosyal Tarihin İzleri, 2017 İstanbul (yalnız 50 adet basılmıştır), S.332-338

Karaağaç Köyü (Mahallesi) sırtlarından Alucra'nın görünümü

KAYNAKÇA

- <http://muratdursuntosun.wordpress.com/2012/02/27/danishmentliler-tacetinogullari-ve-haci-emirli-beyligi-doneminde-sebinkarahisar/>
- <http://muratdursuntosun.wordpress.com/2012/02/25/menguceklerinsebinkarahisararin-ve-cevresinin-turklesmesine-olan-katkisi/>
- <http://muratdursuntosun.wordpress.com/2012/01/16/mogol-ordularinin-anadolusebinkarahisar-ve-yakin-cevresi-uzerindeki-etkileri/>
- <https://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/04/17/sebinkarahisar-tarihi/>
- <http://muratdursuntosun.wordpress.com/2012/02/19/mutahharten-emirligidoneminde-sebinkarahisar-ve-alucra/>
- <http://muratdursuntosun.wordpress.com/2012/02/27/selcuklularin-kogonyasebinkarahisar-ve-cevresinin-turklesmesine-olan-katkisi-2/>
- <http://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/03/14/halife-el-kaim-bi-emrillah-vealucranin-eskune-koyu/>
- <https://muratdursuntosun.wordpress.com/2012/01/24/eretna-devletinin-genel-durumu-sarki-karahisar-ve-alucraya-etkileri/>
- <https://muratdursuntosun.wordpress.com/2012/01/24/kadi-burhanettin-devletinin-genel-durumu/>
- <http://muratdursuntosun.wordpress.com/2012/02/22/karakoyunlular-donemi-vesebinkarahisar/>

- <http://muratdursuntosun.wordpress.com/2012/02/24/akkoyunlular-donemi-vesebinkarahisar/>
- <http://muratdursuntosun.wordpress.com/2012/04/03/osmanli-donemindesebinkarahisar-ve-alucra/>
- <https://muratdursuntosun.wordpress.com/2015/10/25/alucazada-alucarada-yavuz-sultan-selimin-ayak-izleri/>
- http://www.alucra.com/index.php?option=com_content&view=article&id=3371:sivas-vilayet-salnamelerinde-kaza-i-alucra&catid=118:alucranin-1835-tarihli-nufus-kayitlari&Itemid=335
- <http://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/01/29/salnamelerde-yilliklarda-alucra/>
- <https://alucradantarihebakis.files.wordpress.com/2018/05/sc3bcrge3bcn-yeri-alucra.pdf>
- <https://alucradantarihebakis.files.wordpress.com/2017/03/kaymakam-kitap-dc3bczeltmeler-yapc4b1lmc4b1c59f.pdf>
- <https://muratdursuntosun.wordpress.com/2016/03/06/ermeni-olaylarinin-gelisimi-ve-sebinkarahisarda-yasananlar/pdf-2-cilt/ s.956-978>
- <http://www.bilgicik.com/yazi/toplumsal-yapi/>
- <https://muratdursuntosun.wordpress.com/2015/10/03/erzurum-ahkam-defterinden-zihar-fevzi-cakmak-koyune-ait-yazismalar/>
- <https://muratdursuntosun.wordpress.com/2013/03/29/alucranin-erzurum-ve-trabzonda-gorulen-yayla-davasi/>
- <https://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/09/26/1927-tarihinde-alucranin-zihar-koyu-ile-cakmanus-koyu-arasinda-gorulmus-bir-yayla-davasi/>
- <https://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/09/15/1907de-alucrada-bir-dava-ve-saglanan-anlasma/>
- <https://muratdursuntosun.wordpress.com/2013/03/25/19-yuzyilin-sonunda-alucranin-ekonomik-ve-sosyal-durumu/>
- İhsan Tevfik, İnsan ve Mekân Yönüyle Mübadele, 1923'den bu güne zorunlu göç, s.58
- <https://muratdursuntosun.wordpress.com/2013/04/14/mubadele-denince/>
- <https://www.tarihin.com/1dunya-savasi/482-ittifak-ve-italaf-devletleri.html>
- <http://muratdursuntosun.wordpress.com/2013/02/24/alucrada-telgrafhaneden-surucu-postasina/>
- <http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/sevr-antlasmasi-olu-dogan-antlasma-1228>
- <http://www.kurtulussavasi.gen.tr/italaf-devletleri.html>
- Öğün, Tuncay, Kafkas Cephesinin 1.Dünya Savaşı'ndaki Lojistik Desteği, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, S. 158
- Tosun Murat Dursun, Ermeni Olaylarının Gelişimi ve Şebinkarahisar'da Yaşananlar, İstanbul 2015, S.

- Tosun, Murat Dursun, Alucra'nın Armutlu Köyü, İstanbul 2018, S.
Murat Dursun Tosun, Osmanlı Arşivinde Trabzon Vilayeti, Arsin ve Yomra Belgeleri, 2018 İstanbul, S-38-93
<http://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/02/20/karadeniz-bolgesinde-i-dunya-savasi-hazirliklari/>
<https://muratdursuntosun.wordpress.com/2016/01/17/trabzon-valisi-cemal-azmi-bey/>
<https://muratdursuntosun.wordpress.com/2016/01/17/trabzon-valisi-cemal-azmi-bey/>
<http://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/11/04/birinci-dunya-savasinda-sivastan-muhtelif-yerlere-yollanan-erzaklar/>
İbrahim Yıldırım, Geçmişle Başlar Gelecek, 2015, Âlîcenablık Örneği
Nevzat Köseoğlu, Şehit Enver Paşa
Halil Kut Paşa, İttihat ve Terakkiden Cumhuriyete Bitmeyen Savaş
<http://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/02/08/i-dunya-savasinda-kafkas-cephesi-alucranin-durumu/>
<http://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/09/29/1-dunya-savasinda-aile-reislerini-kaybeden-kadin-ve-cocukların-erzincan-ve-refahiyeden-sivasa-geri-cekilirken-cektikleri-sikintilar/>
<http://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/04/08/1-dunya-savasinda-susehrinin-darul-harekat-ittihaz-edilmesi/>
http://www.alucra.com/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=1543
Prof. Dr. Nusret Bulutçu, <http://www.alucra.com>
<http://listelist.com/ilk-turk-ucak-yapan-vecihi-hurkus-hikayesi/>
<http://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/02/09/1916da-susehrinin-susar-mevkiine-dusen-ucak/>
<http://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/02/08/i-dunya-savasinda-kafkas-cephesi-alucranin-durumu/>
<http://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/03/06/birinci-dunya-savasi-esnasinda-kafkas-ordu-komutanligi-tarafından-alucranin-zun-koyunde-insa-edilen-cihad-ve-zafer-mektepleri/>
ARI, Kemal, Büyük Mübadele, Türkiye'ye zorunlu Göç (1923-1925), Tarih Vakfı Yurt Yayınları 27
<http://lozanmubadelesi.blogspot.com/2010/02/mubadillerin-sehirlere-gore-iskan.html>
<http://www.karalahana.com/makaleler/tarih/samsun-mubadiller-yunanistan.html>
<http://el-gr.facebook.com/topic.php?uid=138108542884978&topic=215>
<http://www.balkanlar.net/forum/index.php?action=printpage;topic=5477.0>
<http://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/02/08/i-dunya-savasinda-kafkas-cephesi-alucranin-durumu/>

<http://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/02/19/1916da-susehrini-ziyaret-eden-baskumandan-vekili/>

Genel Kurmay Başkanlığı, Büyük Harpte Kafkas Cephesi 2. Cilt

Tosun, Murat Dursun, Osmanlı Arşivinde Trabzon Vilayeti, Arsin ve Yomra Belgeleri, 2. Cilt, 12.Bölüm, S.796-913

Büyük Harp'te Kafkas Cephesi 1.Cilt, İstanbul Askeri Matbaası, 1933 (Osmanlı Arşivi Kütüphanesi)

T.C. Genel Kurmay Başkanlığı, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Kafkas Cephesi, 3. Ordu Harekâtı Cilt 2, Ankara 1993

<https://muratdursuntosun.wordpress.com/2016/04/23/ermeni-olaylarinin-genel-degerlendirmesi-ve-rusya-ermeni-iliskilerinin-gecmisi/>

<https://muratdursuntosun.wordpress.com/2016/03/06/ermeni-olaylarinin-gelisimi-ve-sebinkarahisarda-yasananlar/>

Özşavlı, Halil, Abdülhamid'den Cumhuriyet'e Ermeni Yetimleri, S.15-27

<https://www.tarihin.com/wilson-ilkeleri/459-wilson-ilkeleri-nelerdir.html>

<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-67-68-69/wilson-prensipleri-ve-liberal-emperyalizm>

<https://www.yenisafak.com/hayat/tarihin-en-soguk-olayi-sarikamis-harekati-2592561>

<https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/805664-sarikamistaki-buyuk-felaketin-sorumlusu-hafiz-hakki-pasanin-pismanlik-gunlugu>

<https://www.yenisafak.com/hayat/iki-kader-arkadasi-hafiz-hakki-ve-enver-pasalar-2067127>

Çakmak, Fevzi, Büyük Harp'te Şark Cephesi Harekâtı, Yayına Hazırlayan Ahmet Tetik, İş Bankası Yayınları

Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Kafkas Cephesi, 3. Ordu Harekâtı Cilt 2 (İkinci Kitap), Genel Kurmay Basım Evi 1993

<https://antlasmalar.com/brest-litovsk-antlasmasi/>

<https://www.tarihin.com/mondros-ateskes-antlasmasi/451-mondros-ateskes-antlasmasinin-maddeleri.html>

Öğün, Tuncay, Kafkas Cephesi'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki Lojistik Desteği, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999

Tosun, Murat Dursun Tosun, Hacı Mustafa Farukî Rumi Çorumî Şeyh-i Şeyranî Nam-ı Diğer Kara Şeyh

Paçacı, Hülya, Dünden Bugüne Fevzi Çakmak Köyü, Giresun, S.81

Tosun, Murat Dursun, Alucra, Şiran ve Şebinkarahisarlı Ulema, 2018 İstanbul [https://www.academia.edu/30579883/NHatemi-](https://www.academia.edu/30579883/NHatemi-Mare%20Fal_Fevzi_%20akmak%20Ailesi_ve_E%20Fiti)

[_Mare%20Fal_Fevzi_%20akmak%20Ailesi_ve_E%20Fiti](https://www.academia.edu/30579883/NHatemi-Mare%20Fal_Fevzi_%20akmak%20Ailesi_ve_E%20Fiti)

http://www.ata.tsk.tr/06_milli_mucadele_komutanlari/mustafa_fevzi_cakmak.html

- <http://www.canakkalekutup.gov.tr/TR,84183/osmanli-devletinin-savasa-girmesi.html>
- <http://www.gumushane.gen.tr/v2/harsit-vadisi-savunma-hatları-makale,650.html#ixzz59uurCKsU>
- <http://www.harsitvadisi.com/Guncel/625-Karadenizin-Canakkalesi-Harsit-Savunmasi.html>
- <https://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/02/08/i-dunya-savasinda-kafkas-cephesi-alucranin-durumu/>
- <https://wordpress.com/post/muratdursuntosun.wordpress.com/2599>
- <https://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/01/30/alucranin-kamisli-koyunde-garip-kalmis-bir-sehitlik/>
- <https://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/03/06/birinci-dunya-savasi-esnasinda-kafkas-ordu-komutanligi-tarafindan-alucranin-zun-koyunde-insa-edilen-cihad-ve-zafer-mektepleri/>
- <https://muratdursuntosun.wordpress.com/2015/04/15/1916da-susehrinin-susar-mevkiine-dusen-ucak-ve-ucagi-kelkite-indirdigini-zannederek-alucraya-indiren-rus-pilot/>
- <https://muratdursuntosun.wordpress.com/2016/09/27/birinci-dunya-savasi-sirasinda-alucrada-cekilen-askeri-fotografin-okunmasi/>
- <https://muratdursuntosun.wordpress.com/2015/03/09/birinci-dunya-savasinda-memleketin-dustugu-durumu-yansitan-bir-belge/>
- <https://muratdursuntosun.wordpress.com/2016/03/06/ermeni-olaylarinin-gelisimi-ve-sebinkarahisarda-yasanlar/pdf-2-cilt/>
- <https://alucradantarihebakis.files.wordpress.com/2018/01/c59firan-ziraat-bankasc4b1.pdf>
- <https://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/11/23/birinci-dunya-savasinda-siranda-acliktan-olenler/>
- <https://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/11/02/1919da-1-dunya-savasi-sonrasi-siranda-sagda-solda-kalan-rus-bombalarinin-sebep-oldugu-kazalar/>
- <https://muratdursuntosun.wordpress.com/2015/03/03/1917de-siranin-gecici-olarak-karahisar-i-sarkiye-baglanmasi/>
- <https://wordpress.com/post/muratdursuntosun.wordpress.com/7934>
- <https://wordpress.com/post/muratdursuntosun.wordpress.com/8920>
- <http://www.korhaber.com/yhaber.asp?haberid=243790>
- Murat Dursun Tosun, Osmanlı Döneminde Alucra'da Kaymakamlıkla İlgili Yaşananlar Sosyal Tarihin İzleri, 2017 İstanbul

